

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
ТУРСКИ СУФИКСИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(СА ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У МАКЕДОНСКОМ И БУГАРСКОМ)

Рецензенти:

академик Асим Пецо
проф. др Живојин Станојчић

Тираж: 400 примерака

**Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство за науку,
технологију и развој Републике Србије**

Издаје: Институт за српски језик САНУ, Буре Јакшића 9

Компјутерска припрема слога: Борис Радић

Штампа: Чигоја штампа, Београд

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА

Нова серија, књ. 17

Уредник
академик МИЛКА ИВИЋ

ПРВОСЛАВ РАДИЋ

ТУРСКИ СУФИКСИ
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

СА ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У МАКЕДОНСКОМ
И БУГАРСКОМ

Београд
2001

САДРЖАЈ

<i>Реч унапред</i>	7
1.	
Суфикс <i>-чија/-џија</i>	17
Суфикс <i>-лија</i>	34
а) Опште карактеристике изведеница	34
б) Суфикс <i>-лија</i> у грађењу имена становника	46
Суфикс <i>-лук</i>	63
Суфикс <i>-ана</i>	79
Ситније појаве	95
а) Суфикс <i>-ли</i>	95
б) Суфикс <i>-баџа</i>	99
в) Суфикс <i>-и</i>	101
г) Суфикс <i>-иле</i>	103
д) Суфикс <i>-дар/-тар</i>	104
ђ) Суфикс <i>-суз</i>	105
е) Суфикс <i>-џик</i>	106
2.	
Суфиксни деривати	109
Хибридне речи	131
Конкурентни суфикси	141
Формално-граматички статус изведеница	153
Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику	166
<i>Уместо закључка</i>	177
<i>Résumé</i>	191
<i>Литература</i>	197
<i>Индекс цитираних аутора</i>	209

РЕЧ УНАПРЕД

Ако пођемо од историјских података о томе да су Словени најкасније у VI и VII веку населили Балкан, онда морамо констатовати и то да су они готово одмах по досељењу имали прилике да се упознају и са различитим туранским народима (Аварима, Печењезима, Куманима и др.), од којих су Аспарухови Бугари на источним деловима Балкана већ у VII веку имали и своју моћну државу. Ипак, снажније присуство ових неиндоевропских народа на Балкану може се везати тек за средину XIV века, за време продора Турака Османлија, чије је надирање безуспешно, и без много разумевања од стране хришћанске Европе, покушао да заустави још српски цар Душан. Исход Косовског боја, 1389. године, значио је разбијање последње озбиљније препреке турском надирању према западном Балкану и средњој Европи. Од тада, па готово до у освит XX века, живот на већем делу Балкана обележен је турском владавином која се неизоставно уткала у све његове поре, државотворну, политичку, економску, верску, а није остала по страни ни културна и језичка.

У шароликој скали страних утицаја на српски (српскохрватски) језик и остале балканословенске језике, турски (османлијски) период је дошао као новији у односу на грчке или романске утицаје, али довољно дуг и снажан да би за собом оставио крупне трагове, нарочито на појединим језичким плановима. Можда управо због тога што је млађи, на оним језичким плановима где је дошао до изражаја, овај језички утицај се показао компактнијим. А то се, с обзиром на јасну структурну супротстављеност ових језичких система, индоевропског (флективног) и алтајског (аглутинативног), пре свега читовало на лексичком и творбеном плану. На лексичком плану су се турцизми, у које се с правом убрајају сви оријентални и други

лексички наноси овог периода доспели посредством турског,¹ сачували у балканословенским језицима у више хиљада речи. Тако, Шкаљићево четврто издање речника турцизама садржи, према аутору, 8742 речи и израза. Наравно, један мањи број, сматра се око 2000, ушао је и у књижевни српски језик (Попов 1984: 32).

Ширење турске власти и администрације, насељавање турског становништва,² као и неизбежна исламизација словенског живља, постајали су временом стожери ширења турских језичких утицаја на балканословенском терену. Највише турских језичких трагова остало је дуж главних стратегијских праваца турског надирања (Македонија - јужна Србија - Косово и Метохија - Рашка област (Санџак) - Босна и Херцеговина), делом и као резултат снажнијих или слабијих билингвистичких процеса (исп. Адамовић 1973). Турцизми су, као страни лексички нанос, посебно одсликали оријенталну урбану цивилизацију, религију, државну и војну организацију, занатску привреду, патријархални живот и др. Из области војне, политичке или економске терминологије, али и богате муслиманске народне поезије, турцизми су се ширили у све сфере друштвеног живота, неизоставно се у оквиру фолклористичког наслеђа намећући и балканословенским књижевним језицима. У условима хришћанско-исламских погирања и постављања нових цивилизацијских граница на Балкану, на језичком плану су се сада могли укључити и поједини социолингвистички механизми, чиме су турцизми понекад постајали не само показатељи верске посебности једног дела балканословенског живља, већ и симбол страног завојевача, дакле, све оно што је колективно памћење хришћана о томе могло и морало сачувати.

Протеривање турске власти са Балкана крајем XIX и нарочито почетком XX века имало је за последицу и осеку турцизама, до које

¹ Турски језик је био посредник у преношењу бројних арапских, персијских и др. речи, које су се претходно укорениле у турском, сведочећи о цивилизацијама несталим под турским завојевачем. Посредством турског језика у балканословенске језике је ушао и један број грчких и латинских речи, а касније и низ речи из француског, италијанског и др. језика. Истраживања у вези са хронологијом присуства турцизама у српском језику упућују на утицаје од XV века (Skok 1934-1935: 588, Stachowski 1967: 73-76, Jurančić 1970: 272-273).

² У југоисточној Бугарској, западној Македонији, на Косову и Метохији живи око милион Турака. Њих има и у Грчкој (Тракија) и Румунији (Добруца) (Pirovas 1988: 16). Ови пунктови су остаци главних стратегијских праваца турског надирања у Европу. Са ових пунктова на Балкану делују продужени турски језички утицаји.

је неизбежно дошло укључивањем Балкана у један други, већ увелико европски цивилизацијски миље. Тиме је најпре потиснута богата турска терминологија из области грађанске и војне организације. Тако се уместо низа дотада уобичајених турцизама, на пример: *абација*, *думенџија*, *дућанџија*, *ђемиџија*, *кириџија*, *кованџија*, *кујунџија*, *механџија*, *симиџија*, *туфбегџија* (исп. фус. 21), у српском (поново) устаљује *кројач* (/ нем. *шнајдер*), *кормилар*, *трговац*, *лађар*, *превозник*, *пчелар*, *златар*, *крчмар* (/ *гостионичар*), *пекар*, *пушкар* и др. Упркос томе, турцизми су и надаље у знатној мери опстајали као битни, па унеколико и незаменљиви чиниоци лексичког и творбеног система балканословенских језика (исп. Танасковић 1983: 230-232, Глибановић-Вајзовић 1986, Асенова 1989: 43-44). Још у предвуковској књижевности и писмености турцизми и турска творбена средства имају знатан удео, о чему, на пример, сведоче текстови Гаврила Стефановића Венцловића с почетка XVIII века (Радић 1987). Потоњи захвати у правцу кодификације балканословенских књижевних језика неминовно су се нашли пред питањем о статусу турцизама у њиховим лексичким и творбеним системима. Српски књижевни језик XVIII века на угарском терену имао је толико турцизама да су митрополит Стратимировић, а касније и низ других српских интелектуалаца водили читав рат против њих у тежњи да спрече одрођавање Срба од европске културе и цивилизације (Роровић 1983: 51). У томе је непосредније ослањање на руски језик и књижевност била она спасоносна нит за коју су се српски интелектуалци, и не само српски,³ са много жара везивали. Незадовољство због присуства турцизама читовало се у српском народу и у следећем веку (в. Херити 1999: 86-106).

Занимљива је у свему овоме била улога Вука Караџића током прве половине XIX века. Он је отворено заступао став „да се треба трудити и чистити језик од туђи ријечи [...] колико се може“, те да се највећи број турцизама може „без сваке муке ишћерати из

³ Први кораци у формирању бугарског књижевног језика обележени су потискивањем оријентализама, као и грцизама, тј. њиховим замењивањем црквенословенским, или чак руским облицима. То је у савременом бугарском књижевном језику умањило удео турског лексичког наноса, а, на другој страни, преживелим лексемама обезбедило статус претежно разговорних облика (Георгиева / Жерев... 1989: 450, исп. Мирчев 1963: 78-80). На другој страни, ослањање на народни идиом приликом формирања македонског књижевног језика, у једном периоду је резултовало управо појачаном употребом турцизама, а то у тежњи да се у књижевни језик укључе што аутентичнији облици са македонског терена (в. Јашар-Настева 2001: 24).

нашег језика” (Вук 1818: XX).⁴ Ипак, на истом месту Вук истиче и да је „боље узети туђу ријеч, која је позната народу, него ли наопако нову градити [...]”, што, донекле, релативизује његове претходне ставове. Заиста, савремене анализе показују да је турски лексички нанос у првом издању Вуковог *Српског рјечника* заузимао скоро десетину укупног речничког фонда (Пецо 1986: 305), што се, додуше, може тумачити потребом за што свеобухватнијим лексикографским описом српских народних говора. Вук је, ипак, и касније показивао благ став према турцизмима. У преводу *Новог завјета* са рускословенског на народни језик, он је задржао један број турцизама, док се у исто време трудио да што темељитије одстрани русизме. То је, вероватно, био делом и Вуков дуг према актуелним општеполитичким кретањима, којима је као аустријски поданик морао бити подложен. Што се турцизама тиче, у другом издању Вуковог речника, из 1852. године, њихов број је повећан (Роровић 1983: 49), иако су они сразмерно мање заступљени него у првом издању (исп. Пецо 1986: 305-306). Тиме је Вук ударио темеље слободнијем нормативистичком приступу турцизмима у српском језику. Уосталом, заснованост српског књижевног језика на прстонародној основи неминовно је, сама по себи, баштинила широк, па можда и преширок корпус турцизама. То је, делом, потпомогло процесе потискивања једног броја домаћих, тј. нетурских речи у корист одомаћивања њихових турских синонима. У сваком случају, у српском је остао велики број турских речи, и мало ко би данас од просечних читалаца помислио да су речи као *бакар*, *барут*, *башта*, *боја*, *дугме*, *ексер*, *зејтин*, *јастук*, *кајмак*, *кашика*, *кундак*, *кутија*, *маказе*, *марам*, *папуче*, *ракија*, *сат*, *торба*, *ћебе*, *чарапа*, *чекић*, *челик*, *чесма*, *чизма*, *цеп*, *шатор*, *шећер* итд. – турцизми. Заступљеност турцизама у једном савременом речнику, речнику Матице српске, показала је њихово даље присуство у српском књижевном језику, па спорадично и њихово творбено гранање и подмлађивање. Наравно, с правом је констатовано да турцизми нису подједнако заступљени у свим социо-културним срединама, у свим идиомима и функционалним стиловима (Глибановић-Вајзовић 1990: 273).

⁴ Вук је већ 1816. године у бечким *Новинама српским*, у чланку *Објавленіе о сербскоме рѣчнику*, забележио: „Будући да се множество Турскихъ рѣчій у нашъ езъкъ уселило [...] старао самъ се, колико е могуће било, Сербскимѧ замѣнити” (према: Вук 1818, *Додаци*, 4-5).

Временом су турцизми, као део историјског наслеђа, постали и значајна стилска средства, резервисана за изражавање повећаног степена емотивног односа. Управо њих данас налазимо у језику савремених медија када треба исказати такав однос појединца, или појединих интересних група према дешавањима у њиховој средини. У таквом светлу ће у појединим српским опозиционим медијима својевремено водећи чланови СПС-а бити названи „Милошевићевим чаушима” („Глас јавности”, Београд, 15. II 1999, 5), на Косову и Метохији ће Срби протестовати „против шиптарског зулума” (ТВ Палма плус, Јагодина, 28. VI 1999), а смењени функционери из Републике Српске ту смену ће назвати „јаничарским превратом” („Блиц”, Београд, 17. VI 1998, 2). Такви процеси се паралелно одвијају и у суседним балканословенским језицима. У једном македонском чланку, инспирисаном савременим македонским проблемима са страним војним организацијама, под насловом „КФОР башибозук”, указаће се на „комплетно кабадахиство во режија на припадниците на КФОР” и „НАТО лакрдију” у Македонији (НМак., 31. VIII 1999). Итд.

Посебно место у овоме имају турске творбене морфеме (тачније: творбене морфеме турског порекла), нарочито именички суфикси *-чија* / *-џија*, *-лија*, *-л#к* (тј. *-лук* / *-лак* / *-лџк*) и *-(х)ана*, који се у српском језику бележе углавном од XVII и XVIII века, најпре у готовим позајмљеницама, а затим у тзв. хибридним образовањима (Stachowski 1961: 121-122). Иако је процес њиховог потискивања наизглед могао тећи лакше, оне су се у великом броју случајева наметнуле као значајна творбена средства. Не само у савременим књижевноуметничким текстовима који сликају одређену друштвену средину, већ и у широј, тзв. стандарднојезичкој употреби, у језику савремених медија, ова творбена средства постају притајени, али стални пратиоци српског вокабулара. Са социолингвистичким конотацијама нагомиланим у прошлим вековима, које и данас имају повољне услове за опстанак,⁵ ове творбене морфеме се лако укљу-

⁵ Догађаји последњих деценија на Балкану показали су да се муслимански продор према Европи нашао и у сфери глобалних политичких питања. На то је указало најпре признавање националног имена Муслиман (СФРЈ), замењено каснијим Бошњак (прво у БиХ, а затим и ван ње), - управо по основи верске, тј. муслиманске припадности. На то су указали и догађаји који су пратили распад СФРЈ, а то данас показују и први захтеви македонских Словена-муслимана за увођењем турског језика у њихове основне школе (НМак., 2. IX 1999). Ако се, при том, зна да је и у протеклим вековима европска (и светска) политика национална питања ве-

чују у стилско-семантичку сферу, непрестано богатећи савремени књижевнојезички израз. Чињеница да су, управо као творбена средства, турцизми наставили да бурно живе у српском језику до данашњих дана, - најбоље говори о широким стваралачким димензијама творбе (грађења) речи. На нормативистичком плану то, свакако, намеће и низ дилема, те неретко поставља и принципска питања о месту стране творбене морфеме у нормативном систему једног језика. О таквим питањима неизбежно се изјашњавају граматичари, али и лексикографи, што добро илуструје статус ових образовања у српским нормативним речницима.

*

Интерес за турцизме је давнашњи у србрократистици и може се рећи да датира из предвуковског периода.⁶ Међутим, тек од времена Вука Караџића интерес за ову тему добија организоване и стручне обележје. У овом периоду јавио се читав низ истраживача, сакупљача лексичке грађе и проучавалаца турских лексичких утицаја (Ф. Миклошич, Ђ. Поповић,⁷ П. Скок, Н.К. Дмитриев, А. Кнежевић, А. Шкаљић, Ф. Барјактаревић, М. Адамовић, А. Шмаус, А. Пецо, Х. Глибановић-Вајзовић, С. Петровић и др.). За овим нису много заостајала истраживања у области творбе речи, како на плану дијакроније, тако и синхроније (Ф. Миклошич, А. Вајан, П. Скок, С. Стаховски, М. Стевановић, С. Бабић, Б. Марков, П. Радић и др.). Штавише, она су повремено показивала више научноистраживачке упорности.⁸

Циљ ове монографије је да представи улогу турских суфикса у савременом српском језику, пре свега књижевном, укључујући и њихов статус у стандарднојезичкој употреби. Отуда се, осим у нужном обиму, лексичкој грађи не приступа са турколошког аспекта. Истраживања су заснована на творбено прозирним (мотивисаним) облицима, без обзира на то да ли је реч о готовим турским образо-

---

ћине балканских Словена радије подређивала турским (муслиманским) интересима на Балкану, онда је реч о континуитету овакве политике на овом делу Европе.

⁶ Ваљан преглед ове литературе даје С. Петровић (1993).

⁷ Аутентичност Поповићевог рада на плану истраживања турцизама последњих деценија је доведена у сумњу (в. Вујин 1970).

⁸ Посебан допринос истраживању турских суфикса у српском језику дао је С. Стаховски, укључивши у анализу и део материјала из суседних балканских језика (в. Stachowski 1961, Исти 1967).

вањима,⁹ или хибридима, иако су, наравно, ови последњи заслуживали нарочиту пажњу.¹⁰ Први део књиге посветио сам појединачним творбеним морфемама, а у другом им приступам синтетички, у оквиру низа општијих питања (нпр. о суфиксним дериватима, хибридној творби, формално-граматичком статусу изведеница итд.). У раду су, поред творбено-структурних карактеристика, посебно праћене семантичке категорије у којима се јављају ови суфикси. Основни лексички корпус ексцерпиран је из РСМС, РСАНУ и РЈАЗУ. С обзиром на то да је анализа усредсређена на српски књижевни језик, ексцерпирани материјал првенствено се тиче српских писаца, а у мањој мери и писаца са ширег штокавског терена, чија је лексичка грађа заступљена у низу водећих речника. Овоме је придодат и материјал који сам бележио из других, различитих извора, укључујући и медијске. Спорадично, када је требало представити целину појаве, или када су се наметале битне разлике према стању у народним говорима и њиховом богатом фолклорном наслеђу, ослањао сам се на српскохрватске дијалекте, као и на савремени жаргон (сленг). Материјал, посебно речнички, нисам наводио у пуном обиму, али сам се трудио да његов што репрезентативнији део уђе у разматрање, како по творбено-семантичком критерију, тако по критерију заступљености образовања у различитим изворима, код различитих писаца итд. Ипак, из самог распореда изнете грађе не могу се извлачити посебни закључци о заступљености и продуктивности ових суфикса код појединих аутора, у појединим часописима итд.

Обради ове теме није се могло приступити без основних контрастивних захвата према балканословенском залеђу, суседним језицима, македонском и бугарском. Контрастивне анализе су нешто више биле усмераване према српском и македонском језику. Разлога за омеђивање управо ова два јужнословенска језика има више. Македонски се као најбалканизованији језик налази у самом средишту балканског језичког савеза, одакле стижу балканистичка зрачења према српском језику.¹¹ Овај македонско-србијански правац

⁹ О принципима творбене анализе позајмљеница в. Ђорић 1999.

¹⁰ У раду полазим од односа *основинска реч* (→ *творбена основа*) – *изведеница*, у коме се чува мотививаност, и *творбеног значења*, које се исказује суфиксом. Под *суфиксом* подразумевам двоморфемско средство за грађење нових лексичких јединица путем деривације, које у себе укључује и граматичку морфему.

¹¹ За македонски језик ексцерпирана је првенствено грађа из РМЈ и РМНП, а за бугарски из РБЕ, РРД и Геров 1-5; 6. У једном броју бугарских лексикографских

представља значајан метанастазички коридор којим су се кроз читав средњи век вардарско-моравском долином кретале миграционе струје према северу, етнички и језички разводњавајући границу међу Словенима овог дела Балкана. Ова важна метанастазичка струја, коју Цвијић и назива вардарско-моравском, или јужном струјом (Цвијић 1922: 9), вековима ће, све до данашњих дана, доносити Србији етничке и језичке наносе с југа. Њима припада и део турских језичких утицаја, који су, поред осталог, нашли места и у тзв. тајним језицима различитих социјалних и професионалних група (посебно занатлија), чији трагови допиру до савремених градских жаргона широм Балкана. (Једно од главних изворишта ових идиома већ вековима је у западној Македонији.) Отуда се и питање контрастивног посматрања турцизама на балканословенском терену често намеће управо у перспективи ова два језика.

Ова монографија, као и све друго, има своју предисторију. Она је сачињена, пре свега, од мојих интересовања за ову тему. Прошло је више од деценије како се појавио мој први прилог о турским суфиксима. У међувремену, ова тема је нашла места у мојој докторској дисертацији посвећеној балканистичким суфиксима (Радић 1995),¹² у мом раду на лингвистичком пројекту *Стандардни српски језик* (потпројекат: *Развојни процеси у савременом српском језику*, Министарство за науку Републике Србије, 1996-2000), рађеном на Филолошком факултету у Београду, под руководством проф. др Живојина Станојчића, - те у једном броју саопштења са научних скупова на којима сам учествовао. Временом су се, тако, појавили обриси једне прилично целовите студије о турским суфиксима у српском језику.¹³ Остао је, међутим, низ значајних питања чијој сам

остварења, која су ексерпирана за ову прилику, укључен је по традицији и македонски језички материјал.

¹² Овај рад описао је грчке, романске и турске суфиксе у македонском и српском језику, како на народном тако на књижевнојезичком плану.

¹³ Исп.: *Суфикси несловенског порекла у Вуковом Српском рјечнику из 1852. године*, НССВД 17/1, 1988, 293-300; *О стилским вредностима хибридних изведеница у српскохрватском књижевном језику (Балканолошки аспект)*, ЗМФСФЛ XXXIII, 1990, 399-405; *Балканистички суфикси као стилска средства у српском књижевном језику (На примеру изведеница са суфиксом -лија)*, НССВД 23/2, 1995, 143-152; *О формално-граматичком статусу образовања на -ли(ја) и -ци(ја) у српском књижевном језику*, НССВД 26/2, 1997, 353-364; *Суфикс -чија/-ција у српском књижевном језику (стилско-семантички аспект)*, НЈ XXXII/3-4, 1998, 179-191; *Суфикс -лија у грађењу имена становника од имена места или области*, ЈФ LV, 1999, 47-66. Укључивање ових радова у монографију захтевало је њихово ме-

обради приступио у другој фази рада. Резултат свега овог је књига која је пред читаоцем.

Иза сваке књиге, по правилу, стоји више заслужних имена, нарочито ако је реч о стручним и научним делима. Ова књига се по томе не разликује од других. Међу тим именима налазе се моји професори и ментори на изради докторске дисертације, пок. проф. др Војислав Илић и пок. акад. Божидар Видоески, затим чланови комисије: проф. др Живојин Станојчић, проф. др Момчило Савић и проф. др Радојица Јовићевић. Током рада на овој теми били су ми драгоцени савети које сам добијао од пок. акад. Павла Ивића, а корисне примедбе упутили су ми и акад. Асим Пецо, проф. др Божо Ћорић и мр Снежана Петровић. Све ово, наравно, не умањује ауторову стручну и научну одговорност. Напротив.

27. VI 2001.

Аутор

тодолошко и концепцијско приближавање. При том су неки радови претрпели мање, а неки веће измене.

СУФИКС -ЧИЈА / -ЦИЈА

Суфиксом *-чија / -ција* (тур. *-ci / -ci / -cü / -cu // -ci / -ci / -cü / -cu*) у турском језику се, углавном од именичких основа, граде именице у значењу особе која се бави одређеним занимањем, односно у значењу вршилаца радње уопште. Ређе се овим суфиксом граде именичке изведенице у значењу особе са склоношћу која проистиче из одређене радње, тј. особе са каквом карактерном особином (Кононов 1956: 102-104, исп. Lewis 1966: 69). У турском језику ове суфиксне варијанте (аломорфи) везују се за различите типове основа у складу са тзв. законом о хармонији вокала. Поред тога, ако се основа завршава безвучним консонантом, за њу се везује суфикс са иницијалним *ç-* [č-], док се за основе које се завршавају звучним консонантом, или вокалом, везује суфикс са иницијалним *c-* [dž-], на пример: *telegrafçi, inatçi; tütüncü, kapıcı* (Исто). Путем лексичких позајмљеница овај суфикс се осамосталио у балканским језицима, те овде постао најпродуктивнији турски суфикс (исп. Vaillant 1974: 329-331, 720).

На балканословенском терену овај суфикс се јавља у варијантама *-чи* и *-ци*,¹⁴ односно њиховим адаптационим формама *-чија* и *-ција*, при чему се перинтеграцијом развија и један број његових деривата (в. *Суфиксни деривати*). При том се краћа, изворнија форма *-чи / -ци* сачувала тек у малом броју архаичних и творбено углавном непрозирних облика, као у српском *бирџици, чорбаџи* (РМС), док је дужа форма обновила продуктивност. Поред тога, у савременом српском језику видну, па готово и потпуну превагу добија аломорф *-ција*, без обзира на природу финалних основин-

¹⁴ И у османском је овај суфикс имао само две морфемске варијанте, *-ci* и *-ci* (Глибановић-Вајзовић 1990: 201). Познато је да су западнорумелијски турски дијалекти, којима припадају турски говори централног и западног Балкана, битно редуковали систем морфемских варијанти, развијајући се ван непосредног утицаја закона о хармонији вокала (исп. Јусуф 1987: 48, Јашар-Настева 2001: 185-186).

ских консонаната са морфемског споја, као у примерима: *интерџија*, *мекџија*, *пркџија*, *проџија* (PMS, исп. Stachowski 1961: 25, Schmaus 1979: 358).¹⁵ Тиме се, по аналитичком принципу, ова морфонолошка разновидност стране творбене морфеме у језику примаоцу своди на једну форму, *-џија*.

Српски књижевни језик, укључивши широко народну лексику у свој вокабулар, прихватио је и један број образовања са суфиксом *-чија* / *-џија*. Код писаца из Србије (нпр. С. Сремац, Ј. Веселиновић, Б. Нушић, Р. Домановић, Ј. Лазаревић, М. Ненадовић, Ј. Игњатовић, В. Петровић, Д. Радић, И. Секулић, О. Давичо, Д. Ћосић), Босне и Херцеговине (П. Кочић, С. Ћоровић, Б. Ћопић, И. Андрић) и Црне Горе (С.М. Љубиша, М. Миљанов, М. Лалић) у знатној мери наилазимо на оваква образовања, између осталог и као на једно од стилских средстава у сликању појединих друштвених средина. У западним областима, код писаца штокаваца, такође се могу срести образовања са овим суфиксом (нпр. код А.Г. Матоша, М. Божића, Ј. Косора), али у мањој мери. У корпусу стручне и публицистичке литературе, ова разлика на источне и западне крајеве, која делом прати дијалекатско стање (исп. Pomianowska 1970: 170-176),¹⁶ још је јасније изражена.

У српском књижевном језику суфикс *-чија* / *-џија* гради изведенице од именичких (нпр. *бомбонџија*, *гитарџија*), глаголских (*згртаџија*, *дрмаџија*) и, ређе, придевских и прилошких основа (*тупаџија*; *бадаваџија*), а присутан је и у сложено-суфиксалној творби (*дангубџија*, *ноћодобџија*). Поред пуних основа, неизмењених (*кордонџија*, *ловџија*), или измењених (*биоскобџија*, *бурегџија*, *дангупџија*, *проџеџија*), у творби учествују и окрњене основе (*кикириџија*, *переџија*, *сладолеџија*).¹⁷ При том се образовања са овим суфиксом могу сврстати у неколике семантичке категорије.

¹⁵ У бугарском језику, бар када је реч о ортографском плану, чувају се основни принципи дистрибуције ових суфиксних варијанти у зависности од природе финалних основинских консонаната (исп.: *бакџрџија*, *занаятџија*, Радева 1987: 41-42).

¹⁶ У чакавском и кајкавском, на пример, овај суфикс се готово и не јавља.

¹⁷ Под пуним измењеним основама подразумевам основе код којих се на морфемском споју јављају различите фонетске алтернације. У том смислу на морфемском споју долази и до губљења финалних основинских консонаната (тј. алтернација са $-\emptyset$), због чега се у овом случају може говорити о учешћу окрњене основе.

ПРВА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице које значе носиоца какве делатности, односно вршиоца радње у ужем и ширем смислу:

а) Изведенице које значе особу одређеног занимања:¹⁸ *мекиџија* („Од мекиџије постаде ћевабџија”), *чајџија* („да све ашчије ... и чајџије кредитирају ... подофицирске чиновне”) - С. Сремац, РМС; *колџија* / *колџија* (‘онај који вози кола, возач’), *лимунаџија* (‘онај који прави и продаје лимунаду’) - С. Ђоровић, РСАНУ; *коњаџија* / *коњаџија* („Узми га ти за коњаџију”), *минаџија* (‘минер’) - С.М. Љубиша, РСАНУ; *млекаџија* (‘млекар’, РСАНУ), *патролџија* („Само понегде стоји патролџија шћућурен уза зид”, РМС) - Р. Домановић; *бунарџија* (‘онај који се бави грађењем бунара’, РСАНУ), *ћумурџија* („До рата је био ... рабација и ћумурџија на Јастрепцу”, РМС) - Д. Ђосић; *бомбонџија* („сладолеџија и бонбонџија”), *сладолеџија* (в. *бомбонџија*) - Ж. Конфино, РСАНУ; *ловџија* (‘ловац’) - В. Петровић, РСАНУ; *малтерџија* (‘онај који прави, меша малтер’) - С. Винавер, РСАНУ; *кифлеџија* / *кифлеџија* (‘пекар који прави и продаје кифле’) - М. Ускоковић, РМС; *синорџија* (‘онај који одређује синоре’) - С. Новаковић, РМС; *гљлеџија* (‘шинтер, гуликожа’) - Ј. Вујић, РСАНУ; *калдрџија* („Калдрџије за израду камене подлоге и пута”), *капаџија*, *кикириџија* - „Политика” (Београд), РСАНУ; *корнеџија* (‘онај који израђује корнете’), *машинџија* („Неко гласно псује и машинџију и возовођу”) - „Борба” (Београд), РСАНУ; *бетонџија*, *перџија*, *трамвајџија* - без изв., РМС.

Код оваквих образовања мотивациона реч, по различитим основама (производ, средство, друштвено-економски објекат и др.), упућује на природу занимања. Овде се, отуда, могу прибројати и изведенице у значењу власника објекта (исп. фус. 42), јер оне често претпостављају и непосредног вршиоца радње у вези са тим објектом, на пример: *магазџија* (‘власник магазе, трговац’), *циркџија* (‘власник циркуса; циркусант’) - С. Сремац, РМС; *дућанџија* (‘онај који држи дућан, продавац у дућану, трговац’) - С. Ђоровић, РСАНУ; *биоскобџија* (‘власник биоскопа, онај који држи биоскоп; који је запослен у биоскопу’) - Ж. Конфино, РСАНУ, и сл.

¹⁸ Ако је реч о лексикографским и сличним изворима, дефиницију значења изведеница преузимам из њих, наводећи је између апострофа, без обзира на то што ово значење у изворима није увек представљено као творбено.

б) Изведенице које значе вршиоца радње, углавном без битног професионалног обележја, иако је ово значење, као латентно, понекад садржано и у овим примерима: *апостòлција* ('читаач апостола у цркви') - С. Ђоровић, РСАНУ; *гла̀ва̀ција* ('онај који уговара, углављује неки посао, нарочито прошевину, свадбу; посредник, прова̀да̀ција') - С.М. Љубиша, РСАНУ; *кордо̀нција* / *кордо̀нџија* ('војно лице које је на стражи на кордону, кордонист, граничар') - О.Ј. Новић, РСАНУ; *прова̀да̀ција* ('посредник за склапање брака') - М. Глишић, РМС; *мòткација* ('онај који обавља неки посао, ради нешто с моткама (носи их, побија у земљу и сл.)') - М.Т. Голубовић, РСАНУ; *кѝбл̀ација* ('онај који износи кибле (нпр. у затвору)') - Д. Азањац, РМС; *б̀еса̀ција* ('Та вера зове се у Арнаута беса; а онај који је даје или прима бесација') - М.Ђ. Милићевић, РСАНУ. Исп. *добротво̀рџија* (Babić 1986: 187).

Поједина образовања из ове групе по свом значењу чине прелаз према другој семантичкој категорији.

ДРУГА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Обухвата изведенице које значе особу са каквом доминантном особином:

а) Изведенице које значе особу са карактерном и духовном особином, навиком, склоношћу, предодређеношћу: *б̀ун̀ција* / *б̀ун̀џија* ('бунџије-људи', РСАНУ), *ба̀дава̀ција* ('беспосличар, нерадник; готован', РМС) - И. Андрић; *бр̀зација* ('онај који брза, жури', РМС), *зг̀р̀тација* ('онај који незајажљиво згрће, граби (новац)'), *к̀лòпа̀ција* ('прождрљивац, изелица') (РСАНУ) - О. Давичо; *м̀у̀ктеџија* ('онај који хоће све бадава, мукте, који хоће да се части на туђ рачун'), *п̀р̀а̀вда̀ција* ('онај који се радо правда, који се често парничи, свадљивац, свађалица') - М. Беговић, РМС; *гала̀мџија* ('онај који галами, лармаџија; разметљивац', РМС), *ка̀вга̀ција* ('онај који изазива кавгу, тучу, убојица', РСАНУ) - Б. Ђопић; *ло̀вџија* ('[...]; онај који воли лов, ловачки спорт'), *м̀у̀ктаџија* ('мукташ') (РСАНУ), *т̀у̀ка̀ција* / *ту̀ка̀ција* ('онај који се радо туче, насилник, кавгаџија', РМС) - В. Петровић; *ба̀ђава̀ција* ('бадаваџија', РСАНУ), *ду̀ва̀нџија* ('страстан пушач дувана', РМС) - Д. Радић; *ина̀ција* / *ина̀џија* ('онај који је склон да се инати, да пркоси, да се свађа, каприциозан човек, свађалица'), *интер̀еџџија* ('онај који се руководи само својим интересима, онај који у свему тражи само своју корист') - М. Глишић, РСАНУ; *бу̀здòва̀нџија* ('буздованчина, глупачина', РСАНУ), *т̀рòша̀ција* / *т̀ро̀ша̀ција* ('онај који много и неразумно троши, расипник, расипкућа', РМС) - И. Секулић; *гра̀ба̀ција* ('онај који граби туђе, отимач')

- М. Миљанов, РМС; *бóђџија* / *бòђџија* ('онај који се лако побије, убојица') - С. Ђоровић, РМС; *подвòлџија* ('онај који се служи подвалама, који подваљује другоме') - М. Вујачић, РМС; *оговòрџија* ('оговарач') - Д. Васић, РМС; *збóунџија* / *збúнџија* ('онај који збуњује, доводи у забуну') - С. Шимић, РСАНУ; *пркòжџија* ('пркосник') - Маретић-Ившић, РМС; *бокòлџија* ('онај који испија пиће бокалима, пијаница, испичутура') - Ј. Скерлић, РСАНУ; *пúшаџија* / *пушòџија* ('пушач') - М. Батут-Јовановић, РМС; *збòрџија* ('учесник или организатор зборова (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)' - „Демократија” (Београд), РСАНУ; *немòрџија* ('немирњак') - „НИН” (Београд), РМС; *дангúбџија* / *дангúпчија* ('дангуба') - „Буњевачке и шокачке новине” (Калача), РСАНУ; *верèжџија* ('онај који радо узима на вересију'), *процèжџија* ('онај који се често или радо парничи, парничар, правдаш', Ристић-Кангрга) - РМС; *вúнџија* ('онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина'), *òимџија* ('страстан пушач, дуванџија'), *тúпаџија* ('тупавац, глупан') - без изв., РМС.

б) Изведенице које значе особу са умењем, вештином, способношћу, иако се ова значења спорадично могу јавити и у претходној групи. Мањи број изведеница припада овој поткатегорији: *мејдàнџија* („међу њима и чувени јунаци и мејданџије”) - И. Андрић, РСАНУ; *бòјанџија* ('борац', РСАНУ), *говòрџија* („Поп Раде ... и Мирчета ... оба мудра, говорџије и миротвори”, РМС) - С.М. Љубиша; *динòрџија* ('онај који набијајући цене скупља динаре, који на лак начин долази до динара, који обилује динарима') - без изв., РМС.

в) Изведенице које значе особу са друштвено-економским положајем, као *мòсаџија* ('наследник') - Д. Радић, РСАНУ; *дрмаџија* ('моћан човек, утицајна личност') - С. Винавер, РСАНУ. Исп. *òбвлеџија* ('онај који живи у богатству, обиљу, раскоши', Књажевац) - РСАНУ, *миражџија* / *мирашчíја* / *миразџија* ('момак ожењен девојком са богатим миразом') - Живковић 1987.

ТРЕЋА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Припадају јој изведенице које значе особу са доминантном цртом припадања, потицања, односно учествовања у нечему:

а) Изведенице које значе припадника организоване групе људи, службе и сл. (сингулативност): *мòбаџија* ('онај који ради на мобу') - Ј. Игњатовић, РСАНУ; *збòрџија* ('члан некадашњег политичког сабора') - О.Ј. Новић, РСАНУ; *сијèлџија* ('особа на сèлу') - О. Азис,

РМС. Исп. *бџандаџија* ('члан музичке банде, музикант', Ниш) - РСАНУ; *патрџија* ('стражар, члан патроле'), *прџија* ('онај који прели, који сијели') - Škalj.

б) Изведенице које значе особу која припада одређеној области, крају: *балџанија* ('балкански планинац, становник из области планине Балкана') - Ј. Цвијић, РСАНУ;¹⁹ *терџија* ('теренац') - М. Лапић, РМС. Исп. *лугаџија* ('лужанин, човек из луга') - Елез.

По критерију припадности, овој поткатегорији су блиска образовања која значе власника одређеног објекта, тј. вршиоца радње везаног за тај објекат (в. групу а, прве семантичке категорије).

Дакле, изведенице са суфиксом *-чија / -џија* јављају се у српском књижевном језику у класи особа,²⁰ са основним значењем вршиоца радње, које се често приближава значењу особе са одређеном особином. Између ових значења, а посебно њихових подзначења, понекад је тешко успоставити оштрију границу јер се она лако преливају једно у друго, као у примеру *патролџија* из прве и треће категорије. Тако, изведеница *мундирџија* ('онај који је у мундиру, униформисан човек; полицајац, жандар', Д. Ђосић, РСАНУ) обухвата значења из различитих категорија и поткатегорија. Онај који носи мундир је, дакле, униформисано лице (особина), које је тиме у одређеној делатности (занимање), односно служби заједно са осталим таквим лицима (припадност). При том, различити контексти могу додатно опредељивати различите конотативне вредности изведеница. Када, на пример, Д. Ђосић пише: „Зар да дозволи да један полицајски зликовац *мундирџија*, саслушава њега који је овој земљи законе и уставе кројио” (РСАНУ), - онда је јасно да је облик *мундирџија* употребљен у пејоративном значењу. Када Ј. Поповић пише: „Стерија ... се мршти на ону хрпу творевина разних ... *романџија* који су лиферовали томове фантастичних романа” (РМС), или када се у „Борби” нађе реченица: „Другови су те молили да их

¹⁹ Исп.: *балџандџија*, 'човек, којто е роден или живее в планинско селище; планинец' (РБЕ).

²⁰ У народним говорима овај суфикс се спорадично јавља и у класи животиња. Реч је о значењима која се најчешће аналошки, из домена људских особина везују и за поједине животиње, или животињске врсте, исп.: *бињџија* 2 ('коњ извезбан за јахање и бој', „шарац бињџија”, нар. поез.), *бојџија / бојџија* („кокош који се радо бије са другијема”, Ц. Гора), *дуванџија* (1. 'црв који подгриза дуван и купус', Далмација; 2. 'скобаљ', Србија) - РСАНУ; *потраџија / пџтраџија* (говедо или брав који искаче из стада и иде у потру, штету) - Стијовић 1990.

убијеш, да им скратиш муке, и да не падну живи у руке *камаџијама*” (РСАНУ), - онда се овде такође ради о пејоративној употреби изведеница на *-џија*, како су и обележена ова три облика у речницима. Поједини речници, иако у мањем обиму, прате стилске карактеристике оваквих изведеница, па ће РМС, на пример, облик *макаронџија* (макаронаш, М. Лалић) обележити као погрдну реч, *клдпаџија* (онај што добро једе, ждеро, О. Давичо) као вулгарну реч, *згртаџија* (згртало, О. Давичо) као индивидуалну реч, и сл.

Из овог се види да је основно, изворно значење вршилаца радње код ових образовања у одређеној мери превазиђено у српском књижевном језику,²¹ при чему се тежиште знатним делом померило према квалификативности, односно категорији носилаца особине, што показује бројност примера из групе а, друге семантичке категорије. Појачану квалификативност неретко исказују и готова турска образовања. Тако, када М. Селимовић пише: „Vuk je *kavgadžija* i teškoće ga podstiču na veće napore” (14); „Nesreća je Hadžićeva [...] što je naišao na strašnog *megdandžiju* Vuka” (73); „Celokupnim svojim radom on [ih...] je otrгнуо od [...] akademskog verbalizma *odadžija*” (95) (Selimović 1987) - онда је реч о претежно квалификативној употреби ових облика.²² Квалификативност овог типа је, наравно, посебно дошла до изражаја код хибридниx образовања. Овде је дошло до специфичне, семантичке контаминације између оних нетурских основа које су склоне категорији адјективних значења (карактерна, духовна особина, навика, склоност, предодређеност) и турског суфикса са основним значењем вршиоца радње. Оваква образовања су, тако, у одређеној мери подлегла једној

²¹ Томе је вероватно допринело и потискивање, или потпуно губљење великог броја занимања у условима нестајања оријенталног начина живота, исп. *абаџија*, *бакарџија*, *бузаџија*, *даграмаџија*, *зилџија*, *јашимаџија*, *калаџија*, *калуџија*, *кечеџија*, *куџунџија*, *кундурџија*, *лудеџија*, *мумџија*, *мутаџија*, *сагр(аg)џија*, *сакаџија*, *сафунџија*, *тажџија*, *тараџија*, *тенеџеџија*, *тутунџија*, *ћерпиџија*, *ћулаџија*, *фиралџија*, *фишеџија*, *халвеџија*, *чибугџија*, *шећерџија* и др. (Ђурчић 1937: 143-157, исп. Јашар-Настева 2001: 72-73). Међу њима су посебно била бројна прехранбена, одевна, војничка, државно-административна и музичка занимања.

²² М. Стевановић бележи да изведенице са овим суфиксом „именују лица која се баве (занимају) оним што значи основна реч, или се пак *нарочито истичу* [курзив П.Р.] у ономе што реч (именица или глагол) у основи означава” (Стевановић 1975: 533). Управо по овој основи, у низу случајева долази до стилско-семантичког раслојавања истог облика. Под одредницом *нишанџија* у *Škalj*. се даје неутрално значење ‘стријелац’ (исп. и: Попу 1957, Јанчев 1992), док РРД, на пример, наводи значење ‘добър стрелец’. Ову изведеницу С. Бабић сматра стилски неутралном, али у тумачењу наводи: „onaј koji (dobro) nišani” (Babić 1986: 187).

врсти стилско-семантичке надградње, често значећи особу која нешто добро / пуно ради, која је у нечему врло добра, вешта, која се нечим истиче, па тако и поседује неку особину до (пре)засићења, при чему се ова значења развијају и у афирмативном и у пејоративном смеру. Тиме је овај суфикс постао једна врста стилско-семантичког интензификатора, приближавајући се типу модификационих суфикса. На то упућују саме речничке дефиниције из РМС и РСАНУ својим квантитативно-квалитативним одређењима, односно изведенице у значењу особе:

а) која (пре)често, или стално чини нешто: *зборџија* ('учесник или организатор зборова (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)'), *правдаџија* (в. под *в*), *процџија* ('онај који се често и радо парниччи, парничар, правдаш'), исп. *верџија* ('онај који стално тражи на вересију', тур. *veresi, veresiye*);

б) која нешто воли (те се у то и разуме), односно која (превише) ужива у нечему: *винџија* ('онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина'), *димџија* ('страстан пушач'), *динџија* ('који на лак начин долази до динара, који обилује динарима'), *ловџија* ('ловац; онај који воли лов, ловачки спорт'), исп. *дубџија* ('страстан пушач дувана', тур. *duban-*);

в) која радо и много чини нешто: *правдаџија* ('онај који се радо правда, који се често парниччи, свадљивац, свађалица'), *процџија* (в. под *а*), *трџија* / *трошџија* ('онај који много и неразумно троши, расипник, распикућа'), *тџија* / *тукџија* ('онај који се радо туче, насилник, кавгаџија'), итд.

Сличне стилско-семантичке одлике прате и низ других образовања са овим суфиксом, као: *брџија*, *згрџија*, *кљџија* (О. Давичо, РСАНУ), *грџија* (М. Миљанов, РМС), *интерџија* (Ј. Веселиновић, М. Глишић, РСАНУ), *ромџија* (Ј. Поповић, РМС), *немџија* („НИН”, РМС) итд. Наведени примери показују да значајну улогу у развоју експресивности може имати и сама творбена основа својим афирмативним, или чешће пејоративним одређењем (исп. Ћорић 1995: 103-108). Отуда се у једном броју случајева може, у ствари, говорити о својеврсној стилско-семантичкој компатибилности, па можда и атракцији, између основинске речи и творбене морфеме, јер се оне међусобно подржавају и привлаче. Тако, велики број оваквих изведеница, не случајно управо у оквиру знатног броја хибридних образовања, учествује у једној врсти иновационих

творбено-семантичких процеса у српском књижевном језику. Тим процесима се прикључује и појава метафоричко-симболичких одређења, на пример у образовањима као што су: *бокалџија* ('онај који испија пиће бокалима, пијаница, испичутура', Ј. Скерлић, РСАНУ), *макарџија* ('погрдан назив за Талијана', М. Лалић, РСАНУ), исп. и: *буздовџија* ('буздован, глупачина', И. Секулић, РСАНУ, тур. *bozdoğan*),²³ што ове облике, уз њихову претежно пејоративно-ироничну и шаливо-ироничну компоненту, увелико уводи у жаргонски вокабулар.²⁴ Њихов структурно-семантички садржај може се најчешће представити следећом схемом:

Међутим, иако се овај суфикс нашао у творбеном инвентару готово свих нормативних граматика српског језика (нпр. Белић 1949: 143, Стевановић 1975: 533, Станојчић / Поповић 1992: 131), језичка норма већину оваквих иновација углавном успешно избегава, а ставови граматичара су прилично неуједначени у вези са низом пита-

²³ Таквим иновацијама су подложна и готова турска образовања, која често развијају нова значења (в. фус. 24).

²⁴ У жаргону је број оваквих образовања знатан, без обзира на то да ли је реч о готовим турским образовањима, или хибридима, исп.: *банџија* ('мајмун, глупак'), *бунџија* ('цепарош'), *витамџија* ('здрав, одн. крупан или дебео младић, грмаљ'), *кџбраџија* ('силеџија'), *тупаџија* ('гњаватор, глупак [...]; фразер; онај који ради нешто бесмислено'), *фењерџија* ('последњи на спортском такмичењу') (Андрић 1976), *бурегџија* ('Нишлија', Попов 1981), *тобџија* ('фудбалер са снажним шутот', Ipatni 2000), и др. Исп. мак. *подрумџици* ('група луѓе што се затвориле со извесна цел во соодветна просторија и тоа неколку дена', Минова-Ћуркова 1991: 35), бут. *кломорџија 2* ('умацањ, уцапанњ с черно, учернењ по лице-то', Геров, 1-5). Тајни занатлијски језици и данас негују овакву метафоричност као значајну особину свог лексичког система (исп. Иванов 1987: 119). Она је, међутим, и део богатог корпуса народних говора, исп.: *зурџија 2* ('онај који много плаче (обично о детету)', Реп. Србија) - РСАНУ; *гајдарџија* ('онај који се лако љути, дури', 612) - Златковић 1989, итд.

ња. Нормативна граматика М. Стевановића, на пример, не укључује овај талас лексичких иновација, што не одговара ни стању у РМС. У њој, тако, углавном нема места образовањима на *-џија* са интернационализмом у основи (Стевановић 1975: 533).²⁵ Слично је са граматицом Ж. Станојчића и Љ. Поповића (1992), у којој се истиче да се овај суфикс „задржао у ограниченом броју речи: *бојаџија*, *баштованџија*, *мегданџија*, *кавгаџија* [,] *буреџија* и сличним турцизмима” (131). На сличан начин представљен је овај суфикс у граматици групе хрватских аутора (Barić / Lončarić... 1979: 245, Исти 1995: 307-308), мада су истраживања С. Бабића (Babić 1986: 186-187) указала на продуктивност овог суфикса код нетурских основа, те на стилска обележја већине изведеница са овим суфиксом. И поједине студије из србокроатистике задржале су се на овом питању. Б. Марков ће, тако, пишући о суфиксу *-џија* указати на његову одређену продуктивност, те фамилијарна и народска стилска обележја његових изведеница (Марков 1957: 167-169), док ће С. Стаховски констатовати да овај суфикс „nie jest produktywny w współczesnym języku serbochorwackim” (Stachowski 1961: 27).

У суседним балканословенским књижевним језицима одвијају се слични процеси, а ставови нормативиста су и овде често неједначени. За групу турских суфикса, међу којима и суфикс *-џија* / *-џија*, у једној од македонских нормативних граMATИКА истиче се: „Овие наставки не се употребуваат веќе за нови образувања, дури во литературниот јазик им отстапуваат место на наши наставки” (Конески 1981: 288), али исти аутор на другом месту истиче да су ови суфикси постали продуктивни у савременом македонском језику, уз видно присуство емоционалне обојености њихових изведеница (Конески 1966: 189). Б. Марков најпре констатује непродуктивност овог суфикса и претежно разговорни карактер његових образувања (Марков 1955: 159-160), док у каснијим радовима, у примерима из категорије носилаца особине, који су „образувани предимно во поново време”, аутор уочава развој експресивно-пејоративне компоненте с којом ова творбена морфема „одново придобива извесна продуктивност” (Марков 1969: 296-297). Истиче се затим да је овај суфикс у приличној мери одомаћен те да се у знатном броју примера везао за домаће или интернационалне основе, „кое секако зборува за неговата продуктивност” (Марков 1977: 15). Новија истраживања јасно су указала на творбено-семантичке потенцијале

²⁵ Овде се, као и у другим новијим граматицама, не укључује варијанта *-џија*.

оваквих образовања и њихову стилску маркираност (исп. *големец* 'важен, виш чиновник' : *големџија* 'горд, надуен човек', Минова-Ѓуркова 1991: 32, в. и: Јашар-Настева 2001: 222). Чини се да бугарска норма има толерантнији став према овим образовањима.²⁶ Једна од бугарских граматика пише о овој творбеној морфеми да је: „Станала [...] обаче тврде продуктивна [...], че дори и в нај-ново време с неџа са образувани съществителни нарицателни [...]” (Андрейчин / Попов... 1977: 89, исп. и Grannes 1996: 15-17). Ипак, у категорији носилаца особине ова образовања у бугарском, као и у македонском, „имат отрицателна отсянка в значението си” (Стефанов 1962: 327), односно „съдържат в значението си конотация за неодобрителност” (Радева 1987: 42).²⁷

Да српски књижевни језик тек периферно укључује облике на *-чија* / *-џија* у свој творбени систем, експлицитно показују бројне лексикографске квалификације из РМС уз више од половине одредница са овим суфиксом, као: турцизам (нпр. *абаџија*, *бостанџија*, *бунарџија*, *ђумругџија*),²⁸ покрајинска реч (*бубњаџија*, *варканџија*, *винограџија*, *грабаџија*), затим застарела, народна, индивидуална реч и др. На то указују и бројна упућивања на облик са конкурентним, тј. уобичајенијим, обично домаћим (одомаћеним) суфиксом (нпр. *коњаџија* в. *коњушар*, *млекаџија* в. *млекар*, *бетонџија* в. *бетонирац*, *ловџија* в. *ловац*, *порежџија* в. *порезник*, *вагаџија* в. *вагач* итд., в. *Конкурентни суфикси*).²⁹ При том је, иако

²⁶ Исп. примере из савремених бугарских граматика: *бетондџија*, *буткадџија*, *изкопчија*, *мозаикадџија*, *џиркадџија* (Андрейчин / Попов... 1977: 89), *гипсадџија*, *изолатордџија*, *интересчија*, *каналдџија*, *модадџија*, *паркетчија*, *скандалдџија*, *тапетадџија* (Радева 1987: 42-43), и др.

²⁷ На социolingвистички аспект формирања овакве семантичке конотације код турцизама упућује М. Стајнова (1964). И новија истраживања указују на овај суфикс као на средство за „карактеризација на определени групи луѓе” (Минова-Ѓуркова 1991: 35).

²⁸ Сама по себи, ова квалификација не мора значити периферан статус речи, али је у РМС то најчешћи случај.

²⁹ Слична је ситуација у македонском и бугарском књижевном језику. У РМЈ уз више од половине одредница са овим суфиксом стоји лексикографска квалификација: архаизам (нпр. *абериџија*, *бандаџија*, *вампириџија*, *зулумџија*), разговорна реч (*бунтаџија*, *големџија*, *дамаџија*, *инаетчија*), дијалектизам (*главеџика*, *наводаџија*, *свириџија*), затим жаргонизам, историзам и др. У РБЕ ова образовања су најчешће обележена као дијалектизми (нпр. *антикадџија*, *бегледџија*, *бунардџија*) и архаизми (*авдџија*, *алсандџија*, *барутчија*), односно истовремено и једно и друго, затим разговорни (*асфалтадџија*, *евтиндџија*), простонародни (*арабадџија*, *бирадџија*) и ретки облици (*бедадџија*, *взјаткадџија*).

српски књижевни језик нема и не може имати склоности за шире прихватање творбених иновација овог типа, његова рестриктивност према овим појавама понекад изразита. На то указује и један број лексикографских одредница, односно бројна упућивања на облик који се препоручује, при чему се често и готова турска образовања упућују на хибридни облик са домаћим, тј. нетурским суфиксом, исп. *ајлџкчија* в. *ајлџар*, *барџија* в. *барутар*, *бџаџија* в. *бојар*, *каванџија* в. *каванар*, *конаџија* в. *коначар*, *читлџџија* в. *читлџчар* (РМС, в. *Хибридне речи*).

На другој страни, изведенице са овим суфиксом успешно опстају у разговорном стилу, снажно се понекад намећући стандардном, књижевнојезичком изразу. Одређени услови и даље погодују очувању па и стварању нових образовања овог типа. Тако, иако је велики број занимања која су дошла са Турцима, углавном давно нестао, или је увелико у нестајању (в. фус. 21), мањи број занимања се и даље чува, што је сачувало и један број облика на *-џија*. Наравно, у том случају се обично и основинска реч чува, на пример у: „*бурџџија* м тур. онај који прави и продаје бурек”, „*бунарџија* м тур. стручњак за копање бунара” (РМС) и др. Тиме се остварује одређени континуитет неопходан за стварање новијих образовања са овим суфиксом. Отуда чак и потискивање појединих занимања,³⁰ односно њихово замењивање сродним и сличним, али новијим занимањима, аналошким процесима гради нове изведенице са истим, турским суфиксом. Тако се, на пример, пред нашим очима према *бурегџија* у новије време устаљује и *хамбургерџија*, облик кога нема у РМС. Други важан чинилац опстанка овог суфикса представља његова аналитичност, односно прилично стабилна изворна творбена моновалентност која се исказује његовом склоношћу да на творбеном плану сам „покрива” читаву семантичку категорију вршилаца радње (исп. Асенова 1989: 44), па и њој сродне категорије, што није карактеристика српског, као словенског језика. Дакле, уместо дистрибуције већег броја домаћих суфикса у овим семантичким категоријама, и даље се, чак и код новијих образовања, у разговорном

³⁰ Овде се укључује и један број хибрида који су, као део архаичног фолклорно-митолошког инвентара, потиснути из употребе, исп. буг. *вампирџија* (‘којто може да гони и изтрѣбја вампиритѣ’, Геров, 6, исп. Кулишић / Петровић... 1998: *вампиџија*), *самовилџија* (‘приятелъ, познайникъ на самовилъ-тъ; той води болны по самовилскы воды, та гы лѣкува’) (Геров, 6), *сборонџија* („Святъ Илиѣ сборонџиѣ”, Геров, 1-5). Један број готових турских изведеница, као и основинских речи, својевремено се на македонском терену укључио у хришћанску терминологију (в. Јашар-Настева 2001: 105).

језику, као приљежан често намеће суфикс *-џија*, што, уосталом, одговара и принципу језичке економије. Оваква економичност посебно долази до изражаја када ова образовања замењују перифрастичке конструкције, па тако уместо 'мајстор за лифтове' имамо *лифтаџија*, уместо 'радник на бензинској пумпи' имамо *пумпаџија*, уместо 'возач шлепера' - *шлепаџија* итд.,³¹ или пак структурно поједностављују сложена образовања, па се уместо 'гуликожа' (шинтер) јавља *гулеџија*, уместо 'водоинсталатер' - *водаџија*,³² што све одражава континуитет у претежно урбаној сфери употребе овог суфикса.

Овакво стање, у основи, бележимо и у суседним балканословенским језицима, који у оквиру разговорног језика познају већи број новијих образовања овог типа, како у категорији вршилаца радње тако у категорији носилаца особине, исп. мак.: *автобусџија*, *баскетџија*, *биткаџија*, *вагонџија*, *викендџија*, *водоводџија*, *електриџија* / *електриџија*, *јамаџија*, *моторџија*, *паркетџија*, *политикаџија*, *станџија*, *суперпеналџија*, *финтаџија*, *фудбалџија* (Минова-Ћуркова 1991: 29-36, исп. Friedman 1989) и др. Образовања са овим суфиксом посебно бележи бугарска лексикографија, на пример: *алармаџија* ('човек, који има обичај да предизвиква аларма'), *асфалтаџија* ('човек, који работи по асфалтирането на пџтица'), *боркаџија* ('рудничар, који работи с борка'), *брежерџија* ('работник, који обслужва брежер'), *бюфетџија* ('човек, који обслужва клиентите на бюфета с напитки, закуски и др.'), *вагонџија* ('човек, који кара вагонетки'), *ваљакџија* ('човек, који работи с ваљак при стоеж на пџтица'), *вибробетонџија* ('вибробетонист'), *виџаџија* ('човек, који много обича да разказва и да слуша виџове'), *динамитаџија* ('1. работник [...], који взривљава с динамит'), *дрезинаџија* ('машинист, који управља дрезина, дрезинист'), *електрикаџија* ('1. инкасатор по електроенергија; 2. електротехник'), *џиџаџија* ('1. електротехник; 2. војник от свџрзочна част'), *џиборџија* ('лице, което се занимава с подготовка и провеждане на избор') (РБЕ) итд. Оваква образовања, посебно у категорији новијих занимања, све су присутнија и у сфери стандарднојезичке употребе. Учешће стилске нијансе код оваквих образовања потвр-

³¹ Исп. *телеџија* ('телеџијски стваралац или радник') (Imami 2000). О принципу језичке економије у појединим творбеним типовима в. Ћорић 1991: 325-334.

³² Исп. буг. *картаџија* (/ картоиграч), *кинаџија* (/ кинозрител), уз одређене стилско-семантичке дистинкције међу дублетима (Стефанов 1962: 327).

Ћује постојање конкурентних синонимних облика, или синтагми, неутралног значења, исп.: *бензинџија* (у наслову: „Приватните бензинџији”, а у основном тексту: „сопствениците на приватните бензински пумпи”, НМак., 24. II 2000), *камионџија* (НМак., 25. VIII 1999, употребљено синонимно и: „камионските превозници” / „камионските транспортери”), *филмаџија* (Исто, ниже употребљен и синоним „филмски работници”), свакако и: *компјутерџија* („Македонски компјутерџији на обука во Тајван”, НМак, 4. IX 1999), *пиштолџија* („двајца непознати пиштолџији”, НМак, 12. VII 2001) и сл. Међутим, овакви облици се не морају увек сматрати посебно стилски обележеним, на шта упућује управо све равноправнија употреба обе форме, често и у истом тексту. На другој страни, за један број облика са овим суфиксом, који представљају готова турска образовања, не може се констатовати паралелно постојање новијих, синонимних облика или конструкција, те им се не може ни приписивати посебна стилска функција. Такви су, на пример, у македонском језику облици *бавчанџија* („прилепските бавчанџији”, НМак, 3. IX 1999, тур. *bavçançısı*), *фурнаџија* („Влада попусти пред барањето на фурнаџиите”, Исто, 27. VIII 1999, тур. *fırınçısı*) и сл.³³

Дакле, разговорни језик својим механизмима језичке економије непрестано делује на књижевни језик, намећући управо оваква образовања различитим сферама језичке употребе. Дobar пример за то је у народу широко прихваћена изведеница *камионџија*, која се на српској државној телевизији, на пример, упорно замењује синтагмом 'возач камиона' (нпр. када је реч о штрајковима *камионџија* у Француској), али је на једној другој телевизији, на београдској ТВ БК, она уобичајена. И у штампи се уочава шаренило, уз тежњу да се овај облик дозволи у наслову (нпр.: „Istraga za kamion-džiju”, Влис, Београд, 7. II 2001, 8), а да се у основном тексту замењује синтагмом. Није искључено да поред економичности и емоционалан контекст има важну улогу у тој дистрибуцији (исп. емоционалну разлику између наслова и дела основног текста у коме се наводи „da je tragediji doprineo i vozač kamiona”, Исто).

³³ То се не односи на готова турска образовања која путем метафоризације добијају посебна значења, као у буг. *ибрикџија*, где се уз основно значење, 'през османското робство - прислужник, којто носи ибрика на турчин големец за измиване преди молитва', - развило секундарно значење: 'низкопоклонник, подлизурко, маџик (обикн. за българин, којто угодничи на турците)' (РБЕ, исп. фус. 24).

Нарочито путем забавних садржаја, оваква образовања, међу којима има много неологизама, лако проналазе пут у савремене медије, односно њихове поједине жанрове. Тако их у последње време најчешће налазимо:

а) у радио- и ТВ-емисијама, обично забавног карактера: *ауто-бужџија* ('возач аутобуса', Радио Београд), *биоскобџија* ('заљубљеник у кинематографију', Радио Гонг, Јагодина), *ваљкаџија* ('возач ваљка', Радио Јагодина), *ватромеџија* ('занат ватромеџије', цртани филм, ТВ Сарајево), *дуванџије* ('сајам дуванџија', тј. радника дуванске индустрије, ТВ БК), *дуваџија* ('обичан дуваџија', асоц. на саксофонисту, тј. Б. Клинтона, „Туп-туп”, Радио Београд), *зезаџије* ('српска зезаџијска странка', ТВ-шоу групе „Рокери с Мораву”, РТС), *караванџија* ('слушалац београдске радио-емисије „Караван”; њен уредник', Радио Београд), *наводаџија* ('припадник умпрофора у БиХ који наводи ракете на српске положаје', Радио Београд), *нато-трупаџије* (Радио Београд), *нафтаџија* ('шверцер нафтом или бензином', ТВ-серија „Горе-доле”, РТС), *ноћодобџија* ('ноћобдија, онај који не спава у касне сате, већ слуша програм Радио Београда'), *пеналџија* ('фудбалер вешт у извођењу пенала', РТС), *пивџија* ('онај који воли да пије (пиво?)', Радио Београд), *саксофонџија* ('шљиво за Б. Клинтона, „Туп-туп”, Радио Београд), *тобоганџија* ('учесник и љубитељ дечије ТВ-емисије „Тобоган”, РТС), *хитаџија* ('слушалац београдске радио-емисије „Хит недеље”),³⁴ *шкодаџија* ('возач аутомобила марке шкода, Радио Београд).

б) у филмским преводима (РТС и др.):³⁵ *базенџија* ('онај који воли да иде на базен, који је често на базену'), *бананџија* ('продавац

³⁴ Семантичку категорију особине као медијске одређености и припадности (исп. *караванџија*, *тобоганџија*) срећемо и у македонском, нпр.: *лектирџији* ('гледачи на театарчето Мира-лектира'), *урнебесџији* ('слушатељите на емисијата Радио Урнебес на македонското радио') (Минова-Ћуркова 1991: 34-35). Овом се семантички приближавају буг. образовања у значењу припадности, тј. везаности за угостио-тељски објекат, исп.: *jahadzija* 'young person who hangs out with other youths ou[t]side the café „Yalta” in Sofia', *kristaldzija* 'young person who spends time in and around the café „Kristal” in Sofia' и сл. (Grannes 1996: 16).

³⁵ Овде се посебно истичу преводи страних хумористичких серија, као што је савремена америчка ТВ-серија „Симпсонови” (ТВ Пинк), или „Трећи камен од Сунца” (ТВ БК), одакле је, захваљујући помоћи Бориса Радића, забележен највећи број примера са овим и другим суфиксима. Реч је о томе да страни жаргонски облици за преводилачки еквивалент често имају изведенице са суфиксом *-џија* (нпр. *dumb-boy* 'тупаџија'). Има показатеља да се оваквим стањем карактерише и македонски језик (исп. Минова-Ћуркова 1991: 34).

банана'), *бандаџија* ('припадник какве организоване банде, или њен челник'), *бејзболџија* ('играч бејзбола'), *биб-баџија* ('млад човек' (?)), *букаџија* ('букач'), *бунџија* ('побуњеник'), *виолинџија* ('виолинист'), *вириџија* ('онај који разноси виршле'), *гасаџија* ('онај који болује од гастритиса'), *дркаџија* ('нечовек'), *еполетџија* ('нижи официр'), *журкаџија* ('онај који воли журке'), *једносмерџија* ('онај који непрописно вози једносмерном улицом'), *каблаџија* ('онај који инсталира кабловску телевизију'), *квасаџија* ('онај који воли да се кваси, купа'), *киселинџија* ('свим сатанистима и киселинџијама' (?)), *компјутерџија* ('онај који се добро разуме у компјутере'), *панталонџија* ('припадник европске цивилизације, у односу на источњака'), *патролџија* ('полицајац у патролирању'), *пумпаџија* ('радник на бензинској пумпи'), *римаџија* ('онај који лако римује'), *рођенданџија* ('онај коме је рођендан'), *роштиљџија* ('онај који ради за роштиљем'), *сладолеџија*, *слаткишџија* ('произвођач слаткиша'), *табаџија* ('силеџија'), *темељџија* ('онај који санира темеље старих грађевина'), *технодромџија* ('онај који ради на технодрому'), *тупаџија* ('глупан'), *харпунџија* ('онај који је вешт у руковању харпуном'), *хранџија* ('продавац хране') *цепелинџија* ('онај који управља цепелином'), *шибаџија* ('онај који уме и(ли) воли да се туче'); - ређе и домаћим филмовима: *бензинџија* ('препродавац бензина'), *хркаџија* ('спавач, спавалица').

в) у осталим изворима: *паркирџија* ('без милости кажњавају све непрописне 'паркирџије'", новински текст), *протоколџија* ('углавном са роштиља, јер то протоколџије и полицајци воле', новински текст), *сидаџија* ('онај који је оболео од сиде', новински текст), *странкаџија* (наслов домаће драме), *трошаџија* ('Трошаџија по моделу Беле куће' (поднаслов), новински текст), *џипаџија* ('новопечени богаташ, скоројевић', у песми Ђ. Балашевића) итд.³⁶

Присуство оваквих образовања често указује на савремене поступке хуморизације у језику у појединим видовима његове упо-

³⁶ Већи број жаргонских образовања са овим суфиксом наводи Р. Бугарски у својим радовима, нпр.: *луфтаџија* ('продавац магле'), *мапаџије* ('цртачи нових мапа'), *преломџија* ('радник на прелому у штампарији'), *светаџија* ('уредник за вести из света'), *тејпаџија* ('радник на траци у филмском студију'), *чукаџија* ('часовничар') (Бугарски 1997: 302), *елесдиџија* ('корисник LSD-а'), *кокаџија* ('конзумент кокаина'), *крофнаџија* ('продавац крофни на Ади'), *мрежаџија* ('трагалац по интернету'), *парфемџија* ('напарфеминисана особа'), *сликаџија* ('фоторепортер'), *шерпаџија* ('демонстрант који се оглашава лупањем у шерпу') (Bugariski 2001: 61).

требе,³⁷ поступке који се често заснивају на грађењу творбених неологизама. На омоту једне лонгплеј плоче, издате својевремено од стране Југотона, у дијалекатском маниру стоји: „Чувени Рокери с Мораву певу песме направљене у самосталну *измишљациску* радњу”, а они су, каже се даље, познати као „*невације* и *скакације* по концерти и остале телевизије”. Овакви примери потврђују да се на семантичком плану иновације крећу у правцу даљег развоја квалификативности, пре свега пејоративно-ироничне и шаљиво-ироничне компоненте ових образовања.

---

³⁷ Степен експресивности изведеница, посебно у разговорном језику и жаргону, често је обрнуто сразмеран степену опште заступљености њихове творбене морфеме. Ова експресивност је у жаргону појачана учешћем различитих модела метафоричне семантичке дисперзије (исп. Гортан-Премк 1991), нпр.: *бананџија* (1. 'продавац банаана' : 2. 'мајмун' : 3. 'глупак'), *бунџија* (1. 'онај који се бави копањем бунара' : 2. 'џепарош') и др. (исп. фус. 47). Експресивност се у појединим случајевима обезбеђује секундарном етимологизацијом, као у примеру: *наводаџија* 'припадник умпрофора у БиХ који наводи ракете на српске положаје'.

СУФИКС -ЛИЈА

а) ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗВЕДЕНИЦА

Суфиксом *-лија* (тур. *-li / -li / -lî / -lu*) у турском језику се граде изведенице од именичких основа. По својим творбено-семантичким карактеристикама, ове изведенице представљају придеве, обично описне (нпр. *tatli* 'сладак', *kiwvetli* 'снажан'), или именице, најчешће етнике у ширем смислу (*Parisli* 'Парижанин', *şebirli* 'грађанин', Кононов 1956: 140-142, 104).³⁸ У српском језику овај суфикс се јавља у адаптационој форми *-лија*,³⁹ чија су образовања, са формално-граматичког аспекта, именичке изведенице.⁴⁰ Овде се у ограниченом обиму чува и изворна форма *-ли* код придевских образовања (в. *Ситније појаве*), посебно у говору муслиманског становништва. Међутим, док су изведенице са суфиксом *-ли* веома ограниченог присуства, суфикс *-лија* је заступљен у знатном броју изведеница, а у појединим творбено-семантичким категоријама он је, заједно са својим дериватима (в. *Суфиксни деривати*), и обновио своју продуктивност. То се пре свега односи на српску, односно штокавску област, те овдашњу белетристичку литературу, која добрим делом из стилских разлога негује ову творбену морфему. Тако ће овај суфикс бити претежно заступљен код писаца из Србије (С. Сремац, Ј. Веселиновић, С. Ранковић, Ј. Игњатовић, В. Петровић, Б. Нушић, О. Давичо, Д. Радић, Д. Ћосић), Босне и Херцеговине (П. Кочић, С. Ћоровић, С. Скарић, Б. Ћопић, И. Андрић), Црне Горе (Ђ. Лопичић,

³⁸ Исп.: „The addition of *-li* to a noun makes an adjective or noun meaning characterized by or possessing whatever the original represents” (Lewis 1966: 45).

³⁹ У османском се он јавља у две морфемске варијанте, *-li* и *-lu* (Глибановић-Вајзовић 1990: 202).

⁴⁰ Ова образовања имају, делом, различите граматичке вредности у балканословенским језицима (в. *Формално-граматички статус изведеница*).

М. Лалић), и ређе Далмације (С. Матавуљ), или Славоније (А.Г. Матош).

У српском књижевном језику суфикс *-лија* гради изведенице од именичких (нпр. *кабинетлија*, *капутлија*, *мраклија*), придевских и прилошких (*богатлија*, *новајлија*; *напредлија*) и, ређе, глаголских основа (*везлија*, *точајлија*),⁴¹ а присутан је и у сложено-суфиксалној творби (*малочаршилија*, *неспавлија*). Поред пуних основа, неизмењених (*дефицитлија*, *етикетлија*, *параграфлија*), или измењених (*кращалија*, *Парижлија*, *Шапчалија*), у творби учествују и окрњене основе (*академлија*, *малочаршилија*). Образовања са овим суфиксом јављају се у следећим семантичким категоријама:

ПРВА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице које значе особу са израженом духовном или психичком особином, односно каквим унутарњим својством које је често у вези са одређеном (не)вештином, (не)способношћу и сл.:

а) Изведенице које значе особу са карактерном цртом, односно одређеном навиком, склоношћу, предодређеношћу: *престижлија* ('носилац престижа') - В. Петровић, РМС; *параграфлија* ('онај који се слепо држи параграфа') - С. Јовановић, РМС; *неспавлија* („У Трнави ... нема нерадника. Сви смо ми неспавлије”) - Д. Ћосић, РМС; *дефицитлија* ('особа која послује са дефицитом, која ствара дефицит') - С. Сремац, РСАНУ; *етикетлија* ('онај који се претерано држи друштвене етикеције, претерано крут, углађен човек') - С. Поповић, РСАНУ (према: *крамлија*); *компромислија* ('онај који је склон компромисима, који воли компромисе') - Д. Ђуровић, РСАНУ; *кабинетлија* („избледели продукти теорија које су измислили кабинетлије”) - К. Миланов, РСАНУ; *мезелија* ('љубитељ мезета') - Р. Домановић, РМС; *малочаршилија* (= малограђанин) - Д. Радић, РСАНУ; *мраклија* ('онај који долази, навраћа у мрак, ноћни посетилац') - Б. Ћопић, РСАНУ; *митлија* ('онај који прима мито') - М. Павићевић, РСАНУ; *патлицанлија* ('онај који воли патлицане', Ристић-Кангрга) - РМС; *ћефлија* ('онај који је добро расположен, у припитом стању') - „Борба” (Београд), РМС; *дренкалија* („бандоглаве дренкалије”) - „Шабачки гласник” (Шабац), РСАНУ. Исп. *гурманлија* ('гурман') - М. Божић, РМС.

⁴¹ У народним говорима спорадично се у основи могу јавити и друге врсте речи, као заменице (*нашлија*, „да се само нашилија чувају”, Перуничкић 1975: 279), или бројеви (*првајлија* 'ђак првак', Јагодина, П.Р.).

Код појединих изведеница значење неवेशтине и неспособности непосредније долази до изражаја. Тако ће београдска „Штампа” забележити примере као: *аршињлија* (‘онај који мери аршином, трговчић; ћифта’, „кад се школовани ... чиновници терају и замењују аршинлијама”), *буцаклија* (‘онај који без спреме и права врши неки стручан посао’, „буцаклије-адвокате”) - РСАНУ. Поједина образовања (нпр. *малочаршилија*) чине прелаз према следећој групи.

б) Изведенице које значе особу чије унутарње својство делом проистиче из њеног доминантног друштвеног положаја (социјалног, културног, политичког и др.):⁴² *универзитетлија* („Кад вам се испречи какав новосковани универзитетлија ... накљукан којекаквим глупостима и теоријама”) - Р. Домановић, РМС; *факултетлија* (‘онај који је свршио факултет, факултетски образован човек’) - без изв., РМС; *академлија* („постао академлија не као најугледнији представник [...] већ као потајни напредлија”) - И. Руварац, РСАНУ; *комитетлија* (‘члан комитета’, РСАНУ), *штаблија* (‘штабац, члан, припадник штаба’, РМС) - М. Лалић; *капутлија* („они су смрдљиве капутлије што живе од сељачког зноја - грбаче”) - Д. Ђосић, РМС; *западлија* (‘онај који је образован у духу западноевропске културе’) - Д. Радић, РСАНУ; *мандатлија* (‘носилац мандата, мандатор’, „мандатлије берлинске, који још и данас тако самовољно и безобзирно Босном господарите”) - В. Каћански, РСАНУ; *режимлија* („оштрицу копља у срце режимлија”) - М. Божић, РМС; *богатлија* („Богатлије дали саградити из камена красне капелице по својих ... гробницах”) - М. Стојановић, РСАНУ. У једном броју примера појачана је компонента припадности, односно сингулативности, исп. *богатлија*, *комитетлија*, *режимлија*, *штаблија*, чиме се ови примери приближавају трећој семантичкој категорији (в.).

Овој групи изведеница блиске су оне које значе особу одређеног узраста, старосне доби, као у примеру *пубертетлија* (‘онај који је у пубертету’) - „НИН” (Београд), РМС, или оне општеадјективног значења, као *новјзлија* / *новјзлија* („новајзлија у политици”) - М. Гавриловић, РМС.

⁴² Овде је, у ствари, реч о изворној категорији припадности (в. трећа семантичка категорија). Савремени турски језик познаје овакве изведенице у значењу лица која похађају неку школу, припадника какве организације, партије и сл. (Кононов 1956: 105). Блиска овој је и категорија поседовања, тј. значење особе којој нешто припада (нпр. *капутлија*, *мандатлија*, исп. Кононов 1956: 105).

ДРУГА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Обухвата изведенице у значењу особе која се карактерише каквим спољним квалитетом, тј. особином која се манифестује у спољашњем виду: *мршајлија* / *мршајлија* ('мршав, сув мушкарац'), исп. *бркајлија* / *бркајлија* („бркајлије сомови”) - А.Г. Матош, РСАНУ; *грјдалија* („Ја сам увек куш пред њим војничиним, грудалијом са шаком као лопата”) - О. Давичо, РСАНУ; *мустаћанлија* („Море, па какви су јунаци! Шта је овај гладни турски војник спрам српскога мустаћанлије? Ништа”) - З. Поповић, РСАНУ; *брадајлија* / *брадајлија* ('брадоња') - М. Павићевић, РСАНУ; *дугајлија* / *дугајлија* ('дуг, висок, а мршав човек') - Н. Лопичић, РМС; *дуганлија* (исто) - М. Лалић, РМС; *кожунлија* ('онај који носи кожун') - Б. Ђопић, РСАНУ; *мидерлија* („најпре му изнели чикарму да носи мидер, за тим га прозвали мидерлија”) - С. Трпковић, РСАНУ; *перчинлија* ('човек који носи перчин') - С. Крешић, РМС; *грбајлија* ('онај који носи грб на капи (као ознаку чина)') - С. Вулетић, РСАНУ; *дустабанлија* ('онај који има дустабан'), *патлићанлија* ('човек као патлићан црвенога носа', Ристић-Кангрга) - РМС. Исп. и: *токалија* ('онај који носи токе', нар. поез., В. Караџић), *шуваклија* / *шуваклија* ('онај који се боље служи левом него десном руком, левак', В. Караџић) - РМС, *гаћајлија* ('она која носи шалваре', нар. поез., Н. Беговић) - РСАНУ.

Поједина образовања ове категорије, као *кожунлија*, *мидерлија*, блиска су првој семантичкој категорији.

ТРЕЋА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Припадају јој изведенице које значе особу са особином потицања, тј. припадања, најчешће каквом насељу, области и сл. (в. Суфикс *-лија* у грађењу имена становника):⁴³ *Београдлија* („Мислио сам у почетку ... да ће онај љутити на мене Београдлија бити г. Панта Срећковић!") - И. Руvaraц, РСАНУ; *вилајетлија* ('човек из истога вилајета, земљак') - С. Сремац, РМС; *чаршилија* ('човек из чаршије, човек који ради у чаршији') - П. Кочић, РМС (исп. и: *чаршињлија*, И. Андрић, РМС); *Паризлија* („Посматрам богате Енглескиње и фићфириће Паризлије”) - А.Г. Матош, РМС; *Грмечлија* („Дјевојка угледала прве Грмечлије с оружјем и разабрала да су то спасиоци”) - Б. Ђопић,

⁴³ Ова значењска компонента се у мањем броју примера може забележити и у класи животиња, исп.: *араплија* (= врста коња, Ј. Лазаревић, РМС), као и у класи предмета и природних појава, нпр.: *шамјлија* ('шамско, сиријско седло', Škalj.), *карпатлија* ('ветар који дува с Карпата', Ј. Миодраговић, РСАНУ), али се овим творбеним типовима не карактерише књижевни језик.

РСАНУ; *варошлија* („То је био тип нашега, већ помало профињеног 'варошлије'”) - В. Петровић, РСАНУ; *градлија* („и градлије и сељани”) - М. Влајинац, РСАНУ; *касабалија* ('човек из касабе, варошанин') - С. Ђоровић, РМС; *шехџерлија* ('становник града, грађанин, варошанин') - Б. Јевтић, РМС; *завичајлија* („Лакше [му је] било окренути своје младе завичајлије за руком”) - „Јавор” (Н. Сад), РСАНУ; *Нишлија* ('човек из Ниша'), *Санџаклија* ('човек из Новопазарског Санџака') - без изв., РМС.

Овој семантичкој категорији могу се прикључити и изведенице у значењу особе која припада организованој групи људи, странки, институцији и сл. (исп. фус. 42): *напредлија* ('припадник Напредне странке у Србији') - И. Руварац, РСАНУ; *магистратлија* ('члан, службеник магистрата') - С. Поповић, РСАНУ; *еснафлија* ('члан еснафа, занатлија') - И. Секулић, РМС; *браниклија* ('члан уредништва „Браника”, листа Либералне војвођанске странке') - „Наше доба” (Н. Сад), РСАНУ; *манастирлија* ('онај који живи у манастиру', Ристић-Кангрга) - РМС, исп. и: *пашајлија* / *пашалија* ('човек који служи у паше', В. Карацић) - РМС. Поједина образовања, као *сојлија* („Још давно су се сојлије и кућићи одвојили од те никоговине”, Н. Лопичић, РМС), по својим значењима приближавају се првој семантичкој категорији (групи б).

ЧЕТВРТА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице које значе вршиоца радње, понекад и особу са карактерном цртом која из те радње проистиче: *занатлија* - М. Грол, РМС; *пазарлија* ('човек који на пазару продаје или купује робу') - Н. Лопичић, РМС; *харачлија* ('онај који скупља харач') - Ј. Веселиновић, РМС; *патлицанлија* ('онај који тргује патлицанима') - И. Великановић, РМС; *чокалија* ('онај који држи чокациницу') - М. Ускоковић, РМС; *санитетлија* ('санитарац') - М. Перовић, РМС; *каматлија* („То вам је онај каматлија што ми мужа опијао и комад по комад земље себи прибрао”) - Ј. Драженовић, РСАНУ; *динамитлија* („на све стране раде анархистичке минације и динамитлије”) - „Глас Црногорца” (Цетиње), РСАНУ; *ибриклија* ('онај који послужује из ибрика; послужитељ') - „Самоуправа” (Београд), РСАНУ; *гешџфтлија* („Надали су се, да ће је [руску револуцију] немачке гешџфтлије искористити идеално”) - „Правда” (Солун), РСАНУ; *атентатлија* (према: Maretić 1924: 2). Исп.: *дућанлија* ('дућаница', нар. поез.) - РСАНУ; *сунетлија* ('онај који врши обред сунећења', нар. поез.), *точајлија* ('онај који точи пиће') - Вук 1852.

Поједина образовања ове семантичке категорије (нпр. *динамитлија*, *каматлија*) по свом значењу блиска су првој категорији.⁴⁴

Из овог се може закључити да се изведенице са суфиксом *-лија* јављају у српском књижевном језику готово искључиво у класи бића, обично особа, са основним значењем носилаца особине, ређе и вршилаца радње. Међу наведеним категоријама јавља се низ семантичких прелаза, исп.: *а̀тлија* ('коњаник') - Вук 1852, *јурѝшлија* („На глави му је капа четничких јуришлија”) - М. Лалић, РМС. Поједине изведенице познају семантичке варијације које се могу јавити у већини ових категорија. Тако, *патлицанлија* значи: 'онај који воли патлицане' (катег. Ia); 'човек као патлицан црвенога носа' (II) и 'онај који тргује патлицанима' (IV). У класи предмета, те и објеката у ширем смислу, ова образовања су ретка у књижевном језику и углавном припадају архаизмима и фолклоризмима, широко заступљеним у народним говорима (в. *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику*).⁴⁵ И овде је, међутим, семантичко тежиште на квалитативности, исп.: *топу̀злија* ('врста крушке') - В. Караџић, РМС; *кајма̀клија* ('скувана црна кава која има доста пене') - Ј. Комарчић, РМС; *калајлија* / *кала̀клија* (1. 'калајни тањир, здела', М. Шапчанин; 2. 'ситан накит од калаја', Ј. Веселиновић) - РМС; *оца̀клија* ('соба у којој има оцак, огњиште, камин; гостинска соба'), *пенџѐрлија* ('груб папир којим се облепљују прозори') - С. Ранковић, РМС; *стома̀клија* ('врста ракије која се сматра као лек за стомак') - С. Сремац, РМС; *капа̀клија* ('пушка с капаком на месту где се ставља метака') - Г. Божовић, РСАНУ, итд. Штавише, за разлику од књижевног језика, народни говори показују богатство изведеница на *-лија* управо у класи предмета (одевни предмети и материјали, накит, оружје, новац, предмети из покућства и домаће радиности), грађевинских објеката (куће, делови кућа, архитектура), прехрамбених артикала (различита јела и пића), плодова (врсте воћака), као и у области хроматске терминологије (Радић 1995: 208-210).

Иновационим творбеним процесима проширени су семантички димети изведеница са суфиксом *-лија* у српском језику. Поред изведеница квалитативног значења, етника, изведеница из категорије

⁴⁴ Исп. *Преврлија* из српског фолклорно-митолошког корпуса („О, Илија Преврлија! / Преврн' небо да је ведро”, Миличић 1876: 215).

⁴⁵ На то указују и примери које наводи М. Стевановић: *бакра̀рлија* / *бакра̀клија* 'узенгија', *кубу̀рлија* 'пушка', *оца̀клија* 'део куће са оцаком', *паму̀клија* 'хаљина постављена памуком' (Стевановић 1975: 486).

вршилаца радње, суфикс *-лија* ће се, тако, спорадично јавити и у категорији збирних именица (као резултат контаминације са суфиксом *-ија*): *Арнаџтлија* (М. Миљанов, РСАНУ), *а̀тлија* (нар. поез., РСАНУ), исп. *ка̀ла̀јлија* / *ка̀ла̀јлија 2* (РМС), као и у категорији аугментатива: *да̀хѝјлија* (О.Ј. Новић, поез., РСАНУ), *сѝна̀јлија* („Борба”, Београд, РМС), исп. и дијал. *Ма̀ђа̀рлѝја*, *Хрѐа̀тлѝја* (Јагодина, П.Р.) итд. Ови иновациони процеси се, тако, творбено-семантички све више удаљавају од основних творбених принципа који су преузети из турског језика. На другој страни, изведенице са овим суфиксом у српском језику образују готово читав један подсистем стилских вредности. То нам потврђује већи број примера код којих суфикс *-лија* има функцију стилско-семантичког интензификатора. Тако ће *парагра̀флија* значити 'онај који се слепо држи параграфа', *ети́кетлија* 'онај који се претерано држи друштвене етикеције, претерано крутог, углађеног човека' и сл. (исп. *Београдлија*, *Грмечлија* и др.). Тиме је суфикс *-лија* закорачио у сферу модификационих творбених средстава аугментативно-пејоративне, или аугментативно-афирмативне употребе (исп. *сѝна̀јлија*, *да̀хѝјлија*).⁴⁶ На стилску сферу његове употребе посебно упућује знатно учешће метафоричке и симболичке димензије у овим образовањима (нпр. *аршѝнлија*, *динамитлија*, *дренкалија*, *капутлија*, *му̀ста̀ханлија*, *патлиџанлија* из II катег.), чиме се она приближавају жаргонском вокабулару.⁴⁷

Стилски карактер образовања са суфиксом *-лија* видљив је већ у народној поезији, али пре свега у оквиру звуковно-ритмичке организације стиха и особених поетских манира (исп. Јашар-Настева 2001: 110-111, 225). Такав маниристички приступ оставио је трагове и у српској уметничкој поезији старијег периода, као у примерима:

„све *хатлије* и све *токалије*,
Миздраклије, добре мејданције”
 (О.Ј. Новић, РСАНУ: *миздраклија*);

⁴⁶ Ову стилско-семантичку димензију у знатној мери познају народни говори иако су овде појачано присутни процеси лексикализације и семантичке специјализације (исп. врањски облик *братлија* 'брат, најчешће нерођен', Златановић 1998).

⁴⁷ Исп. *ка̀па̀клија* ('жена са великом дражицом'), *стомаклија* ('трудница') (Андрић 1976), *памуклија* ('особа слабог карактера, мека'), *феслија* ('Турчин, Муслиман'), *чокалија* ('Македонац') (Попов 1981), *ду̀ста̀банлија* ('полицајац') (Gerzić 2000), и сл. Оваква образовања обележје су и тајних занатлијских језика, као у мак: *у̀шлија* ('магаре', 229), *џумбу̀шлија* ('петел', 226) (Марков 1955а: 4-21).

„Појас од свиле *морлије*,
Фрулу од *сабазорлије*”
(М. Петровић, РСАНУ: *морлија*).

Строге метричке правилности су, самостално или у спрези са римом, утицале на грађење нетипичних облика, стварајући тако, у духу песничке слободе, читаве творбене неологизме, како у народној тако у уметничкој поезији:

„Имам брата терзију,
А и секу *везлију*”
(нар. поез., РСАНУ);

„Сам' осташе дв'је *крачалије*,
Крачалије у дв'је *бакрачлије*”
(нар. поез., РСАНУ);

„То је дервиш *брадалија*,
по имену Праг-алија”
(С. Куленовић, РСАНУ);

„као ове *дахијлије* дерне”
(О.Ј. Новић, РСАНУ).⁴⁸

Облици *везлија*, *крачалија*, *брадалија*, *дахијлија*, који се у РСАНУ јављају само у по једном примеру, овде наведеном, могли би се сматрати неологизмима. Ипак, ако допустимо да изведенице *везлија* и *крачалија* то нису, јер су у РСАНУ обележене као покрајинске речи, изведенице *брадалија* и *дахијлија* то свакако јесу, и у овом речнику су обележене као индивидуални облици.

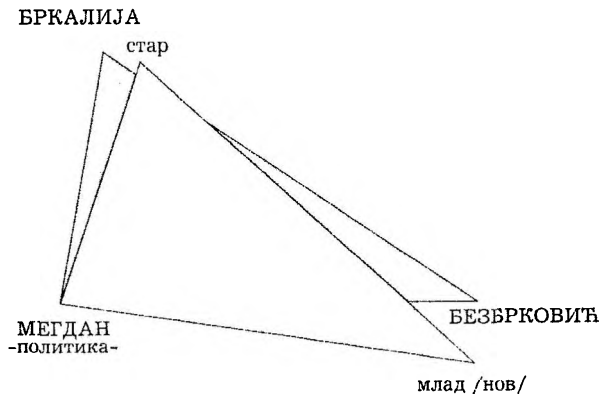
У белетристичкој прозној литератури, где владају другачији стилистички принципи, често сâм приповедачки дискурс у одређе-

⁴⁸ Није отуда реткост да се у оваквим, поетским оквирима суфикс *-лија* јави као хиперпродуктиван, нпр.: *дерачлија* („Ал он викну: 'Станте, дерачлије!'", прев. Ф. Тице, РСАНУ), *дукајлија* („на својих девет дукајлија", нар. поез., РСАНУ) и др. Исп. и мак. *шарацлија*: „изведи ми коња *шарацлију*, / и напој га това рујно вино” (РМНП: коњ), *кртачлија*: „па се пушти едно сиво сокле, / да си вати орле *кртачлија*” (Исто: *кртачлија*). Оваква, условно речено, хиперпродуктивност могла је бити у непосредној вези са развојем модификационог значења.

ним емотивним секвенцама условљава употребу оваквих лексема. Дobar пример за ово даје Т. Ђукић који у једној реченици каже:

„И помијешале се партије ... сусрели се на политичком мегдану *бркалије* и *безбрковићи*, старији и млађи.” (РСАНУ)

Лексема „мегдан”, из корпуса епске поезије, очито, овде треба да на сликовит начин појача утисак о снази страначких спорења и супротстављања, али у исто време она намеће писцу још једну лексему из ове семантичке сфере (вероватно и по принципу одређене лексичке атракције) – „бркалија”. У том контексту ова лексема не значи само ‘човек са брковима’, тј. ‘бркат човек’, већ сада симболизује старосну доб, тј. искуство код једног дела учесника у политици (афирмативни план).⁴⁹ Као лексичко-семантички опозитум, сачињен по сличним творбено-семантичким критеријима, јавља се лексема „безбрковић” (пејоративни план). Графички, то би се могло представити овако:

⁴⁹ Наравно, широк је опсег стилско-семантичких могућности у вези са истим обликом, па ће, нпр., облик *бркајлија* у једној хрватској граматици бити представљен као пејоратив (Barić / Lončarić... 1995: 309). Извесна колебања јављају се и код синонимног облика *мустаћанлија* (в. II катег.), чија конотација у области стилско-семантичке интензификације такође упућује на јунака, искусног борца. (Оваква симболичка димензија није увек до краја представљена речничким дефиницијама, па ће у РСАНУ уз одредницу *мустаћанлија* стајати: ‘мушкарац дугих, великих бркова, бркајлија’, иако контекст у коме се пример јавља указује на то да би се поред овог значења могло додати и: ‘храбар човек, јунак, искусан борац, људина’.) Дијал. облик *мустаклија* јавља се у значењу: ‘мушкарац с лепим, великим брковима’ (Митровић 1984). То све указује и на широк спектар друштвене перцепције одређених човекових особина, а можда и на присуство њихове митолошке позадине (исп. Кулишић / Петровић... 1998: *брко, идол*).

На другој страни, различити емотивни контексти могу утицати на то да иста изведеница понесе различите, готово супротстављене конотативне вредности. Узмимо за илустрацију одредницу *Паризлија* из РМС и примере који су тамо наведени:

- „Елегантан као прави *Паризлија*” (М. Беговић) – афирмативно;
- „Посматрам богате Енглескиње и фићфириће *Паризлије*” (А.Г. Матош) – иронично-пејоративно.

Разумљиво је, отуда, што у српском књижевном језику образовања са суфиксом *-лија* имају у великој мери стилско обележје, те, самим тим, и периферан статус у творбеном систему. Уз напомену да се овај суфикс све ређе среће у употреби, тј. да је ових образовања, која се карактеришу „доминантном особином”, све мање у књижевном језику, М. Стевановић указује на „шаљив призив” појединих изведеница (Стевановић 1975: 486-487). Овог суфикса, тако, нема у граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића, у одељку о творби речи (Станојчић / Поповић 1992: 129-143). И на хрватској страни овај суфикс је ушао у творбени инвентар књижевног језика. У хрватској граматици групе аутора он се у оквиру деривата *-ајлија* укључује у категорију носилаца особине, али, судећи по примерима, само у хибридним образовањима која „имају рејоративно значење” (*бркајлија, дугајлија, новајлија*, Barić / Lončarić... 1995: 309, исп. Исти 1979: 245, где се наводе ови примери, али „sa stilski obilježenim značenjem”). На њему се посебно задржао С. Бабић, истичући да велики број изведеница на *-лија* припада архаизмима, провинцијализмима, фолклоризмима или историзмима, али да је реч о продуктивном суфиксу којим се могу градити нове речи, како од домаћих тако од страних основа. По аутору су, међутим, ове нове речи, као и већина старих, стилски обележене (углавном „погрднице”, Barić 1986: 187-188, 193). И поједине студије из србкroatистике позабавиће се овим питањем. Б. Марков ће, тако, констатовати да овај суфикс „није потпуно изгубио своју продуктивност”, нарочито на стилском плану (фамилијарност, иронисање, пејоративност), као и да је он у многим образовањима и данас толико одомаћен да се тешко може заменити другим суфиксима (нпр. у: *Санџаклија, Сарајлија, занатлија, новајлија*, Марков 1957: 161). И А. Шмаус указује на то да овај суфикс још показује „извесну продуктивност” (Schmaus 1979: 364). На другој страни, С. Стаховски ће констато-

вати непродуктивност суфикса *-лија*, допуштајући, ипак, његово изразитије присуство у категорији етника (Stachowski 1961: 43).

У сличан нормативистички миље укључује се стање у суседним балканословенским језицима, македонском и бугарском, иако и овде уз делимична размимоилажења аутора у вези са одређеним питањима, чак и у оквиру истог језика. Б. Конески се у поглављу о грађењу придева задржава кратко на овом суфиксу, уз напомену да се он налази у речима које у књижевном језику „наоѓаат сè помала употреба, станувајќи обележје на прстонародниот говор” (Конески 1981: 313). Б. Марков ће касније истаћи да су облици са овим суфиксом „застарени или подзаборавени”, али да постојање бројних домаћих, па и интернационалних речи у основама „очигледно указува дека сè уште во себеси [овај суфикс] крие извесни продуктивни можности” (Марков 1988: 56). На стилском плану се код нових образовања уочава „извесна нијанса на потсмев” (Јашар-Настева 2001: 223). И у бугарском књижевном језику су из корпуса турских придева највише прихваћена образовања на *-лия*, исп. *кибритлия*, *кџметлия*, *кефлия*, *паралия* (Андрейчин 1978: 269) и др., али би се о извесној продуктивности овог суфикса могло евентуално говорити само у категорији етника (в. поглавље б).

Лексикографски приступ изведеницама на *-лија* у великој мери потврђује да је реч претежно о елементима стилски организованог подсистема, што посебно показује стање у српском књижевном језику. Да је уопште реч о одређеном творбеном подсистему, говоре нам различите лексикографске квалификације у РМС и РСАНУ уз више од половине ових одредница, као: турцизам (нпр. *бојлија*, *вилајетлија*, *калајлија*), нераспрострањена реч (*компромислија*, *мандатлија*), покрајинска реч (*богатлија*, *мустаћанлија*), застарела реч (*Београдлија*, *динамитлија*), затим разговорна, историјска, дијалекатска итд. На то указује и непосредно или посредно упућивање на уобичајеније облике, тј. на облике са конкурентним суфиксима (нпр. *богатлија* на *богаташ*, *варошлија* на *варошанин*, *грудалија* на *грудоња*, *завичајлија* на *завичајац*, *западлија* на *западњак*, *каматлија* на *каматник*, *капутлија* на *капуташ*, *напредлија* на *напредњак*, као и *бркајлија* на *брка* / *бркоња*, *Паризлија* на *Парижанин*, *санитетлија* на *санитарац* и сл., в. *Конкурентни суфикси*).⁵⁰ Да је, опет, реч о стилски обележеном

⁵⁰ Сличан статус ова образовања имају у македонским и бугарским речницима. У РМЈ уз више од половине одредница са суфиксом *-лија* стоје лексикографске

подсистему, показује широк спектар стилистичких квалификација у овим речницима, као: пејоративно (нпр. *аршинлија*, *кабинетлија*, *компромислија*, *престижлија*) / погрдно (*буџаклија*, *дренкалија*, *миндерлија*, *параграфлија*), затим иронично (*грбајлија*, *западлија*, *комитетлија*, *мандатлија*, *универзитетлија*), фигуративно (*дефицитлија*), фамилијарно (*штаблија*), шаљиво (*патлиџанлија*, II катег.), необично (*гурманлија*) итд. Један број ових изведеница је обележен и као индивидуалан облик (*академлија*, *грудалија*, *дахиллија*, *напредлија*, *несавлија*, *престижлија*), што указује на то да је управо стилски план био основа иновационих процеса.

Несумњиво је да се на стилском плану код ових изведеница јавља читав низ конотативних вредности у широком распону од афирмативног до пејоративног, обично са наглашеном пејоративно-ироничном димензијом. Значајна је чињеница да у подмлађеној творби овог типа учествује управо знатан број интернационализама. Творбено-структурна диспаратност оваквих изведеница и њихови анахрони творбени спојеви могли су, дакле, само још више појачати њихову маркираност, али у исто време бити и добра основа за поједине семантичке иновације. То ће лепо истаћи српски речници. Тако ће РСАНУ уз одредницу *гешефтлија* забележити: 'онај који се бави гешефтом, послован човек' - али ће иза тачке и зареза додати и: 'шпекулант, шићарџија'; РМС ће уз одредницу *режимлија* градацијски формулисати њена значења: 'присталица режима (обично сваког режима), политички превртљивац', итд.

На виталност оваквих образовања указује чињеница да се она појављују и у језику савремених медија, обично у емисијама забавног карактера, исп.: *електрицитетлија* ('онај ко се добро разуме у електрицитет', ТВ-емисија за децу), *качамаклија* ('онај који једе само качамак, сиромаш', филм. превод), *ноћвештичлија* ('демон који учествује у тзв. ноћи вештица', филм. превод), *пењанлија* ('онај који пере прозоре и излоге', филм. превод), *факултетлија* (филм. превод, ориг. *college boy*), *ширитлија* ('онај који носи неки војнички чин, командант', филм. превод) итд. Поједина образовања на *-лија*

квалификације овог типа, исп. разговорно (нпр. *борчлија*, *дарлија*, *дефицитлија*, *мераклија*), архаично (*адетлија*, *бесалија*, *вилаетлија*, *дарбалија*) и др. У РБЕ највећи број одредница је обележен као дијалектизам (нпр. *балканлија*, *борбалија*, *зехирлија*), или архаизам (*алтџнлија*, *аскерлија*, *дџумалија*), при чему одреднице често носе обе ове квалификације, затим простонародна (*афионлија*, *вараклија*, *инамлија*) и разговорна реч (*барутлија*, *варналија*, *зорлија*), а ређе се уз одреднице налазе и друге квалификације, нпр. народне поетске речи, историзми и сл.

постаће стални пратиоци савременог политичког вокабулара. Тако ће управо облик *режимлија* бити често стилско средство у политичким спорењима и оспоравањима. Д. Ћосић ће о једном свом опоненту својевремено записати да је био „фанатички антидесничар, у политици доследан титовац и *режимлија*” (Ћосић 1992: 82); РТС ће у својим политичким коментарима оптужити црногорског председника „Ђукановића и његове *режимлије*” (17. I 1999), а на истој телевизији ће једна странка упутити прекор „*режимлијама* и *аганлијама* у Црној Гори” (12. IX 2000). У ово ће се укључити и поједине лексичке иновације, па ће један опозициони лидер у Скупштини Србије припаднике владајуће коалиције ДОС назвати *досманлијама* (РТС, 11. VI 2001).

У сложеним друштвеним условима последњих година изведенице са овим суфиксом обновиле су и своју конфесионалну семантичку димензију. Потврде за то налазили смо у ратним извештајима босанских Срба, када су у српским медијима Босне и Херцеговине поједина образовања на *-лија* поново била фреквентна, али сада уз одређене семантичке иновације и дистинкције. Тако је облик *јуришлија* (тур. *yürüşlüs-*) готово искључиво значио ‘босански муслиман-борац; фундаменталиста’, а не сваки ‘јуришник’,⁵¹ иако су обе изведенице, са страним или домаћим суфиксом, пре овог рата углавном имале неутрално, неетничко значење. Такво значење налазимо, на пример, у РМС: „*јурџишлија* м в. јуришник [онај који јуриша, који иде на јуриш]”, а његову неутралност потврђује и реченица која се даје у оквиру ове одреднице: „На глави му је капа четничких јуришлија” (М. Лалић), где се облик *јуришлија*, дакле, везује за појам четника, српског националног борца из Другог светског рата.

б) СУФИКС *-ЛИЈА* У ГРАЂЕЊУ ИМЕНА СТАНОВНИКА ОД ИМЕНА МЕСТА ИЛИ ОБЛАСТИ

Поред низа функција које остварује (в. поглавље *а*), суфикс *-лија* се у српском језику јавља и у функцији грађења етника,

⁵¹ У том смислу, творбена иновација *џихадлија* (према тур. *sibad*) употребљавала се у српским медијима у значењу ‘муслимански фанатик у Босни’, али ‘обично странац, присталица џихада, верског рата’.

односно од имена места или области гради изведенице у значењу становника. П. Скок се задржава управо на овом значењу изведеница са суфиксом *-лија*, истичући да овај живи именички суфикс „Najčešće služi za tvorenje etnika m. r. od imena gradova (ne sela) i zemalja, zamjenjujući naše sufikse [...]: *Bèčlija, Sarajlija, Nišlija, Biogràdlija* (muslimansko prezime u Bosni) itd.” (Skok 1971-1973: *-lija*).⁵² Као већину осталих функција, и ову је суфикс *-лија* у великој мери изгубио упоредо са слабењем своје продуктивности. Ипак, у народним говорима, па отуда делом и у књижевном језику, до данас је опстао један број оваквих образовања.⁵³

I. ДИЈАЛЕКТОЛОШКА И ЕТНОГРАФСКА ГРАЂА. а) Студије и монографије: *Дéбъ^арлије* - Белић 1905: 67; *Буџаклија* ('становник Буџака') - Динић 1992: 389; *Санџаклије* - Николић 1991: 349; *Нџиш-лија* - Јовић 1968: 99; *Бешишлија* (: Бешинци), *Раманлија* (: Рамановци), *Чешљаклија* (: Чешљаковци) - Sekereš 1976: 221; *Батлија* (: Бата) - Петровић 1979: 98; исп. *Црногорлија* (Јагодина, П.Р.); б) Речници: *Бèчлија*, *Будимлија* ('Будимац'), *Видинлија*, *Јањоклија* (: Јањок), *Мисирлија* ('Египћанин'), *Мостарлија* ('Мостарац'), *Рèкајлија* (: Река), *Стамбòлија* ('који је из Истамбула') - Вук 1852; *Београђанлија* ('Београђанин', Србија, Т. Ђорђевић), *Зворниклија* ('Зворничанин'), *Косметлија* ('становник Космета; онај који је пореклом са Космета') - РСАНУ;⁵⁴ *Шапчалија* ('човек из Шапца') - RJAZU;⁵⁵ *Бањскалѝја* ('човек из Бањске'), *Бушàтлѝја* ('човек из Бушати'), *Карадаклѝја* (: Карадак) - Елез.; *Карадагглија* ('Црногорац'), *Нòвалија* ('Новљанин'), *Ушћуплија* ('Скопљак'), исп. *Арнаутлија* ('Албанац') - Škalj;

⁵² С тим у везу Скок доводи и презимена *Канџлић*, *Маглајлић*, *Мисирлић* (Исто). На овом питању аутор се кратко задржава и у једном ранијем раду (Skok 1954: 67).

⁵³ У овај преглед грађе не укључујем етнике који се наводе у појединим лингвистичким студијама или граматицама (в. у наставку текста).

⁵⁴ Исп. и лична именовања настала од оваквих етника: *Бушàтлија*, *Гламòчлија*, *Дрнѝшлија*, *Косòвалија*, *Маглајлија*, *Мисирлија*, *Мостарлија* / *Мостàрлија* (РСАНУ).

⁵⁵ Исп. и лична именовања на *-лија*: *Бушàтлија*, *Врањалија* / *Врањанлија*, *Гунџатлија*, *Кокòтлија*, *Острогонлија*, *Печујлија* (исп. и *Пешталић* од *Пешталија), *Херцеглија* и др., забележена у RJAZU. У овој категорији забележено је и презиме *Бечелија* (: Бечеј, Вуковић / Недељков 1983: 25). На етник *Помазлија* (: Помаз, српско село код Сентаддреје), као и презиме *Печујлић* (: *Печујлија*), указао ми је пок. акад. Павле Ивић.

II. ФОЛКЛОРИСТИЧКА ГРАЂА: *Босанлија* („Да не удре Турци Босанлије“), *Новопазарлија* („И Илија Новопазарлија“), *Осјеклија* („Ценерао Кија Осјеклија“), *Шамлија* („Преко Мора на Шамлије Турке“) - Вук 1852; *Варадлија* (‘Вараданин’, Варад, „некакав град у народној песми“), *Једрѣнлија* („Све делија баша Једрѣнлија“), *Малтежлија* (‘Малтежанин’, Л. Марјановић), *Мостарлија* / *Мостарлија* („Ту ми сједи Мостарлија Нико“, Б. Петрановић, БиХ) - РСАНУ; *Ашанлија* (‘човјек из града Ашана’, тј. Јаша), *Видинлија* (‘човјек из Видина’), *Једрѣнлија* (‘човјек из Једрѣнета’), *Родослија* (‘назив чељадету са Родоса’), *Стамболлија* (‘мушко или женско чељаде из Стамбола’) - РЈАЗУ (нар. поез.); *Мединлија* (‘грађанин из Медине’, према: *Мединелија*), *Травниклија* („Ој Бога ти, момче Травниклија“) - Škalj.; *Будимлија* („Кад се жени Будимлија Јова“, 266), *Сарајлија* („Игра коња Јован Сарајлија“, 198) - Бован 1989, I; *Серезлија* („Од јордама Серезлијѣ Ђорђа“, 165) - Барјактаревић 1966;

III. БЕЛЕТРИСТИЧКА И ПУБЛИЦИСТИЧКА ГРАЂА: *Врањалија* (: *Врања*, „узгред узми пашу Врањалију“), *Кокотлија* (: Д. Кокоти, „а шиље је Мехмед Кокотлији“) - Стевановић 1983; *Мостарлија* / *Мостарлија* (‘Мостарац’, РСАНУ), *Рѣкалија* (‘човек из области Реке, у околини Ђаковице’ /?/, РМС) - Ј. Комарчић; *Стамболлија* („Нећемо да Стамболије гоје трбухе на нашем“) - И. Андрић, РМС; *Грмечлија* (‘човек са Грмеча’) - Б. Ђопић, РСАНУ; *Паризлија* („Посматрам богате Енглескиње и фићфириће Паризлије“) - А.Г. Матош, РМС; *Београдлија* (‘Београђанин’) - М. Ненадовић, РСАНУ; *Паризлија* („Еlegantан као прави Паризлија“) - М. Беговић, РМС; *Београдлија* („онај љутити на мене Београдлија“) - И. Руварац, РСАНУ (исто и код М. Ненадовића); *Босанлија* („обично муслиман“) - Д. Поповић, РСАНУ; *Мисирлија* (‘Мисирац’) - Ђ. Даничић, РСАНУ; *Моралија* (‘човјек из Мореје’) - М.Ђ. Милићевић, РЈАЗУ; *Бечлија* / *Бечлија* - без изв., РСАНУ.

Иако невелика, ова грађа намеће више питања. Једно од основних свакако је питање територијалне распрострањености суфикса *-лија* у овој функцији. При том, наравно, треба имати у виду да се његова распрострањеност, када је о овој семантичкој категорији реч, не може битније разликовати од изоглосе његове опште распрострањености у народним говорима. А она се, у основним цртама, управо поклапа са штокавским дијалектом, с тим што је на источнијим теренима, на пример у југоисточним србијанским говорима,

али и говорима Косова и Метохије, Рашке области (Санџака), у босанско-херцеговачким, као и црногорским говорима, овај суфикс продуктивнији него на крајњем западу. У сваком случају, западније од Далмације, Лике и Славоније суфикс *-лија* се ретко јавља (Радић 1995: 219-220, исп. Марков 1957: 161, Стевановић 1975: 487).⁵⁶ Заступљеност овог суфикса у белетристичкој, а посебно публицистичкој и стручној литератури, у приличној мери одражава управо овакав његов лингвогеографски статус на овом делу Балкана (исп. поглавље а). То добрим делом потврђује и наведена грађа из семантичке категорије становника.⁵⁷

Балканословенско залеђе такође показује широку заступљеност овог суфикса, па је он, тако, опстао у овој функцији и у македонском и бугарском, где се јавља у образовањима која значе не само житеља области или града (исп. Skok 1971-1973: *-lija*), већ и села. Тако је, на пример, међу етницима и личним именованима са ширег балканословенског терена забележено: *гостиварлија*, *дебарлија*, *качаниклија*, *паланкалија*, *патешкалија* (: Патешка Река), као и: *Варошлија*, *Росоклија* (с. Росоки, Дебар), те *Балванлиев* (с. Балван, Штип), *Кратовалиев*, *Маткалиев*, *Пенушлиски* (с. Пенушино, Штип) (Марков 1980: 142), или: *Балдовалиев* (: Старо Балдовци), *Бојмацалиев* (: Бојмица), *Баровцалиев* (: Баровица), *Бојмалиев* (: Бојмија), *Буралиев* (: Бориево), *Германлиев* (: Герман), *Горбалиев* (: Горбасово), *Грбалиев* (: Грбаше), *Димонцалиев* (: Димонци), *Драгомерлиев* (: Драгомер), *Драмајлиев* (: Драма), *Иновалиев* (: Инево), *Јанешлиев* (: Јанеш(ево)), *Кованцалиев* (: Кованци), *Конча-*

⁵⁶ На другој страни, ексцерпирана грађа показује да се етници са суфиксом *-лија* у српском граде, или су се градили, од имена места или области са ширег евро-медитеранског простора који данас захватају различите државе: Турска (нпр. *Једренлија*, *Стамболија*), Саудијска Арабија (*Мединелија*), Грчка (*Серезлија*), Румунија (*Ашанлија*, *Варадлија*), Мађарска (*Батлија*, *Будимлија*, *Јањоклија*, *Острогонлија*, *Печујлија*, **Пешталија*, *Помазлија*), Аустрија (*Бечлија*), Француска (*Паризлија*). Овове се прикључују поједина медитеранска острва, као Малта (*Малтежлија*), Мореја [Пелопонез] (*Моралија*), или Родос (*Родослија*).

⁵⁷ Прилично верну илустрацију оваквог стања могла би представљати лингвогеографска карта која укључује имена насеља и области са српскохрватског језичког подручја уз чије се творбене основе везује суфикс *-лија*, без обзира на то да ли је реч о архаизмима, локализмима, или савременим облицима које прихвата и књижевни језик. На основу овде изнете грађе, на крају чланка прилажем једну такву карту која у општим цртама представља територијалну распрострањеност овог творбеног типа. У ту сврху овде укључујем и презимена, као и личне надимке на *-лија* (од имена места), на које се спорадично указује у раду, иако ови антропоними, наравно, не могу бити поуздан показатељ лингвогеографског стања.

лиев (: Конче), Ловчалиев (: Ловча), Мачуковалиев (: Мачуково) и др. (Стаматоски / Митков 2000: 9, 13-14);⁵⁸ *анадоллија* ('анадолец'), *балканлија* ('балканджия, планинец'), *бургазлија* ('мъж, който е роден или живее в Бургас'), *варналија* ('варненец'), *видинлија* ('видинчанин'), *ерменлија* ('арменец'), *джумалија* ('мъж, роден в Ески Джумая [...], или жител на тези селища'), *истанболија* ('истанбулец') (РБЕ); *гиритлија* ('жител на остров Крит'), *караманлија* ('малоазийски грък') (РРД); *рупалија* ('рупланъ, рупецъ, рупченецъ') (Геров, 6), исп. и: *Берковцалија* („Јусуф-паша Берковцалијата”, 525), *Русчоклија* („везира си Русчоклијата”, 272), *Софијалија* („Самоил Софијалија”, 274) (Иванов 1970, транслит., П.Р.). О продуктивности суфикса *-лија* у овој семантичкој категорији у бугарском језику има различитих ставова међу истраживачима (исп. Цанков 1982: 72, Grannes 1996: 17).

Када је реч о категорији становника у српском језику, нормативисти се, углавном, задржавају на овом суфиксу, иако са различитим интересовањем. А. Белић ће се, тако, говорећи о суфиксу *-лија*, тек посредно осврнути на ову семантичку категорију, навођењем примера *Бечлија* (Белић: 1949: 76). На другој страни, анализирајући изведенице са овим суфиксом, М. Стевановић истиче: „Свакако су најпознатије, и од оних што су очуване у књижевном језику можда најбројније, именице м. р. које означавају становника места или краја с именом у основи и презимена: *Бечлија*, *Будимлија*, *Босанлија*, *Видинлија*, *Зворниклија*, *Мостарлија*, *Нишлија*, *Новопазарлија*, *Сарајлија* [...], *Санџаклија*, *Башчелија*, *Бегалија*, *Бисерлија*, *Бушатлија*, *Вујаклија*, *Карадаглија*, *Самоковлија*, *Шешлија*” (Стевановић 1975: 486). Аутор, ипак, указује и на то да се већина ових именица „све ређе среће у употреби”, наводећи да је над етником *Мостарлија* скоро потпуно преовладао *Мостарац*, као и *Босанац*, *Новопазарац* уместо *Босанлија*, *Новопазарлија* (Исто: 486). Вероватно је то разлог што се у граматници Ж. Станојчића и Љ. Поповића, међу неколико основних суфикса из ове семантичке категорије, укључујући и стране, не наводи суфикс *-лија* (Станојчић / Поповић 1992: 130-131). Хрватски граматичари ће такође укључивати суфикс *-лија* у нормативни творбени систем. Т. Маретић ће унети овај суфикс у своју граматику најпре управо само у категорији *nomina originis* (Maretić 1921: 220), док ће касније бити укљу-

⁵⁸ Аутори указују на чињеницу да ова презимена у већини потичу из области јужне и југоисточне Македоније (Исто: 12-13).

чене и друге семантичке категорије у којима он учествује (исп. *Ma-retić* 1963: 307, 348). И граматика групе аутора укључује овај суфикс претежно у категорији становника (нпр. *Маглајлија*, *Нишлија*, *Сарајлија*), уз напомену да он припада оним суфиксима који у овој категорији више нису продуктивни (*Barić / Lončarić...* 1979: 249, *Исти* 1995: 313-314). Темељнију анализу изведеница са суфиксом *-лија* даће С. Бабић, истичући да је овај суфикс, уопштено узевши, продуктиван, те да се њиме могу градити нове речи, како од домаћих тако од страних основа, али да се у категорији становника јавља мали број стилски необележених изведеница (*Babić* 1986: 187-188, 193).⁵⁹ И поједине студије из области творбе речи позабавиће се питањем статуса суфикса *-лија* у овој семантичкој категорији, али су, стиче се утисак, и овде ставови аутора неуједначени. Б. Марков ће, тако, констатовати да је овај суфикс у неким образовањима постао толико одомаћен да се тешко може заменити другим суфиксима, као у етницима *Сарајлија* и *Санџаклија*, иако аутор не пропушта да истакне „да је број таквих примера незнатан” (*Марков* 1957: 161). Да овај суфикс „није потпуно изгубио своју продуктивност”, аутору показују и неки новији примери, као *Паризлија* (*Исто*: 162). И М. Пешикан укључује овај суфикс међу оне који граде имена становника, али се на њему посебно не задржава, напомињући да ова творбена морфема „нема знатније продуктивности” (*Пешикан* 1958: 200).⁶⁰ С. Стаховски указује на непродуктивност суфикса *-лија*, допуштајући његово изразитије присуство управо у категорији становника, уз чешће присуство конкурентних суфикса, исп. *Бечлија / Бечанин*, *Босанлија / Босанац / Босњак*, *Будимлија / Будимац*, *Мостарлија / Мостарац / Мостаранин*, *Новопазарлија / Новопазарац*, *Паризлија / Паризанин*, *Стамбодлија / Стамбодлин*, *Видинлија / Видинац*, *Зворниклија / Зворничанин* (*Stachowski* 1961: 43).

Из овог се види да је у оваквим анализама углавном избегнуто шире укључивање појединих нормативистичких питања, на пример питање односа дијалекатског и наддијалекатског на плану грађења етника. Па и тамо где су оваква питања експлицитно постављана, на пример на хрватској страни, лингвисти су о овом имали опречна мишљења. Тако је Д. Брозовић својевремено истицао потребу да се

⁵⁹ Аутор овде не доноси много више од онога што је изнео у једном ранијем раду (*Babić* 1975-1976: 172-173).

⁶⁰ Аутор, при том, упућује на поменути рад Б. Маркова.

у тадашњи правопис унесу „*svi poznati i utvrđeni etnici*” са дијалекатског терена (Brozović 1952: 54-56), док ће касније С. Бабић истичати потребу нормирања и ове творбене категорије (Babić 1975-1976: 142-143). Ипак, неспорна је потреба да се у књижевном језику и сами начини грађења етника, макар у одређеној мери, где је то могуће и потребно, издигну изнад дијалекатског. Уосталом, до тог питања водиле су и друге анализе ове творбено-семантичке категорије. Једна од њих односи се на стилистички статус ових образовања. Јер, уочавајући потребу за укључивањем стилистичког аспекта у анализама овог типа, граматичари су се поново морали дотаћи и нормативистичких питања.

Као што је случај са знатним бројем образовања на *-лија* опште, и у овој категорији се могу забележити извесна стилска обележја у односу, на пример, на синонимна, истокоренска образовања са конкурентним домаћим суфиксом. Низ аутора указује на ову чињеницу. Тако, М. Стевановић у изведеници *Мостарлија* препознаје „шаљив призивук” у односу на *Мостарац* (Стевановић 1975: 486), а „извесна фамилијарност, одн. извесно иронизирање”, које Б. Марков уочава код појединих облика на *-лија* из других семантичких категорија (Марков 1957: 162), не може се искључити и код неких облика ове семантичке категорије. Граматика групе хрватских аутора експлицитно издваја један број (неутралних) облика на *-лија*: „*Maglaj - Maglajlija, Niš - Nišlija, Sàrajevo - Sarajlija...*”, након чега констатује: „*Ostale izvedenice sa sufiksom -lija stilski su obilježene, npr. Bêč - Bêčlija i s alternacijom z/ž: Pàríz / Parížlija*” (Barić / Lončarić... 1979: 249, исп. Исти 1995: 314). С. Бабић истиче да су оваква образовања у великој мери стилски обележена (нпр. *Бèчлија, Парìзлија*), те да застаревају и у народним говорима, бивајући потискивана домаћим суфиксима (Babić 1986: 188).⁶¹ На стилској вредности оваквих етника и екстралингвистичким факторима њихове творбено-семантичке диференцијације, у условима језичких разлика „*između muslimanskog grada i pravoslavnog sela*” у некадашњој БиХ, задржао се својевремено и Д. Брозовић (Brozović 1952: 55).

⁶¹ Бабић овде наводи један број образовања „*od imena mjesta krajeva u kojima su bili Turci*”: *Бешићлија, Даздàрлија, Добòдлија, Какàњлија, Комàрлија, Кре-мèчилија, Маглајлија, Нишлија, Рамàнлија, Сарајлија, Страземàнлија, Чешљàклија*, уз напомену да се само мањи број ових облика употребљава у књижевном језику (188). У једном ранијем раду Бабић наводи и пример *Касаба̀лија* (: Нова Касаба, вероватно из власеничког, тј. тuzланског краја, Babić 1976: 166).

На другој страни, и речници српског језика који су, у већој или мањој мери, тежили да буду (и) нормативни, морали су у оквиру своје лексикографске апаратуре одредити статус ових образовања. То нам показује већ Вуков *Српски рјечник* (Вук 1852) који уз изведенице на *-лија* често упућује („vide”) на синониман истокоренски облик са домаћим суфиксом. Тако се *Босанлија* (поез.) упућује на *Бодшњак*, *Будимлија* на *Будимац*, *Мостарлија* на *Мостарац*, *Новопазарлија* (поез.) на *Новопазарац*. (Супротно овоме, уз одредницу *Сарајевац* упућује се на *Сарајлија*.) Уз *Бечлија* и *Мисирлија*⁶² се као паралелни облици („cf.”) наводе *Бечанин* и *Мисирац*, а *Видинац* и *Видинлија* представљени су равноправно, у двострукој одредници један испод другог (в. *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику*).⁶² У једном броју примера, уз: *Јањоклија*, *Јегрелија* (поез., „ст.”), *Сарајлија*, *Шамлија* (поез.), у тумачењу се не даје облички еквивалент, већ се наводи „Einer von [...]” *Јањок*, *Јегар*, *Сарајево*, *Шам*, што је на сличан начин учињено и уз одредницу *Нишлија* („човек из Ниша”).

На сличан начин одређује статус ових облика РМС, савремени нормативни речник, укључујући претежно оне облике који су у чешћој употреби. Међу тумачењима уз овакве одреднице налазимо следеће лексикографске поступке:⁶³

а) Изједначавање са синонимном одредницом која има конкурентан суфикс: „*Бечлија* м = Бечанин”, „*Паризлија* м = Парижанин”, односно паралелно навођење ових облика у оквиру одреднице: „*Новопазарац*, -рца и *Новопазарлија* м онај који је из Новог Пазара”, „*Парижанин* и *Паризлија* м = Паризлија човек из Париза”;

б) Описно тумачење одреднице, без навођења одговарајућег синонимног облика са конкурентним суфиксом, односно без упућивања на њега: „*Санџаклија* м човек из Новопазарског Санџака”, „*Сарајлија* м човек из Сарајева”, „*Стамболлија* м човек из Стамбола”, „*Шамлија* м становник Шама”;

⁶² Уз *Стамболлија*¹ упућује се на *Цариграђанин*, уз *Рекалија* („људи који у говору заносе”) наводи се: „cf. Рѣка”. Уз *Кија Осјеклија* („ст.”) дати су само стихови: „Ценерао Кија Осјеклија / Он отиде шеер Бајној луци -”.

⁶³ Ограничена заступљеност образовања ове семантичке категорије у РМС не даје могућност да се са аспекта лексикографских квалификација подробније сагледају и њихове стилске компоненте. Ипак, уз *Рекалија* у РМС ће стајати да је реч о народном и застарелом облику (иако без навођења синонимне, неутралне форме). И у РСАНУ међу оваквим одредницама налазимо застареле (*Београдлија* / *Београдњанлија*, *Будимлија*, *Видинлија*), или народне облике (*Босанлија*).

в) Одвојено навођење синонимних облика са конкурентним суфиксима, у оквиру различитих одредница, - без упућивања једног облика на други, као у примерима: „*Нишевљанин* м [...] човек из Ниша”; „*Нишлија* м човек из Ниша”.⁶⁴

Српски правописни речници такође укључују овакве облике у своје регистре, иако не разматрају непосредно питање њихове стандардизације, што је и разумљиво с обзиром на то да ова материја превазилази правописна питања. Ипак, осврнућу се кроз сумаран табеларни преглед на нека решења која нуде поједини правописни речници, мада је, и методолошки узевши, на основу тога тешко извлачити општије закључке, како због различитих обима ових речника тако због различитог одабира њихове грађе, саображене претежно правописним решењима.⁶⁵

БЕЛИЋ 1950	МАТИЦА 1960	СИМИЋ 1993	МАТИЦА 1994
-	<i>Санџаклија</i>	<i>Санџаклија</i>	-
-	<i>Сарајлија</i>	<i>Сарајлија</i>	<i>Сарајлија</i>
<i>Бечлија/</i> <i>/Бечанин</i>	<i>Бечанин/</i> <i>/Бечлија</i>	-	-
-	<i>Маглајац/</i> <i>/Маглајлија</i>	<i>Маглајац/</i> <i>/Маглајлија</i>	<i>Маглајац/</i> <i>/Маглајлија</i>
<i>Нишевљанин=</i> <i>=Нишлија</i>	<i>Нишевљанин/</i> <i>/Нишлија</i>	<i>Нишлија</i>	<i>Нишлија/</i> <i>/Нишевљанин,</i> <i>„мање об.”</i>
-	<i>Новопазарац/</i> <i>/Новопазарлија</i>	<i>Новопазарац/</i> <i>/Новопазарлија</i>	<i>Новопазарац/</i> <i>/Новопазарлија,</i> <i>„ређе”</i>
-	<i>Парижанин/</i> <i>Париж-, Париз-</i> <i>лија</i>	-	<i>Парижанин/</i> <i>/Паризлија,</i> <i>„шаљ. и ирон.”</i>

⁶⁴ Слични поступци могу се уочити и у бугарској нормативистици, при чему у тумачењима доминира присуство домаћих суфиксних еквивалената, у спрези са лексикографским квалификацијама, исп.: *анадолија* („Остар. Анадолец”), *варналија* („Разг. Варненец”), *видинлија* („Разг. Видинчанин”), *ерменлија* („Остар. и диал. Арменец”), *истанболија* („Разг. Истанбулец”) (РБЕ). У примеру *балканлија* („Диал. Балканджия, планинец”) као конкурентан јавља се турски суфикс. Уз један број одредница нема еквивалентних изведеница, нпр.: *бургазлија* („Мъж, којто е роден или живее в Бургас”), *джумалија* („Остар. Мъж, роден в Ески Джумая [...], или жител на тези селища”) (Исто).

⁶⁵ Примери су узети из следећих правописа: Белић 1950, Правопис 1960 (Матица српска), Симић / Станојчић... 1993, и Пешикан / Јерковић... 1994 (Матица српска).

Падају у очи нека нормативистичка решења, па и одређене неуједначености међу њима. Најпре, само са суфиксом *-лија*, без дублета, у табели се јављају облици *Санџаклија* и *Сарајлија*. Занимљиво је да се уз облик *Сарајлија* нигде не укључује његов дублет *Сарајевац*, чак ни уз евентуалну напомену да је, на пример, реч о ређем, мање обичном облику, што се за поједине етнике експлицитно истиче.⁶⁶

Чини се, ипак, да не постоје аргументи за општи прогон облика *Сарајевац* из српског књижевног језика, јер је он засведочен у многим речницима. Иако поједини лингвисти истичу да им тај облик није познат (Skok 1937-1938: 172), већ Вуков *Српски рјечник* доноси ову лексему, мада уз упућивање на одредницу *Сарајлија* (Вук 1852). У RЈAZU такође наилазимо на одредницу *Сарајевац* (по једна потврда из XVII и XVIII века), уз тумачење: „isto što Sarajlija”, док уз одредницу *Сарајлија* стоји: „čovjek iz Sarajeva; vidi Sarajac i Sarajevac” (потврда из XVII века). Ивековић-Брозов речник такође доноси оба облика и то са готово равноправним међусобним упућивањем („vidi”) једног на други (Iveković / Broz 1901). Ристић-Кангрин речник, по Вуковом моделу, доноси облик *Сарајевац* са упућивањем на одредницу *Сарајлија* (Ристић / Кангра 1928). Дијалектолошки речник Г. Елезовића (Елез.), који у ову проблематику уноси став србијанског идиома, доноси оба облика са равноправним статусом. Није, међутим, неважна чињеница да су овде сви примери уз одредницу *Сарајлија* преузети из корпуса народне поезије. (Уз облик са домаћим суфиксом нису наведени примери.) Из овога, свакако, не произилази закључак да се облику *Сарајевац* може одузети свако право „грађанства” у српском књижевном језику. Нормативисти нису до сада пружали аргументе за овакав свој став. Штавише, понеки усамљен глас указивао је на равноправан статус ових облика. Тако, Станић-Морачићев језичко-правописни речник експлицитно констатује да је „teško reći šta je običnije: *Sarajevac* ili *Sarajlija* jer su oba ova oblika u čestoј upotrebi” (Stanić / Moračić 1981: 109).

Друго, чињеница да је реч о основинској речи турског порекла, па и адаптираној турској изведеници у целини, не обавезује нормативисте на прихватање искључиво турског суфикса, нарочито уколико се као конкурентан јавља и неки од домаћих суфикса. (RЈAZU

⁶⁶ И у Боранићевом правопису такође налазимо само *Сарајлија*, иако на другој страни бележимо искључиво *Маглајац*, *Нишевљанин* и *Парижанин* (Boranić 1947). Да и у савременом хрватском књижевном језику није прихваћен облик *Сарајевац* (као и *Нишевљанин*), експлицитно потврђује С. Бабић (Babić 1986: 188).

показује да се хибридни облик, са домаћим конкурентним суфиксом, јавља у истом веку када и готово образовање.) То одговара нормативистичком принципу по коме, насупрот прихваћеној страниој лексеми, њена лексичка породица треба да се гради првенствено творбеним начинима језика примаоца (исп. Vabić 1975-1976: 142), у шта се могу укључити и овакве стране основе, па и саме стране изведенице-етници.⁶⁷ Додуше, већ дуго у српској науци о језику постоји и нешто другачији нормативистички став, који истиче да, ако нам не смета страна основа, не треба да нам смета ни страни суфикс (в. *Хибридне речи*). Исп. и *Новопазарлија* (/ *Новопазарац*) према тур. *paazar*. Ипак, такав нормативистички принцип управо на примеру етника *Сарајлија* показује слабости.

Треће, ако је овде реч о уступку пред конфесионалним фактором и формирању значења 'муслиман који живи у Сарајеву, или је из Сарајева', што тек у најновије време, у следећој БиХ по први пут можда може одговорити фактичком стању, - то у српском књижевном језику, утолико пре, актуелизује потребу за обликом *Сарајевац*, додуше, сада са нешто другачијим, унеколико специјализованим значењем. Уз неизбежно ослањање на екстралингвистичке факторе, такав развој значења је, додуше, још одраније био назначен, што нам потврђује једно давнашње запажање Д. Брозовића: „Обићан је етникум *Sarajlija* [...], али ће сељаци [= Срби, П.Р.] на исток од Сарајева рећи: *Sarajevac* [...]" (Brozović 1952: 56). Реч је, дакле, о национално- (тачније: конфесионално-) -симболичкој функцији творбене морфеме, у овом случају суфикса *-лија*, на једној, и суфикса *-(а)ц*, на другој страни. То потврђују, не случајно, управо примери из муслиманске народне поезије, одакле је вероватно и потекла подршка у правцу развоја конфесионалног обележја суфикса *-лија*, макар су они понекад тек резултат одређених поетских законитости у оквиру риме и, посебно, метрике. Исп. десетерачке стихове које доноси RJAZU уз одредницу *Сарајлија*:

„Udari ti sila u svatove,
čudna sila Đerzelez Alija
sa njegovih trista *Sarajlija*”.

⁶⁷ У РМЈ (III) заступљени су облици: *сараевчанин*, *сараевчанка*, *сараевски* (: Сараево), а они се јављају и у савременим македонским текстовима, исп. *сараевчанин*, мн. *сараевчани* (НМак, 21. VIII 1999).

Зато не изненађује ни дефиниција из РСАНУ у вези са одредницом *Босанлија* („м нар.“): „*Босанац, обично муслиман*“. Занимљиво је, с тим у вези, да су и неки најновији нормативистички захвати у оквиру тзв. „босанског језика“ на путу да појачају присуство овог суфикса.⁶⁸ На другој страни, у овакав екстралингвистички миље добро се уклапају и стилске одлике појединих облика са овим суфиксом у народним говорима. Тако, Алексинчани, који су дуго били погранична варош у Србији, према Турској, Нишлије и данас шаљиво-иронично и пејоративно-иронично зову *Турчалијама*.⁶⁹ Због свега тога, већ дуго се намеће потреба потпунијег семантичког одређења и облика *Сарајлија*.

Најзад, укључивање облика *Сарајевац* (: Сарајево) имало би оправдања и са морфолошког аспекта. Наиме, етници на *-(a)ц* чести су од ојконима средњег рода са финалним основинским *-в* (које припада придевском суфиксу *-ов / -ев*), типа *Ваљево, Драгачево, Кончарево, Лапово, Милошево, Панчево, Ракитово* (исп. и: Babić 1976: 159). Зато прихватање етника *Сарајлија* од већ посрбљеног облика *Сарајево*, који би по унутарјезичким законитостима нормално морао градити етник суфиксом *-(a)ц*, значи поновно подлегање турцизирању (*сарај- : сарај-ли : Сарајли-ја*). Штавише, укључивање облика *Сарајевац* довело би до веће хомогенизације творбених основа које учествују у грађењу лексичке породице од корена *сарај-*. Јер, српски правописни и други речници, када је реч о овом корену, обично нуде форме са различитим типовима основа у основном облику (ојкониму), у етнику, његовој моционој форми и ктетику, исп. *Сарај-ев-о : Сарај-лија*, али *Сарај-ка* (Матица 1960, Симић

⁶⁸ Искључиво облик *Нишлија*, као и *Сарајлија, Бечлија, Маглајлија*, доноси правопис „босанског језика“ (Halilović 1996). Један ранији правопис издат у Сарајеву такође ће предлагати искључиво *Нишлија, Сарајлија*, али ће поред турских дозвољавати и домаће суфиксе у облицима *Бечанин* и *Маглајац* (Marković / Ajanović... 1972).

⁶⁹ То је можда и одраз у турском језику успостављене семантичке дистинкције типа *Türk* ('Турчин') : *Türkiyeli* ('становник, житељ Турске') (Кононов 1956: 104). Исп. буг. *турчелија* 'којто знае да говори добрѣ Турскѣ; којто има Турскѣ навици' (Геров, 1-5). Из таквих облика издвојио се експресивни суфикс *-лија*, што најбоље потврђује његова хиперпродуктивност у образовањима *Мађарлија, Хрејт-лија*, која сам бележио у Поморављу (исп. и *Арнаутлија* из напред наведене грађе). Питање је да ли су и у којој мери овакве стилско-семантичке компоненте заступљене у етницима *Маглајлија* (/ Маглајац), *Бечлија* (/ Бечанин), *Новопазарлија* (/ Новопазарац) и др.

1993)⁷⁰ и *sàraј-ев-скѝ* (Матица 1994; РМС) / *sàrāј-скѝ* (РМС). При том, поједини речници који доносе облик *Сарајевац* (нпр. Iveković / Broz 1901, Ристић / Кангрга 1928), по моционом паралелизму, укључују и облик *Сарајевка*. Облик *Сарајевац* би лако, дакле, могао утицати на уједначавање творбених основа у овим категоријама (нпр. *Сарајево - Сарајевац / Сарајевка - сарајевски*).

Такође је занимљив паралелизам *Нишевљанин / Нишлија* који је у прва два правописа (Белић 1950, Матица 1960) прихваћен уз давање предности првом облику.⁷¹ Матичин правопис из 1994. године даће, у оквиру дублета, предност облику *Нишлија*, док ће Симићев правопис, ослонивши се на савремену праксу, предложити тај облик као једино решење. Стилско-семантички однос између ова два облика, међутим, није довољно јасан, што показују и супротни ставови приређивача правописа (исп. и: *Бечанин / Бечлија*). То донекле илуструју и речници. Тако, РМС равноправно укључује облике *Нишељванин* и *Нишлија*, са истим значењским тумачењем ('човек из Ниша'), али без упућивања једне одреднице на другу. РСАНУ, међутим, предност даје облику *Нишлија*¹ и на ову одредницу упућује лексему *Нишељванин*, којој даје квалификацију покрајинског облика. Међутим, док уз одредницу *Нишељванин* стоји више српских извора (М.Ђ. Милићевић, С. Мијатовић, С. Поповић), уз одредницу *Нишлија*¹ није дат ниједан извор. Очито је реч о неуједначеном језичком осећању приређивача у вези са овим обликом, а вероватно и различитим нормативистичким приступима. Јасно је, изгледа, само то да је облик *Нишлија* временом постао чешћи и уобичајенији, али, на другој страни, чини се да му се не може одузети извесна колоквијалост, па и експресивност, те да и потреба за једним неутралнијим обликом није престала.⁷² Што се тиче облика *Нишевљанин*, тешко је прихватити Бабићево мишљење да он није опстао због тога што је то једини етник са суфиксом *-евљанин* (Babić 1976: 168), јер се у савременом језичком осећању овај

⁷⁰ Моциона форма суфикса *-лија* на ширем дијалекатском плану је најчешће *-лијка* (исп. *Бечлијка, Нишлијка*, Матица 1960), што прати паралелизам суфиксног пара *-ција / -цијка* (исп. Ђорић 1982: 107).

⁷¹ Један ранији Белићев правопис доноси само облик *Нишевљанин* (Белић 1934).

⁷² Матичин правопис из 1994. године је у том смислу указао на одређене стилско-семантичке диференцијације између појединих дублетних облика, истичући, нпр. за облик *Паризлија* шаљиву и ироничну конотацију, што се можда могло везати и за облик *Новопазарлија*, који је оцењен као ређи у употреби.

облик није могао разликовати од етника типа *Крушевљанин*, *Пожаревљанин*, код којих је ово *-евљанин* завршетак.

Могло би се, најзад, закључити следеће. Чињеница је да се у прошлости суфикс *-лија* у оквиру страних језичких утицаја, из етника - готових турцизама, најпре у именованима турских званичника, а затим и у говору муслимана, лако могао осамосталити, те се спорадично везивати и за домаће, тј. нетурске основе. И по самом принципу аналитичности, будући способан да као моновалентан замењује више домаћих суфикса из ове семантичке категорије, суфикс *-лија* се морао понегде наметнути као добро и практично решење. Довољно је само уочити етнике са различитим домаћим суфиксима од ојконима *Ниш*, које бележи JAZU (слично и РСАНУ): *Нишанин* (Ј.Т. Мрнавић), *Нишевчанин* (у тимоч.-лужн. говору, А. Белић), *Нишевљанин* (М.Ђ. Милићевић), па и *Нишевац* (презиме у Србији),⁷³ - и насупрот њима један синониман облик *Нишлија* (М.Ђ. Милићевић), па разумети колико се овај последњи, са суфиксом *-лија*, морао лако наметнути као практичан и економичан. Ако су се, при том, заједно са овим, стекли и одређени социолингвистички услови, тј. довољан рок трајања оријенталног начина живота и оријенталних језичких утицаја, тај облик је био предодређен за дуг опстанак. Због тога је у крајевима који су дуго били под оријентом, или где се он и данас осећа, та творбена морфема дуже опстajала у етницима, макар и у конкурентском односу према неком од домаћих суфикса (нпр. *Сарајлија* / *Сарајевац*, *Новопазарлија* / *Новопазарац* и сл.).

Ипак, мало је примера у којима је суфикс *-лија* до данас остао незаобилазан у овој семантичкој категорији. Већина облика са овим суфиксом, нарочито након повлачења Турака и потискивања оријенталног начина живота из низа области, остала је у домену архаизама, локализама, за поетске потребе начињених речи и др. (исп. *Београдлија*, *Осјеклија*, *Шапчалија*).⁷⁴ Дакле, присуство суфикса *-лија* није битније нарушило домаћи творбени систем у овој семантичкој категорији, или боље рећи тек га се периферно дотакло.

⁷³ Исп. у женском корелативу: *Нишџџка*, *Нишевљџка*, *Нишевчџка*, као и *Нишлијџка*, *Нишлијџка* (РСАНУ).

⁷⁴ Међу њима је и један број образовања која представљају архаичне, турском језику својствене облике, као *Шамлија* (: Шам, 'Сирија; Дамаск', РМС), *Мисирлија* ('Египћанин', Вук 1852), *Ипеклија* ('Пећанац', Елез., исп. РСАНУ), *Карадаглија* ('Црногорац'), *Ушћуплија* ('Скопљанац') (Škalj.) итд., а која немају већег значаја за ову анализу.

Разлог за то је најчешће паралелно и упорно опстајање домаћих творбених морфема у оквиру бројних дублета. Тај унутарјезички отпор према страниј творбеној морфемима није био видљив само код домаћих, већ и код основинских речи турског порекла (исп. *(Ново)-пазарац* : тур. *pazar*; *Касабљанин* (Н. Касаба) : тур. *kasaba*, етн. *kasabali*). У областима које су рано остале без муслиманског становништва тај процес је био темељитији. Тако, од турске речи *köprü*, 'мост', коју налазимо у ојкониму *Ђуприја* (град на Великој Морави), данас имамо етник *Ђупричанин*. Штавише, чини се да у овом случају турски модел етника, тј. облик са турским суфиксом *-лија* (исп. тур. *köprülü* у познатом презимену *Ђуприлић*) код домаћег становништва није ни постојао. У једном документу из 1832. године, писаном у оближњој Јагодини, налазимо етник *Ђупријац* („молити се вашој светлости да *Ђупријцима* у реченом пољу, орати, забраните”, Перуничкић 1975: 275). У другом документу из исте године, и са истог терена, бележимо етнике *Ђупринац* („*Ђупринцима* [...] јавио сам да се више ни један из њи неби усудио у какав браник отићи”) и *Ђупријанац* („изјавите и *Ђупријанцима* најпре нека знаду”, Перуничкић 1989: 261). Дакле, облик *Ђуприја*, турског порекла, адаптиран као именица женског рода, донео је извесну пометњу у процесу грађења етника, али је засигурно врло рано искључио из творбене комбинаторике управо турски суфикс. Разумљиво је, отуда, што суфикс *-лија* на овом терену, у овој семантичкој категорији, није могао ширити своју продуктивност онако како се то, на пример, дешавало у другим областима, или у другим семантичким категоријама. Утолико пре, стандардизација етника са овог терена није доносила проблеме које су доносили етници из неких других области.

Међутим, у светлу национално-симболичких одређења у језику, пре свега у условима међујезичких и међунационалних контаката, творбене морфеме имају понекад посебно место, представљајући често више од онога што оне само граматички значе. Таквих примера има доста управо међу етницима. Тако је етник *Бошњак*, са предсловенском и прединдоевропском основом, у прошлом веку, а посебно након распада СФРЈ, добио нову семантичку, тј. национално-политичку специјализацију у односу на етник *Босанац*.⁷⁵ Главни

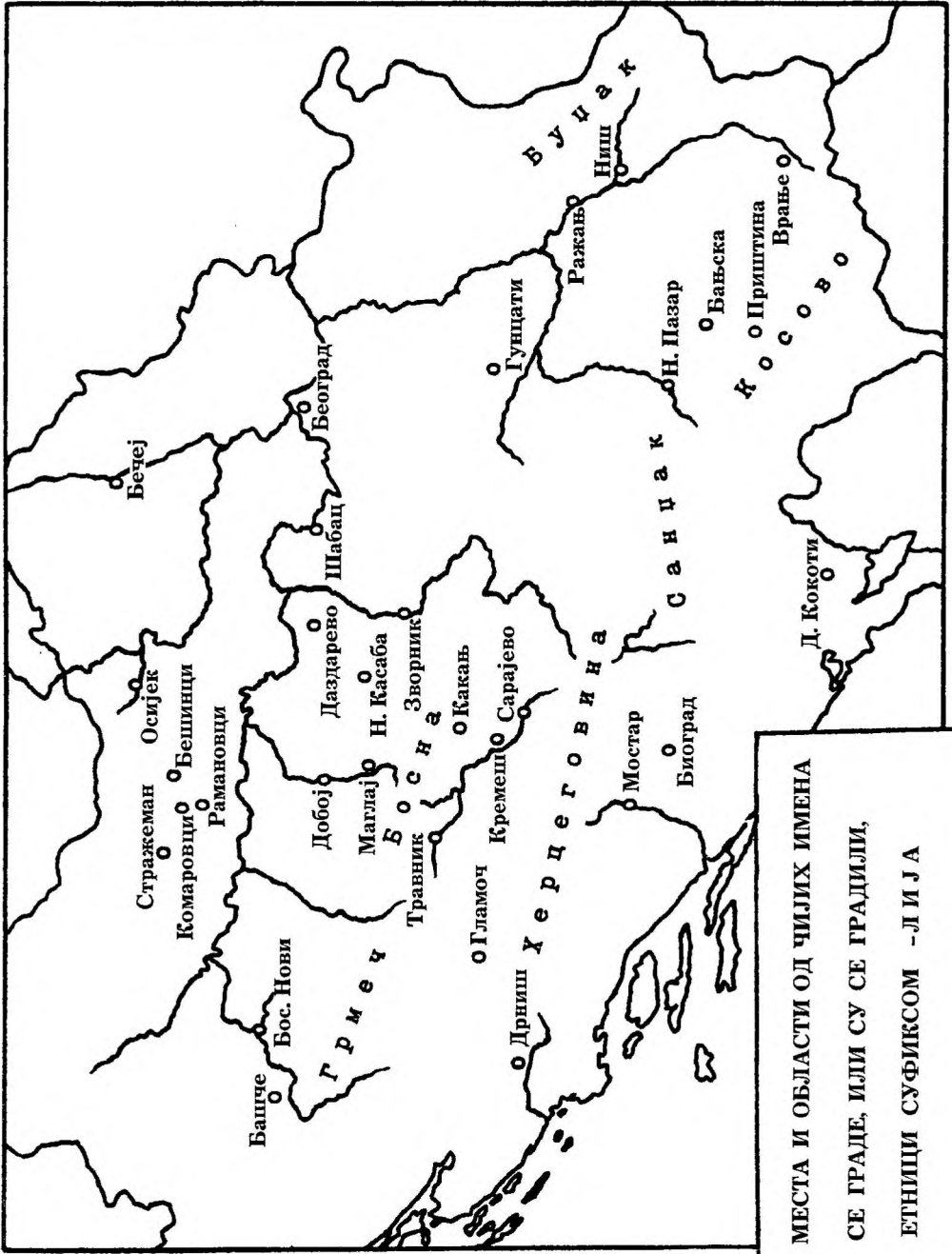
⁷⁵ Још већу збрку у овом контексту доноси термин „босански језик”, на коме инсистирају Бошњаци, а који се тешко може другачије схватити осим као израз муслиманских претензија на целовиту и унитарну Босну и Херцеговину. При том

лингвистички ослонац оваквој диференцијацији био је у томе што се низ пре свега босанских етника, од места у којима живе претежно муслимани, гради управо суфиксом *-ак*, иако словенским по пореклу. Светски медији, по истом моделу, у складу са политичко-стратешким интересима својих влада, намећу данас сличну диференцијацију између *Косовца* и *Косовара*, иначе синонимних облика у значењу 'становник Косова', - употребљавајући облик *Косовар* у специјализованом значењу 'Шиптар са Косова'. За националну маркираност ове изведенице, чија је основа словенска, послужио је балкански суфикс *-ар* за грађење етника, посебно продуктиван у шиптарском (исп. Асенова 1989: 45-46). Појачана употреба овог облика у светским медијима очито треба да антиципира нову државно-политичку творевину на Балкану, односно прејудицира политичко решење у сукобу националних интереса између српског и шиптарског народа.

Етницима су, дакле, понекад својствена додатна, екстралингвистичка значења која се развијају из различитих разлога, али обично тежећи да сачувају, или потцртају одређене етничке и културно-историјске посебности њиховим носиоцима. У такву сферу језичке употребе укључују се активно и творбене морфеме, а међу њима се одавно у тој служби налази и суфикс *-лија*. Утолико пре, овакве облике данас треба опрезније него раније и са више слуха анализирати пре него што се са јасним семантичким статусом укључе у српску норму.

се, разумљиво, облик *Херцеговина* (као и *Метохија* у једном другом контексту) све мање помиње у званичном именовању ове бивше југословенске републике.

СУФИКС -ЛУК

Суфиксом *-лук* (тур. *-lik / -lık / -lük / -luk*) у турском језику се граде именичке изведенице од основа више врста речи, именица, придева, бројева и др. (Кононов 1956: 106-112, Lewis 1966: 69-70). По својим творбено-семантичким особеностима ова образовања најчешће представљају именице апстрактног значења (исп. *güzellik* 'лепота', *yolculuk* 'путовање'),⁷⁶ али она могу припадати и другим семантичким категоријама, на пример категорији места, или предмета наменског карактера, тј. средстава (нпр. *kömürlük* 'рудник угља', *gözlük* 'наочаре'). Путем преузетих готових образовања, овај суфикс се осамосталио у већини балканских језика,⁷⁷ укључујући и балканословенску језичку област. На балканословенском терену он се јавља у више морфемских варијанти, са тежњом да се поједине варијанте уопште у одређеним говорима. При том се у већини српско-хрватских говора, као и у књижевном језику, наметнула варијанта *-лук* и њени деривати (в. *Суфиксни деривати*), док се у балканословенском залеђу претежно јављају *-лак* и *-лџк*,⁷⁸ ређе *-лок*, *-лик*, *-љуц* (исп. Јашар-Настева 2001: 179).⁷⁹ У македонском књижевном језику доминира варијанта *-лак*, а у бугарском *-лџк*.

Као и други балканословенски књижевни језици, српски књижевни језик је укључио овај суфикс у свој творбени систем. То је

---

⁷⁶ Са историјског аспекта, „Значење абстрактности, веројатно, возникло непосредствено из значења совокупности и концентрације”, која се још чувају у турским говорима (Тенишев / Аракин... 1988: 142).

⁷⁷ О сложеним питањима адаптације ове турске морфеме на балканском терену, у светлу особености турских балканских дијалеката в. Nazai 1964: 59-62.

⁷⁸ Варијанте *-лак* и *-лџк* присутне су у македонским и бугарским говорима, али и у говорима југоисточне Црне Горе и јужне и југоисточне Србије (Радић 1995: 262-264).

⁷⁹ И поред оквирне територијалне поларизације у заступљености ових морфема, оне се у одређеном обиму могу јавити и као факултативне, чак и код истих основа. Оваква неуједначеност је понекад одраз турске хармоније вокала, што се, наравно, односи на готове турске позајмљенице.

последица његове шире заступљености код писаца из Србије (С. Сремац, Ј. Веселиновић, Ј. Игњатовић, Д. Ћосић), Босне и Херцеговине (С. Ђоровић, С. Скорић, И. Андрић, П. Кочић) и Црне Горе (М. Лалић). И код писаца штокаваца из западнијих области (К.Ш. Балски, А.Т. Павичић, Л. Плепел, М. Крлежа) могу се срести оваква образовања, али је продуктивност суфикса *-лук* овде врло ограничена. Овакав однос, у још изоштренијем виду, јавља се и у корпусу стручних и публицистичких издања.

У српском књижевном језику суфикс *-лук* гради изведенице од именичких (нпр. *лажовлук*, *лоповлук*, *мангуплук*, *хришићанлук*), придевских (*блесавлук*, *дивљалук*, *пасјалук*, *проданлук*) и, ређе, глаголских основа (*крканлук*, *мазлук*),⁸⁰ а присутан је и у сложено-суфиксалној творби (*горосечлук*, *крухоборлук*, *неверлук*). Поред пуних основа, неизмењених (*јефтинлук*, *поганлук*, *чудаклук*), или измењених (*кукавичлук*, *момчилук*, *тврдићлук*), у творби учествују и окрњене основе (*муштерилук*, *несташлук*). Изведенице са овим суфиксом могу се сврстати у следеће семантичке категорије:

ПРВА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице апстрактног значења:

а) Изведенице које значе особину, својство у ширем смислу: *ешеклук* ('будалаштина, глупост'), *кењчићлук* ('лакрдијање, несташлук, лакомисленост') (РСАНУ), *поганлук* ('„вас [се] надуо од пића и поганлука)'), *тврдићлук* ('претераност у штедњи, претерана штедљивост, шкртост, цицијаштво') (РМС) - И. Андрић; *жебраћлук* ('просјачки живот, беда; тврдићлук', РСАНУ), *бећарлук* ('„Ни султанлук није као бећарлук)'), *султанлук* (в. *бећарлук*) (РМС) - С. Сремац; *влахаћлук* ('особине које се приписују Власима'), *дахилук* ('суровост, насиље, зулум, тиранија'), *крмаћлук* ('тврдоглавост, својеглавошћ; јогунство, инат, пркос') - С. Ђоровић, РСАНУ; *ветрењаклук* ('ветрогоњство'), *лисичлук* ('„лаж, неправду ... лисичлук ... ружити и исмевати)'), *несташлук* - Ј.Ј. Змај, РСАНУ; *гадалук* ('„способан за сваки гадалук)'), *гурбетлук* ('мучан, тежак, бедан живот') (РСАНУ), *несретлук* (РМС) - Б. Ђопић; *гаванлук* ('велико богатство', РСАНУ), *ништавлук* ('„о његовој кривњи и ништавлуку)'), *силенлук* ('„у бахатом силенлуку') (РМС) - М. Божић; *бошњаћлук* ('„себични бошња-

⁸⁰ У српском језику ретки су примери са другим врстама речи у основи, нпр. са бројем (*дваеслук*, РСАНУ), прилогом (*назадлук*, РСАНУ), или узвиком (*ахлук*, РМС).

клук”), *гадàрлук* (‘зло, насиље; похара’) - П. Кочић, РСАНУ; *лендо-хàнлук* („од велика лендоханлука не знају шта ће”), *назадлук* (‘назадак’) - С. Скорић, РСАНУ; *јогунлук* (‘јогунство’, РСАНУ), *паòрлук* (‘грубо понашање’, РМС) - В. Петровић; *бугарàшлук* (‘прост, груб посао’), *другàрлук* („за наш другарлук”) - М.Т. Голубовић, РСАНУ; *безобразлук*, *ништàклук* („и већ положио први испит из ништаклука”) - Д. Радић, РСАНУ; *бахàтлук* („од лажног бахатлука кад се над рајом бесни”, РСАНУ), *ниткòвлук* („А утећи [...] је нитковлук”, РМС) - И. Секулић; *блесàвлук* („шири по селу свакојаке блесавлуке о Вукашину”, РСАНУ), *себичлук* (РМС) - Д. Ћосић; *глупàлук* („да сврши са тим празновјерицама и глупалуцима”, РСАНУ), *хајвàнлук* (‘оно што је својствено живинчету, неразумност, глупост’, РМС) - Н. Симић; *детињàрлук* („Поштовао /је/ своју реч до детињарлука”), *угурсу̀злук* (‘неваљалство, мангуплук, безобразлук; несташлук’) - Л. Лазаревић, РМС; *богатàшлук* („неизмерни богаташлук”), *кукавичлук* - Ј. Радонић, РСАНУ; *грубијàнлук* („простаклук и грубианлук”), *простаклук* (в. *грубијанлук*) - С. Јовановић, РСАНУ; *кука̀влук* (‘кукавичлук’, РСАНУ), *чудàклук* („Није он то ... с чудаклука правио”, РМС) - К.Ш. Ђалски; *дивљàлук* („не плаши се дивљалука арбанашког”) - М. Миљанов, РМС; *беснìлук* („од глади и беснилука један другоме месо чупају”) - Ј. Игњатовић, РМС; *бјешњàклук* („како ће вам дјеца бјешњаклуке проводити”) - З. Шубић, РСАНУ; *комитлук* („мјесто устанка - пође комитлук”) - М. Лалић, РСАНУ; *погàнлук* (‘поганска вера, поганство’) - М. Павлиновић, РМС; *дрипàчлук* (‘дрипачко понашање, дрипачки поступак, простаклук’) - М. Крлежа, РСАНУ; *јевфтìнлук* („свега литерарног јевфтинлука”) - А.Б. Шимић, РСАНУ; *виштитичлук* („Од онда је постало чарање, / Виштитичлук и булско варање”, према: *вештитичлук*) - М.А. Рељковић, РСАНУ; *франкòвлук* („против клерикализма и франковлука”) - И. Рибар, РМС; *новàлук* (‘новотарија, новина’) - Ј. Сундечић, РСАНУ; *мајстòрлук* („Пошто су мајсторлуци овог мајстора откривени, то је он предат суду”, РСАНУ), *кабадахìлук* (‘кабадахијско поступање, насиље, тиранија, злостављање’), *устàшлук* („Павелићев усташлук”) (РМС) - „Политика” (Београд); *блесàнлук* („шаљући му своје писане блесанлуке”), *зврдòвлук* (‘будалаштина, којештарија’) - „Штампа” (Београд), РСАНУ; *госпòдлук* („Све ти се то дало на господлук”), *јаничàрлук* (‘јаничарски зулум’) - „Бранково Коло” (Ср. Карловци), РСАНУ; *душмàнлук* / *душмàнлук* (‘велико непријатељство, мржња’), *муштерìлук* (‘однос купца, муштерије према продавцу, коришћење услуга, куповина’) - „Мусават” (Мостар),

РСАНУ; *балавѣтлук* („вид [...] неозбиљности и балаветлука“) - „Српски лист“ (Задар / Женева), РСАНУ; *готованлук* (‘готованство’) - „Босанска Вила“ (Сарајево), РСАНУ; *драконлук* (‘драконска мера, претерано строг поступак’) - „Отаџбина“ (Сарајево), РСАНУ; *барбарлук* („такав [се] барбарлук не да описати“) - „Коприве“ (Загреб), РСАНУ; *идиотлук* („Доста му је свих тих идиотлука“) - „Хрватски књижевни алманах“ (Загреб), РСАНУ. Исп. *раскошлук* („Ту ни у чем никаквога раскошлука нема“) - М. Миљанов, РМС; *банкротлук* („извор банкротлука и осиромашавања“) - С. Марковић, РСАНУ; *немиллук* (‘несташно понашање, несташлук, враголија, неваљалство’) - „Српске новине“ (Београд), РСАНУ.

Један број изведеница може појачано да исказује семантичку компоненту радње, тј. дејства (исп. групу б): *зеленашлук* („Терзилук није никакав занат, и, да му није рођени брат зеленашлук, односно кајшарлук“), *кајшарлук* (в. *зеленашлук*) - М.Т. Голубовић, РСАНУ; *лаждовлук* (‘способност, вештина лагања’, РСАНУ), *бадаваџилук* („зле навике бадаваџилука“, РМС) - Д. Радић; *крканлук* („нема крканлука и пијанлука“), *пијанлук* (в. *крканлук*) - М. Божић, РСАНУ; *киџошлук* (‘кицошење’) - М. Глишић, РМС; *мегданлук* („После крви, после мука, / После дивљег мегданлука“) - Ђ. Јакшић, РСАНУ; *махнитлук* („Окани се махнитлука“) - С. Ђоровић, РСАНУ; *лоповлук* („Лоповлука и варанције ту не може бити“) - С. Сремац, РМС; *мазлук* („Помисли само да је девојка као сироче одрањена; ту нема мазлука“) - Ј. Игњатовић, РСАНУ; *гурбетлук* (‘прошња, просјачење’) - И. Андрић, РМС; *крухоборлук* („Мрзе на проданлук и крухоборлук“), *проданлук* (в. *крухоборлук*) - „Српски лист“ (Задар / Женева), РСАНУ; *аргатлук* („Одлазе у печалбу (аргатлук), да траже себи храну“), *денунцијашлук* („Није ли то најподлији денунцијашлук?“) - „Српска независност“ (Београд), РСАНУ; *шпијунлук* (према: *некарактѣрност*) - „Шумадија“ (Београд), РСАНУ; *женскарлук* („није се клонио женскарлука“) - „Књижевне новине“ (Београд), РСАНУ; *критичарлук* („непријатељ ладолешког критичарлука“) - „Шумадинац“ (Крагујевац), РСАНУ; *занатлук* (‘занатство’) - „Позорникъ Войводства Србиѣ“ (Земун), РСАНУ. Исп. *грабежлук* („совићи тмине и грабежлука“) - А.Т. Павичић, РСАНУ; *неверлук* („неки неверлук учинили“) - М. Ненадовић, РСАНУ; *горосѣчлук* (‘сечење шуме, сеча дрвећа’) - „Звоно“ (Београд), РСАНУ; *дангублук* („своју децу дангублуку остављају“) - „Буњевачке и шокачке новине“ (Калача), РСАНУ.

б) Изведенице које значе врсту делатности, занимање (са вршиоцем радње, тј. носиоцем занимања у основи):⁸¹ *баштованџилук* ('баштованство'), *механџилук* ('држање, вођење механе, механички посао') (РСАНУ), *пиљарлук* („Лети се [...] баце на пиљарлук”, РМС) - С. Сремац; *касџилук* (РСАНУ), *тежџилук* ('обрађивање земље, земљорадња, ратарство; надничарство', РМС) - П. Кочић; *качџилук* („алат нужни за качарлук и столарлук”), *столарлук* (в. *качарлук*) - М. Глишић, РМС; *момџилук* („Отишао у момчилук, тј. у службу”, РСАНУ), *чобџилук* („Власи зашли чобанлуком па притиснули горе”, РМС) - М. Павлиновић; *шегртлук* ('време учења заната, оброта, шегртско доба; учење заната, шегртовање') - И. Секулић, РМС; *рабаџилук* ('рабаџијски посао, рабаџијско занимање') - Д. Ћосић, РМС; *адвокаџилук* („нек се учи адвокатлуку”) - М. Поповић-Шапчанин, РСАНУ; *машамодлук* ('занат, посао машамоде, модисткиње') - Ј. Игњатовић, РСАНУ; *ковачџилук* (= ковачки занат) - Т. Костић, РСАНУ; *терзилук* (= терзијски, кројачки занат) - М.Т. Голубовић, РСАНУ; *мандраџилук* ('мандраџијски посао, млекаџијски занат') - Ј. Арсенијевић-Баталака, РСАНУ; *абаџилук* / *џбаџилук*, *врачџилук* ('врачарство') - „Даница” (Н. Сад), РСАНУ; *апотекџилук* ('апотекарство') - „Босанска Вила” (Сарајево), РСАНУ; *кујунџилук* ('кујунџијски занат') - „Бранково Коло” (Ср. Карловци), РСАНУ; *лађарлук* („Одавно није било у нашој јавности лађарлука”) - „Звоно” (Београд), РСАНУ; *ђачлук* ('ђаштво') - „Наше доба” (Н. Сад), РСАНУ; *кројачлук* ('кројачија') - „Србске народне новине” (Пешта), РСАНУ.

в) Изведенице које значе државно-административно звање, односно друштвени статус: *каџилук* ('звање, достојанство кадије') - М. Поповић-Шапчанин, РСАНУ; *агаџилук* („да ће у рату заслужити агаџилук (род дворјанства)”) - Ј. Арсенијевић-Баталака, РСАНУ; *везирлук* ('везирство') - В. Скарић, РСАНУ; *великаџилук* ('племићка титула, племство') - „Позорникъ Войводства Србиџ” (Земун), РСАНУ.

Ова образовања семантички су блиска појединим образовањима из групе а (исп. *султанлук*).

⁸¹ Изведенице из ове семантичке групе понекад подразумевају и значење животне доби, односно узраста који се може везати за одређено занимање. Отуда и местимичне подударности са примерима из других група, исп. *ђачлук*, *шегртлук*, из ове групе, према *беђарлук*, *детињарлук*, из групе а.

ДРУГА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Обухвата изведенице које значе место, тј. ужи или шири простор:

а) Изведенице које значе државе, области, или делове насеља у којима живи нека етничка или верска група именована у основи: *кристијанлук* („одакле су силне светитељске мошти мирисале као босиљак на све стране по кристијанлуку”, РСАНУ), *Арнаутлук* („Моји стари су из Арнаутлука”, РМС) - С. Сремац; *Араплук* (‘земља насељена Арапима’) - С. Скаррић, РСАНУ; *Латинлук* (‘градска сарајевска четврт у којој је становао католички живаљ’) - И. Андрић, РСАНУ; *Цинцарлук* (‘крај насељен Цинцарима’) - В. Петровић, РМС; *Јеђуплук* („од Беча и Дунава, па до Јеђуплука и земље Арапске”) - „Босанска Вила” (Сарајево), РСАНУ.

б) Изведенице које значе административне или друге територијалне јединице, поседе, са називима њихових челника у основи: *војводлук* („са војницима из свога војводалука”), *дахилук* (‘област којом је владао дахија, дахијски посед’) - Ј. Арсенијевић-Баталака, РСАНУ; *мулалук* (‘административно судско подручје којему је на челу био мула’) - В. Скаррић, РСАНУ; *спахилук* (‘спахијин посед’) - Ј. Лазаревић, РМС; *арамбашлук* (‘област, крај у коме дејствује један арамбаша’) - Ј. Плепел, РСАНУ; *пашалук* („отех седам пашалукан”) - Стевановић 1983.

Овоме су блиске изведенице у значењу државне институције, као организационе целине, на пример *министарлук* („Каква би то онда држава и министарлук били!”) - Б. Машић, РСАНУ.

в) Изведенице са носиоцем занимања у основи које значе део града насељен занатлијским радњама које се баве истом или сродном делатношћу: *Ашчилук* (в. *Браваџилук*), *Браваџилук* („Свака је улица била одређена за један занат ... звала се његовим именом ... Ашчилук, Браваџилук”), *Кундурџилук* (‘део старог Сарајева где су се налазиле кундурџијске радње’) - В. Скаррић, РСАНУ.

г) Изведенице које значе просторе и просторије, тј. објекте (пољо)привредне намене: *бостанлук* („његове башче, винограде, бостанлуке”) - С. Ђоровић, РСАНУ; *баштованлук* („Адица да се преоре за баштованлук”) - И. Секулић, РМС; *казанлук* (‘просторија у којој се налази казан’) - Ј. Радуловић, РМС; *башчелук* (‘земљиште за сађено поврћем’) - „Босанска Вила” (Сарајево), РСАНУ.

ТРЕЋА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Припадају јој изведенице које значе збир особа: *својатлук* (‘својта, родбина’), *хришћанлук*

(„ударила болест у хајван па захватила и хришћанлук”) - Ј. Радуловић, РМС; *јањичарлук* (‘јањичарска војска’) - С. Милутиновић-Сарајлија, РСАНУ; *комшиљлук* (‘комшије, суседи’) - С. Јаковљевић, РСАНУ; *каурлук* (‘каури, каурски свет, каурија, ђаурлук’) - И. Андрић, РСАНУ; *Цинцарлук* (‘цинцарски народ’) - В. Петровић, РМС; *бећарлук* (= бећари) - М. Поповић-Шапчанин, РСАНУ; *Арнаутлук* (= житељи арнаутских крајева) - М. Лалић, РМС; *Влахлук* (‘Влашчадија’) - „Српски књижевни гласник” (Београд), РСАНУ. Исп. *пашалук* (‘војска, људство с подручја пашалука’) - Стевановић 1983.

У оквиру ове семантичке категорије нису забележене изведенице из класе предмета и објеката у ширем смислу. Њима се, ипак, приближава облик *баштованлук*, иако са доминантном особином потицања (‘баштовански производи’, исп.: *баштована* ‘земљиште на којем баштовани гаје цвеће и поврће’, РСАНУ) - „Бранково Коло” (Ср. Карловци), РСАНУ, као и *комшиљлук* (‘суседне, оближње куће, суседство’) - Д. Ђосић, РСАНУ, где је пре свега сачувано месно значење.

ЧЕТВРТА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује широк круг изведеница у значењу предмета: *душеклук* (‘орман за остављање постељине’), *миндерлук* (‘диван прекривен миндером, канабе, софа’) - И. Андрић, РСАНУ; *кубулук* (‘увлака, торбица ... корице’), *тутулук* (‘цев кроз коју се увлачи дим’) - П. Кочић, РСАНУ; *дваеслук* („јео за марјаш хлеба и дваеслук смока”), *демирлук* („демирлуци изломљени”) - Ј. Веселиновић, РСАНУ; *мезелук* (‘мезе’, РСАНУ), *цигаралук* (= муштикла, РМС) - В. Петровић; *мајсторлук* (‘такса коју су плаћали занатлије кад су положили мајсторски испит’) - Т. Ђорђевић, РСАНУ; *бравалук* (‘гредица којом се затварају врата, мандал’) - „Босанска Вила” (Сарајево), РСАНУ.

Изведенице са овим значењем у великој мери су подложне лексикализацији (исп. *чивљлук* ‘вешалица, вешало (за одело и сл.)’, РМС), остајући тиме добрим делом у сфери архаичног и етнографског.

Наведена грађа показује да су у српском књижевном језику најбројнији примери из прве семантичке категорије (изведенице апстрактног значења). Друга и трећа, а нарочито четврта семантичка категорија, заступљене су мањим бројем примера у књижевном

језику.⁸² Оне су присутније у народним говорима, где се ови облици јављају најчешће са турцизмом у основи, тј. као готове позајмљенице, и у великом броју као лексикализоване речи (Радић 1995: 252-254, исп. Јашар-Настева 2001: 223). У низу случајева тешко је спровести прецизнију семантичку класификацију изведеница. Код већег броја оваквих облика уочљиво је постојање полисемије, односно једног броја прелазних семантичких модела у распону од апстрактног до конкретног. Тако, поред *мајсторлук* у апстрактном значењу (в. прва семантичка категорија, под а), имамо и свођење значења на конкретизацију (в. четврта семантичка категорија). И у оквиру самих образовања апстрактног значења могу се код појединих примера издвојити разлита семантичка тежишта на својству или дејству, на пример: *гурбетлук* 'мучан, тежак, бедан живот' (И. Андрић) / 'прошња, просјачење' (Б. Ђопић). На другој страни, с обзиром на чврсту семантичку везу између категорија збирног и апстрактног (исп. фус. 76), што би се могло приписати сфери језичких универзалија, разумљиво је и присуство ових семантичких преклапања код низа изведеница, на шта указују облици *бећарлук*, *влахалук*, *јаничарлук* (/ *јањичарлук*), из прве и треће категорије. У ово се, наравно, укључује и семантичка веза између категорија месног и збирног, исп. *кристијанлук* (/ *хришћанлук*), *цинцарлук*, из друге и треће категорије, чиме су домети полисемије код образовања на *-лук* само повећани (исп. Гортан-Премк 1997: 73).

Примери из прве семантичке категорије показују да се суфикс *-лук* и данас мора сматрати продуктивним творбеним средством у грађењу апстрактних именица. На то указује овде присутан знатан број нетурских основа, па и интернационализама, као у примерима: *банкротлук*, *барбарлук*, *безобразлук*, *дангублук*, *денунцијашлук*, *драконлук*, *другарлук*, *идиотлук*, *критичарлук*, *лажовлук*, *лисицлук*, *министарлук*, *назадлук*, *несретлук*, *ништавлук*, *себичлук*, *тврдичлук*, *тежаклук* и др.⁸³ Потврду продуктивности овог суфик-

⁸² У ове семантичке критерије може се додатно укључити један број семантичких компоненти, као компонента намене, тј. средства (нпр. *душеклук*, *кубурлук*, *цигаралук*), или припадања (*Араплук*, *Браваџилук*, *Латинлук*, *пашалук*), из четврте и друге семантичке категорије, компонента резултативности (*безобразлук*, *гавдарлук*, *назадлук*), посесивности (*дахилук*, *јаничарлук*), темпоралности (*ђачлук*, *шегртлук*), из прве семантичке категорије, компонента градивности (*демирлук*), из четврте семантичке категорије, и др.

⁸³ Присуство овог суфикса у жаргону указује на даљи развој његове продуктивности. Тако се поред већ готових турских образовања која могу да развијају нова значења по основи метафоричности, исп. *пашалук* 'локал са доста девојака', чи-

са представља и његово повремено јављање у језику савремених медија. Тако смо у политичким емисијама последњих година могли забележити низ примера, као што су: *беспризорлук* ('беспризорно понашање'), *домаћинлук* ('домаћинско понашање'), *усташлук* ('усташко понашање; усташки чин', новинарски извештај) (РТС) и др. У једном критички интонираном чланку наћи ће се облик *крканлук* (у поднаслову: „Чланови наше партије нису били на *крканлуку*”, „Политика”, Београд, 15. VI 1994, 8). Овакви облици бележе се и у домаћим филмским преводима, исп.: *вештичлук* ('црна магија'), *себицлук* ('себичност'), а у једној домаћој ТВ-драми забележено је *покваренлук* (РТС). У језику реклама јављају се образовања *мезетлук* и *шприцерлук*. Итд.

Неспорно је да образовања са суфиксом *-лук* погодују емотивном језику и није случајно што су у условима српског бурног политичког живота последњих деценија, оваква изражајна средства поново добила на снази. При том су делом оживели и стари, готово заборављени облици. Један извештач са Космета известио је, тако, о шиптарском „*шенлучењу* и новим нападима на Србе” („Вечерње новости”, Београд, 20. IX 1999, 5, исп. тур. *şenlik*), а на једном скупу је својевремено водећи српски књижевник апеловао да Срби што брже изађу из „пораженичког *мамурлука*” („Сведок”, Београд, септ. 1999, 6, исп. тур. *mabmurluk*). У Савезном парламенту један министар ће истаћи да се политички проблеми не могу решавати „тучком или *кабадахилуком*” (мај 1994, према тур. *kabadayı*). Итд. Наравно, посебну експресивност остварују на овом плану новија, хибридна образовања, код којих снажнији степен творбене хибридизације, тј. појачана творбено-семантичка диспаратност између основе и суфикса, повећава стилске ефекте. При том се значења ових образовања у већој мери крећу у правцу истицања пејоративне компоненте, без обзира на то да ли се суфиксом само појачава пејоративност основе, или се та пејоративност суфиксом остварује.⁸⁴ Реч

вилук 'мршави дугоња, мршава и висока девојка; наметљивац; свињска вешалица (шницла)' и сл., - јављају и нова образовања са жаргонским речима у основи: *згенџрлук* 'крађа, украден предмет одн. роба, плен', *њуџлук* 'јело', *прџрлук* 'којештарија', *џугџлук* 'алкохолно пиће' (Андрић 1976).

⁸⁴ На ту „појачану пејоративност” суфикса *-лук* указује и П. Скок (Skok 1971-1973: *-ina*). РМС ће и непосредно, квалификацијом пејоратив обележити један број одредница (нпр. *Арнаутлук*, *бошњаклук*, *гурбетлук*), али и другим стилским квалификацијама, на пример: фигуративно (*дахилук*, *таорлук*), или индивидуално (*дрипачлук*, *ленштилук*). Штавише, и поједини творбени типови, исп. *гадарлук*, *детињарлук*, *женскарлук*, *прдарлук*, претежно су пејоративно обележени.

је, дакле, о суфиксу који у оквиру одговарајућег контекста појачава и (пре)наглашава негативно, и често негаторско, конотативно значење основинске речи. Тако ћемо у политичким текстовима Д. Ћосића моћи да уочимо низ примера управо овакве конотативне вредности, као одлике емотивног језика. Задржаћу се на неким:

- „Садашњи антикомунизам таквих интелектуалаца не може се морално разликовати од њиховог *режимлука* и титоистичког конформизма” (Ћосић 1992: 165);
- „[...] у нашем грађанском моралу премного је *себичлука* [...] много, много је простоте и *простаклука*” (Исто: 205);
- „Наши нови колективни обичаји, вулгарни су до колективног *блесавлука*” (Исто: 205).

Ови Ћосићеви примери сами за себе говоре о творбено-семантичким механизмима опстајања оваквих образовања. Из овог је, најпре, јасно да су образовања на *-лук* честа у служби пејоративне опозитности. Тако, на супротној страни од **ауторових* антикомунистичких идеја налази се, по њему, „атикомунизам [одређене врсте] интелектуалаца” / њихов „титоистички конформизам” / „њихов *режимлук*”. Исто је са **правим, истинским* и сл. моралом, насупрот коме стоји „грађански морал” са много „*себичлука*” и „*простаклука*”. Такав је случај и са нашим **старим колективним обичајима* који стоје насупрот новим, који су „вулгарни до колективног *блесавлука*”. Управо последњи пример одредбом „вулгаран” у знатној мери оцртава стилско-семантичку компоненту великог броја савремених образовања на *-лук*. То непосредно илуструје лексички пар апстрактних именица *простота* и *простаклук*, из Ћосићеве средишње реченице, који и поред заједничког корена добро представља семантичку дистинкцију коју остварују ова образовања, са домаћим суфиксом, на једној (: *прост-*), и страним (: *простак-*), на другој страни. Обликом *простаклук*, аутор је, очито, попунио ону стилско-семантичку и емотивну празнину у свом тексту, коју обликом *простота* није могао попунити.

Овим долазимо, у ствари, до једне значајне функције суфикса *-лук*, коју смо повремено уочавали и код других турских суфикса (в. нпр. *Суфикс -чија / -џија*). Реч је о елементима стилско-семантичке интензификације који су присутни и код низа образовања са овим суфиксом. Експлицитно указивање на овакве вредности изведеница понекад налазимо међу самим лексикографским одредница-

ма. Тако је *гаванлук* 'велико богатство', *душманлук* 'велико непријатељство', чак 'мржња', *драконлук* је 'претерано строг поступак', *критичарлук* је 'критиканство, критизерство' (РСАНУ), а *крканлук*, из поменутог новинског текста, је, очито, 'обилато, неуљудно једење', итд. Вероватно се, добрим делом из разлога стилско-семантичке интензификације, суфикс *-лук* јавља и као хипер-продуктиван у низу образовања, исп.: *банкротлук*, *грабежлук*, *раскошлук*, као и *дангублук* (/дангуба), можда *беснилук* (/беснило) и сл., односно као успешан творбени супституент у бројним примерима: *крканлук* (: *кркан-је*), *горосечлук* (: *горосек-ја*), *назадлук* (: *назад-(а)к*), *ништавлук* (: *ништавн-ост*), *министарлук* (: *министар-ство*), *дивљалук* (: *дивљ-аштво*), *кројачлук* (: *кројач-ија*).⁸⁵ У оваквим примерима суфикс *-лук* се намеће као значајно средство стилско-семантичке интензификације и модификације.

Управо ови примери воде нас у социолингвистичке аспекте употребе суфикса *-лук*. Старији лексички слој у великој мери сведочи о друштвеном карактеру низа лексичких значења ових изведеница. Тако ће *дахилук* у српском значити не само 'област којом је владао дахија, дахијски посед', већ и: 'суровост, насиље, зулум, тиранија' (РСАНУ). То је управо супротно од изворног значења турског облика *dayılık*: 'јунаштво, херојство', на које спорадично указује и Škalj.⁸⁶ Слично је и са обликом *јањичарлук*, који не значи само 'јањичарска војска', већ и 'јањичарски зулум' (РСАНУ). Под одредницом *агалџк* у РБЕ налазимо као основно значење: 'господаруване, охолство', а уз одредницу *душманлџк*, поред значења 'омраза, вражда', бележимо и значење 'зло'. У једном другом речнику, *пашиљџк*, поред основног значења, има и значење 'охоленъ, широкоъ животъ, рахатлџкъ' (Геров, 1-5). Итд. Овакви језички и међујезички процеси не могу се, дакле, у потпуности разумети без укључивања ширег друштвеноисторијског аспекта, посебно оног који је заснован на односу: поробљени народ - страни завојевач. Отуда се, и

⁸⁵ У прилогу томе говоре поједине алтернације на морфемском споју, по аналогiji пренете у нова, хибридна образовања, нпр. *горосеча* : *горосечлук*, исп. и *пројачлук* из RJAZU, чак и *ортачлук* (тур. *ortaklık*), из истог извора. На другој страни, није искључено ни учешће других видова преношења готове алтернације, нпр. из појединих синтагми, по основи универбизације, исп. *џачлук* : *џачко доба*.

⁸⁶ Уз одредницу *дахилук* у Škalj. се наводе значења: 'дахијска власт, дахијско звање; силништво', али из јединог примера који се даје ('када коњиц зопце зобат неће, / он се нада добру даилуку: / ил' ће носит' роба или робињу, / или добру главу од јунака', В. Караџић), види се да овде може бити речи једино о значењу 'плен, добит'.

на стилском плану, самом употребом облика са морфемом *-лук* сугеришу одређена конотативна значења. Добру илустрацију овога пружа једна песма за децу Душана Радовића („Рат”), у којој су употребљени облици на *-лук* (у једном случају чак није реч о турцизму, тј. ни изведеници), управо са циљем да дочарају епски миље прошлих времена:

„Освојен је један *миндерлук*;
прободен је један *празилук*;
обешен је један *чивилук*.”⁸⁷

У оваквом светлу посматрано, може се разумети и учешће великог броја основинских речи пејоративног значења у грађењу изведеница суфиксом *-лук*. Штавише, може се рећи да се ради о специфичном односу семантичке комплементарности између оваквих основа и суфикса *-лук*, односно о морфо-семантичким процесима атракције између основинске и суфиксне морфеме. На то јасно указује велики број оваквих изведеница: *балаветлук*, *барбарлук*, *бахатлук*, *безобразлук*, *беснилук*, *блесавлук*, *гада(р)лук*, *глупалук*, *готованлук*, *грабежлук*, *дивљалук*, *дрипачлук*, *зврдовлук*, *зеленашлук*, *идиотлук*, *крканлук*, *кукав(ич)лук*, *лажовлук*, *лоповлук*, *мангуплук*, *махнитлук*, *назадлук*, *невјерлук*, *несретлук*, *нитковлук*, *ништавлук*, *пијанлук*, *поганлук*, *простаклук*, *себичлук*, *тврдичлук* итд. То је, дакле, читав речник различитих психолошких и социолошких појмова, перцепираних добрим делом кроз пејоративну призму.⁸⁸ Доминантни друштвени оквири су и изван непосредне пејоративности основинских речи диктирали пејоративни тон (исп. *бошњаклук*, *бугарашилук*, *господлук*, *паорлук*, *раскошилук* и др.). На то указује и присуство зоонима у овим образовањима, посебно у народним говорима, при чему је овде додатно заступљено метафоричко-симболичко значење. Често присуство зоонима *свиња / крме*, на пример у изведеницама *свињ(а)лук*, *крмалук* (Радић 1995: 236-244), несумњиво указује на елементе конфесионалног раздора између хришћана и муслимана. Наравно, и поред често јасне семан-

⁸⁷ У једној од новијих песама познатог певача забавних мелодија, Здравка Чолића, иначе обележеној оријенталним мелосом, између осталог се каже: „Љубав је ко *ратлук* / слатки *безобразлук* / пада глава на *јастук* / ... љубав то је *мамурлук*”.

⁸⁸ Велики број лексема пејоративног значења ушао је у српски језик управо из турског.

тичке условљености ових изведеница друштвеним оквирима, њихова пејоративност у великој мери представља релативан појам.

Образовања на *-лук* су у великој мери стилска средства, те се, разумљиво је, налазе на творбеној периферији српског књижевног језика. То потврђује обим заступљености овог суфикса у српским нормативним граматикама. Будући да је реч о страни, добрим делом иживелој творбеној морфемима, нормативне граматике имају донекле неуједначен приступ овом суфиксу. А. Белић, у том смислу, тек спорадично помиње овај суфикс, уз напомену да се он „употребљава [...] и у нашим речима: *безобрáлук*, *домáлук* [...], *погáнлук*, *хришћáнлук*, *цигáнлук* и сл.” (Белић 1949: 95). М. Стевановић се више задржава на овом питању, истичући да су изведенице са овим суфиксом „доста бројне, иако постепено ишчезавају из употребе, и све се више осећају застарелим. Томе је ишчезавању узрок не само страно порекло наставка, него и то што је у речи с овим наставком и општи део често страног, опет углавном турског порекла” (Стевановић 1975: 491). И поред тога што указује на њихово „ишчезавање”, Стевановић истиче да ове изведенице „нису без извесне продуктивности” (Исто: 492). Граматика Ж. Станојчића и Љ. Поповића у још мањој мери ће укључити овај суфикс, успутно га помињући само у категорији именица које значе простор (*абаџилук*, *бостанлук*, *кујунџилук*, Станојчић / Поповић 1992: 136). И на хрватској страни постоји неуједначеност, унеколико и изразитија, у погледу сагледавања статуса суфикса *-лук* у књижевном језику. У првим издањима Маретићеве граматике овај суфикс се неће наћи у инвентару творбених морфема (Maretić 1921), али ће у каснијим издањима он бити укључен (исп. Maretić 1963: 349). И у граматичи И. Брабеца, М. Храста и С. Живковића овај суфикс ће бити заступљен, и то претежно у категорији изведеница апстрактног значења (*безобрáлук*, *нестáшлук*, *пáсјáлук*, *пустахíлук*, Brabec / Hraste... 1954: 164), док у једној другој граматичи групе аутора њега нема међу творбеним морфемама (Barić / Lončarić... 1979: 241-266, Исти 1995: 321-324). Више пажње посветиће овом суфиксу С. Бабић, констатујући да се њиме претежно граде изведенице апстрактног значења од именичких и ређе придевских основа (*безобрáлук*, *кукави́члук*, *лопóвлук*, *нестáшлук*), али делом и збирне именице, од основа које значе особе (*цигáнлук*, *душмáнлук*, *комши́лук*, *кришћáнлук*, Babić 1986: 317). По Бабићу, овај суфикс је „slabo plodan” у хрватском књижевном језику и „dolazi obično na osnove koje znače što negativno, a izvedenice su većinom stilski obilježene” (Исто). И поједине

студије из србокroatистике позабавиће се овим питањем. Тако, Б. Марков сматра да је суфикс *-лук* „још увек релативно чест наставак”, који је „прешао на овећи број домаћих речи” (Марков 1957: 166). Међутим, „и поред свега тога, *-лук* није више продуктиван наставак и има исту судбину као и остали турски наставци, јер су примери с њиме само остаци, чији се број у савременом књижевном језику стално сужава” (Исто: 166-167). Непродуктивним, овај суфикс сматра и С. Стаховски (Stachowski 1961: 54, 56), док П. Скок, опет, сматра да је *-лук* „živ imenički sufiks” (Skok 1971-1973: *-luk*²). Заступљеност и продуктивност овог суфикса М. Киршова исправно разматра по семантичким категоријама у којима он учествује, па тако овај суфикс у значењу „неког стања или особине одређеног лица” има „релативну продуктивност”, док, на пример, у месном значењу, тј. у „називима краја, подручја којим управља означено основном лице” (историзми) - није продуктиван (Киршова 1980: 92).

И на ширем балканословенском терену овај суфикс има сличан статус у књижевним језицима, а ставови нормативиста су и овде често неуједначени. Тако, док га К. Кепески не укључује у краћи граматички преглед македонског књижевног језика (Кепески 1985: 100-105), Б. Конески истиче да је овај суфикс, као и суфикс *-чија / -ција*, постао продуктиван у савременом македонском језику, посебно у категорији „емоционалне обојености” (Конески 1966: 189). Ипак, у својој нормативној граматици Конески ће га укључити у групу страних суфикса који „не се употребуваат веќе за нови образувања, дури во литературниот јазик им отстапуваат место на наши наставки (*домаќинлак : домаќинство*)” (Конески 1981: 288). Б. Марков истиче како се данас овај суфикс „јавува напoлно непродуктивен и архаичен. Бројот на зборовите со овој суфикс се сведува речиси на минимум” (Марков 1955: 153-154). У књижевном језику „зборови со *-лак*, било турските било хибридите [...] се допуштаат само како стилско средство за постигнување ефектност при опишување на извесни општествени слоеви, историски случки или настани и сл.” (Исто: 154).⁸⁹ Ипак, у категорији занимања, образовања „со домашна основа секако зборуваат за продуктивноста на *-лак* [...], но

⁸⁹ У том смислу, Марков посебно истиче пејоративну компоненту коју је овај суфикс развио „преку основните значења, особено значењето својство” (Марков 1969: 297). Да оваква значења имају и појачан народски карактер, потврђује један пример из савремене македонске штампе у којем је за разбојничко понашање употребљена изведеница *арамиллак* (тур. *haramlık*): „[...] што нашиот народ едноставно ги нарекува со еден збор *арамиллак*” (НМаќ, 28. IV 2001).

главно во разговорниот јазик и со нијансата фамилијарност, ирони-чност и сл., која во литературниот јазик служи како стилско сред-ство” (Марков 1977: 14). Извесна продуктивност овог суфикса у именовану занимања карактерише и бугарски јазик, исп. *водени-чарлџк, жандарлџк, железарлџк, зидарлџк, златарлџк* (РБЕ). Ипак, суфикс *-лџк* и негови деривати у категорији апстрактних именица (нпр. *докторлџк, ловджилџк, сватлџк*) имају изразито разговоран карактер у бугарском књижевном језику (Радева 1987: 50–51), при чему се на стилско-семантичком плану у низу образовања укључује „известна пониженост” (*войниклџк, даскаллџк, сиромашлџк*, Ан-дрейчин 1978: 99). На некадашњу продуктивност суфикса *-лџк* (и *-лук*), његово спорадично везивање за нетурске основе, те на пре-тежно емоционално-експресивне одлике изведеница и нјихов разго-ворни карактер указује и С. Стојанов (Стојанов 1980: 191).

Периферну улогу суфикса *-лук* у српском књижевном језику потврђује статус његових изведеница у савременим речницима. Та-ко, у РМС уз више од половине одредница са овим суфиксима стоји квалификација: турцизам (нпр. *агалук, ашчилук, бакалук, баша-лук, башкалук, башчелук, беглук, бошчалук, димијалук, душек-лук*), покрајинска реч (*бестилук, газилук, дваеслук, домазлук, же-браклук, калаузлук*), ређе и застарела, народна, историјска, необи-чна, разговорна реч, или се, што је такође чест случај, упућује на облик са конкурентним, тј. уобичајенијим суфиксом (нпр. *адвока-тлук* в. *адвокатура*, *барбарлук* в. *барбарство*, *баштованџилук* в. *баштованство*, *бекрилук* в. *бекријање*, *бећарлук* в. *бећарство*, исп. *Конкурентни суфикси*).⁹⁰ У чак близу стотину примера нема непо-средног указивања на овакву природу облика (нпр. *абаџилук, ак-шамлук, аргатлук, аскерлук, ашиклук, бабичлук, бадаваџилук, безобразлук, газдалук*), мада би се и велики број ових образовања могао разврстати према наведеним и сличним квалификацијама.

⁹⁰ На сличан статус овог суфикса у македонском језику указује РМЈ, у коме се уз више од половине одредница јавља квалификација разговорно (нпр. *баксу-џилџк, војниклаџк, докторлаџк*), или архаично (*амамлаџк, аскерлаџк, вдовичлаџк*), а у мањем броју примера укључују се и друге квалификације: историзам, дијалекти-зам, архаично-дијалекатски и иронично-разговоран облик. Слична је ситуација у РБЕ, где се ови облици у већини представљају као простонародни (нпр. *арнаутлџк, бадемлџк, брашнарилџк, воденичарлџк, другарлџк*), дијалекатски (*батчеванлџк, ба-шкалџк, зевзеклџк, инаетлџк*), често уз обе квалификације, затим архаични (*ба-калџк, бозаджилџк, драгоманлџк*) и разговорни облици (*бирлџк, войниклџк, дя-вонлџк*), а ретко као историзми, индивидуалне речи и др.

Лексикографски поступак упућивања на облик са домаћим суфиксом, кад год је то могуће, па чак и када је у творбеној основи турцизам, односно када је реч о готовом турском образовању (нпр. *бајатлук* на *бајатост*, *бостанлук* на *бостаниште*, *зулумћарлук* на *зулумћарство*, *шегртлук* на *шегртство* и др., РМС), такође говори о тежњи нормативиста да овај суфикс остане на периферији творбеног система (в. *Хибридне речи*). На другој страни, суфикс *-лук* показује широку практичност због могућности да као моновалентна творбена морфема сам покрива једну читаву творбено-семантичку категорију (нпр. апстрактних именица), па и више од тога. Таква његова особина и конотативна обележја која исказују битне стилске вредности, утичу на чување његове продуктивности у српском језику.

СУФИКС -АНА

Турски суфикс *-bane* (/ *-ane* / *-ne*) је по пореклу персијски апелатив *banē* 'кућа' (Кононов 1956: 112, Lewis 1966: 139), одакле потиче месни карактер ове творбене морфеме у турском. Из бројних готових турских образовања са овим суфиксом у балканословенским језицима се издвојио именички суфикс *-(x)ана*,⁹¹ везујући се за један број основа нетурског порекла. С обзиром на то да се у српским народним говорима овај суфикс углавном јавља без иницијалног *x*, у складу са њиховим фонетским инвентаром,⁹² стандардизација ових образовања остала је у знаку морфеме *-ана*. Тиме је овај суфикс у српском постао једна од ретких турских творбених морфема које имају вокал у иницијалној позицији, што је ограничило домете језичких појава на морфемском споју.

У српском књижевном језику суфикс *-ана* гради изведенице од именичких (нпр. *барутана*, *ледана*, *шећерана*) и, ређе, глаголских (*вршана*, *стрељана*) и придевских основа (*мртвана*),⁹³ а присутан је и у сложено-суфиксалној творби (*електрочеличана*, *термоелектрана*). Поред пуних неизмењених основа (*стаклана*, *шећерана*), и, ређе, измењених (*ждрепчана*, *челичана*), у творби се јављају и примери са окрњеним основама (*ћумругџана*, *катрана*). Изведенице са овим суфиксом могу се сврстати у следеће семантичке категорије:

⁹¹ Примере хаплолошког скраћивања налазимо у ретким облицима, као: *ћихџана*, *катрана* (РСАНУ).

⁹² Морфема *-хана*, са иницијалним *x*, уобичајена је у говору муслимана српскохрватског језичког подручја, исп.: *дембелџана*, *мувекитџана*, *сандукџана*, *сарачџана*, *ћумур(x)џана*, *чивут(x)џана* (Škalj.) итд. Како се види из ових примера, реч је о готовим страним образовањима, обично архаизмима (исп. Žerić 1970-1971: 85).

⁹³ Последњи тип, са придевским основама, јавља се у малом броју примера и углавном је карактеристика жаргона (исп. *голијана*, *старијана*, в. даље).

ПРВА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Припадају јој изведенице у значењу места, обично са каквом наменом (отворена или, чешће, затворена површина, простор, просторија, где се нешто производи и(ли) чува, прерађује, продаје, услужује или изнајмљује, где неко борави и сл.). При том, осим у ретким изузецима, значењско тежиште је на самом објекту у коме се врши радња. Може се издвојити низ подзначења ових изведеница:

а) индустријски објекти: *врца̀на* ('место, просторија где се врца мед'; „Расту у простор врцане, пилане”), *пилана* (в. *врцана*) - Т. Ујевич, РМС; *дестила̀на* ('радионица или фабрика у којој се врши дестилација (алкохола, нафте и др.)') - С. Радић, РСАНУ; *стакла̀на* ('фабрика стакла') - И. Великановић, РМС; *ка̀лхана / калха̀на* ('топионица бабра; радионица за израду већих бакрених предмета (казана и сл.)') - А. Бејтић, РСАНУ; *електра̀на* ('предузеће, творница за производњу електричне енергије, електрична централа'), *мочи́ла̀на* ('просторија, одељење у кудељари за мочење конопље') (РСАНУ), *челича̀на* ('место где се производи, кали челик, фабрика, погон, радионица за производњу челика', РМС) - „Борба” (Београд); *електро̀челича̀на* ('железара или одељење железаре за производњу челика помоћу електричних пећи'), *енерга̀на* ('фабрика, постројење које производи електричну или топлотну енергију'), *кисика̀на* ('фабрика, погон или радионица у којој се производи кисик, кисеоник') (РСАНУ), *топла̀на* ('постројење које производи топлоту за загревање већег броја зграда'), *шећера̀на* ('фабрика, творница шећера') (РМС) - „Политика” (Београд); *капсла̀на* ('радионица за израду капсила') - „Видовдан” (Београд), РСАНУ; *гвозђа̀на* ('фабрика у којој се израђују гвоздени предмети, железара', РСАНУ), *памучана* ('памучна фабрика'), *папирана* ('фабрика папира'), *сумпора̀на* ('талионица сумпора'), *уљана* ('зграда у којој се прави уље') (Б. Шулек), *хартија̀на* ('кућа, мјесто гдје се гради хартија', М. Павлиновић) - RJAZU; *сирћета̀на* ('фабрика, творница сирћета', М. Деановић) - РМС; *сладора̀на* ('зграда у којој се производи сладор, шећерана', Ј. Бенешкић) - РМС; *свила̀на, сушѝна* ('сушионица', Ивековић-Броз) - Skok 1971-1973 (: *-ana*!); *термоелектра̀на* ('термоцентрала, електрична централа са термичким погоном'), *хидроелектра̀на* ('електрична централа на водени погон') - без изв., РМС;

б) смештајни и смештајно-индустријски објекти: *барута̀на* ('зграда у којој се израђује и чува барут, фабрика барута', РСАНУ), *оружа̀на* ('зграда у којој је смештено оружје, слагалиште оружја,

арсенал', РМС) - А. Шеноа; *кукурузана* ('чардак у којем се суши или држи кукуруз, кукурузни кош') - Б. Ђопић, РМС; *ледана* ('просторија у којој се држи лед и тиме одржава ниска температура', „Целе ноћи слушао је тај проклети мотор од ледане“) - М. Крлежа, РСАНУ; *ексерана* ('одељење у фабрици у коме се производе и држе ексери') - „НИН“ (Београд), РСАНУ; *котлана* ('котларница') - „Борба“ (Београд), РСАНУ; *гасилана* ('зграда гдје су све справе и друго што треба за гашење пожара'), *тефтерхана* ('мјесто гдје се држе тефтери', Јб. Стојановић, нар. поез.) - RJAZU (исп. групу *г* и *ђ*);

в) услужно-трговински објекти: *кавана* („ходао по каванама и пиванама“), *пивана* (в. *кавана*) - М. Крлежа, РСАНУ; *кафана* - И. Андрић, РСАНУ; *ракијана* („Видиш уз цесту ... ракијане“) - М. Павлиновић, РМС; *трафикана* („у трафикану на комовицу“) - С. Сремац, РМС; *цубокана* ('радња где се добива цубок') - Б. Ђосић, РМС; *чајана* ('чајданица, просторија где се точи и пије чај') - С. Батушић, РМС; *кошарана* ('простор где се продају кошаре од прућа, плетене ствари') - „Хрватска ревија“ (Загреб), РМС; *ћумурана* ('место где се продаје ћумур', Ристић-Кангра) - РМС;

г) државно-административни и војни објекти: *стрељана* ('стрелиште') - М. Крлежа РМС; *бајбокана* („Оде човјек низашта у бајбокану“) - Б. Ђопић, РМС (исп. метаф. *ледана* 'ћелија, тамница', О. Давичо, РСАНУ); *ћумрукана* ('царинарница, трошаринска станица') - А. Шеноа, РСАНУ; *ћумругана* ('ћумрукана') - Д. Матић, РСАНУ; *караколхана* ('стражарска кућа, стражара, стражарница') - В. Скарић, РСАНУ; *стражана* ('зграда или просторија у којој се налазе стражари', Б. Шулек) - RJAZU; исп. *пендрекана* (шаљ., 'зграда, просторија у којој се туче пендреком') - Babić 1986: 304;

д) објекти општедруштвене намене: *мусафирхана* / *мусафирхана* ('одвојена просторија или кућа за госте, за путнике намернике у којој они могу бесплатно ноћити и јести') - И. Андрић, РСАНУ; *мензилхана* ('поштанска станица') - В. Скарић, РСАНУ; *дервишана* ('тервишка богомоља, текија') - „Дело“ (Београд), РСАНУ; *јествана* ('благаваоница, трпезарија') - „Пучки пријатељ“ (Вараждин), РСАНУ; *дуванана* ('соба, одаја за пушење', Ђ. Поповић) - РСАНУ; *куглана* ('место са нарочито уређеном стазом где се изводи кутлање'), *соколана* ('гимнастичка дворана, сала соколског друштва') - без изв., РМС (са развијеном пејоративношћу в. Итати 2000); *тргована* ('бурза', Б. Шулек) - RJAZU;

ћ) јаме, рудници и налазишта: *кречана* ('јама у којој се гаси или пече креч') - Ј. Веселиновић, РСАНУ; *солана* ('место где се вади со, рудник соли') - С. Јаковљевић, РМС; *вапнана* („као каква кречана (вапнана)“) - „Даница“ (Н. Сад), РСАНУ; *садрана* ('место где се вади садра', М. Деановић) - РМС;⁹⁴ *стипсана* ('мјесто гдје се копа стипса', Б. Шулек) - RJAZU, исп. *катрана* (= јама где се пали боровина, в. друга семантичка категорија).⁹⁵

ДРУГА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Припадају јој изведенице које значе предмет, тј. какву машину или уређај, средство за одређену намену. Она се развила из категорије места, померањем семантичког тежишта према категорији средства (исп. *котлана*, *топлана* из прве семантичке категорије). Бележи се мали број примера: *дробилана* ('комбиновани уређај за уситњавање, фракционисање и тријажу каменог материјала') - „Лексикон грађевинарства“ (Београд), РСАНУ; *калана* ('пећ за каљење, топљење гвоздене руде') - „Стражилово“ (Н. Сад), РСАНУ; *циглана* ('пећ за печење цигала', Ристић-Кангра) - РМС; *ледана* ('апарат, уређај за производњу леда; хладњак, фрижидер') - РСАНУ.

Овакви примери у знатној мери су познати народним говорима, исп.: *катрана* ('јама или земљана пећ где се пали боровина при изради катрана, жежница', Златибор, РСАНУ), *кречана* ('традиционална пећ за печење креча', Сарајево, РСАНУ), *ошафана* ('пећ у којој се суши воће, ошаф', Сарајево, RJAZU).⁹⁶ Поједини од њих, као *катрана* ('јама' / 'пећ'), добро илуструју семантички распон од категорије места до категорије средства, као резултат технолошког развоја. Овима се могу прикључити поједини прелазни облици појачаног предметног значења, као: *кљукана* ('врата на крову стаје кроз која се убацује сено', нар. етимол. према тур. *otlukana*, *otlukhane*) -

⁹⁴ Исп. и: *садрана*, 'мјесто гдје се пече садра' (Б. Шулек, RJAZU).

⁹⁵ Исп. примере ове семантичке категорије из корпуса народних говора: *патролана* ('кућица у којој се скупљају патролци'), *штокана* ('казнионица') (Лика, RJAZU), *пјескана* ('мјесто гдје се копа и продаје пијесак', Винковци, RJAZU), *кошана* ('врста амбара', Бос. Грахово, РСАНУ), *колана* ('радионица за израду и оправку запрежних кола', Драгачево, РСАНУ), *газана* ('магазин где се продаје петролеум, шпиритус и друга течна горива', Призрен, РСАНУ), *пекмезана* / *пекмезана* (Стевовић 1969: 537), *туглана* ('циглана', Митровић 1984) итд. При том су и овде ретки облици из пољопривредне сфере, посебно ако њихово семантичко тежиште није на објекту, нпр. *вршана* ('место на коме се врше, гумно', Ј. Бакотић, РСАНУ).

⁹⁶ Последњи облик, *ошафана* (тур. *boşafhane*), у Србињу (БиХ) се јавља у значењу 'објекат за сушење воћа' (П.Р.).

Д. Радић, РСАНУ; *плива̀на* ('дашчара на води с које се скаче у воду', Ивековић-Броз) - РМС.⁹⁷ Иновативни карактер ове групе образовања, поред осталог, потврђује и чињеница да се овде не јавља морфема *-хана*. Отуда и назнака семантичке дистинкције између облика *калхана*, из прве (групе *а*), и *калана*, из друге семантичке категорије.⁹⁸

Сложена организација технолошког процеса условила је појаву полисемије у оквиру ових образовања, па, тако, исти облик може значити објекат у коме се производе и чувају производи, као *барутана*, *ексерана* (група *б*, прве семантичке категорије), место где се вади, али и прерађује одређени материјал, као *садрана* (група *ђ*, прве семантичке категорије), где се укључују семантичка преклапања између категорије места и предмета (*уређаја*), као *катрана*, *кречана* ('јама' / 'пећ', друга семантичка категорија). Наведена грађа показује да су изведенице са овим суфиксом још увек присутне у савременом српском језику, те да су на творбеном плану видљиви и одређени иновациони процеси, обележени пре свега додатним развојем продуктивности суфикса (хибридна образовања, појава категорије предмета и др.).

Добру илустрацију овога представља савремени жаргон, где су иновације још више узнапредовале, исп. *абортана* ('мотел у близини већег града у који свраћају љубавни, одн. браколомни парови') (Андрић 1976), *билдерана*, *палачинкана* ('продавница тестенине'), *психана* ('лудница'), *теретана*, чак и *Маркетана*, *Дентана* ('назви бакалнице, односно приватне стоматолошке ординације у Београду') (Bugarski 2001: 66). У ширем кругу појава, њих карактерише како учешће већег броја основинских речи жаргонског типа, као у: *шефкана* ('јавна кућа', Андрић 1976), *кулана* ('затвор', Gerzić 2000), *дилкана* ('лудница'), *прдекана* ('затвор', нар. етимол. према

⁹⁷ Исп. примере из народних говора: *кључана* ('кључаоница', Бос. Грахово, РСАНУ), *полеђана* ('део џемпера или пршњака који обухвата леђа', Тешић 1977: 284), *резана* ('дрвени клин којим се закључавају дрвене капије', Malbaša 1976: 108).

⁹⁸ Шири семантички опсег овог суфикса у народним говорима и поједина дублетна образовања указују на то да се на овом плану не може искључити присуство интерференције између домаћег и страног суфикса, исп. срп. *кључана* : *кључаница* (/кључаница), *кључаоница* (/кључаоница) (РСАНУ), или срп. *дробилана* (РСАНУ) : буг. *дробилня* ('дробилка' РБЕ). На то својим склопом указују и појединачни примери, као *јествана* (синон. *јествионица*, *благодваоница*, РСАНУ) са кајкавског подручја (в. даље).

ром. *predencâna*, исп. Lipovac Radulović 1981, в. и *прдекâна* / *прдâ-ра*, Ћупић 1997), *шикана* ('место обљубе') (Sabljak 1981), - тако и метафоризација значења стандарднојезичких облика: *куглана* ('улица'), *стрелана* ('соба, мјесто за обљубљивање') (Sabljak 1981), *циглана* ('банка', према: *цигла* 'милион динара', Попов 1981), и сл. Путем метафоризације семантичка сфера се у жаргону проширује на категорију бића, тј. носилаца особине: *барутâна* ('зрела жена'), *кречана* ('1. излапела особа'), *челичана* ('2. мишићав мушкарац') (Андрић 1976), *ледана* (*Сисак*) ('фригидна, хладна дјевојка, одн. жена'), *топлана* ('хомосексуалац') (Sabljak 1981); апстрактних именица: *кречана* ('2. излапелост'), *челичана* ('1. мишићавост') (Андрић 1976), исп. и: *марисана* ('тучњава'), *мувана* ('1. гужва; 2. покрет; 3. опасност') (Sabljak 1981), *пивцана* ('пијење пива', Imami 2000);⁹⁹ - или на друге семантичке категорије, исп. *барутана* ('задњица, чмар', Попов 1981). Метафоризација је, при том, додатно повећала домете полисемије, на шта указује последњи пример *барутана*: 1. место где се производи и чува барут; 2. зрела жена; 3. задњица, чмар (исп. фус. 37). Примери метафоризације могу се, у стилској функцији, јавити и у књижевном језику, исп. *ледана* код О. Давича, РСАНУ.¹⁰⁰

У сферу жаргонских иновација укључује се и суфикс *-ијана*, могући дериват суфикса *-ана* (можда према *ракијана*), који се претежно јавља као хиперпродуктиван, дакле као специфичан жаргонски маркер: *пикслијана* ('пепелара', Андрић 1976), *гајбијана* ('1. соба, стан; 2. затвор; 3. врата у ногометној игри; 4. гол (у ногомету); 5. кућа'), *голијана* ('туристичка плажа'), *ловијана* ('новац'), *старијана* (универбизација према: 'казнено-поправни дом Стара Градишка'), *хипијана* ('хипици') (Sabljak 1981), *кулијана* ('1. много добар; опуштен; 2. незаинтересован, безосећајан; 3. снабдевен дрогом'), *џезијана* ('џез') (Gerzić 2000), *чешијана* ('1. претраживање; 2. провера') (Imami 2000), *косујана* ('коса'), *таблијана* ('таблет'), *фризијана* ('фризура'), *чизмијана* ('чизмица'), исп. и *Дубијана* ('Дубровник') (Bugarski 2001: 67),

⁹⁹ Исп. у народним говорима: *дембелâна* ('дембелски живот, дембелисање', Ревава, РСАНУ), *мртвâна* ('музика која се изводи при сахрани, погребу', Дубица, РСАНУ).

¹⁰⁰ Широки дијапазон сублимације језичког израза једна је од карактеристика жаргона. С тим у везу могу се довести примери *штокâна* ('казнионица', према нем. *Stockhaus*, Лика, RЈAZU) и *мувâна* ('покрет', веров. према енгл. *move on*, Sabljak 1981). Посебан тип чини пример *дожурцана* ('пропаст, штета, страдање', Sabljak 1981), са синтагматско-фразеолошком јединицом у основи.

итд.¹⁰¹ Примери *ловијана* и *хипијана* назначују учешће збирног значења, а пример *чешијана* доноси апстрактно значење.

И поред елемената ширег семантичког распона од месног значења према, на једној страни, апстрактном и њему сродном збирном значењу и, на другој, према конкретном које се развија у правцу предметног значења, – основно одређење образовања на *-ана* у српском језику је њихово месно значење, те њихова претежно колоквијална употреба. При том, један број ових образовања врши притисак на књижевнојезичку норму. Зато њих понекад можемо забележити у језику медија, посебно у забавним садржајима, затим у наступима појединих политичара итд. Тако смо изведеницу *мртвана* („соба–мртвана“), у значењу ‘соба у којој се налазе (искасапљени) лешеве’, могли да нађемо у једном информативном листу, или, у значењу ‘мртвачница’, чујемо на једној емисији Радио Београда. На истом програму забележио сам и облик погрдног значења, *смрдекана* (‘малограђанска забит’, веров. према *прдекана*). На ТВ Пинку је у једној забавној емисији употребљен облик *сељана* (‘место где се окупљају неуки, прости људи’, „ББ-шоу“, исп. Gerzić 2000). У рекламама једног локалног радија у употреби је облик *флиперана*, у значењу ‘просторија са флиперима, машинама за игру и забаву’ (исп. *покерана*, Imami 2000). Савезни посланик је у свом интервјуу оптужио једног страначког лидера да „прави *циркусану* од парламента“, а један црногорски посланик је у Савезној скупштини ову институцију погрдно назвао *бесједаном*. Итд. На другој страни, облици са апстрактним значењем ретко се јављају у језику медија, остајући искључиво жаргонски обележени, исп. *кулијана* („баш ми је *кулијана* на овој журци“, према енгл. *cool*, филм. превод).

Ипак, у творбеном систему српског књижевног језика суфикс *-ана* има, углавном, периферну улогу. У РМС уз више од половине одредница са овим суфиксом указује се на овакав статус образовања лексикографским квалификацијама: турцизам (нпр. *барутана*, *диванхана*, *ђумрукана*), покрајинска реч (*кљукана*, *пливана*, *свилана*), индивидуална реч (*врцана*, *кошарана*), застарела реч (*ракијана*) и др., или упућивањем на облик са конкурентним суфиксом

¹⁰¹ Није искључено да су подршку овоме могли пружити и поједини завршеци (нпр. из облика типа *Лујзијана*; *Јулијана*, *Маријана* и сл.), што не би било необично у жаргонском типу творбе.

(нпр. *ледана* в. *ледара*, *пивана* в. *пивара*).¹⁰² Овакво стање још боље илуструју српске нормативне граматике. А. Белић суфикс *-ана* спорадично укључује у књижевнојезички творбени инвентар, уз запажање да се њиме творе изведенице од једног броја домаћих, као и „иностраних речи” (Белић 1949: 101). М. Стевановић истиче да је овај суфикс „био раније врло продуктиван”, мада и данас, у савременом књижевном језику опстаје „с нешто продуктивности” (Стевановић 1975: 496). Ипак, Ж. Станојчић и Љ. Поповић овај суфикс, равноправно са осталим суфиксима, укључују у категорију образовања месног значења, заступајући га и највећим бројем примера (*барутана*, *електрана*, *кречана*, *циглана*, *шећерана*, Станојчић / Поповић 1992: 136). И у хрватским граматикама суфикс *-ана* ће бити заступљен у категорији месног значења (Maretić 1921: 219, Исти 1963: 310, Vrabec / Hraste... 1954: 162, Barić / Lončarić... 1979: 254, Исти 1995: 319), при чему ће му нешто више пажње посветити С. Бабић (Babić 1986: 304). Аутор се, додуше, не изјашњава експлицитно о продуктивности овог суфикса, али поредећи га са домаћим суфиксима истиче већу продуктивност и „*blagu prednost*” појединих домаћих суфикса (нпр. *-ара*) у категорији месних именица (Исто). И у оквиру појединих студија из србокроатистике разматрају се творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом *-ана*. Б. Марков истиче да је овај суфикс „постао непродуктиван”, иако нека новија образовања показују да он „своју продуктивност није потпуно изгубио”, те да се њиме „и даље творе нове речи” (Марков 1957: 155–156). Марков се дотиче и нормативистичких питања, сматрајући да је, ипак, „непотребно [...] прављење нових речи с овим наставком” јер се, по њему, оне могу градити домаћим суфиксима (нпр. *ледара*, *свилара*, *стрељаоница*, *стругара*), „или ако је то донекле незгодно, може се описати: *фабрика шећера*, *фабрика сирћета* и сл.” (Исто: 156). С. Стаховски сматра да овај суфикс „*W współczesnym serbochorwackim języku literackim [...] nie jest produktywny*” (Stachowski 1961: 17), а на основу корпуса народних говора П. Скок закључује да је ово жив и продуктиван суфикс (Skok 1971–1973: *-ana*¹). Вредна филолошка разматрања дао је и Ј.Д. Ранге (Range 1969), који је оцењујући један прилог о овом суфиксу (Matešić 1966), на неколике стране изнео низ запажања о овом су-

¹⁰² Слична је ситуација у РМЈ где је половина образовања са овим суфиксом обележена као архаизам (нпр. *абдесана*, *кафеана*, *патрикана*), разговорни облик (*дембелана*, *сејсана*), или дијалектизам (*дарадана*) (исп. Јашар-Настева 2001: 62).

фиксу, издвајајући три творбена типа ових изведеница, са именичком (нпр. *солана*, *циглана*, *шећерана*), глаголском (*куглана*, *стрелана*, *сушана*) и „коренском” основном (*дестилана*, *електрана*, *енергана*).

Значајан допринос изучавању овог суфикса дала је М. Киршова која га разматра у оквиру категорије месних именица, при чему издваја две семантичке групе, „услужни, производни и смештајни објекти старијег типа, затим називи зграде, просторије, дворане, места где се нешто налази или обавља”, и „називи индустријских јединица” (Киршова 1970: 217). У једном каснијем раду, аутор издваја категорију изведеница у значењу „већих производних јединица”, у којој је, сматра, суфикс *-ана* продуктиван (*топлана*, *челичана*), од категорије „просторија где се нешто чува” (*кукурузана*), са непродуктивним суфиксом *-ана* (Киршова 1980: 96-97). Ипак, оштро подвајање ових семантичких категорија, које се често налазе обједињене у истој изведеници (исп. *барута̀на*, *ексера̀на*, *пјеска̀на* и сл., где се паралелно чува више значења по критерију: производња / складиштење / продаја), није увек методолошки оправдано. Што се тиче суфикса *-ана* у категорији „просторија где се нешто чува”, ако и прихватимо овако уско одређење ове семантичке категорије, примери као што су *наћва̀на* (просторија у којој стоје наћве, Босна, РСАНУ), или *ждрепча̀на* (стаја за ждребад, Сарајево, РСАНУ), показују да ни у овој категорији суфикс *-ана* није без продуктивности. Поред тога, последњи пример, насупрот мишљењу да се у изведеницама са *-ана* „не срећу називи животињских смештаја” (Киршова 1970: 221), показује да је овај суфикс присутан и у овој семантичкој категорији.

Као што се види, ставови граматичара су делом неуједначени по питању продуктивности, па и заступљености овог суфикса у појединим семантичким категоријама. Ситуацију је раније додатно усложњавало питање тзв. српскохрватске књижевнојезичке варијантности, која се, сматрало се, на творбеном плану исказивала и по основи учешћа / неучешћа изведеница са суфиксом *-ана*. Иако на први поглед парадоксално, управо западна, тзв. хрватска варијанта је, за разлику од других турских суфикса, овом суфиксу давала значајно место у свом творбеном систему, што је можда имало корене у нешто ранијој и бржој индустријализацији западнијих области (в. фус. 109). То унеколико потврђује и овде наведена грађа (исп. *кисикана*, *сладорана* и др.). У том светлу, понегде се и данас истиче склоност хрватског књижевног језика према образовањима на *-ана*, насупрот српским, често синтагматским моделима: „Хрват-

ско *електрана*, *хидроелектрана*, *термоелектрана* добрим делом је потиснуло старије и гломазније српско *електрична* (*хидроелектрична*, *термоелектрична*) *централа*, а *топлана* и нема замене” (Клајн 1996: 40).¹⁰³ Наравно, анализе овог типа захтевале би и додатна, ужа истраживања. У сваком случају, став о таквој књижевнојезичкој поларизацији се не да извући из дијалекатске заступљености овог суфикса у српскохрватским говорима. Јер, управо би се штокавски (у основи српски) говори, који су, додуше, постали основица и хрватског књижевног језика, морали сматрати расадником оваквих појава (исп. бројне примере из Лице које доноси RJA-ZU), на шта указује и П. Скок констатацијом да се овај суфикс „s istoka raširio [...] i na hrvatskokajkavsko područje” (Skok 1971-1973: -ana’).¹⁰⁴ То ширење се можда може везати и за део књижевнојезичких утицаја са истока, из државног центра, који су у време формирања заједничке, југословенске државе могли доћи до изражаја (исп. Skok 1937-1938: 175). У то би се можда уклапала и појава овог суфикса у словеначком језику, једног од ретких тамошњих турцизама, да ова образовања не показују сувише архаична обележја (исп. *astabana*, *dembelhana*, *divanbana*, *salbana*, *sandukbana*, *topbana*, Jurančić 1970: 267). Ипак, заступљеност овог суфикса на српскохрватском западу данас се у великој мери односи управо на урбани идиом, те на индустријски аспект, на шта нам, на свој начин, указује и речник Т. Сабљака (Sabljak 1981). Што се тиче изведенице *електрана*, РСАНУ у оквиру ове одреднице не потврђује „хрватски” карактер овог облика, мада речничка одредница не може представљати репрезентативан узорак за овакву анализу. У Речнику се под овом одредницом наводи шест извора, од чега пет прозних, који представљају углавном стручна издања штампана у Београду (х 3), Никшићу, Цетињу и Загребу. Временски распон између ових извора је од 1931. до 1954. године, од чега је управо најмлађи хрватски. Наравно, места за релативизацију ових односа има много, али, када је реч о хрватском синониму за „електричну централу”,

¹⁰³ Несумњиво је да се ова питања у појединим сегментима приближавају домену субјективног. Исп. напред наведен став Б. Маркова о потреби синтагматског преименовања изведеница са овим суфиксом.

¹⁰⁴ На далматинском оточју овај суфикс је реткост. У говору Врбаде забележен је само у готовој позајмљеници *ka^oānā*, уз напомену да је то „riječ iz novijeg vremenā” (Jurišić 1973). Не треба, ипак, изгубити из вида могућност делимичног укрштања овог суфикса са романским суфиксом *-ana* (< вен.-тал. *-ana*) на одређеним теренима. М. Могуш, описујући сењски говор, у групу изведеница са ром. суфиксом *-ana*, поред *фунта^oна*, наводи и *кугла^oна*, *стреља^oна*, *цигла^oна* (Могуш 1966: 107).

можда не треба заборавити ни својевремено предложену изведеницу *муњара* (према: Бошковић 1978: 47-48),¹⁰⁵ те оно о чему, у екстралингвистичком смислу, она говори.

Ипак, ставови граматичара, иако уопштено узевши јасно говоре о периферном статусу овог суфикса, у већини указују и на толерантан приступ према низу изведеница са овом творбеном морфемом. Овакав приступ проистиче из саме природе и обима заступљености ових образовања. Међу изведеницама на *-ана*, с обзиром на сферу употребе основинске речи, у српском књижевном језику уочљива су три слоја:

а) стари лексички слој, са увелико иживелим облицима, архаизмима и локализмима, на пример: *ђумрукана* (тур. *gümrukbane*), *караколхана* (тур. *karakolbane*), *мензилхана* (тур. *menzilbane*), *мусафирхана* (тур. *misafirbane*), који представљају готова турска образовања, морфолошки адаптирана српском језику. Ови облици карактеришу, пре свега, лексички корпус народних говора (исп. Škalj),¹⁰⁶ а у књижевном језику имају искључиво стилско обележје. У већини случајева реч је о данас творбено непрозирним облицима, дакле облицима који су увелико лексикализовани.

б) постојани лексички слој, са облицима који углавном немају своје творбене, али ни основинско-лексичке еквиваленте, као у примерима: *барутана*, *кафана*, *челичана*, *шећерана*. И овде је реч о образовањима која су преузета из турског, али потпуније се адаптирајући српском језику (нпр. уз одсуство иниц. *x-*). Ако и долази до њиховог повлачења из употребе, то се дешава због глобалних културно-цивилизацијских смена. Тако се уместо угоститељских објеката познатих под именом *кафана* данас, обично у градовима, јавља низ објеката савременијег типа и другачијег именовања, иако исте или сличне намене. И овде су могући процеси лексикализације, као што је управо случај са обликом *кафана*.

¹⁰⁵ Облик *муњара*, заједно са многим другим, Бошковић анализира подстакнут објављивањем Маретићевог језичког саветника (Maretić 1924). У Маретићевом делу нисам потврдио овај облик.

¹⁰⁶ Знатан број изведеница са овим суфиксом укључује РРД, нпр.: *апсана* 'затвор', *бозана* 'бозаджийница', *дефтџерхана* 'дјжавна канцеларија', *керхана* 'публичен дом', *отлукана* 'сграда за сено; плевња', *патрикана* 'патриаршија', *табакхана* / *табахана* / *табахна* 'рабочилница за обработване на кожи', *шарапхана* 'кораб за грозде' итд.

в) новији лексички слој, са нетурским основама, често интернационализмима, који улази у домен хибридних образовања (нпр. *де-стилана, дробилана, електрана, енергана, куглана, папирана, термоелектрана, топлана, хидроелектрана*). Реч је, углавном, о облицима начињеним за одређене индустријско-цивилизацијске потребе. У оквиру овог лексичког слоја, образовања на *-ана* чешће су присутна у сфери универбизације, као једног од творбених начина који се заснива на језичкој економији, на пример: *електрана / електрична централа, енергана / енергетско постројење, топлана / топлотна станица* и сл.¹⁰⁷

Несумњиво је да је својевремено велики број облика са овим суфиксом нестао из употребе због цивилизацијске осеке турцизама на Балкану. На другој страни, многи турцизми који су до данас опстали, на пример *барут, ексер, челик, шећер*, одржали су се и у оквиру готових турских образовања на *-ана*, постајући ослонац развоју продуктивности овог суфикса у следећим периодима. Међутим, нашавши се у категорији месних именица, образовања са овим суфиксом су већ у условима оријенталног начина живота постала значајан део урбане терминологије.¹⁰⁸ Тиме су, макар извесно време, она остала ван непосредних творбено-адаптационих процеса и утицаја конкурентних домаћих суфикса. Јављајући се најчешће у облицима са значењем каквог објекта занатске, религиозне или општедруштвене намене, овај суфикс се наметнуо као специјализовано творбено средство, те му домаћи синонимни, често полисемантични суфикси нису могли бити бити ваљана конкуренција (исп. *сирћетана* 'врста објекта' : *сирћетџра* 'врста муве' (Јагодина, П.Р.), *пекмезана* 'врста објекта' : *пекмезџра* 'размажено женско чељаде' (Јагодина, П.Р.), као и: *пјескана* 'мјесто гдје се копа и продаје пијесак' : *пешчара* 'песковита област', и сл.). На тај цивилизацијски, односно социolingвистички аспект прихватања ове стране творбене

¹⁰⁷ Ова образовања се понегде представљају као изведенице од окрњене именичке основе, нпр.: *електр-(ика)*, *енерг-(ија)*, *топл-(ина/ота)* (исп. Babić 1986: 304, Barić / Lončarić... 1995: 319; в. о томе Range 1969: 23). Спорадично, слични методолошки проблеми се јављају и код других творбених типова, нпр. у изведеници *челичана* (= фабрика челика, тур. *çelikhane, çelik fabrikası*), у којој поједини аутори препознају основинску придевску реч *челични* (Skok 1971-1973: *-ana'*, исп. фус. 85).

¹⁰⁸ На то указују топонимизоване изведенице са овим суфиксом сачуване у многим градовима балканословенске области (исп. нпр. Стаматоски / Митков 2000: 132).

морфеме указао је С. Бабић констатацијом да се овај суфикс показао „potreban za tvorbu mjesnih imenica koje znače zatvoren prostor” (Babić 1986: 304). То је потврдило и учешће интернационализама у творбеним основама.

Управо због тога, процес снажније индустријализације од краја XIX века одразио се на обнављање продуктивности суфикса *-ана*.¹⁰⁹ Дobar пример за то представља творбено-семантичко надграђивање појединих домаћих изведеница од значења отвореног места на коме се нешто обавља до значења затвореног места, просторије, односно занатске или индустријске радне јединице. Тако ће у РСАНУ *мочило 1* значити 'место (на потоку, речици стајаћој води) где се мочи, кисели, потапа у воду лан или конопља [...]', – док ће уз одредницу *мочилана* стајати: 'просторија, одељење у кудељари за мочење конопље'. Облик са домаћим суфиксом *-ло* (*мочило*) постао је основа за ново образовање (*мочил-ана*), управо онако како је технолошки развој налагао прерастање примитивне занатске јединице у индустријску.¹¹⁰

Колико је у ово време суфикс *-ана* био увелико терминолошки опредељен показује пример грађења прве фабрике стакла у Србији, у јагодинском крају. Тако, у документима из прошлог века (Перуничкић 1975) за овај индустријски објекат налазимо следећа именована:

- *фабрика стаклена* („да намерава у пределу код Јагодине фабрику стаклену завести”, Београд 1839, 483; „служитељ при фабрици стакленој у Белици”, Јагодина 1867, 1057);
- *фабрика стакларна* („у смотрењу подизања фабрике стакларне”, Београд 1846, 611);
- *стакларска фабрика* („зданија стакларске фабрике у Црном Врху, окружија јагодинског”, Београд 1860, 862);
- *стаклара* („известити о стању ове стакларе”, Београд 1860, 863);

¹⁰⁹ И према истраживањима М. Киршове, изведенице са овим суфиксом су у највећем броју тековина XX века (Киршова 1980: 98). На обнављање ове лексичко-семантичке категорије могли су, делом, утицати и поједини страни творбени модели, исп.: *памучана* : *Baumwollenfabrik*, *папирана* : *Papierfabrik* и сл. (исп. RJAZU).

¹¹⁰ С тим у вези је и развој семантичке категорије места (објекта) према категорији средства, исп.: *ошафана* 'објекат, брвнара у којој се суши воће' / 'пећ у којој се суши воће' (в. фус. 96).

- *стаклена* („Стаклена под аренду издавана”, Београд 1860, 863);
- *стаклана* („да точнија известија о овој стаклани прибави”, Београд 1860, 863).

Ова неуједначеност, која понекад прати исти докуменат (исп. докуменат из 1860), указује на трагање за одговарајућим терминолошким решењима, која се крећу од синтагматских (*фабрика стаклена*,¹¹¹ *фабрика стакларна*,¹¹² *стакларска фабрика*), до творбених, уз учешће именичког суфикса *-ара* (*стаклара*), придевског *-ена* (*стаклена*, поименичавањем према: *фабрика стаклена*), равноправно укључујући и турски именички суфикс *-ана* (*стаклана*).¹¹³ Временом су се издвојила два начина, на синтагматском плану форма *фабрика стакла*, а на творбеном *стаклара*, вероватно подршком облика са суфиксом *-ар*, у значењу вршиоца радње, али можда и због фонетских односа који владају између основе и творбене морфеме. Наиме, чини се да су и фонетски разлози имали извесног удела у опстајању или потискивању суфикса *-ана*. Свакако није случајно што су основе турског порекла са сонантом *р* у медијалној и, посебно, финалној позицији (нпр. *барут*, *ексер*, *ћумур*, *шећер*) сачувале суфикс *-ана*, не прихватајући домаћи суфикс *-ара*. Овај принцип се, изгледа, у извесној мери проширио и код домаћих (исп. *кошарана*, *сладорана*, делом *стражана*), али и интернационалних основа, на шта упућују примери *папирана*, *сумпорана*, као и *електрана*, *енергана*.¹¹⁴ На другој страни, чини се да је учешће других сонаната, посебно *н*, *њ*, у појединим нетурским основама утицало на неприхватање суфикса *-ана*, у корист домаћег *-ара* (исп. *бетонара*, *детелинара*, *плинара*, *гибњара*, делом и *пивара*, *стаклара*).¹¹⁵ У вези са овим, М. Киршова пише: „У неким случајевима

¹¹¹ Овај начин (*стаклена фабрика*, *шећерна фабрика* и сл.), који је представљао добро терминолошко решење, и данас је близак овдашњим народним говорима. Он је присутан и на македонском терену (в. текст у вези са фус. 119).

¹¹² Занимљиво је да се суфикс *-арна*, преузет из чешког, који ће карактеристично хрватску књижевнोजезичку варијанту, јавља у акту који је потписао А. Карађорђевић.

¹¹³ Облик *стаклана*, судећи по оном што доноси РМС (И. Великановић, Загреб), могао би се везати за хрватски књижевни језик.

¹¹⁴ Исп. мак. *Шперана* (али *Паркетара*), имена дрвно-прерађивачких погона у Кичеву (НМак., 15. XI 1999).

¹¹⁵ Међутим, у низу хибрида са сонантом *в* у финалној основинској позицији одржао се суфикс *-ана*, као у примерима *мртвана*, *наћвана* (РСАНУ).

је логично сматрати суфиксе *-ана* и *-ара* као варијанте истог суфикса, ако је узети у обзир дисимилациони фактор и структуру основе: *електрана*, али *енергана*” (Киршова 1980: 96).

Видели смо већ да се, поред могућег учешћа домаћих конкурентних суфикса, у једном броју примера јављају синтагме еквивалентног значења. У жељи да предложи избегавање ове стране морфеме, али и услед немогућности да се суфикс *-ана* у једном броју изведеница потисне каквим домаћим суфиксом, поједини аутори су и непосредно сугерисали могућност замењивања оваквих изведеница одговарајућим синтагмама (в. напред). Тиме се, у извесној мери, образовања са суфиксом *-ана* назначују као претежно колоквијални облици, што се делом и данас може уочити у језику медија. У једном локалном новинском чланку који разматра економске проблеме једне тамошње фабрике,¹¹⁶ аутор у наслову има синтагму „фабрика шећера”, као и на почетку прве реченице, док у даљем тексту поред овога паралелно употребљава и облик „шећерана”.

Такве нормативистичке дилеме још су присутније на суседном балканословенском терену, пре свега у македонском књижевном језику.¹¹⁷ Док К. Кепески овај суфикс, као ни остале турске суфиксе, не укључује у свој краћи граматички преглед (Кепески 1985: 100-105), Б. Конески га помиње заједно са другим турским суфиксима који „не се употребуваат веќе за нови образувања, дури во литературниот јазик им отстапуваат место на наши наставки” (Конески 1981: 288). Поједини македонски нормативисти недвосмислено препоручују да се у стручним и научним текстовима избегава употреба ових образовања, тј. да се она замењују другим речима и изразима. Штавише, извесно обнављање продуктивности овог суфикса у македонском они доводе у везу са утицајима из српског језика (Корубин 1986: 235, 237, исп. и Grannes 1996: 14).¹¹⁸ У сваком случају, и

¹¹⁶ А. Ђорић, „Фабрика шећера пали пећи”, Нови пут, Јагодина, 20. XI 1996, 3. Сличан статус, међутим, имају и поједина образовања на *-ара*. У новинском чланку „Nestala 'betonara' iz Mirijeve” (Blic, Beograd, 3. II 2001, 8), паралелно са „бетонара” (дато под наводницама), јавља се и синтагма „фабрика бетона”.

¹¹⁷ У категорији месних именица савремене бугарске граматике не укључују овај суфикс (в. Андрейчин / Попов... 1977: 93, Андрейчин 1978: 95, Стоянов 1980: 186-187, исп. Радева 1987).

¹¹⁸ На другој страни, чини се да су управо тајни језици македонских печалбара српском језику доносили нове таласе ових образовања, посебно збирног, односно апстрактног значења (нпр. *копилјана* 'копилад', исп. *дармадана* 'неред, крш, лом, дармар', према тур. *dardağan* РМЈ; *дембелана* 'мрза, мрзливост; неработење', РМ-НП). Разумљиво је отуда што се ова значења у српском углавном јављају у жарго-

савремени македонски текстови покажују да се образовања на *-ана* не могу лако уклонити из македонског књижевног језика. Један македонски новински чланак, чија је тема продаја битолске шећеране (НМаќ., 19. VIII 1999), добар је показатељ оваквог стања. У њему се чак седам пута јавља облик *шеќерана* („битолска шеќерана”, „продажбата на шеќераната”, „акциите на шеќераната” итд.), укључујући и једно појављивање у наслову. Синтагма *фабрика за шеќер* појављује се само два пута, а два пута се бележи и синтагма *шеќерна фабрика*.¹¹⁹ На другој страни, облици као *електрана*, *термоелектрана*, *топлана* (исп. НМаќ., 14. IV 2000) и немају своје еквиваленте. Отуда још увек важи процена Б. Маркова о присуству овог суфикса и код нетурских основа у македонском („понови образувања со домашна или странска (западноевропска) основа”, Марков 1977: 11), са којом се поједини лингвисти не слажу (исп. Grannes 1996: 14). То све, очито, упућује на потребу за даљим тражењем стабилнијих нормативних решења у македонском књижевном језику.

По свему судећи, суфикс *-ана* и даље опстајава на делу балканословенског терена упркос различитим културно-цивилизацијским и индустријско-технолошким сменама. Иако ограничен на релативно мали број образовања, он је у низу облика обезбедио трајније присуство у српском књижевном језику, исказавши и једну врсту латентне продуктивности. То је обезбедио и својом изворном творбеном моновалентношћу, дакле језичком економичношћу, због чега се препоруке у вези са његовим ограничењем још увек морају узимати са резервом.

ну, на шта указује и овдашње присуство варијанте *-(и)јана*, која се такође среће у македонским говорима.

¹¹⁹ У истом чланку, суфикс *-ана* се јавља и у облику *енергана*, са интернационализмом у основи, али се не јавља у другим образовањима ове семантичке категорије (исп. *Квасара*, *Пиварница*, *Свиларница*).

СИТНИЈЕ ПОЈАВЕ

У далеко мањем броју изведеница, у српском језику се јављају други турски суфикси, који се могу укључити у корпус ситнијих творбених појава, посебно када је реч о књижевном језику. Ово су утолико пре спорадичне појаве јер су бројне изведенице са овим суфиксима потпуно, или у већој мери лексикализоване, а у књижевном језику се углавном јављају у домену архаизама, историјама, покрајинских и за поетске потребе начињених речи.

а) СУФИКС *-ЛИ*

Суфикс *-ли* је непосредан континуант турске творбене морфеме којом се у турском граде изведенице од именичких основа (в. Суфикс *-лија*). Иако је на ширем балканословенском терену овај суфикс углавном опстао као морфолошка адаптација *-лија*, у низу народних говора још увек се чува и изворна форма *-ли*.¹²⁰ То се посебно односи на српскохрватску, и то штокавску област на правцу познатог оријенталног коридора јужна Србија - Косово и Метохија - Рашка област (Санџак) - Босна и Херцеговина, на чијем западном делу и данас живи муслимански живаљ.¹²¹ У прошлости је овај суфикс имао нешто шире дomete, укључујући и његово присуство у преддуковској књижевности исп.: *авли* (1718), *куршумли* (1682), *лацувертли* (1753), *мермерли* (1754), *мисирли* (1754), *мрежали* (1748), *седефли* (1778), *срмали* (1721), *ћемерли* (1727), *ћенарли* (1749), *ћер-*

¹²⁰ Морфолошки пандан форми *-ли* је архаична форма *-ци* (насупротив *-ција*, исп. *егленци*, *чдрбаџи*, *Škalj*), која се задржала у врло малом броју архаизама.

¹²¹ У македонском језику овај суфикс је углавном карактеристика народне поезије и књижевних текстова XIX века (нпр. „*бисерли заби*“, „*дукатли порти*“ и сл., РМНП, исп. Јашар-Настева 2001: 209, Радић 1995: 292-294). Ипак, у односу на суфикс *-лија*, он је мање заступљен у македонској народној поезији (Јашар-Настева 1987: 52).

ћели (1753), учтугли (1793), челикли (1750), цеферли (1756) (Михајловић 1972-1974).¹²²

У српском језику, као и у турском, изведенице на *-ли* углавном представљају непроменљиве придеве. П. Скок сматра да су се ови облици, иако туђи духу језика примаоца (нпр. не употребљавају се у компарацији),¹²³ „*ipak odomaćili*” (Skok 1937-1938: 171). Најчешће се граде од именица (нпр. *бадемли*, *биберли*, *голубли*, *грана(ј)ли*, *дуванли*, *образли*), а ретко придева (исп. *гвозденли* у хиперпрод., те *имућли* са суфиксном супституцијом), или глагола (*трошали*).¹²⁴ И поред учешћа једног броја нетурских основа (нпр. *гвозденли*, *голубли*, *имућли*, *образли*, *трошали*), непроменљив карактер ових образовања и њихово претежно фолклористичко обележје онемогућили су њихову ширу заступљеност у творбеном систему српског језика. То је, на другој страни, повећало стилску маркираност ових образовања. Народна поезија је посебно неговала маниристички приступ придевским облицима на *-ли* (Skok 1948: 39-48), на шта указује хиперпродуктивност ове творбене морфеме, као и појава псеудотурских изведеница у фолклористичком корпусу (исп. *јоргованли*, као и *карпузли*, РСАНУ, према тур. *ergivani*, *karpuzi*).¹²⁵ Посебно у Босни и Херцеговини, ови облици су „*predstavljali pravu modu*” (Schmaus 1979: 360-361). Бројне синтагме са овим образовањима постале су и општа места у народној поезији. Тако ће уз придев *варакли* овде обично стајати именице: бешпа, преслица, зуб, сагун, кочије; уз *злата(ј)ли*: папуче, кошуља, свилаја; уз *кадиф(е)ли*, *кадифели* / *кадивли*: рухо, јастук, џамадан, итд. На семантичком плану овакве изведенице ће најчешће бити у функцији описа оних реалија (ношња, накит, оружје, покућство и др.) које прате лирско-епски поетски свет, утолико пре што су се ова образовања успешно

¹²² На присуство ових образовања у категорији непроменљивих придева у Вуковом *Српском рјечнику*, као и у једном делу српских говора, указао је П. Ивић (Ивић 1966: 133), осврћући се и на спорадичну појаву овог суфикса у предвуковској књижевности.

¹²³ У српској народној поезији забележен је усамљен пример компарације придева на *-ли*, исп.: „Откуд не ћу дертли бити - / *Дертлија* сам него паша - “ (Вук 1852: *дертли*), ако није реч о употреби позитива са речју *него*, у компаративној вредности.

¹²⁴ Исп. *трошкали* (Škalj.), *оћкали* (: хтети, Николић 1996: 39).

¹²⁵ На то указује и формирање појединих деривата, као деривата *-ајли* (анал. према *белајли*, *Сарајли*): *гвозђајли*, *гранајли*, *златајли* и сл. (Радић 1995: 292-294, исп. *Суфиксни деривати*).

укључила и у хроматску терминологију.¹²⁶ При том је строга десетерачка метрика често утицала на структурно прилагођавање ових образовања, без обзира на то да ли имају турску или нетурску основу:

„Стаде скидат' *кадифели* руо”
 „По долами *кадифли* ђечерма”
 (Вук 1852);

„па се фати *перали* канције”
 „Но потеже *перли* буздована”
 (Škalj.).

Из народне поезије оваква образовања су заједно са другим турцизмима ушла у српску романтичарску поезију XIX века (П.П. Његош, Ђ. Јакшић, Ј. Илић, М. Шапчанин и др.), као део фолклорно-поетског миљеа.¹²⁷ Па и много касније, М. Настасијевић ће певати о „*бисерли* гранама”, „*жуборли-*” и „*изворли* води” (РСАНУ). Али и прозни текстови, и то у ширем замаху, сачували су ову творбену морфему као особени знак у сликању појединих друштвених средина.¹²⁸ Речници српског језика, на пример, показују да се изведенице са суфиксом *-ли* најчешће јављају у текстовима С. Ђоровића (нпр. *гранали*, *дамарли*, *имјућли*, *кадифели* / *кадифли*, *калјли*, *кумашили*, *кухветли*, *мушемели*, *назли*, РСАНУ; *ћемерли*, *хаирли*, *шухвџели*, РМС), И. Андрића (*атласли*, *гајтанли*, *зорли*², *јордамли*, *чохали* (према: *гајтанли*), РСАНУ; *рахметли*, *севепли*, *џамли*, РМС), затим код П. Кочића, Б. Ђопића и других. Стилски карактер ове творбене морфеме потврђује и њено присуство код писаца чији

¹²⁶ На то указују и новија образовања типа *браднли*, *виолетли* (в. Николић 1996: 39).

¹²⁷ То у доброј мери одсликава и РМС који укључује овај суфикс у преко сто одредница, међу којима тек неколико има нетурску основу, исп. *врагдли*, *злат(ј)ли* (нар. поез., В. Караџић), *гранали* (С. Ђоровић), *образли* (Б. Ђопић, Е. Мулабдић), *трошдли* (Осман Азис). Велики број оваквих изведеница је, с обзиром на архаичност својих основа, творбено непрозиран, или је на путу да то постане (исп. *агдзли*, *алдли*, *алмазли*, *атласли*, *батли*, *бурунџкли*, *варакли*, *дибетли*, *ђумишли*, *јагрзли*, *јордамли* итд.).

¹²⁸ Неретко сами тематски оквири намећу употребу одређених лексичких и творбених средстава. Исп. пример из врањског говора у коме се описује кафа: „А кафа, а кафа, ем *кајмакли*, ем *татли*, ем *синџирли*” (Златановић 1998: *синџирли*).

се локални идиом не карактерише овом језичком цртом. Тако ће се и у прозним текстовима М. Настасијевића наћи оваква образовања која лирски сликају „замућене голубли очи”, „невестине златали косе”, „кадифли травицу”, па и „медли умешене ђаконије” (РСАНУ).¹²⁹ Образовања са суфиксом *-ли* нису, међутим, никада имала шире утемељење у творбеном систему српског књижевног језика, па је зато погрешна процена А. Шмауса да је овај суфикс „*danas odstranjen iz književnog jezika*” (Schmaus 1979: 364).¹³⁰ Што се тиче чињенице да се код Шкаљића налази пример: „Башчаршијо, *батли* ти си!”, а код Вука: „Јер је Лазо у боју *батлија*”, – она овде, ипак, не говори толико о различитим етно-конфесионалним одређењима облика са *-ли*, на једној, и *-лија*, на другој страни (исп. Schmaus 1979: 364), колико о поетско-метричким оквирима у којима ове творбене морфеме учествују.

Ови примери показују да су се, иако у ограниченом обиму, образовања на *-ли*, уз одређено учешће нетурских основа, доскора појављивала у функцији творбено-семантичких иновација на стилском, посебно поетском плану. Иако су те иновације најчешће везане за метафоричност поетског израза (нпр. „*бисерли* грана”, „*златали* коса”, „*кадифли* травица”), оне су понекад задирале и у дубљу језичко-стилску структуру. Изведенице на *-ли* наћи ће се тако и у функцији семантичког интензификатора, па ће Р. Перовић-Невесински писати о „*мирили* мирису који подсећа на тамјан”, док ће Настасијевић певати о „*ледли* леденим колачићима”. Први облик РСАНУ ће представити као покрајински, а други као необичан.

Без обзира на релативно ширу територијалну заступљеност ових образовања, она се у српском књижевном језику јављају као стилска средства, и то више у претходним, него у садашњим временима. Па ако и прихватимо да је на деловима српске територије ово „релативно продуктиван” суфикс (Николић 1996: 40),¹³¹ његово укључивање у српски нормативни творбени систем је излишно.

¹²⁹ Моја дијалектолошка истраживања (Радић 1995: 292-294) нису показала да изгласа суфикса *-ли* допире до централних србијанских говора, те да захвата Настасијевићев родни крај (Г. Милановац). Према М. Николићу поједини облици са овим суфиксом јављају се и у Настасијевићевом завичају (Николић 1996: 39).

¹³⁰ У истом раду аутор констатује да се „*u srpskoj umetničkoj književnosti retko nalaze pridevi na -li*”, те да је појава ове творбене морфеме „*u osetnoj opreci sa duhom i strukturom vlastitog jezika*” (Исто: 360).

¹³¹ С. Стаховски указује на то да се овај суфикс не може сматрати продуктивним у српском језику (Stachowski 1961: 41). И према анализи савременог књижевног

6) СУФИКС -БАША

Реч је о турској морфеми *başı* (исп. тур. *baş* 'глава') у значењу 'главни, челни' (Кононов 1956: 127), која се у српском језику адаптирала у форми *-баша* (ретко *-башија*),¹³² са претежно суфиксном вредношћу (исп. Глибановић-Вајзовић 1990: 206).¹³³ Ова морфема је у српском језику сачувала и именичко обележје (исп. *bâš* 'глава, главар, првак, старјешина', *bâša 1* 'старјешина, поглавар, првак, одличник', Škalj.), одакле потиче и полусложенички карактер низа облика са овом морфемом у првом делу, као што су *баш-чаршија*, *баш-кнез* и сл. Међутим, и образовања типа *долибаша*, *четобаша*, поједини аутори сматрају сложеницама (исп. Skok 1971-1973: *bâš*). Томе може делом ићи у прилог појава ових образовања са спојним вокалом, на пример: *вукобаша*, *здухобаша*, *мравобаша*, исп. и *четобаша* (тур. *çetebaşı*), као и облика код којих морфема *-баша* замењује други део сложенице, исп. *колобаша* 'коловођа', *четобаша* 'четовођа'.

Суфикс *-баша* јавља се у категорији изведеница са значењем (главног, истакнутог) вршиоца радње. Овај турцизам се проширио преко турског војничког језика (Skok 1971-1973: *bâš*), али је у његовом ширењу значајну улогу морало имати и административно-територијално, а нарочито еснафско организовање у турском периоду. Суфикс се јавио најпре у оквиру једног броја готових позајмљеница, односно образовања са турском основинском речи: *âвџибаша* ('старешина ловаца', нар. прип., РСАНУ, тур. *avcıbaşı*), *âрџибаша* ('онај који на свадби води надзор над јелом и пићем', Конавли, РСАНУ), *кâлџабаша* ('главни калфа у еснафу', Škalj., тур. *kalfa başı*), *кaпџибаша* ('главни вратар', Škalj., тур. *kapıcıbaşı*), *каурбаша* („Видите ли каурбашу Марка”, В. Карацић, РСАНУ), *кујунџибаша* ('старешина кујунџија', нар. прип., РСАНУ), *мâхалбаша* ('сеоски главар, старешина', нар. прип., РСАНУ,

ног корпуса, укључујући и онај са терена Босне и Херцеговине, „не би се рекло да је придјевски суфикс *-ли* нарочито продуктиван” (Глибановић-Вајзовић 1990: 203).

¹³² У бугарском се ова морфема углавном адаптирала у форми *-башија*, исп. *афиџнбашија*, *ахџибашија*, *бюлокбашија*, *делибашија*, *керџанбашија*, *кодџабашија* (РРД), док се у македонском јавља паралелизам типа *арамбаша* / *арамбашија*, *бимбаша* / *бимбашија* (РМЈ).

¹³³ Морфема *-баша*, слично морфеми *-(x)ана* (исп. и *-дар/-тар*), добро илустрuje развој од самосталне речи до творбене морфеме.

тур. *maballe başı*), *механџибаша* ('механџијски старешина, старешина механџијског еснафа', РСАНУ), *пандџурбаша* („Зове Павун пандурбашу Муја”, В. Караџић, РМС), *ћурџибаша* ('старјешина, првак ћурџијских занатлија', Škalj, тур. *kürkçübaşı*) итд.¹³⁴

Из народних говора оваква образовања су ушла и у језик литературе: *амалбаша* ('старешина амала, носача', Ј. Комарчић, РСАНУ), *ашџибаша* ('главни кувар, први кувар', М.Ђ. Милићевић, РСАНУ, тур. *aşçıbaşı*), *бостанџибаша* ('старешина бостанџија', И. Андрић, РМС, тур. *bostancıbaşı*), *дџолибаша* ('човек који на свечаним гозбама седи у прочељу стола и управља здравицама', С. Ђоровић, РМС),¹³⁵ *еснафбаша* ('еснафски старешина', М. Марковић, РСАНУ), *ећимбаша* ('хећимбаша, старешина лекара, главни лекар, В. Караџић, РСАНУ, тур. *hekim başı*), *конаџибаша* ('старешина конака', О.Ј. Новић, РСАНУ) и др.

У једном броју образовања учествују домаће, тј. нетурске основе, пре свега именичке, а ређе и глаголске: *вџкобаша* (метаф. 'храбар ратник, јунак; вођа ратника', „И Пјешивце вукобаше старе”, РСАНУ), *девербаша* / *дјевербаша* ('главни девер у сватовима', нар. поез., В. Караџић, РМС), *дивбаша* ('старешина дивова', нар. прип., РСАНУ), *ђаволбаша* ('ђаволан', Ц. Гора, РСАНУ), *здџухобаша* ('главни, најстарији, најбољи здухач', Р.Т. Невесињски, РСАНУ), *кџзбаша* ('најбољи косац који за време заједничког кошења коси испред других косаца; главни косац, предводник групе косаца при косидби', С. Ранковић, РСАНУ),¹³⁶ *кџлбаша* ('коловођа', М. Медић, РСАНУ), *мајсторбаша* ('главни мајстор који руководи градитељским, зидарским радовима, зидарски старешина', нар. поез., РСАНУ), *сјечинбаша* ('месар', Босна, RJAZU), *стрџаџџрбаша* ('заповедник стражара', нар. поез., В. Караџић, РМС), *четобаша* ('четовођа', нар. поез., В. Караџић, РМС),¹³⁷ *џистибаша* ('надзорник, надгледник над шталама и коњима', С. Матавуљ, РМС) и др. Код глаголских основа (према: *доли-ти*, *чисти-ти*) развијен је дериват *-и(м/н)баша*: *маџибаша*

¹³⁴ У лексикографској литератури се неке од ових форми могу јавити и као полусложенице. То се односи и на хибридна образовања типа *теџаџ-баџа* ('најбољи и највреднији теџак у селу', Škalj), *капетан-баџа* ('главни старешина', Р.Т. Невесињски, РСАНУ).

¹³⁵ Народним етимологисањем (исп. тур. *dolu, doli* 1 'чаша напуњена пићем', Škalj) ова изведеница је доведена у везу са домаћим глаголом *долити*, *доливати*.

¹³⁶ Адаптационо двојство између изведеница и сложеница потврђује паралелизам: *кџзбаша* / *кџсабаша* / *кџсибаша* / *кџсобаша* (РСАНУ).

¹³⁷ У турском језику реч *çete* је, сматра се, словенског порекла (в. Škalj).

(РСАНУ), *сјѣчинбаша* (RJAZU), исп. и *тòчимбаша* / *тòчинбаша* (Skok 1971-1973: *bãš*).

На изживелост овог суфикса и некадашње зачетке развоја његове стилске димензије најбоље указује његово појављивање у старијим дидактичким и шаљивим формама. Тако је у једној народној басни забележен облик *мрãвобаша* (РСАНУ), а облик *мãхибаша* је потврђен у загонеци (о коњском репу): „Два труп, два луп, / два гледају, два слушају, / и девети *махибаша*” (РСАНУ). У једној бајаличкој форми, тзв. шапињању, забележен је облик *рогобаша* (метон. за змију): „*Рогобаша* вечерао, вечерао, вечерао, рог га вечерао” (Чајкановић 1994, 2: 125).

в) СУФИКС -И

Јавља се, као и у турском, углавном као придевски суфикс (исп. тур. *-î / -vî*)¹³⁸ код именичких основа, у образовањима која представљају непроменљиве речи. Чест је у народним говорима, у готовим позајмљеницама, односно изведеницама са турцизмом у основи, исп.: *арáбî* ('(а)рабатан, трошан, дотрајао, склон паду', Херцеговина, РСАНУ, тур. *harabî*), *бãкри* ('бакаран', „у бакри тенцери”, нар. поез., РСАНУ), *брѷси* („по брусци јастуку”, нар. поез., РСАНУ), *денíзи* ('плаво-зелене боје, боје мора', Škalj., тур. *denizî*), *заврзлãми* ('замршен, запетљан, тежак', Б. Лука, РСАНУ), *јорговáни* ('боје као јоргован', Škalj., тур. *erguvanî*), *кајсáри* ('врста боје у везу', БиХ, РСАНУ), *карпѷзи* ('који је као карпуз, који је боје лубенице', нар. поез., РСАНУ, тур. *karpuzi*), *качѷни* ('који је боје каћуна, љубичаст', БиХ, РСАНУ), *крмѷзи* ('крмезан, који је боје крмеза', РСАНУ, тур. *kirmizi*, исп. *крмѷзи*, *крмзи* у Škalj.), *курушѷми* ('олован (о боји), сив, пепељаст', БиХ, РСАНУ, тур. *kurşunî*), *лимѷни* ('жуте боје као лимун', Škalj.), исп. и *кахвáјѷ* („Људи веле да је сумбул мави, / а ја велим није већ кахваји”, Škalj., тур. *kahvevi*, са аломорфом *-vî*).

Овакви примери су спорадично ушли и у језик литературе, претежно као стилска средства: *баруди* ('који је боје барута', „од баруди чохе”, С. Ћоровић, тур. *barudi*, РСАНУ), *зãмани* (индив., 'без постизања циља, безуспешно, узалуд', „Већ несмије стајати зама-

¹³⁸ Иза основе која се завршава вокалом у турском се јавља аломорф *-vî* (Кононов 1956: 147, Lewis 1966: 140).

ни”, М. Пуцић, РСАНУ), *зеитџунџи* (= боје зејтина, „од зеитунџи чохе”, Ј. Комарчић, РСАНУ, тур. *zeytuni*) / *зејтџунџи* („зејтунџи боје са срмајли везом”, Ј. Лазаревић; „зејтунџи-брковима”, А.Г. Матош, - РСАНУ), *земани* („од земани вакта”, Б. Нушић, РСАНУ) и др. С обзиром на то да је овај суфикс дошао до изражаја у лексичко-семантичкој категорији боја, то га је приближило поетском корпусу, пре свега народној поезији (в. *денизи*, *јорговани*, *карпузи*, *лимуни* и др.).

У малом броју примера у оваквим образовањима учествују и нетурске основе, исп.: *голџубџи* (‘пељасте боје’, Škalj.),¹³⁹ *купџуци* / *купџусџи* (‘зелен као купус’, Травник, РСАНУ), *крчми* (‘ситан, дробан (?)’, „један бише од крчми мерџана”, РСАНУ), можда *сребри* (‘сребрн’, РЈАЗУ) и сл.

Морфо-семантичка блискост између турских суфикса *-и* и *-ли* утицала је на међусобну конкуренцију, па и укрштање ових творбених морфема на балканословенском терену, исп. *јоргованџи* / *јоргованџли*, *карпузи* / *карпузџли* (РСАНУ), *крмзи* / *крмзџли* (Škalj.), као и хибридно *голџубџи* (Škalj.) / *голџубџли* (РСАНУ) (исп. Николић 1996: 36-41). У ово се укључују и поједине адаптационе форме на *-ија* (< *-и*):¹⁴⁰ *јоргованија* (‘тканина боје јоргована или са шарама јоргована’, БиХ, РСАНУ), *куршџмија* (‘врста чохе оловне, сиве боје’, БиХ, РСАНУ), као и *вишњевџија* (‘чоха вишњеве боје’, БиХ, РСАНУ, тур. *vişnevi*), *кахваџија* (‘чоха кафенасте, смеђе боје’, БиХ, РСАНУ, тур. *kahvevi*), али са доминантном именичком вредношћу.

¹³⁹ Творбена паралела *голџубџи* : *голџубџиџи* указује на могуће морфолошке интеракције између стране и домаће творбене морфеме. У ово се могла укључити и домаћа морфема *-и* за одређени придевски вид код облика м. рода.

¹⁴⁰ Од овога треба разликовати образовања са суфиксом *-ија* који води порекло од тур. *-iye*, исп.: *кадрџмија* / *кадрџмиџа* (‘кадрмарина’, РСАНУ, тур. *kaldırımıye*), *кантарџија* (‘такса за мерење кантаром’, РСАНУ, тур. *kantariye*), *махмџдија* / *махмџдиџа* (‘турски златан новац (дукат кован за време султана Махмуда II)’, РСАНУ, тур. *mahmudiyeye*), *телалџија* (‘телалска провизија’, Škalj., тур. *telâliye*), *хамалџија* / *амалџија* (‘награда хамалу која се плаћа за учињену услугу’, Škalj., тур. *hamaliye*). Тиме је у српском језику проширен спектар порекла суфикса *-ија*.

г) СУФИКС -ИЛЕ

Суфикс *-иле* је по пореклу турска постпозиција (тур. *-ile, -le / -la*)¹⁴¹ за означавање средства или друштва (исп. срп. еквив. „са”, „уз помоћ”). Углавном се везује за именичке основе, градећи изведенице са прилошким значењем. У оквиру готових турских позајмљеница, односно образовања са турцизмом у основи, продро је у српскохрватске народне говоре: *адетиле* (‘по обичају, уобичајено’, БиХ, РСАНУ), *акастиле* (‘хотимице, намерно’, БиХ, РСАНУ, тур. *ka-stile*),¹⁴² *вактиле* (‘некад, у старо време’, Дубица (Хрв.), Високо, РСАНУ, тур. *vaktile*), *ћџтуриле* (‘узимајући неку робу или посао у целини’, нар. прип., РСАНУ), *заманиле* (‘у право време, у своје време; зарана’, Космет, РСАНУ, исп. тур. *zamanla*), *зџманиле / зџманиле* (‘у далекој прошлости, давно, некада’, БиХ, Ц. Гора; ‘на време, благовремено’, Ускоци; - РСАНУ), *зулџмиле / зџлџмиле* (‘путем зулума; примењујући насиље, силом’, Херцеговина, РСАНУ), *сабаџиле / сабаџиле / сабаџиле* (‘зором, у зору’, Škalj., тур. *sababile*), *џематиле* (‘скупно, заједно, у друштву’, нар. поез., Škalj., тур. *cemaatile*), исп. *зорле* (‘на силу, силом, насилно; на једвите јаде, с великом муком’, југоист. Србија, ист. Херцеговина, РСАНУ, тур. *zorla*) итд.

Из корпуса народних говора ови и овакви облици су, углавном у појединачним случајевима, ушли и у језик литературе, исп.: *авазиле* (‘гласно’, „пребациле фереџе преко рамена и авазиле певају кроз сокак”, С. Ђоровић, РМС, тур. *avazile*), *бирвактиле / бџр-вактиле* (‘некад, једном, у старо време’, Ф. Маглајлић, З. Шубић, РСАНУ), *бирзџеманиле / бџр-зџеманиле* (‘некада, у старо време’, М.Ђ. Милићевић, РСАНУ), *буџтумиле* (‘листом, све уједно’, „Кадар сам купити и тебе и тога твога међеда, све бутумиле”, Б. Ђопић, РМС, тур. *bütün-*), као и: *зџманле* (‘у право време, у своје време; зарана’, „Кића”, Ниш, РСАНУ), *земанле* (‘у далекој прошлости, давно, некада’, М. Ускоковић, Т. Костић, РСАНУ) и др.

¹⁴¹ Иза основе која се завршава вокалом у турском се јавља аломорф *-иле* (Кононов 1956: 306, Lewis 1966: 52).

¹⁴² Исп. и таутолошку, турско-српску суфиксну форму (редупликацију) у изведеници *кастилиџе* (нар. поез., Вук 1852), анал. према *хотимице*. На другој страни, према *кастиле*, образован је полукалк, хибридни облик *намџериле* (в. даље).

У малом броју примера суфикс се среће и у хибридима: *кућиле* (‘по кући, породично’, „Они су кућиле особењаци”, Херцеговина, РСАНУ), *мјестиле* (‘из истог мјеста’, „и то баш мјестиле окл’ и Мутаб”, Р.П. Невесињски, РСАНУ; исп. *мјестимице*, Вук 1852), *намјериле* (= хотимице, намерно; у контакт. синтагми „*кастиле и намјериле*”, П. Кочић, *Škalj.*: *kāstīle*), можда *групиле* (‘групно’, „те сви тако групиле пред пашин конак”, М. Влајинац, РСАНУ, исп. тур. *grup-*) и сл. Уз ослањање на турске творбене принципе створени су хибриди *рукајле* (‘рукама, без алата’, „Урадићемо то рукајле”, Николић 1971: 71) и *шакаиле* (‘шакачки, шакама’, „да једемо шакаиле”, Вук 1852).¹⁴³

д) СУФИКС -ДАР / -ТАР

Овај именички суфикс (исп. тур. *-dar* ‘имати’, ‘држати’ из другог дела сложеница, *Skok* 1971-1973: *-dar*, *Škalj.*, 24) обично се јавља у изведеницама од именичких основа, са основним значењем вршилаца радње (тј. лица задуженог за нешто), ретко и наменских предмета (средстава). Тако се у народним говорима може забележити: *ибриктар* (‘онај који послужује из ибрика’, нар. поез., РСАНУ), *мухурдар* (‘чувар печата’, нар. поез., *Škalj.*, тур. *mühürdar*), *тахсилдар* (‘порезник, сабирач пореза’, *Škalj.*, тур. *tabsildar*), *турбедар* (‘чувар турбета који брине о његовом одржавању и чистоћи’, *Škalj.*, тур. *türbedar*), *хиседар* / *иседар* (‘сувласник’, *Škalj.*, тур. *bissedar*), исп.: *кафадар* (‘Нек су живи даслари и кафадари’, 315) / *кафедар* (‘пријатељ, пајташ’, 422) (Бован 1989, II) итд.

Један број оваквих образовања ушао је и у литерарне текстове: *абердар* (‘топ или пушка којима се нешто објављује, даје абер’, М.Ђ. Милићевић, тур. *haberdar*, РСАНУ), *азнадар* / *азнатар* (‘благајник’, М.Ђ. Милићевић, РСАНУ, тур. *hezinedar*, *haznedar*), *барјактар* (‘Он је барјактар свога народа’, В. Ђурић, РСАНУ, тур. *bayrak dar*), *деведар* (‘предводник каравана, камилар’, Г. Медаковић, РСАНУ, тур. *devedar*), *дефтёрдар* (‘бележник, књиговођа, благајник’, С. Новаковић,

¹⁴³ Није искључено да је између овог суфикса и домаћег именичког суфикса *-иле* (исп. антропонимско *-ил*, *-ило*) могло спорадично доћи до међусобног укрштања, на шта указују пејоративни облици типа: *безгаћиле*, *безмозгиле*, *безносиле*, *безрукиле*, *безубиле* (Ц. Гора, РСАНУ). У прилог томе иде управо антонимски однос између префикса „без” и преживелог страног суфикса у значењу „са”, који је могао бити основа ових изразито стилских значења.

В. Ђоровић, РСАНУ, тур. *defterdar*), *фишектар* ('ремен, каиш са затакнутиим фишецима', М. Лалић, РМС) и др. Поједини облици могу метафоризацијом да развију додатно стилско значење, претежно пејоративно, исп.: *абѣрдѣр* 'агитатор, букач' (Ј. Јовановић, РСАНУ).

Међу оваквим образовањима налази се и један број нетурских основа, у којима се поред именица могу јавити и друге врсте речи: *знадѣр* ('зналац, познавалац', С. Милутиновић, РСАНУ), *командѣр* ('заповједник (од војске), војвода', Босна, РЈАЗУ), *реферѣндѣр* ('референт', З. Шкрѣб, РМС), *свезнадар* ('онај који све зна', РЈАЗУ; наслов рубрике у часопису „Треће око”, Београд), *чувадѣр* ('чувар', „Има црква добра чувадара”, В. Караџић, РМС), можда: *домѣдѣр* ('домаћин', „домадара кутњег господара”, В. Караџић, РСАНУ) / *домѣдѣр* („само у загонци”, РСАНУ) / *домодѣр* („Фала ти домодару, кућни господару”, Високо, РСАНУ),¹⁴⁴ *зелѣндар* ('врста птице', РЈАЗУ, исп. и: *зелѣндор*, *зелѣндур*). Поједина образовања (нпр. *(све)знадар*, *чувадар*) указују на присуство стилско-семантичке интензификације (исп. *-баша*), али и на претежно поетски миље у коме се јављају (в. *домадар*, *чувадар*).

Ширење суфикса *-дар* / *-тар* могло је бити подржано суфиксом *-ар* из категорије вршилаца радње (в. *командар*, *референдар*, исп. *памѣтѣр* 'паметан човјек', Ђупић 1997),¹⁴⁵ па можда и појединим перинтеграционим процесима, на пример према збирним именицама на *-ад* (нпр. *јањадѣр* / *јањадар* 'власник јањади; чувар јањади', Арнаут 1980: 277; исп. *пилѣдѣр* 'склониште за пилиће', Стевовић 1969: 504). У појединим хибридниим образовањима, на пример у *домадар*, турско порекло суфикса *-дар* је дискутабилно (в. Бјелетић / Влајић-Поповић... 1998: *домадар*).

ђ) СУФИКС -СУЗ

Суфикс *-суз* (тур. *-sız* / *-siz* / *-suz* / *-süz*) је у турском придевска творбена морфема која се најчешће везује за именичке основе, а значи одсуство онога што је исказано основинском речи (Кононов 1956: 142, Lewis 1966: 45; исп. срп. еквив. „без”, „не”). У српском језику се ова образовања чешће јављају као поименичени облици

¹⁴⁴ Исп. и турско-српску суфиксну редупликацију у изведеници *домѣрдѣр* („само у загонци”, РСАНУ).

¹⁴⁵ Исп. мак. *главатар* („Он им станал като главатар”, Пирин), *чувадар* („а на портата един чувадар”, Лерин), *песматар* („бежа најдобри песматари”, К. Шапкарев) (Радић 1995: 297-298).

(Schmaus 1979: 364), а у појединим примерима имају и прилошко значење. Она су пре свега обележје народних говора: *aürсуз* ('зло-срећник, несрећник, баксуз', Босна, Пива и Дробњак, РСАНУ, тур. *hayırsız*), *бакрсуз* ('некалајисан бакрени суд, односно бакрени суд у кога је калај опао', Škalj., исп. тур. *bakırsız*), *берићет[c]јуз* ('без берићета, неродан, ненапредан, неблагословљен, неиздашан', Škalj., тур. *bereketsiz*), *вакасуз* ('у невреме', БиХ, РСАНУ, тур. *vakitsiz*), *кајарсуз* ('коњ или во који треба да се поткује', Левач, РСАНУ), *калајсуз* ('који не садржи калаја, некалајисан', РСАНУ, тур. *kalaysız*), *колансуз* ('који је без колана (о коњу)', нар. поез., РСАНУ, тур. *kolansız*), *лезетсуз* ('несладак, без укуса', Škalj., тур. *lezzetsiz*), *параџуз* ('онај који је без новаца', Škalj., тур. *parasız*), *ташакусуз* ('без муда, без јаја', Škalj., тур. *taşaksız*) итд.

Отуда се један број образовања са овим суфиксом среће и у литерарним текстовима: *бакусуз* ('човек зле среће', С. Сремац, РСАНУ, тур. *bahıtsız*), *динсуз(ин)* ('безверник, неверник', П. Тодоровић, РСАНУ, тур. *dinsiz*), *имансуз* ('назив код муслимана за оног који није њихове вере, неверник, безверник', Г. Божовић, РСАНУ, тур. *iman-sız*), *угурсуз* ('неваљалац; зао, opak човек', Ј. Веселиновић, РМС, исп. тур. *uğursuz*) и др.

Ретко се овај суфикс јавља у хибридним образовањима, на пример: *бркџузуз* ('онај који брије бркове; ћосав човек', „Мусават”, Мостар, РСАНУ) / *бркџузуз* (Травник, РСАНУ, исп. тур. *brüksüz*), *мајсторџузуз* ('немајстор, невјешт мајстор', Škalj.). У изведеници *гџлузуз* ('недовољно топло одевен', Призрен, РСАНУ) дошли су до изражаја секундарни, иновативни процеси засновани на значењу недостатка, који са суфикса „прелазе” на основинску реч, односно по принципу атракције укључују одређени тип лексема тог значења (исп. суф. *-иле*).

е) СУФИКС -ЦИК

У турском језику ова творбена морфема (тур. *-cık / -cık / -cuk / -cük // -çık / -çik / -çuk / -çük*) има функцију именичког деминутивно-хипокористичког суфикса (Кононов 1956: 113, Lewis 1966: 135). Српскохрватски народни говори познају образовања са суфиксом *-цик* у ограниченом обиму, исп.: *амамцик* ('мали амам', Србија, РСАНУ), *бурџицик* ('врста јела', Škalj., тур. *börecik*), *дуварцик* ('зид између собе и одељења у кући у којем се кува', Ц. Гора, РСАНУ),

казанџиџ ('казанчић', БиХ, РСАНУ), *лимџиџ* (= врста биљке, Škalj., исп. тур. *limonciġ*), *хурмаџиџ* ('врста слаткиша', Škalj., тур. *hırtacıġ*). Суфикс је забележен и у моционој форми *-џиџа*, код именице женског рода *кадџиџиџа* ('женица, госпођица, кадуница', нар. поез., В. Караџић, Škalj., тур. *kadıncıġ*). У народним говорима овај суфикс се може јавити и у другим функцијама. У косметским српским говорима, будући да му је основна функција деминутивно-хипокористичка, он се јавља у имену низа дечијих игара, међу којима су именованима срећемо и хибриде: *бештаџиџиџ*, *гџиџиџиџ*, *плочаџиџиџ*, *снаџиџиџ*, *чџиџиџиџ*, *чепиљкаџиџиџ* / *чепиљкаџиџиџиџ* (Елез., исп. Јашар-Настева 2001: 99).

Из народних говора овај суфикс је у ограниченом броју примера ушао и у литерарне текстове, исп.: *капиџиџиџ* ('мала врата на огради дворишта, баште или на огради између суседних кућа', Б. Станковић, РСАНУ, тур. *kapıcıġ*), *хамамџиџиџ* ('домаће, кућно купатило', Ј. Дедијер, РМС) и др. Суфикс је редак у хибридима: *сџиџиџиџ* ('собица за сандуке и одијела уз већу собу', М.Љ. Милићевић, РЈАЗУ), можда *бисџиџиџиџ* (метаф., 'врста ситног веза, вез са ситним бодовима по платну сличним ситном бисеру', Škalj.).¹⁴⁶

¹⁴⁶ Поред ових, у још мањем обиму могу се срести и други суфикси турског порекла. Такав је суфикс *-ћар* / *-ћер* из категорије вршилаца радње и носилаца особине (нпр. *аманећар*, *зулџмћар*, *измећар*, *илећар*, *калемћар*, РСАНУ; *зијанћер*, *поганћер*, *тамачићар* / *тамачћар*, Škalj.), суфикс *-лама*, претежно у категорији изведеница апстрактног значења (нпр. *грушаллама*, *заврзлама*, *корачиллама* / *корачилма*, Škalj., веров. и *врдаллама* РМС), затим суфикс *-иџа* (в. фус. 140) и др.

СУФИКСНИ ДЕРИВАТИ

I.

У оквиру присуства низа турских суфикса у српском језику могу се уочити различити творбени процеси, посебно у хибридним образовањима. Значајно место у томе припада стварању суфиксних деривата, који представљају врсту „посебних (секундарних) суфикса” (Schmaus 1979: 358-359), формираних у активном односу језика примаоца према страним утицајима. Задржаћу се на анализи деривативног система најприсутнијих турских суфикса у савременом српском језику. Ексерпирани корпус чине различити извори, укључујући и грађу из српског књижевног језика. У раду наводим стране форме код готових турских образовања,¹⁴⁷ док код различитих хибрида, са нетурским основама, не наводим порекло основинских речи.¹⁴⁸ Наводећи изворне турске облике, не пратим семантичке разлике које се понегде јављају између изворног и одомаћеног облика.

1. СУФИКС -ЦИЈА (тур. -ci / -ci / -cï / -cu // -çi / -çi / -çï / -çi) има у српском језику следеће деривате:¹⁴⁹

а-1) Дериват -аџија развио се из турских образовања типа: *кавгаџија* („чувени кавгаџија и бојац Мујо од Кладуше”, Б. Ђопић, РСАНУ, тур. *kaugacı*), *бађавџија* (Д. Радић, РСАНУ, тур. *bedavacı*), *сахџија* (А. Шантић, РМС, тур. *saatçi*), *инаџија* / *инаџија* („Обоји-

¹⁴⁷ Реч је о облицима који су примљени из турског, или посредством турског језика. Ове облике наводим према савременом турском књижевном језику, иако то може релативизовати поједине закључке изнете у раду.

¹⁴⁸ Хибридним образовањима треба сматрати и она са турском основом, ако се утврди да је веза основа - суфикс настала на домаћем терену, односно према творбеним обрасцима који важе у српском језику (в. *Хибридне речи*).

¹⁴⁹ Кратке напомене о дериватима суфикса -џија / -џија могу се наћи у појединим радовима, исп. Марков 1957: 167-168, Stachowski 1961: 20-40, Schmaus 1979: 358-359.

ца су ... инације”, А.Г. Матош, РСАНУ, тур. *inadci*), *контра̀џија* („ударо и у контрате, па као контраџија силу заслуживао и стјецао”, О. Азис, РСАНУ, тур. *kontratci*), *мага̀џија* (С. Сремац, РМС, према тур. *magaza*), - у којима се -џија (тј. -ачија) јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс -џија и везао за бројне нетурске основе: *луга̀џија* (‘лужанин, човек из луга’, Елез.), *кџра̀џија* (‘занатлија који израђује коре за ножеве и сабље’, Škalj.), *ла̀ђаџија* („Лађаџијо, превези ме тамо”, Митровић 1984), *вџна̀џија* (‘1. љубитељ вина; 2. онај који се разуме у вино’, Ц. Гора, РСАНУ), *џгра̀џија* („А од кола играџије!”, Н. Шаулић, РСАНУ), *збџра̀џија* („Зборације, хитре мегданџије”, С. Орловић, РСАНУ), *вџсла̀џија* („Биће мени девет веслаџија”, Г. Николић, РСАНУ), *гладва̀џија* („Распитују свате, куну главаџије”), *кџња̀џија* („Узми га ти за коњаџију”), *мџна̀џија* (= минер) (С.М. Љубиша, РСАНУ), *гладба̀џија* („Љуба глобаџија”, Р. Домановић, РСАНУ), *тџка̀џија* / *тукџа̀џија* (‘онај који се радо туче, насилник, кавгаџија’, В. Петровић, РМС), *мџса̀џија* („татин син и масаџија”, Д. Радић, РСАНУ), *бџлта̀џија* („на занат код једног од оних болтаџија”, РСАНУ), *провода̀џија* („да му будем проводаџија”, РМС) (М. Глишић), *мџба̀џија* (‘онај који ради на моби’, Ј. Игњатовић, РСАНУ), *трџша̀џија* / *троша̀џија* („Био /је/ ужасан трошаџија”, И. Секулић, РМС), *пуџша̀џија* / *пушџа̀џија* („И код пушаџије може гдекада доћи до озбиљних појава, нарочито кад препуши”, М. Батут-Јовановић, РМС), *куџпа̀џија* (‘онај који купи војску’, РСАНУ), *гра̀бџаџија* („Зликовца и грабаџију мрзе”, РМС) (М. Миљанов), *карта̀џија* / *ка̀ртаџија* (‘карташ’, Ј. Комарчић, РСАНУ), *згрџта̀џија* („себичњаке, пијанице, тезгаре, згртаџије”, РСАНУ), *кледпа̀џија* („Као на даћу /.../ да су дошли. Клопаџије”, РСАНУ), *брџза̀џија* („Уопште, ја сам брзаџија. Нестрпљивац”, РМС), *фџлма̀џија* (‘човек који снима филм, који се бави филмом’, РМС) (О. Давичо), *мџтка̀џија* („ти ће биднеш моткаџија”, М.Т. Голубовић, РСАНУ), *буџна̀џија* („(београдске) бунаџије”, С. Михаиловић, РСАНУ), *млџека̀џија* (С. Матавуљ, РСАНУ), *киблџа̀џија* („он је [...] узео на себе дужност изношења кибли из павиљона, због чега је добио назив киблаџија”, Д. Азањац, РМС), *дрџма̀џија* („старовременски дрмаџија”, С. Винавер, РСАНУ), *подвала̀џија* (Ристић-Кангрга, РМС), *ка̀паџија* („Политика”, Београд, РСАНУ), *крџпа̀џија* („судба простих крпаџија”, „Дело”, Београд, РСАНУ), *бџја̀џија* („бојаџија, заметикавага”, „Борба”, Београд, РСАНУ) и др.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Исп. мак.: *борба̀џија*, *куда̀џија*, *лира̀џија*, *табла̀џија* (Радић 1995: 164).

Дериват се често јавља и у савременим жаргонским облицима, исп.: *бусогрџаџија* ('глупак; уображенко'), *кџчкаџија* ('особа која изводи пса у шетњу по ташмајданском парку (у Београду)'), *тупаџија* ('гњаватор, глупак [...]; фразер; онај који ради нешто бесмислено') (Андрић 1976), *гасаџија* ('онај који болује од гастритиса'), *пумпаџија* ('радник на бензинској пумпи') (филм. превод), *хркаџија* ('спавач, спавалица', домаћи филм), *сиџаџија* ('онај који је оболео од сиде', новински текст), исп.: *дрџмаџија* ('онај који воли да дрема'), *фрџкаџија* ('онај који радо прави „фрку“, свађу, метеж'), *шлепаџија* ('возач шлепера') (Јагодина, П.Р.) итд.

Подршку деривату *-аџија* могла су пружити и хибридна образовања типа *винограџија* ('чувар винограда', Ристић-Канџрга, РМС), исп. и *лимунаџија* (С. Ђоровић, РСАНУ, према тур. *limonataci*), - где се завршетак *-аџија* јавља као последица отклањања консонантске групе са морфемског споја. То карактерише и један број турских образовања (исп. *инаџија*, *са(х)аџија*).

Развитак овог деривата могао је бити подржан и појединим релационим или творбеним морфемама:

- наставком за номинатив једине именица а-парадигме, исп.: *болтаџија*, *бунаџија*, *главаџија*, *капаџија*, *киблаџија*, *крпаџија*, *масаџија*, *минаџија*, *мобаџија*, *моткаџија*, *подвалаџија*;

- завршетком презентског облика 3. л. јд. код појединих глагола, исп.: *брзаџија*, *дрмаџија*, *играџија*, *клопаџија*;

- творбеним морфемама из категорије вршилаца радње, исп. *веслаџија* (: *веслач*), *играџија* (: *играч*), па и *главаџија* (: *главар*) и сл.

У ово су се накнадно укључиле поједине турске основе, као у примерима: *јазаџија* (нар. поез., 'писар', Златановић 1998, исп. тур. *yazıcı*), *лаџаџија* (нар. поез., 'говорџија, разговоран човјек, блебетало', Škalj., исп. тур. *lafçı*), *мџфтаџија* / *мџктаџија* ('онај који хоће све бадава, који хоће да живи на туђи рачун', Škalj., исп. тур. *müftesi*), *скџелаџија* (Богдановић 1979: 167, исп. тур. *iskelesi*).

а-2) Дериват *-анџија* развио се из турских образовања типа: *бостанџија* ('бостанџији бостан продавати', В. Караџић, РСАНУ, тур. *bostancı*), *мегданџија* ('Њега, старог ... мегданџију могли /су/ скоро да ухвате на легалу', Ј. Поповић, РМС, тур. *meydançı*), *дуванџија* ('одгајивач или прерађивач дувана', М.Ђ. Милићевић, РСАНУ, тур. *dübançı*), *дуђанџија* ('Дуђанџије истрчавају из својих дуђана и магаза', С. Ђоровић, РСАНУ, тур. *dükkançı*), можда и *балканџија*

(‘балкански планинац, становник из области планине Балкана’, Ј. Џвијић, РСАНУ, према тур. *balkan*), - у којима се *-анџија* јавља као завршетак. Томе су могла погодовати и поједина хибридна образовања, као *пијанџија* („У пиву је тешка пијанџија”, Б. Петрановић, Škalj.), *нахранџија* (‘онај који воли на туђ рачун да се добро наједе, прождрљивац, ждероња’, Буковица, РСАНУ), *романџија* („Стерија ... се мршти на ону хрпу творевина разних ... романџија који су лиферовали томе фантастичних романа”, Ј. Поповић, РМС) и др., са истим завршетком.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-анџија* и везао за нетурске основе: *дуганџија* (‘дугајлија, дугоња’, Митровић 1984), *зборанџија* (‘онај који води збор или ријеч на збору’, Црмница, РЈАЗУ, исп. буг. *сборонџија*, Геров, 1-5), *пушанџија* („Ко пуши зове се пушанџија или луланџија”, Пољица, РЈАЗУ), *бојанџија* („Видите ли Дубровчане, како се мудро одржаше, а бојанџије нијесу чисто?”, С.М. Љубиша, РСАНУ).¹⁵¹

У овај процес накнадно су се укључиле поједине турске основе, као у примеру *луланџија* (‘онај ко пуши’, Пољица, РЈАЗУ, исп. тур. *lülenci*).¹⁵²

б-1) Дериват *-џија* развио се из турских образовања типа: *мијктеџија* (М. Беговић, РМС, тур. *miftenci*), *лулџија* / *лүлџија* (‘пушач који пуши на лулу’, Буковица, РСАНУ, тур. *lülenci*), *кавџија* (РСАНУ, тур. *kavvesi*), *скељеџија* (‘сплавар’, Škalj., тур. *iskeleci*), *шџербеџија* (‘онај који прави и продаје шербет’, Ј. Бенешкић, РСАНУ, тур. *şerbetçi*), можда и *дугмеџија* / *дүгмеџија* (‘кујунџија који израђује дугмад’, С. Сремац, РСАНУ, према тур. *düğme*), - у којима се *-џија* (тј. *-џија*) јавља као завршетак. (Исп. и хибр. *неџмеџија* ‘који се боји што отпочети’, Темнић, РСАНУ).

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-џија* и везао за бројне нетурске основе: *пушеџија* (‘пушач’, Лика, РЈАЗУ), *седеџија* (‘нерадник, недовољно запошљен радник у администрацији’, Златановић 1998), *брџвеџија* (‘бравар’, Б. Лука, РСАНУ), *главеџија*

¹⁵¹ Исп. буг. *борбандџија*, *мрџжандџија* (Геров, 6).

¹⁵² Забележени су и ретки примери деривата *-алџија*. П. Скок (Skok 1971-1973: *paša*) бележи пример из народне песме *пашалџија* (м. *пашалија*), учачавајући контаминацију турских суфикса *-лија* и *-џија*. Суфикс *-алџија* могао је настати и контаминацијом суфикса *-лија* и *-лук* (према: *пашалук*), а подршку његовом издвајању могли су дати и завршеци појединих облика, исп. *су(в)алџија* (тур. *sualci*, Škalj.), *провалџија* (Skok 1971-1973: *vâljiati* (se) и сл.

(Милетић 1940: 391), *бритвечија* ('бритвар', Елез.), *кудечија* / *кјдечија* („Три га мени куде кудечије”, Н. Кашиковић, РСАНУ), *мудречија* („Колико је у години дана ... толико /је/ долазило мудречија, а да је ниједан није надмудрио”, РСАНУ), *кѡречија* ('занатлија који израђује коре за ножеве и сабље', Škalj.), *вѣслечија* („Завеслајте девет веслечија”, И. Броз - С. Босанац, РСАНУ), *крпечија* („Одрастао у беди, јер му је отац био крпечија”, И. Андрић, РСАНУ), *гјлечија* ('гуликожа', Ј. Вујић, РСАНУ), *кифлечија* ('онај који продаје кифле', М. Ускоковић, РМС), *силечија* („Силечије маџарске бунџије”, Ј. Радишић, РСАНУ, према: *бјнчија*).¹⁵³

Подршку деривату *-ечија* могла су пружити и хибридна образовања типа: *наречија* („Неј ли снаји наредити, / Наречијо!”, Н. Шаулић, РСАНУ), *бесјечија* („Ено главѡ свију римских цесара, мудраца, писаца, пјесника, бесјечија”, Ј. Капић, РСАНУ), *сладолеечија* (Ж. Конфино, РСАНУ, према: *бомбѡнчија*), *корнечија* (: *корнет*, „Борба”, Београд, РСАНУ), *перечија* ('перецар', РМС, без изв.), - где се јавља завршетак *-ечија* као последица отклањања консонантске групе са морфемског споја. То карактерише и један број турских облика (исп. *шербеџија*).

Развитак деривата *-ечија* могао је бити подржан и појединим релационим морфемама, на пример:

- наставком за номинатив множине именица а-парадигме, као у примерима: *бравечија*, *бритвечија*, *кифлечија*, *коречија*, *крпечија*;
- наставком за 3. л. мн. презента, исп. „Три га мени *куде кудечије*”.

Дериват *-ечија* повратно се везао и за поједине турске основе, исп. *хѡлвечија* / *халвечија* ('онај који справља и продаје халву', И. Андрић, РМС, тур. *helvası*).

б-2) Дериват *-енчија* развио се из турских образовања типа: *еглѣнчија* ('говорљив, речит човек; ћеретало, ћаскало', Босна, РСАНУ, тур. *eğlence*), *делѣнчија* ('говорник, причалица; онај који разговара', Škalj., тур. *dillence*), исп. *кестѣнчија* ('онај који пече и продаје кестене', Škalj., тур. *kestaneci*), као и хибридних облика у којима се *-енчија* јавља као завршетак: *гребѣнчија* ('онај који прави гребене', Призрен, РСАНУ), *брѣмѣнчија* (о језу у загонци, С. Новаковић, РСАНУ), *терѣнчија* ('онај који ради на терену; политички активни-

¹⁵³ Исп. мак.: *бифечија*, *силечија* (Радић 1995: 164).

ста на терену', М. Јалић, РМС), *дрвѐнција* ('дрводеља', Невесиње, РСАНУ) и сл.

Дериват *-енција* забележен је у ретким хибридима, као у: *главенција* (Милетић 1940: 391, исп. и РСАНУ), *прелѐнција* (: *прело*, „Деленције, преленције, / које ли су доба ноћи”, И. Зовко, Škalj.), исп. *силенжија* ('насилник, силовит човјек', Јуришић 1973).¹⁵⁴

Дериват показује тежњу да се повратно везује и за турске основе: *дугмѐнција* (С. Сремац, РСАНУ, према тур. *diğme*), *кафенција* (Павловић 1970: 142, исп. тур. *kahveci*), *кѐсенција* (С. Босанац, РСАНУ, исп. тур. *kesici*, в. и *кѐсерција* РСАНУ).¹⁵⁵

в) Дериват *-иција* развио се из турских образовања типа: *јазѝција* ('писар, преписивач', „Босанска вила”, Сарајево, РСАНУ, тур. *yazıcı*), *капѝција* ('вратар, голман', „Спорт”, Београд, РСАНУ, тур. *kapıcı*), *ракиѝција* ('човјек који што ради с ракијом, било да пече, носи или пије', Васојевићи, RЈAZU, тур. *rakıcı*), - у којима се *-иција* јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-иција* и проширио на ретке нетурске основе, као у примеру *коњѝција* ('коњар', С.М. Јубиша, РСАНУ).

Подршку деривату *-иција* могла су пружити и поједина хибридна образовања са глаголима у основи: *пратиѝција* („И даде јој двије пратиције”, В. Караѝић, РМС), *шалиѝција* ('ко се радо шали', Вук 1852), где се *-иција* јавља као завршетак. У ово се укључују образовања као *завиѝција* ('завидљивица', Митровић 1984, према *завиција), *кикириѝција* („Политика”, Београд, РСАНУ), али и турска образовања типа *ћерамиѝција* ('који прави ћерамиде', В. Богишић, RЈAZU, према тур. *keremid*), - где се завршетак *-иција* јавља као последица отклањања консонантске групе са морфемског споја.

¹⁵⁴ У ретким примерима дериват је забележен и у македонском, исп. *ловенција* (Радић 1995: 165). Овом се може прикључити и дериват *-елција* у буг. *свирелдѝја* (/ *свирѝја*, Геров, 1-5), ако није реч о грађењу изведенице од основе радног глаголског придева.

¹⁵⁵ Дијакхронијски посматрано, укључивање турских основа у ове процесе пратено је, у ствари, више фонетским „корекцијама”, често саображеним адаптационим појавама, него самим, накнадним ширењима суфиксних деривата на турске основе. У последњим примерима вероватно је реч је о пратећој појави „сонантизације” у процесу морфолошке адаптације стране изведенице (исп. *кафеѝција*) → *кафенција*, *дугмеѝција*) → *дугменција* и сл., в. II).

Развитак овог деривата могао је бити подржан и појединим релационим морфемама, наставком за множину именица м. р. (исп. *коњиџија*), али и појединим творбеним морфемама (нпр. *коњиџа* : *коњиџија*).

У овај процес накнадно су се укључиле и турске основе, као у примерима: *манџија* („Сви су, сине, твоје маниџије”, Ј. Марјановић, РСАНУ, исп. тур. *manacı*), *кафџија* (В. Врчевић, РСАНУ, исп. тур. *kahveci*), *чаркиџија* („Е машала, коња чаркиџије”, Лорд, Škalj., исп. тур. *çarkacı*), в. и *давиџија* (‘парничар, парнична страна’, С.М. Љубиша, РСАНУ, према тур. *davacı*, ако није изведено од паралелног облика *давија*).¹⁵⁶

2. СУФИКС *-ЛИЈА* (тур. *-li / -lı / -lî / -lü*) има у српском језику следеће деривате:

а-1) Дериват *-алија* (исп. Putanes 1963) развио се из турских образовања типа: *кавгалија* („Он је кавгалија с мене”, Врање, РСАНУ, тур. *kavgalı*), *пашалија* (‘пашин службеник’, Вук 1852, тур. *paşalı*), *туралџија* (‘који има туру напр. докуменат и сл.’, Елез., тур. *turalı*), *паралија* / *паралија* (‘онај који има много новаца’, Škalj., тур. *paralı*), *кџвалија* (‘врста народног веза’, РСАНУ, тур. *korçalı*), - у којима се *-алија* јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-алија* и везао за бројне нетурске основе: *колалије* („На прсима токе колалије”, Вук 1852), *мазалија* („прави којекакве мазгалије”, Вук 1852), *газдалија* („Ржџанци газдалије”, Златковић 1990: 699), *срећалија* / *срџталија* (‘срећник’, Златковић 1989: 450), *дугалија*, *нџвалија* (Štimundić 1971: 166), *џгалија* (‘играч’, Ц. Гора, РСАНУ), *замкалија* (‘онај који има замке, петље, чворове по ивици’, К. Поље, РСАНУ), *киталија* (‘предмет који је украшен китама, кићанкама’, Краље, РСАНУ), *златалија* („токе златалије”, нар. поез., РСАНУ), *прсталија* (‘сви орнаменти у којима има садржан број пет’, Далмација, слично у Славонији, RJAZU), *крџалија* („Сам’ осташе двје крџалије”,

¹⁵⁶ Изгледа да нема потврда суфиксног деривата *-иџија*, а у примеру *испџија* („На пиву су чудне испџије”, К. Херман, РСАНУ), може се најпре говорити о аналошком преношењу завршетка *-(и)џија*, односно о дисимилативним процесиима на морфемском споју (*испиј/и-џија*, в. II). Дериват *-иџија* могао се развити из турских образовања типа *тајџиџија* („Тајџиџије тајџи учинише”, И. Зовко, Škalj., тур. *taıtıcı*), где се *-иџија* јавља као завршетак. Овај завршетак се може забележити и у хибридикама, као у примеру *машџиџија* („Борба”, Београд, РСАНУ).

С. Босанац, РСАНУ), *Бањскалѝја* ('човек из Бањске', Елез.), *шапалѝја* ('који има шапе, или за живину са обраслим ногама', Елез.), *Нова-лија* ('Новљанин', Škalj.), *гужва̀лија* ('пита која изгледа усукана као гужва', Škalj.), *шибалија* („ил' камџија шибалија, / или узда бисерлија”, Škalj.), *гран̀алија* ('пушка чија је цијев извезена гранама', Škalj.), *Врања̀лија* („Врањалија паша”, Стевановић 1983), *брада̀лија* („То је дервиш брадалија”, С. Куленовић, РСАНУ), *гру̀далија* („пред њим војничиним, грудалијом”, О. Давичо, РСАНУ), *Рѐкалија* ('човек из области Реке, у околини Баковице', Ј. Комарчић, РМС), *брка̀лија* / *брка̀лија* („бркалије и безбрковићи, старији и млађи”, Т. Ђукић, РСАНУ).¹⁵⁷

Дериват *-алија* може се забележити у савременом жаргону, исп.: *р̀мбалија* ('онај ко напорно ради'), *фр̀чалија* ('брадоња') (Андрић 1976) и др.

Развитак деривата *-алија* могао је бити подржан и појединим релационим или творбеним морфемама:

- наставком за номинатив једине именица а-парадигме, исп.: *Бањска̀лија*, *брада̀лија*, *брка̀лија*, *газда̀лија*, *замка̀лија*, *кита̀лија*, *Река̀лија*, *срећа̀лија*, *шапа̀лија*;

- завршетком презентског облика 3. л. јд. код појединих глагола, исп.: *гужва̀лија*, *игра̀лија*, *шибалија*;

- творбеним морфемама из различитих творбено-семантичких категорија, исп.: *брада̀лија* (: *брадат*), *гру̀далија* (: *грудат*), *брка̀лија* (: *бркат*); *срећа̀лија* (: *срећан*); *игра̀лија* (: *играч*); *гужва̀лија* (: *гужвара*).

Повратним процесима овај дериват се везује и за турске основе, као у примерима *ћошала̀лија* ('онај који је угласт', нар. поез., Златановић 1998, исп. тур. *köşeli*), *др̀малија* ('крупна сачма, крупно зрно за метке ловачких пушака', Škalj., исп. тур. *dirhemli*), *рѐшмалија* ('узда са решмама, накићена узда' и сл. предмети, Škalj., исп. тур. *reşmeli*).

а-2) Дериват *-анлија* развио се из турских образовања типа: *ферма̀нлија* ('који има ферман', Елез., тур. *fermanli*), *буздо̀ханлија* ('врста крушке', Škalj., тур. *buzdoğanli*), као и из појединих хибридних образовања као што су: *ива̀нлија* ('врста слатке јабуке која допева о Ивањдану', Славонија, РСАНУ), *Београ̀ђанлија* ('Београђанин', РСАНУ), *кошта̀нлија* ('коса смеђе, кестењасте боје', Врање,

¹⁵⁷ Исп. мак.: *зглобалија*, *јабукалија* (Радић 1995: 213).

РСАНУ), *Босанлија* („Да не уд’ре Турци Босанлије”, Вук 1852), *кићанлија* (‘онај који на фесу има повећу кићанку; онај који је искићен кићанкама’, Крагујевац, РСАНУ), можда *кованлија* („Ниже тока појас кованлија”, М. Милојевић, РСАНУ),¹⁵⁸ - у којима се *-анлија* јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-анлија* и везао за нетурске основе: *груданлија* / *груданлија* (‘грудоња’, Србија, РСАНУ), *дуганлија* / *дуганлија* („Ако буде неки дуганлија, ћукни га испод ужичице”, М. Јалић, РСАНУ), *брканлија* („сједиле двије плећате брканлије”, М. Јуркић, РСАНУ; исп. *Škalj.*), *мустаћанлија* („Шта је овај гладни турски војник спрам српскога мустаћанлије?”, З. Поповић, РСАНУ). Овај процес је могао бити подржан суфиксном контаминацијом код етника типа *Београђанин* : *Београђанлија*, *Босанац* : *Босанлија* (исп. и: *Врањанин* / *Врањанлија*, RJAZU).

Повратним процесима овај дериват се везује и за турске основе, као у примерима: *бојанлија* (‘зељаста биљка из које се добија црвена боја за бојење пића и слаткиша’, Зајечар, РСАНУ, исп. тур. *boyalı*), *решманлија* (‘узда са решмама, накићена узда’ и сл. предмети, *Škalj.*, исп. тур. *reşmeli*).¹⁵⁹

а-3) Дериват *-ајлија* развио се из турских образовања типа: *калајлија* / *калајлија* (‘посуда од калаја, или превучена калајем’, Фр. Гора, РСАНУ, тур. *kalaylı*), *Сарајлија* (Вук 1852, тур. *Saraylı*), *белажлија* (‘враголан’, Станић 1974: 165, тур. *belâli*, исп. *belâya*), делом и хибрида као што је *завичајлија* (= земљак, „Јавор”, Н. Сад, РСАНУ), - где се *-ајлија* јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-ајлија* и везао за већи број нетурских основа:¹⁶⁰ *Рџкајлија* (: Река, у Метохији, Вук

¹⁵⁸ Овде се могу укључити хибридна образовања од турских основа, тј. образовања са конституентима турског порекла (турске псеудо-изведенице), као: *јоргованлија* („Свила црвена, жута и јоргованлија ... забљеште”, З. Поповић, РСАНУ, исп. тур. *ergivanlı*), *туманлије* (‘широке шалваре, гаће или димије’, *Škalj.*, према тур. *tıtan*), можда *дућанлија* (‘дућанџија’, Високо, РСАНУ, тур. *dükkanlı*).

¹⁵⁹ Исп. мак. *басманлија*, *бурманлија* (Радић 1995: 213); буг. *Турчанлија* (‘Турчин’; Геров, 6).

¹⁶⁰ Дериват *-ајлија* П. Скок објашњава „атракцијом *j* у *nağlaşeni slog*” (Скок 1971-1973: *paşa*), на шта указују и сличне (али ретке) појаве овакве сонантизације код суфикса *-џија* (исп. *кирајџија* / *кирајџија*, *Škalj.*). Сонант *j* могао је бити и резултат даљинске асимилације на релацији готова позајмљеница - полукалк код појединих, учесталих облика (исп. *вулџ* / *бркајлија*). Можда се у том смислу појава сонанта *j* у једном броју примера може сматрати и дисимилативним еле-

1852), *точајлија* ('онај који точи вино на свадби или каквој свечаности, Барања, Вук 1852), *курајлија*, *нугајлија*, *рукајлија* (Павлица 1988: 131), *дупајлија* ('дупоња, нерадник'), *првајлија* ('ђак првак', Јагодина, П.Р.), *водајлија* ('западни ветар који у Ресави доноси кишу', РСАНУ), *бицајлија* ('сељачка кабаница од овчије вуне, обично црне боје, прозвана по бичевима на њој', Невесиње, РСАНУ), *дукајлија* („на својијех девет дукајлија”, И. Броз - С. Босанац, РСАНУ), *гаћајлија* („Турком цаба оце и кадије; / Нами друже, 'ваке гаћајлије”, Н. Беговић, РСАНУ), *кривајлија* („турску кривајлију”, М. Павићевић, РСАНУ), *колајлија* ('украсна игла са већом главицом', Мачва, РСАНУ), *гранајлија* („Гранајлије пушке дохватише”, Стевановић 1983), *брадајлија* / *брадајлија* ('брадоња', М. Павићевић, РСАНУ), *дугајлија* / *дугајлија* („гурав и ћосав дугајлија”, Д. Ћосић, РСАНУ), *мршајлија* / *мршајлија* ('мршав, сув мушкарац', А.Г. Матош, РСАНУ), *дубајлија* („по оним дубајлијама”, Д. Франић, РСАНУ), *грбајлија* ('онај који носи грб на капи', С. Вулетић, РСАНУ), *бркајлија* / *бркајлија* („Наше доба”, Н. Сад, РСАНУ), *синајлија* („Отац држи у наручју поголемог синајлију”, „Борба”, Београд, РМС).

Овај дериват се накнадно везао за један број турских основа, као у примерима: *шамајлија* ('седло из Шама, Сирије', Škalj., исп. тур. *şamli*), *џамајлија* ('онај који је од стакла, који је стаклен; устаљени фењер', Škalj., исп. тур. *camli*), *драмајлија* ('крупно оловно зрно', М. Ненадовић, РСАНУ, исп. тур. *dirbemli*), вероватно и *бегајлија* ('човек из угледне породице, беговић', Стевановић 1983, према тур. *bey*). Слично је и са примерима: *пашајлија* ('пашин службеник', Вук 1852, тур. *paşalı*), *срмајлија* („срмајлија пушка”, Вук 1852, тур. *sırtalı*), *парајлија* („тешких газда и парајлија”, Б. Машић, РМС, тур. *paralı*), те *решмајлија* („Изагњеше капе решмајлије”, Вашић: 19, тур. *reşmeli*), где се најбоље очитује процес сонантизације овог суфикса.¹⁶¹

б) Дериват *-елија* развио се из турских образовања типа: *Мединелија* ('Медињанин, грађанин из Медине', Škalj., тур. *Medine-li*), *гајлелија* („те си тако гајлелија”, Призрен, РСАНУ, тур. *gaileli*), *куббелија* ('украсни део на прстену', Расина, тур. *kubbeli*, РСАНУ), *ћушеллија* ('ћошкаст, рогљаст', Елез., тур. *köşeli*), *шибеллија* ('сумњив;

ментом у вези са појединим консонантским групама формираним на морфемском споју, исп.: *ногајлија* (: *ногат-лија*), *мршајлија* (: *мршав-лија*) и сл. (в. II).

¹⁶¹ Исп. мак. *парајлија*, *кошајлија* (Радић 1995: 213).

сулуд', Елез., тур. *şüphe*), *ђубрелија* („Та је њива млого џубрелија”, Елез., према тур. *gübre*).¹⁶²

Јавља се у ретким хибридикама, као: *гранчелија* (‘чарапе са шарама у виду гранчица’, РСАНУ), *трептелија* (‘врста женског накита у облику гране’, *Škalj.*), *трошелија* (‘онај који много и неразумно троши’, Златановић 1998), можда *Петрелија* (‘говори се у шали мјесто Петар’, *Škalj.*).¹⁶³

Повратно, овај суфикс се може јавити код ретких турских основа, као у примеру *пембелија* („пембе боје”, Елез., према тур. *rembe*, непром. прид., ‘ружичаст’).¹⁶⁴

3. СУФИКС -ЛУК (тур. *-lik / -lık / -lîk / -lük*) има у српском језику следеће деривате:

а-1) Дериват *-алук* развио се из турских образовања типа: *агалук* („И агама даде агалуке”, В. Караџић, РСАНУ, тур. *ağalık*), *копчалуц* (‘део кожуха где се он закопчава’, Лесковац, РСАНУ, тур. *korçalık*), *цигаралуц* (= муштикала, В. Петровић, РМС, тур. *sigaralık*), у којима се *-алук* јавља као завршетак.

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-алук* и проширио на бројне нетурске основе: *пасјалуц* (Вук 1852), *кучкалуц* (‘завист, завидљивост, злоба, пасјалук’, Врање, РСАНУ), *момчалуц* (‘служба, службовање у својству момка’, Купрешко поље, РСАНУ), *магаралуц* (‘магарштина, магарчји посао’, *Škalj.*), *свињалуц* (‘свињски посао, безобраштина’, *Škalj.*), *пашалук* (‘ливада непосредно уз кућу, на којој се напасају овце и краве’, Грковић 1982: 143, исп. *пашлуц* ‘пашњак’, Јагодина, П.Р.), *пијал’к* (‘пиће’, Живковић 1987), *прсалуц* (‘дио кошуље, што покрива прса’, Сарајево, RJAZU), *стрехалуц* (‘хоризонтална тетива или греда [...] на њој стоји кров или стреха’, Билећа, RJAZU), *влахалуц* (‘особине које се приписују Влазима’, С. Ђоровић, РСАНУ), *крмалуц* (‘тврдоглавост, својеглавост; јогунство, инат, пркос’, С. Ђоровић, РСАНУ), *газдалук* (Ј. Веселиновић, РСАНУ), *гадалук* („човјек је способан за сваки гадалук”, Б. Ђошић, РСАНУ), *глупалуц* („да се сврши са тим празновјерицама и

¹⁶² Исп. мак. *гајтелија*, *чкембелија* (Радић 1995: 213).

¹⁶³ Исп. буг. *лицелија* (‘којто има хубав вид, хубаво лице’, РРД).

¹⁶⁴ Исп. буг. *парелија* (‘паралија’, Геров, 6). У македонској грађи јавља се спорично и дериват *-елија* код турских основа, посебно у хроматској терминологији, исп.: *кафејелија* („кафејелија боја”), *вишнејелија* (= боја пређе) (Радић 1995: 213). Код овог суфикса не јављају се деривати *-и(н)*-типа, зашта се разлози можда могу тражити на фонетском плану.

глупалуцима”, Н. Симић, РСАНУ), *дивља̀лук* („не плаши се дивља̀лука арбанашког”, М. Миљанов, РМС), *војво̀далук* („са војницима из свога војводалука”, Ј. Арсенијевић-Баталака, РСАНУ), *брав̀алук* (‘гредица којом се затварају врата, мандал’, „Босанска вила”, Сарајево, РСАНУ).¹⁶⁵

Дериват *-алук* може се забележити и у савременом жаргону: *њу̀п̀алук* (‘јело’), *џу̀г̀алук* (‘алкохолно пиће’) (Андрић 1976), *тро̀шк̀алук* (‘трошак, трошење’, Јагодина, П.Р.).

Развитак овог деривата могао је бити подржан и појединим релационим морфемама, на пример, номинативом једине именица а-парадигме: *бравалук*, *војводалук*, *газдалук*.

Повратно се овај дериват може везати и за поједине турске основе, као у примеру *башч̀алук* (‘гајење воћа, воћарство’, „Буњевачке и шокачке новине”, Калача, РСАНУ, исп. тур. *babçelik*).¹⁶⁶

а-2) Дериват *-анлук* развио се из турских образовања типа: *јорг̀анлук* (‘платно које служи као лице у јоргана’, Škalj., тур. *yorganlık*), *мегд̀анлук* („После крви, после мука, / После дивљег мегданлука”, Ђ. Јакшић, РСАНУ, тур. *meydanlık*), *султ̀анлук* (С. Сремац, РМС, према: *бећа̀рлук*, тур. *sultanlık*), *бост̀анлук* (С. Ћоровић, РСАНУ, тур. *bostanlık*), - у којима се *-анлук* јавља као завршетак. Следећу фазу у формирању деривата *-анлук* назначују хибридна образовања у чијој основи се налазе трпни облици, као у примерима *отим̀анлук* (: *отиман-*, Николић 1991: 350), *крк̀анлук* (: *кркан-*, „Нема крканлука и пијанлука”, М. Божић, РСАНУ), па и *пиј̀анлук* (в. *крканлук*), - ако се овде не ради о простој суфиксној супституцији (исп. *отимање*, *кркање*, *пијанчење*).

Овај дериват се повратно везује и за поједине турске основе, као у примерима: *аг̀анлук* („да ће у рату заслужити аганлук”, Ј. Арсенијевић-Баталака, РСАНУ, исп. тур. *ağalık*), *бекриј̀анлук* (‘бекрилук’, Бачка, РСАНУ, према тур. *bekri*).

б) Дериват *-енлук*¹⁶⁷ развио се из хибридних образовања типа: *крем̀енлук* („По пушкама сјајни кременлуци”, К. Херман, РСАНУ).

¹⁶⁵ Исп. мак.: *газдалџк*, *пијалџк* (Радић 1995: 257).

¹⁶⁶ Као посредник у овоме послужио је, вероватно, морфолошки адаптиран облик *башча*. Овај принцип долази до изражаја и код других деривата (исп. *скелација*, *мулација*, *решма(н/ј)лија*).

¹⁶⁷ Немам потврда за дериват *-енлук*, који се могао развити из турских образовања типа: *башч̀елук* (‘земљиште засађено поврћем’, „Босанска вила”, Сарајево,

НУ), *стременлук* ('предњи дио тијела у коња', К. Херман, RJAZU; исп. „Од башлука до по стрименлука”, Škalj.), - у којима се *-енлук* јавља као завршетак. Ово је могло бити подржано образовањима код којих у основи учествује трпни облик: *пијенл'к* ('пиће', Митровић 1984, исп. и дијал. *пијење*), *покварѐнлук* ('покварењаштво', Јагодина, П.Р.) и сл. (исп. *-анлук*). Из оваквих образовања развили су се ретки хибриди, као у примеру *силѐнлук* („у бахатом силенлуку”, М. Божић, РМС, исп. *силенџија*, Јуришић 1973).¹⁶⁸

в) Дериват *-илук* развио се из турских образовања типа: *резил'к* ('брука', Динић 1988: 246, тур. *rezillik*), *дахилук* ('суровост, насиље, зулум, тиранија', С. Ђоровић, РСАНУ, тур. *dayilik*), *спахилук* (Ј. Лазаревић, РМС, тур. *sipahilik*), *рабаџилук* ('рабаџијски посао, рабаџијско занимање', Д. Ђосић, РМС, тур. *arabacılık*), као и појединих хибрида, исп. *мађилук* („Мијеша она мађилуке тешке”, Н. Андрић, РМС), - у којима се *-илук* јавља као завршетак.¹⁶⁹

Из оваквих образовања осамосталио се суфикс *-илук* и проширио на нетурске основе: *војводи'лук* (Б. Дробњаковић, РСАНУ), *пашилук* ('пашњак', Реметић 1985: 140), *газдилук*, *домаћилук* (Станић 1974: 144), *мртвил'ук* ('мртвило', Ђупић 1997), *виштитчилук* („Од онда је постало чарање, / Виштитилук и булско варање”, А.М. Рељковић, РСАНУ), *беснилук* (Ј. Игњатовић, РМС), *момчилук* („Отишао у момчилук, т.ј. у службу”, М. Павлиновић, РСАНУ), *ковачилук* (= ковачки занат, Т. Костић, РСАНУ), *кењчилук* ('лакрдџијање, несташлук, лакомисленост', И. Андрић, РСАНУ), *мајчилук* („мираз ... дијељен по смрти мајке”, „Записи”, Цетиње, РСАНУ), *гадилук* ('гадост', Б. Машић, РСАНУ).¹⁷⁰

Развитак деривата *-илук* могао је бити подржан појединим творбеним морфемама, исп. *виштитчилук*, *ковачилук* (: *виштитчија*, *ковачија*), *војводи'лук* (: *војводина*), *беснилук* (: *беснило*) и сл. Шта-

РСАНУ, тур. *bahçelik*), *дембѐлук* ('лијеност, нерадиност', Škalj., тур. *tembellik*), *мезѐлук* ('мезе', В. Петровић, РСАНУ, тур. *mezelik*).

¹⁶⁸ Из турских образовања типа *гурбѐтлук* ('рђаво дело, поганлук', Ц. Гора, РСАНУ, тур. *gurbellik*), или образовања са домаћим основама, исп. *кметлук* ('положај и власт кмета, кметство, кметовање', Књажевац, РСАНУ), *пашчѐтлук* (Šimunčić 1971: 174), - издвојио се редак дериват *-етлук*, као у примеру *балавѐтлук* („неозбиљности и балаветлука”, „Српски лист”, Задар-Женева, РСАНУ).

¹⁶⁹ Овде је са аспекта синхронџе углавном реч о учешћу окрњене основе, односно најчешће губљењу сонанта *ј*, или других консонаната (нпр. *л* у: *резил'к*), са морфемског споја.

¹⁷⁰ Исп. мак.: *зеленилак*, *мајсторилак*, *победилак*, *проклетилак*, *срамотилак*, *трговил'к*, *чистилок* (Радић 1995: 257).

више, није искључено да у овом деривату имамо пре свега трагове својеврсне суфиксне редупликације, која је настала у циљу појачавања и обнављања одређених творбених значења (исп. *виштитич-иј(а)-лук* > *виштитичлук*, *војвод-ин(а)-лук* > *војводилук*, *бесн-ил(о)-лук* > *беснилук* и сл., в. II).

Повратно, овај дериват се може везати и за поједине турске основе, као у примеру *агилук* („Агилуке, своје спахилуке”, поез., С. Грчић, РСАНУ, исп. тур. *ağalık*).

в-1) Дериват *-инлук* развија се из турских образовања типа *зејтинлук* (‘башча од маслинових стабала, маслињак’, Škalj., тур. *zeytinlik*), у којима се *-инлук* јавља као завршетак. Следећу фазу у издвајању овог деривата назначују хибридна образовања типа: *кучкинлук* (‘нечовештво, безобразлук’, Ђукановић 1995: 191), *јединлук* („кад човјек живи са женом и нејаком дјецом”, Високо, РСАНУ), *детинлук* / *дјетинлук* (Ц. Гора, РСАНУ), *домаћинлук* (‘домаћинство’, Б. Станковић, РСАНУ), у којима учествују домаће основе на *-ин*. Ипак, нема јасних потврда овог деривата (исп. *-анлук*).

II.

У грађењу изведеница турским суфиксима *-џија*, *-лија* и *-лук* уочава се присуство више деривата. Они се могу сврстати у *а-*, *е-* и *и-*тип, које прате подтипови најчешће сонантски обележени, тј.: *ан-*, *ен-* и *ин-*. Међу њима се по броју примера, па и продуктивности, издваја *а-*тип, што потврђује његова заступљеност и у савременим творбеним процесима, које добро представља жаргон. Овај тип се у исто време једини карактерише посебним, продуктивним *ај-*подтипом, код суфикса *-лија*. Ови системски односи могу се представити следећом табелом:

	-а(н)-	-е(н)-	-и(н)-
-џИЈА	1. главаџија 2. зборанџија	1. мудреџија 2. главенџија	1. коњиџија 2. -
-ЛИЈА	1. грудалија 2. брканлија*	1. гранчелија 2. -	1. - 2. -
-ЛУК	1. кучкалук 2. /аганлук/	1. - 2. силенлук	1. момчилук 2. -

* Овде се укључује и дериват *-ајлија*.

Суфиксни деривати се јављају у оквиру знатног броја хибридних образовања која по својој структури, у ствари, често представљају директан продужетак турских творбених механизма. То показује велики број образовања чијом би се основом могли сматрати пуни номинативни облици, једински или множински (нпр. *главаџија* / *главеџија*, *кораџија* / *кореџија*, *крпаџија* / *крпеџија*, *коњиџија*, *брадалија*, *војводалук*, исп. и: *пиџанџија*, *пиџанлук*, *кучкинлук*), за које се везују суфикси *-џија*, *-лија* и *-лук*. То оштро одудара од творбених принципа који важе у домаћој творби речи (исп. Даничић 1876: 77-78). Према турском моделу творбе, овде, у ствари, и не учествују деривати, већ њихове основне творбене морфеме (исп. тур. *kavga-si*, *para-li*, *sigara-lik*, према срп. *кавг-аџија*, *пар-аџија*, *цигар-алук* итд.). Реч је о сукобу два различита језичка система, аглутинативног, којим се карактерише турски језик, и флективног, који је обележје српског, као словенског и индоевропског језика. Разлику добро илуструју управо облици који су примљени из турског, а који су се успешно адаптирали домаћем морфолошком и творбеном систему. Тако, према тур. *limonataci* (*лимунатаџија) у српском језику се јавља *лимунџија*, уз уобичајено учешће творбене основе (*лимунад-*) и пратећих појава на морфемском споју. Исти однос препознајемо у срп. *Медџинлија* : тур. *Medineli*, срп. *цигарлук* : тур. *sigaralik*, срп. *меџетлук* : тур. *mezelik* (в. Škalj.) итд.

Међутим, велика флукуација различитих типова деривата указује на још већа одступања од основних модела који су преузети из турског. Она се, пре свега, карактеришу приличним морфолошким „слободама” у области установљавања деривата, у шта се укључују и турске основе које су накнадно изложене овим процесима. То најбоље показују различити типови паралелизама који се јављају међу овим образовањима, односно разгранат систем творбених дублета у области ових деривата, и у њиховом односу према основним творбеним морфемама. Задржаћу се на главним типовима ових дублета:¹⁷¹

а) консонантско-вокалски тип (нпр. *-џија* / *-а(н)џија*, *-е(н)џија*, *-и(н)џија*) - турске основе:¹⁷² *манџија* (Динић 1992: 451) / *мани-*

¹⁷¹ Класификујем их према природи иницијалне суфиксне фонеме, односно сегмента. У загради дајем изворе само за оне примере које нисам наводио у првом делу овог чланка.

¹⁷² Турске изведенице, ако су са савременог аспекта творбено прозирне, равноправно укључујем у творбену анализу са осталим изведеницама. Наравно, са ас-

џија; Шамлија (Бук 1852) / шамајлија; џамлија (Škalj.) / џамајлија; Мединлија (Škalj.) / Мединелија; драмлија (Škalj.) / драмалија, драмајлија; џигарлук (Škalj.) / џигаралук; бекрилук (РСАНУ) / бекријанлук (исп. буг. механджџија / механеджџија, Геров, 1-5; афионлија / афионалија, РРД); нетурске основе: прелџија (Škalj.) / преленџија; шалџија (Škalj.) / шалиџија; винџија (РСАНУ) / винаџија; бунџија (РСАНУ) / бунаџија; бојџија (РСАНУ) / бојаџија (: бој); глобџија (РМС) / глобаџија; подвалџија (РМС) / подвалаџија; сретлија (Златковић 1989: 450) / среталија, срећалија; мустаклија (Митровић 1984) / мустаћанлија; свињлук (Марковић 1986: 438) / свињалук; гадлук (RJAZU) / гадалук, гадилук; ковачлук (РСАНУ) / ковачилук; вешитчлук (РСАНУ) / вишитчилук (исп. буг. бунтчија / бунтаджџија, вардџија / вараджџија, РБЕ; архондардџија / архондарадџија, РРД; потџрдџија / потџрадџија, Геров, 1-5).¹⁷³

б) вокалско-сонантски тип (нпр. -џија / -ан-џија, -џија / -ен-џија, -иџија / -ин-џија) - турске основе: кавеџија / кафенџија; дугмеџија / дугменџија; пашалија (Škalj.) / пашајлија; паралија / парајлија; срмалија (Škalj.) / срмајлија; решмалија / решманлија, решмајлија; драмалија / драмајлија; агалук / аганлук, исп. и чаршилија / чаршинлија (Škalj.); нетурске основе: главеџија / главенџија; бојаџија / бојанџија (: бој); пушаџија / пушанџија; збораџија / зборанџија; Врањалија / Врањанлија; граналија / гранајлија; дугалија / дугајлија, дуганлија; бркалија / брканлија, бракајлија (исп. буг. борбаджџија, РБЕ / борбанджџија, Геров, 6). Овде се издваја подтип са варијацијама у иницијалном суфиксном вокалу, исп. лулеџија / луланџија.

в) вокалско-вокалски тип (нпр. -а-(н)џија / -е-(н)џија / -и-(н)џија) - турске основе: скелеџија / скелаџија; кавеџија / кафиџија; ћошалија / ћушелија; агалук / агилук; нетурске основе: глваџија / главеџија; крпаџија / крпеџија; кораџија / кореџија; пушаџија / пушеџија; коњаџија / коњиџија; веслаџија / веслеџија; момчалук / момчилук; газдалук / газдилук; пашалук / пашилук (: пастџи); гадалук / гадилук; војводалук / војводилук (исп. буг. пиелџк / пијалџк, РРД).

пекта дијакроничке творбе и посебно творбе речи у турском, те њихове морфолошке адаптације у српском језику, овде би се морао користити другачији методолошки приступ.

¹⁷³ Исп. и: електриджџија (/ електрикаджџија), завидџија (/ завистчија) (РБЕ).

Број паралела се, наравно, повећава ако се узме у обзир укупно учешће суфиксних деривата по исказаним типовима, као у примерима: *кавеџија* / *кафенџија* / *кафџија*, *главаџија* / *главеџија* / *главенџија*, *боџија* / *бојаџија* / *бојанџија*, *пушаџија* / *пушеџија* / *пушанџија*, *драмлија* / *драмалија* / *драмајлија*, *агалук* / *аганлук* / *агилук* и сл.¹⁷⁴ (Број дублетних образовања додатно повећава варијантност истокоренских конкурентних основа, чије су изведенице често синонимне,¹⁷⁵ исп.: *картаџија* : *картарџија* (РСАНУ), *шалџија*, *шалиџија* : *шаљивџија* (RJAZU), *боџија*, *бојаџија*, *бојанџија* : *бојовџија* (РСАНУ), као и *кучкалук* : *кучкинлук*, *домаћилук* : *домаћинлук*, па и *пасјалук* : *пашчетлук* итд.).

Ове морфолошке појаве своја исходишта налазе у бројним разлозима. Свакако се део разлога налази у перинтеграционим процесима у оквиру готових турских изведеница адаптираних у српском језику. Али се тиме сви разлози не исцрпљују. На то указује чињеница да се у процесу развоја овог сложеног система деривата ствара једна заједничка структурна особеност. Она је везана за стварање иницијалних, протетичких вокала везаних за творбене морфеме *-џија*, *-лија* и *-лук*. То је, очито, потекло из потребе за укључивањем основних принципа домаће деривационе комбинаторике. Суфиксима *-а/е/и/(н)џија*, *-а/е/и/(н/ј)лија*, *-а/е/и/(н)лук* избегавају се могућа фонетска упрошћавања изазвана природом морфемског споја, чиме се лакше чува семантика изведене речи. Разумљиво је што је на структурном плану ово уобичајена појава управо код једносложних творбених основа, и то у два основна случаја:

- када се основа завршава консонантском групом: *брзаџија*, *велеџија*, *кифлеџија*, *филмаџија*; *газдалија*, *гужвалија*, *замкалија*,

¹⁷⁴ По основи овакве морфолошке разлике могуће је успостављање семантичке дистинкције између појединих изведеница, исп.: *беглија* ('бег', Митровић 1984) / *бегљлија* ('човек из угледне породице, беговић', Стевановић 1983), *кубалија* ('врста некадашњег дугмета', Митровић 1984) / *кубџлија* ('украшни део на прстену', РСАНУ) и сл. Домет оваквих типова семантичке дистинкције је врло ограничен.

¹⁷⁵ На другој страни, са ширег творбено-семантичког аспекта у ово се може укључити и морфолошка варијантност између семантички блиских суфикса, у овом случају између *-џија* и *-лија*, исп.: *бахтаџија* (РСАНУ) / *ба(х)тлија* (Škalj.), *дућанџија* / *дућанлија*, *мегданџија* / *мејданлија* (РСАНУ), *мираџија* / *миразлија* (РСАНУ), *махалџија („махалџика”, Бован 1989, I: 202) / *махалелија* (Škalj.), те и: *боџија*, *бојаџија*, *бојанџија* / *бојлија* (Златковић 1990: 710), *шеширџија* / *шеширлија*, *дуганџија* / *дуганлија* и сл.

игралија, прсталија, трептелија; дивљалук, кењчилук, кучкалук, момчалук, пасјалук (исп. буг.: бџмбаджия, борбаджия, бјџкаджия, вџркаджия, жичкаджия, РБЕ);

- када се основа завршава консонантом који може изазвати фонетска упрошћавања на морфемском споју: лађација, тупација; Врањалија, колалија; влахалук, силенлук (исп. буг.: бедаджия, белџтаджия, РБЕ), али и у другим случајевима у којима се „вокализованим” суфиксима чува семантика образовања, исп.: лугација, дупајлија, дугајлија.

На овај начин, променом своје структуре, турски суфикси се успешно укључују у постојеће принципе домаће деривационе комбинаторике, исп. лађ-ар : лађ-ација; весл-ач : весл-ација; игр-ач : игр-ација, игр-алија; газд-аш : газд-алија, газд-алук; мри-ав : мри-ајлија; брк-ат : брк-ајлија; дивљ-аштво : дивљ-алук; бесн-ило : бесн-илук итд., на шта је указивано управо у оквиру подршке коју је домаћи морфолошки систем пружио развоју ових деривата. На структурном плану, турски суфикси се, тако, често понашају као творбени супституенти, успешно се уклапајући у постојећу морфолошку структуру, те потврђујући у правом смислу свој алтернативни карактер (исп. и: пијан-ица : пијан-ција, бојов-ник : бојов-ција, једин-ство : једин-лук, пијан-чење : пијан-лук, *отиман-је : отиман-лук и др.).¹⁷⁶ То понекад представља проблем у синхронијском одређењу структуре ових образовања, посебно с обзиром на могуће присуство семантичке дистинкције међу творбеним дублетима. Корени ових појава су дубоки и понекад нас воде у далеке процесе билингвизма и творбеног калкирања.

Најзад, и фонетска упрошћавања на морфемском споју у српском језику, често дисимилативно обележена, могла су имати за последицу стварање одређених типова завршетака, те имати и одређеног удела у формирању суфиксних деривата (в. нпр. фус. 156, 160). Могу се издвојити два основна начина оваквих упрошћавања. Она настају:

¹⁷⁶ У оваквим процесима није увек могуће открити путеве суфиксне супституције. Понекад се ти односи свде на прсте морфо-фонетске интеракције, па је тако облик *дугулија* ('врло висок, сувоњав човек', РСАНУ) вероватно настао укрштањем облика *дугуљаст* и *дугалија*. На то указује и однос типа *главн-и* (*глав(е)н-ција*) : *глав-енција*, *силн-и* (*сил(е)н-лук*) : *сил-енлук*, где је вероватно реч о својеврсној консонантској атракцији из појединих творбено релевантних основа (нпр. сонант *н* из облика *главн-и*, *силн-и*), у суфиксни дериват (*-енција*, *-енлук*).

а) губљењем фонеме из различитих консонантских група које се образују на морфемском споју: *пореџија* ('порежџија', Динић 1992: 508), *мираџија* (/ *миражџија*, Јагодина, П.Р., исп. буг. *завидџија*, РБЕ), **крчаџија* („крчаџика”, Бован 1989, II: 385, од: *крчаџија*, исп. буг. *електриџија*, РБЕ; *дуралија*, „конџа дуралиа”, Геров, 6), можда и: *домаћилук* од *домаћинлук*, *војводицлук* од **војводицлук* и сл.¹⁷⁷

б) консонантским алтернацијама на морфемском споју, чиме се обично обезбеђује морфемска граница: **крчаџија* („крчаџика”, Бован 1989, I: 120, од: *крчаџија*, исп.: *саџија* према *саатџија*, Елез., тур. *saatçı*), *мајлија* ('човјек који у својим радњама, говору или покретима показује неку одсјечност и сигурност', Цетиње, РСАНУ, од: *маџлија*, в. РСАНУ), као и: *тумажлије* ('широке шалваре, гаће или димије', према: *туманлије*), Škalj., тур. *tıman-*), *буздовајлија* ('врста крушке', РСАНУ, исп. *буздованлија* 'врста јабуке', РСАНУ, тур. *buzdoğanlı*), или *батајлија* / *батајлија* ('нешто покварено, неупотребљиво, запуштено, рђаво', Ужице, РСАНУ, тур. *battal-*). На другој страни, тако је и *испинџија* могло настати од **испиџија*, а *чаршилија* од **чаршиџија* (исп. *зерда(н)лија* : *зёрдав*, Škalj., тур. *zerdeva-li*) итд.

У дисимилативној фонетској вредности овде се често јављају сонанти *ј* и *н*.¹⁷⁸ На овај начин посебно је подржан развој деривата *-ајлија*,¹⁷⁹ који је могао настати и у оквиру процеса даљинске дисимилације, тј. деривационе комбинаторике, исп. *гранајлија* (*н - ј*), а не *грананлија* (*н - н*), као што се сличан процес може претпоставити за облик *бојанлија* (*н - л*) уместо *бојајлија* (*ј - ј*) и сл.¹⁸⁰ То делом

¹⁷⁷ Могуће су и супротне појаве, тј. аналошко формирање консонантске групе на морфемском споју, нпр. *потраџија* (/ *пџтраџија* : *потра*, Стијовић 1990: 293). Исп. и дијал. *мираџија* (: *миражџија*, РСАНУ), са тежњом за очувањем морфемске границе у условима фонетске нестабилности групе *џц* (*шч*) на морфемском споју.

¹⁷⁸ Тај дисимилативни фонетски елеменат могао је бити уопштаван. Уз одредницу *кркалук* Шкаљић пише: „од наше ријечи 'krkati' osnov 'krka' + tur. suf. *-luk* sa umetkom pomoćnog glasa 'n'” (Škalj.), што може упућивати на стилемску вредност овог сонанта (исп. *сјечинбаша*, *точинбаша* и сл.). Међутим, вредна је пажње чињеница да се уметнуто *н* јавља и у турцизмима (в. Јашар-Настева 2001: 197).

¹⁷⁹ Познато је да се сонант *ј* може јавити као стилско средство у балканском фолклору (исп. „Јашиковах три године дана”, Škalj.: *zànar*).

¹⁸⁰ Могући су, наравно, и други типови алтернација, исп. *мустаклија* ('мушкарац с лепим, великим брковима', Митровић 1984), *спанаклија* ('пекарско пециво са спанаћем', Живковић 1987), са алтернацијама *ћ/х* на морфемском споју.

релативизује Скокова тумачења о настанку појединих деривата (в. фус. 160), а с обзиром на корпус у коме се јављају оваква образовања није искључено да се појава њихове сонантизације мора посматрати и у контексту стилске функције.

Јер, несумњиво је да је утицај фолклорног поетског дискурса, вероватно најпре у оквиру муслиманске поезије, на овом плану био значајан. У њему су посебно дошли до изражаја процеси морфемске аналогije, додатно усложњавајући постојеће творбене и морфолошке механизме. Утицаји суседног гласа, суседног слога, суседне речи, у оквиру разноврсног фолклорног миљеа, дали су битна стилска обележја овим појавама. Тако је у стиху „Завеслајте девет веслеција” (И. Броз - С. Босанац, РСАНУ) облик *веслеција* свакако настао под утицајем овде изражене асонанце. Облик *добраклија* је вероватно настао за поетске потребе антонимије, према облику *опаклија* („Није ово *опаклија* већ *добраклија*, / *опак* био ко јој име наденуо”, В. Караџић, РСАНУ). Етимолошка фигура, добро позната балканској епици, такође је утицала на стварање деривата, као у примеру: „Три га мени *куде кудеције*” (Н. Кашиковић, РСАНУ), где је према презентском облику 3. л. мн. *куде* створена изведеница *кудеција*. Облик *гађајлија* („Нами друже, 'ваке *гађајлије*”, Н. Беговић, РСАНУ) вероватно је настао универбизацијом израза *гаће колалије* (исп. „за Анкине гаће колалије”, Вук 1852: *колалије*). Итд.

У фолклорном поетском дискурсу је утицај околног сазвучја, риме, у великој мери одредио природу суфиксних деривата, па делом и творбених основа, омогућујући знатне песничке слободе и готово маниристичко обележје овим језичким појавама:

„Сам' осташе *дв'је крачалије*,
Крачалије у *дв'је бакрачалије*”
(С. Босанац, РСАНУ);

„*Деленције*, *преленције*,
које ли су доба ноћи”
(И. Зовко, Škalj.);

„Кад стадоше *дв'ије даровције*,
да дарују киту и сватове”
(К. Херман, РСАНУ);

Природа морфемског споја додатно је резултовала варијантношћу и у оквиру дублета, исп. наведене примере *миражција* / *мираџција* / *мирација*, као и у Škalj.: *екмѣкчија* / *екмѣшчија* / *екмѣџија*.

„И даде јој *двиге пратиције*”
(В. Караџић, РСМ).¹⁸¹

На учесталост ових појава, како показују и претходни примери, посебно су утицале метричке правилности:

„А у благо вргли *ћелаџије*”
(Вук 1852);

„А од кола *играџије!*”
(Н. Шаулић, РСАНУ);

„*Лађаџијо*, превези ме тамо”
(Митровић 1984).¹⁸²

Колико су метричке законитости овде могле утицати на творбене процесе, потврђују дублети профилисани управо према оваквим захтевима. У примерима: „У вино су љуте *пјанаџије*” (Вук 1852) / „У пиву је тешка *пијанџија*” (Škalj.) уочава се начин метричке адаптације различитих дијалекатских облика (*пјан* : *пијан*), управо уз помоћ различитих деривативних средстава (*пјан-аџија* : *пијан-џија*). Посебно је поучан паралелизам у примерима: „Преко мора на *Шамлије* Турке” (Вук 1852) / „Скидоше им седла *шамажлије*” (Исто), који показује начине поетске адаптације изворног турцизма (тур. *şamli*), управо у зависности од поетско-метричких законитости. Иако овде, за разлику од претходног случаја, имамо различит број слогова у изведеницама, оне се и у једном и у другом случају успешно уклапају у метрику стиха, ослањајући се на расположиве творбене варијанте, засноване управо на односу суфикс - суфиксни дериват. То се графички може представити на следећи начин:

¹⁸¹ Исп. и: „кад ти сједе од Никшића Турци, / *чаркаџије* и *уводаџије*” (В. Караџић, РСАНУ), „*Збораџије*, хитре *мегданџије*” (С. Орловић, РСАНУ), „О *Мелија* турски *бахтаџија!*” („Босанска вила”, РСАНУ).

¹⁸² Исп. и: „А мој драги један *лафаџија*” (И. Зовко, Škalj.), „на чакшире ковче *џамаџлије*” (Курт, Škalj.), „на својијех девет *дукаџлија*” (Броз - Босанац, РСАНУ).

1	2	3	4		5	6	7	8	9	10
Пре	ко	мо	ра		На	Шам	ли	је	Тур	ке
Ски	до	ше	им		сед	ла	ша	мај	ли	је

Разумљиво је, отуда, што су и код појединих аутора, који стварају по угледу на народну поезију, препознатљиви слични поетски манири, на пример: „Гранајлије пушке дохватише” (Стевановић 1983), „После крви, после мука, / После дивљег мегданлука” (Ђ. Јакшић, РСАНУ), „Има јесам млине и млиницу, /... Агилуке, своје спахилуке” (С. Грчић, РСАНУ), „Најамници крвопролитници, / Као ове дахијлије дерне” (О.Ј. Новић, РСАНУ), „То је дервиш брадалија, / по имену Праг-Алија” (С. Куленовић, РСАНУ), „Хоће л’ бити шљива / Да се пече / Добраклија / Мученица / Стомаклија” (Р. Кошугић, РСАНУ). Итд.

Стилску функцију ових образовања потврђује њихов лексикографски статус у српском језику. У Вуковом *Српском рјечнику* то су у великом броју тзв. „стајаће речи”. Облици као *кудеџија*, *играџија*, *пијанџија* се не јављају у РМС, а у РСАНУ су потврђени само у по једном примеру, и то из народне поезије. Наведени примери из савремене уметничке поезије, *дахијлија*, *брадалија*, у РСАНУ се јављају као индивидуални облици, а изведеница *мегданлук* је у истом речнику представљена као нераспрострањен облик.

ХИБРИДНЕ РЕЧИ

Под хибридном речи у лингвистици се обично подразумева она реч чији су саставни делови преузети из различитих језика (Simeon 1969), односно реч која је састављена од разнородних елемената (Ахманова 1966, Ресо / Stanojčić 1972).¹⁸³ При том се најчешће мисли на спој домаће, или одомаћене основе и стране творбене морфеме.¹⁸⁴ Хибридна реч се, дакле, може јавити као производ различитих међујезичких додире и утицаја, почевши од оних базичних, билингвног типа, до књижевнојезичких и општекултуролошких. Отуда хибридна реч, као превасходно творбена категорија, већ дуго привлачи пажњу филолога, који својим истраживањима у овој области приступају са различитих становишта, лингвогеографског, нормативистичког, стилистичког и др. Творбени инвентар јужнословенских језика обилује хибридним образовањима, али управо на плану хибридне творбе он показује и одређене типолошке неуједначености које су у великој мери производ саме језичке издиференцираности овог поднебља. Реч је, пре свега, о међусобној поларизацији између балканизованих и небалканизованих јужнословенских језика, која је дошла до изражаја и на плану успостављања различитих типова хибридних образовања (исп. Леков 1958: 7-8). Део јужнословенских језика, који је под утицајем суседних балканских језика претрпео знатне структурне промене, у свој језички систем укључио је читав низ општебалканских несловенских твор-

¹⁸³ У хрватском књижевном језику у употреби је термин *мјешовита твореница*: „Мјешовите су творенице ријечи творене од саставница које припадају разним језицима” (Babić 1986: 44).

¹⁸⁴ Посебан случај морале би представљати изведенице чији творбени конституенти потичу из истог, страног језика, дакле истородни су, али је њихов творбени спој остварен тек у језику примаоцу, у виду секундарне појаве која се, као таква, у изворном језику, тј. у језику даваоцу не јавља. Такав је, на пример, случај са једним бројем псеудотурских изведеница, као *демирли* (: демир), *самурли* (: самур), *лимунли* (: лимун) и сл., које посебно карактеришу поетски корпус балканословенског фолклора (исп. Дмитриев 1928, Јашар-Настева 1962-1963: 281-282, Schmaus 1979: 361).

бених морфема. То је, наравно, морало наћи одраза и у савременим књижевним језицима овог поднебља, у македонском, бугарском, па и српском и хрватском књижевном језику.

Најснажнији балканистички нанос, у овом смислу, чине турски суфикси, посебно суфикси *-чија* / *-џија*, *-лија*, *-лук* и *-(х)ана*. Готове турске изведенице са овим суфиксима срећу се у српском језику углавном од XVII века, али се од XVIII века ови суфикси шире везују и за нетурске основе (исп. Stachowski 1961: 121-122). Најезде ових творбених морфема, као и турцизама уопште, није се могао одбранити ни српски књижевни језик, и поред одређених отпора који су почетком XVIII века нарочито били велики у српској Војводини. Штавише, српски књижевни језик предвуковског периода, који је у приличној мери већ био окренут народном језику, потврђује знатно присуство турцизама (в. фус. 122), укључујући и низ турских суфикса у хибридном образовањима.

Добру потврду овоме даје књижевно стваралаштво Гаврила Стефановића Венцловића, српског богослова и беседника, преводиоца и песника из Угарске (XVII-XVIII в.). Венцловићев језик је у великој мери саображен религиозно-поучним и литерарним циљевима, али ослонивши се на народну реч (исп. Радић 1987), укључио је велики број оваквих образовања, неретко појачане стилске вредности:

- *управаџија* („А допосле изађе томе стаду пастир, врли управаџија назиданској цркви”), *двознанџија* („двознанџија је, да речем, ковач и колар”), *отрубџија* („отрубџије на јелу, пијанице, неваздржници”), *прекупчија* („прекупчија [...] све прохесапи [...] и да није у чему штетовао врло то расматра”), *грабџија* („врло мрзио на свакога обестна и неправна човека, грабџију, туђоизелицу”), *пркосџија* („јогунице, пркосџије, инаџије, гори од горега”);
- *новајлија* („а еда јест од тога подретла тај новајлија твој ашик”), *опаклија* („ако ли је opakлија и злица, оно ка и сатана отпадник”);
- *честитлук* („господари стараху се о њихову се боравку, а кроштоно божији честитлук”), *нешташлук*, *пустошлук* („Таа младост некако притегнута је к нешташлуку, ка ждребци с жвалама к плоту, а они тога пустошлука не зактеваху ни видети”), *злочестлук* („давати християном леп наук, и изобличавати његову злобу и злочестлук му”), - и др.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Примери су ексцерпирани из следећих извора: *Житија, слова и поуке раних светаца*, Архив САНУ, инв. бр. 84/270 (1, 9, 10-11. и 12. пример, на стр.: 36,

И лексикографска дела указују на присуство оваквих хибридних образовања у предвуковском периоду, исп.: *биртаџија* (1749), *болтаџија* (1767), *бунџија* (1791), *говорџија* („неком дугоречивом говорџији”, 1803), *квартирџија* (1716), *мајорџија* (1791) / *мајурџија* (1660), *папирџија* (1805), *рачунџија* (1767), *суваџија* (1805); *арендатлук* (1723), *газдалук* (1808), *гурманлук* (1805), *киџошлук* („презирао је он све оно ... што је к паради и киџошлуку служити могло”, 1792), *кочијашлук* (1767) / *кочишлук* (1805), *мајсторлук* (1711), *несташлук* (1808), *сабовлук* (1788), *христијанлук* (1786); *џигљана* (1810) итд. (Михајловић 1972-1974). С обзиром на културно поднебље на којем се највећим делом развијала предвуковска књижевност и писменост, разумљиво је што се у хибридним образовањима нашао већи број мађарских (исп. *болтаџија*, *мајорџија* / *мајурџија*, *кочијашлук* / *кочишлук*, *сабовлук*) и немачких основа (*биртаџија*, *квартирџија*, *џигљана*).

И у следећем периоду турски суфикси су присутни у српском језику. Вуков *Српски рјечник* из 1852. године донео је велики број хибридних изведеница грађених турским суфиксима, укључујући и један број тзв. „стајаћих речи” („ст.”), које Вук није забележио у живом говору, већ у народним умотворинама, обично песмама:¹⁸⁶ *ваљџија* (и *хваљџија*), *говорџија*, *делџија* (и *дилџија*, *дјелџија*, *ђелџија*), *кордованџија*, *крпџија*, *ловџија*, *мајурџија*, *пјанџија* („У вино су љуте пјанџије”), *рачунџија*, *сљџија*, *шалџија*; *гранџија* („Гранаџије пушке дохватише”), *добраклија* („Није ово opakлија, већ добраклија”), *дугџија*, *ндваџија*, *шувџија*, *Босанлија* („Да не удре Турци Босанлије”), *Будимлија*, *Видинлија*, *Мостарлија*, *Нишлија*, *Новопазарлија* („И Илија Новопазарлија”), *прекоморлија*; *безобразлук*, *пасјалук*, *пусташлук*, *Ришћанлук* (и *Хришћанлук*), - и др. Осим посредних указивања на извесне поетске функције хибридних изведеница, као и почетних уочавања функције суфикса као стилско-семантичког интензификатора (исп. *бињџија*, *ловџија*, *шалџија*), Вук није детаљније улазио у ову проблематику.

На другој страни, судећи по организацији речничке апаратуре, Вук је у знатној мери одредио место ових изведеница у творбеном

271а-б, 86, 18а), Витковић 1887 (8. пример, стр. 412), Павић 1972 (од 2. до 7. примера, на стр.: 13, 94, 83, 270, 102, 305). Примере из прва два извора преносим савременом графичком.

¹⁸⁶ Вук, ипак, није доследно обележавао „стајаће речи”.

систему српског књижевног језика, и то управо тиме што је хибридне изведенице које садрже турске суфиксе, кад год се то могло, упућивао на оне са домаћим суфиксом. Тако ће одредницу *говорџија* упутити на *говорљивац*, *пјанаџија* на *пјаница*, *хвалџија* на *хвалиша*, *шалџија* на *шљивац*; *дугаџија* на *дугоња*, *прекоморлија* на *прекоморац*, док ће одреднице *Босанлија*, *Будимлија*, *Мостарлија*, *Новопазарлија* упутити на *Босњак* (на ову одредницу упућује и одредницу *Босанац*), *Будимац*, *Мостарац*, *Новопазарац*; одредницу *безобразлук* упутиће на *безобраштина*, *бестилук* на *бестџинство*; *свилана* на *свилара*, и др. Овакав Вуков поступак био је у складу са његовом тежњом да се турцизми потисну из српског језика (в. *Реч унапред*).¹⁸⁷ С тим у вези, важно је истаћи да је готова турска образовања Вук ређе упућивао на хибриде, вероватно зато што их није потврдио у говорима (исп. *ајлџчија*, *конџија*, *папџија*, *скџелија* и др.). Ипак, изгледа да је тамо где је потврдио присуство домаћег конкурентног суфикса, Вук оваквим образовањима давао предност. Тако, *кестџија* упућује („vide”) на *кестџнар*, *чизмеџија* на *чизмаџ*; *кубурлија* на *кубурџи*, *оџаклија 2* на *оџаковић*, *пашџија* / *пашџија* на *пашинац* и сл.¹⁸⁸ На другој страни, Вук је поједине хибриде са турском осном посредно упућивао („cf.”) на изворну форму, као у примеру: „*читлџџар* т. cf. *читлџџија*”, а хибрид са домаћом осном могао је бити посредно упућиван на истокоренску изведеницу са домаћим суфиксом, исп. „*точџија* т. [...] cf. *тоџац*” (овде уз међусобно упућивање једног облика на други). Из свега овог се, ипак, не може закључити да се Вук искључиво оријентисао према пореклу основинске речи, као критерију у избору одговарајућег суфикса, тј. у могућем давању предности одређеној творбеној морфеми. У појединим случајевима, Вук је изворни и хибридни облик доносио паралелно и равноправно у заједничкој одредници, један испод другог, исп.: *јабанац* / *јабанлија*, „cf. туџин” (в. *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику*).

¹⁸⁷ Наравно, Вук је и готова турска образовања упућивао на домаће лексичко-творбене еквиваленте, када је то било могуће, нпр.: *ашчија* на *кџџар*, *ђумрџчија* на *џаринџ*, *јазџија* на *пџџар*; *миздраклија* на *копљанџ*, *серџија* на *крајџиџ*, *срџија* (пушка) на *сребрџача*, *Стамбџија 1* на *Цџриџџанин*; *дџслук* на *приџтељство*, *дуџманџлук* на *неприџтељство*; *шџбокџана* на *стрџжара*, итд.

¹⁸⁸ У РМС у оквиру одреднице *пашџија* / *пашџија*, 'човек који служи у паше', не упућује се на облик *пашинац* / *пашинац*, који се такође налази међу одредницама, а експерпиран је из Вуковог Српског рјечника.

Низ турских суфикса остао је у живој употреби и у савременом српском књижевном језику. Њихову продуктивност данас потврђују управо бројна хибридна образовања.¹⁸⁹ Грађа коју нам, на пример, пружа РМС указује на континуитет хибридне творбе овог типа у српском књижевном језику. У основама ових образовања уочавамо како домаће и давно одомаћене, тако новије облике међу којима и један број интернационализама: *амрѐлџија*, *бифѐџија*, *бомбонџија*, *брџаџија*, *вџаџија*, *вашџија*, *винограџија*, *винџија*, *глобаџија* / *глобџија*, *говџија*, *готованџија*, *збџија*, *интерѐџија*, *каналџија*, *капаџија*, *киблаџија*, *клџија*, *ликѐрџија*, *малтѐрџија*, *млѐкаџија*, *немџија*, *оговџија*, *перѐџија*, *пџија*, *подвалаџија* / *подвалџија*;¹⁹⁰ *брџија* / *брџија*, *варџија*, *дугџија* / *дугџија* / *дугџија*, *капџија*, *манастирџија*, *мриџија*, *неспаџија*, *новаџија* / *новаџија*, *санитѐтџија*, *универзитѐтџија*, *факултѐтџија*; *барбарџија*, *безобразџија*, *бесниџија*, *бестџија*, *гадџија* / *гадџија* / *гадџија*, *дивљџија*, *ђавџија*, *женскаџија*, *лажџија*, *леншџија*, *лопџија*, *мајстџија*, *невџија*, *несрџија*, *нитковџија*, *ништџија*, *пиџија*; *врџија*, *дестџија*, *електџија*, *куглаџија*, *ледаџија*, *оружџија*, *пџија*, *соколаџија*, *стреџија*, *топлаџија*, итд.

Вредни су пажње начини на које се представљају образовања са турским суфиксима у РМС, укључујући пре свега аспект њиховог односа према синонимним облицима, тј. облицима са конкурентним суфиксима.¹⁹¹ Из мноштва модела и подмодела издвојићу основне:

1. Модел описног, обично синтагматског тумачења значења изведенице (творбено значење), без навођења истокоренског синонимног облика са конкурентним суфиксом:¹⁹² *амрѐлџија* 'израђивач, оп-

¹⁸⁹ Исто се може констатовати за савремени македонски и бугарски језик. На појаву творбених хибрида у македонском међу првима је указао Б. Марков (1955). Образовања овакве творбене структуре позната су и бугарском књижевном језику (Радева 1987: 42-43, 50).

¹⁹⁰ У хибридним образовањима аломорф -џија готово се не среће. То говори у прилог чињеници да су иновације на плану хибридности праћене иновацијама на морфонолошком плану.

¹⁹¹ Посебан случај представљају хибридна образовања са турским суфиксима чији су еквиваленти сложенице, нпр.: *пџија* 'пивопија', *дваџија* 'дваеспарац' (исп. и *новаџија* / *новаџија* 'новодошавши') и сл.

¹⁹² То не значи да се међу другим речничким одредницама неће јавити управо тај облик са конкурентним суфиксом. Тако, иако је у оквиру тумачења одреднице *кукавичџија* дат искључиво синтагматски еквивалент (в. следећу фус.), међу од-

рављач или продавац амрела', *ваша̀рџија* 'онај који тргује на ваша-ру', *виногра̀џија* 1 'чувар винограда', *кифлѐџија* 'онај који продаје кифле', *малтѐрџија* 'онај који припрема малтер', *роман̀џија* 'писац романа', *фѝлмаџија* 'човек који снима филм, који се бави филмом'; *дефицѝтџија* 'онај који прави дефиците', *златàџија* 'златан накит', *комитѐтџија* 'члан комитета', *мршàџија* 'мршав човек', *Нишџија* 'човек из Ниша', *престѝжџија* 'носилац престижа', *пубертѐтџија* 'онај који је у пубертету'; *безобрàзлук* 1. безобразно понашање (исп. и: 'дрскост, непристојност'), 2. безобразан поступак', *качàрлук* 'качарски занат', *лажòвлук* 'вештина лагања', *столàрлук* 'столарски посао'; *електра̀на* 'електрична централа', и др.¹⁹³

2. Модел тумачења значења изведеница помоћу истокоренског синонимног облика са конкурентним суфиксом, при чему се на овај облик указује:

а) експлицитно: *бару̀џија* 'в. барутар', *бетòнџија* 'в. бетонирац', *бојаџија*¹ 'в. бојар', *бòјаџија*² 'в. бојац', *бунџија* 'в. бунтовник', *бурму̀џија* б 'в. бурмуташ', *вагаџија* 'в. вагач', *гло̀баџија* 'в. глобар', *згр̀таџија* 'в. згрталo', *зур̀лаџија* 'в. зурлаш', *каван̀џија* 'в. каванар', *кестѐнџија* 'в. кестенар', *кона̀џија* 1 'в. коначар', *коња̀џија* 'в. коњушар', *ловџија* 'в. ловац', *мàсаџија* 'в. масарош', *мѝнаџија* 'в. минер', *млѐкаџија* 'в. млекар', *огово̀рџија* 'в. оговарач', *окло̀бџија* 'в. оклопник', *папу̀џија* 'в. папучар', *пјан̀аџија* 'в. пијаница', *подр̀умџија* 'в. подрумар', *порѐжџија* 'в. порезник', *пратѝџија* 'в. пратилац', *пр̀ко̀жџија* 'в. пркосник', *терѐнџија* 'в. теренац', *фѝјакѐрџија* 'в. фијакерист(а)', *хабѐрџија* 'в. хаберник', *хва̀лџија* 'в. хвалисавац', *чàркаџија* 'в. чаркар', *чизмѐџија* 'в. чизмар', *читм̀љџија* 'в. читлучар', *шаљѝвџија* 'в. шаљивац'; *богàтџија* 'в. богаташ', *бр̀ка̀џија* 'в. брка', *варòшиџија* 'в. варошанин', *јур̀ишџија* 'в. јуришник', *манастѝрџија* 'в. манастирац', *неспа̀вџија* 'в. неспавач', *папу̀чилија* 'в. папучар', *прѐкомòрџија* 'в. прекоморац'; *адво̀кàтлук* 'в. адвокатура', *ба̀јàтлук* 2 'в. бајатост', *барбàрлук* 'в. барбарство', *баштовàнлук* 'в. баштованство', *бѐћа̀рлук* 'в. бећарство', *блесàвлук* 'в. блесавост', *бостàнлук* 'в. бостаниште', *во̀јводàлук* 'в. војводина', *га̀длук* 'в. гадост', *дивљàлук* 'в.

редницама налазимо и облик *кѝжавѝштво*. На другој страни, понегде се паралелно са описним тумачењем даје и одговарајући творбени еквивалент (исп. фус. 195).

¹⁹³ У описном тумачењу не мора бити заступљена мотивациона реч садржана у изведеници, посебно ако је реч о метафоричком значењу, нпр.: *кужавѝчлук* 'одсуство храбрости, осећање страха', исп. *пас̀ја̀лук* 1 'пакост, злоћа, злоба'.

дивљаштво', *зеленашлук* 'в. зеленаштво', *зулумћарлук* 'в. зулумћарство', *леништилук* 'в. леност', *мангуплук* 'в. мангупство', *несрётлук* 'в. несрећа', *ништáвлук* 'в. ништавност', *пијанлук* 'в. пијанка', *хришћанлук* 'в. хришћанство', *ледана* 'в. ледара', *пивана* 'в. пивара', *свилана* 'в. свилара', *стрелана* 'в. стрелиште',¹⁹⁴

б) имплицитно, у оквиру тумачења значења одредница, где се по основи различитих лексикографских поступака може издвојити више подмодела:¹⁹⁵

- *бубњаџија* 'бубњар', *винограџија 2* 'виноградар', *говорџија* 'говорљивац, говорник', *картаџија* 'карташ', *крпеџија* 'крпач', *макаронџија* 'макаронаш', *немирџија* 'немирњак', *перџија* 'перецар', *пљачкаџија* 'пљачкаш', *прелџија* 'прелац', *прстенџија 1* 'прстенар', *сапунџија* 'сапунар', *скелеџија* 'скелар', *сладолџија* 'сладоледар', *тупаџија* 'тупавац', *ћумурџија* 'ћумураш'; *капутлија* 'капуташ', *кожунлија* 'кожунар, кожунаш', *топузлија 1* 'топузар', *штаблија* 'штабац'; *бабичлук* 'бабичење', *беснилук* 'бес, беснило', *јогунлук* 'јогуност, јогунство', *невёрлук* 'неверство', *пеливанлук* 'пеливанство', *чобанлук* 'чобанство', *чудаклук* 'чудаштво'; *ракијана* 'ракијашница', *црепана* 'црепара';

- *дрмаџија / дрмаџија* = 'дрмало', *кавгаџија* = 'кавгач', *калдрмџија* = 'калдрмар', *кириџија* = 'киријаш', *трамвајџија* = 'трамвајац'; *Бечлија* = 'Бечанин', *дугајлија / дугајлија* = 'дугоња', *Паризлија* = 'Парижанин'; *женскарлук* = 'женскарство', *лоповлук* = 'лоповштина', *простаклук* = 'просташтво';

- *муктаџија* и *муктаи*, *правдаџија* и *правдач*; *Новопазарлија* и *Новопазарац*, *санитетлија* и *санитетаци* („м санитараци“), *шехерлија* и *шехерљанин* (у РСМ по азбучном реду).

Из начина представљања ових одредница у РСМ¹⁹⁶ може се донекле читовати и оквирни став лексикографа, дакле српске језич-

¹⁹⁴ Овде се укључује тип: „брџаџија исп. брџац“, „грабаџија исп. грабежљивац“ и сл.

¹⁹⁵ Ови подмодели често се комбинују са описним тумачењем, као у примеру: *делаџија / делџија* 'онај који дели, делилац, слично и код: *силџија* ('силник'), *тобџија* ('топник'), *циркџија* ('циркусант') и сл.

¹⁹⁶ У једном броју случајева значења одредница тумаче се еквивалентном изведеницом која није истог корена. Реч је, углавном, о турцизмима који имају структурне, лексичко-творбене еквиваленте у српском језику: *авџија* 'ловац', *арџија* 'слуга, коњушар', *ашиџија* 'кувар, гостионичар', *ћумруџија* 'цариник', *јазџија*

ке норме, према изведеницама са турским суфиксима. При том није неважно каквог су порекла творбени конституенти, односно да ли је реч о турским или нетурским основама (исп. Пецо 1987), да ли је реч о готовим турским образовањима, или о хибридима различитог степена прилагођености домаћем творбеном систему. За нас је, у том смислу, посебно илустративан модел 2а, који може представљати узорак на коме се утврђује степен конкурентности између домаћих и страних суфикса. Полазећи од порекла основинске речи, овде можемо издвојити два основна лексикографска поступка заступљена у РМС:

- У оквиру тумачења одреднице са домаћом (нетурском) основном упућује се на истокоренску одредницу са домаћим (нетурским) суфиксом: бојаџија² / бојаџ, коњаџија / коњушар, ловџија / ловац, млекаџија / млекар, оговорџија / оговарач, пјанаџија / пијаница, пратиџија / пратилац, пркожџија / пркосник, хвалџија / хвалисавач, шаљивџија / шаљивач; богатлија / богаташ, бркаџлија / брка, манастирлија / манастирац, несавлија / несавач, прекоморлија / прекоморац; гадлук / гадост, дивљалук / дивљаштво, зеленашлук / зеленаштво, несретлук / несрећа, ништавлук / ништавност, пијанлук / пијанка, хришћанлук / хришћанство; ледана / ледара, пивана / пивара, свилана / свилара, стрелана / стрелиште;¹⁹⁷

- У оквиру тумачења одреднице са турском основном, облика који је најчешће готово турско образовање, упућује се на истокоренски облик са домаћим (нетурским) суфиксом, тј. на хибридну реч: баруџија / барутар, бојаџија¹ / бојар, бурмуџија б / бурмуташ, зурлаџија / зурлаш, каванџија / каванар, кестенџија / кестенар, коначџија 1 / коначар, папуџија / папучар, хаберџија / хаберник, чаркаџија / чаркар, чизмеџија / чизмар, читлугџија / читлучар, јуришлџија / јуришник, папучлија / папучар; бајатлук 2 / баја-

'писар, сáјџија 'часовничар', џáмџија 'стаклар, стаклорезац'; áтлија 'коњаник'; ду-шмáнлук 1 'непријатељство'; табакáна 'кожара', шиљбокáна 'стражара, стражарница' (исп. фус. 187). У оквиру тумачења значења, поред овог, могу се паралелно јављати и описни еквиваленти (нпр. код: сáјџија, табакáна и сл.).

¹⁹⁷ Исп. примере из групе 2б: винограџија 2 / виноградар, говорџија / говорљивач, немирџија / немирњак, правдаџија / правдач, прстенџија 1 / прстенар, сладолеџија / сладоледар; дугајлија / дугоња, кожунлија / кожунар, кожунаш; бабичлук / бабичење, беснилук / бес, беснило, неверлук / неверство, простаџлук / просташтво, чуџаџлук / чуџаштво; црепана / црепара и др.

тост, баштованлук / баштованство, бећарлук / бећарство, бостанлук / бостаниште, зулумћарлук / зулумћарство, мангуплук / мангупство.¹⁹⁸

Ово се може представити следећом табелом. (Последњи пример из табеле је из модела 2б):

I.	нетур.	тур.		нетур.	нетур.
	лов богат гад лед	-џија -лија -лук -ана	→	лов богат гад лед	-(а)џ -аши -ост -ара
II.	тур.	тур.		тур.	нетур.
	кестен јуриши бећар ракиј(а)	-џија -лија -лук -ана	→	кестен јуриши бећар ракиј(а)	-ар -ник -ство -(аши)ница

Кад је реч о првом поступку, тј. упућивању на домаће (изворне) изведенице, он се може сматрати уобичајеним, посебно с обзиром на чињеницу да на овакав поступак лексикографе упућује знатан број некњижевних облика са овим суфиксом, дијалектизама, речи начињених за поетске потребе и сл. При том се мора имати у виду и један број уобичајених хибридних образовања са домаћом, односно нетурском основом, која су и данас у живој употреби, а немају, или им је тешко наћи, општеприхватљив домаћи творбени еквивалент, исп. *новајлија* / *новајлија* 'а. човек који је нов, почетник у неком послу, онај који је тек почео нешто да ради; б. који је тек дошао (у неку средину или на неки посао), новодошавши; новак (16).¹⁹⁹ Међу овакве изведенице укључују се и оне са интернационализмом у основи, као *пубертетлија* 'онај који је у пубертету', РМС (в. *Конкурентни суфикси*).

Пажњу, међутим, привлачи други поступак, којим се готова турска образовања упућују на хибриде, на облике који задржавају

¹⁹⁸ Исп. примере из групе 2б: *каваџија* / *каваџ*, *кириџија* / *кириџаши*, *муктаџија* / *мукташи*, *скелеџија* / *скелар*, *ћумурџија* / *ћумураши*; *топузџија* 1 / *топузар*, *шехерџија* / *шехерџанин*; *јогунлук* / *јогуност*, *јогунство*, *пеливанлук* / *пеливанство*, *чобанлук* / *чобанство*; *ракијана* / *ракијаниница* и др.

¹⁹⁹ Уз одредницу *новајлија* у РМС нема лексикографске квалификације која би овај облик одредила као некњижевни.

турску основу, али добијају домаћи суфикс. Овакав став нормативиста лако, у ствари, може довести до одступања од Вукове препоруке да је „боље узети туђу ријеч, која је позната народу, него ли наопако нову градити” (Вук 1818: XX), која је, када је управо реч о творби речи, касније нашла упориште у Маретићевом ставу да кад је основа туђа, не треба да нам смета ни туђ наставак.²⁰⁰ Наравно, и сама категорија оваквих турских образовања показује широк распон у смислу степена укључености њихових основинских речи у савремени српски језик. Отуда се, на пример, облици типа *чаркаџија*, *читлугџија*, који иду у групу историзама, на једној страни, и *чизмеџија*, са потпуно одомаћеном основинском речи, на другој, - не морају равноправно третирати у њиховом односу према истокоренским еквивалентним образовањима, тј. облицима са конкурентним суфиксима. Први облици, због иживелости својих основинских речи, тј. због елемената лексикализације, не морају као надређене нужно имати облике са домаћом творбеном морфемом, док се другима, због активне укључености њихових основинских речи у домаћи лексички систем, облици са домаћим суфиксом могу надредити, посебно ако већ постоје у језику. На другој страни, и један број готових турских образовања, са увелико одомаћеном основинском речи, као *бојаџија*¹, код кога се у РМС упућује на *бојар*, у доброј мери је прихваћен и тешко ће у скорије време бити потиснут хибридни обликом (исп. *бурегџија*). Штавише, нека од ових образовања вероватно ће остати у употреби онолико колико и сам појам који представљају.

У сваком случају, поступак упућивања готових страних образовања на хибридни облик, са домаћим суфиксом, исказује тежњу лексикографа да се присуство страних образовања нормира у оквирима домаћег творбеног система, али и јасно указује на статус једног броја страних суфикса у српској језичкој норми.

²⁰⁰ Маретић ово истиче у вези са немачким глаголима на *-ирати* (Maretić 1924: 194), али су се за прихватање овог принципа повремено изјашњавали и други граматичари (исп. Стевановић 1988: 316, у вези са обликом *харачлија* м. *харачитељ*). О прихватању овог принципа код дела српских нормативиста на примеру интернационализама в. Радић 1995а: 51.

КОНКУРЕНТНИ СУФИКСИ

Када је реч о образовањима са страним творбеним морфемама у једном језику, неминовно се намеће питање њихових домаћих творбених еквивалената, односно питање конкурентског односа између домаћих и страних суфикса. Турски суфикси *-чија* / *-џија*, *-лија*, *-лук* и *-ана* у српском језику покривају широк спектар творбено-семантичких категорија, па отуда за конкуренте имају велики број домаћих (нетурских) именичких суфикса.²⁰¹ Не улазећи непосредно у питање порекла основинских речи, задржаћу се на анализи домаћих творбених конкурената, претежно се руководећи грађом из РМС и примерима у којима се експлицитно („в.”) упућује на истокоренски творбени облик са конкурентним суфиксом.²⁰²

СУФИКС *-ЧИЈА* / *-ЏИЈА*. Код знатног броја образовања са овим суфиксом нема конкурентних суфикса. Ово је разумљиво с обзиром на то да ове изведенице често представљају готове турске позајмљенице које обично припадају архаичном и иживелом лексичком наносу. Отуда се у српским речницима ове изведенице често описно тумаче, без навођења истокоренских творбених облика са конкурентним суфиксима. Тако се у РМС бележи: *абација* 'кројач који израђује одела од абе', *бурегџија* 'онај који прави и продаје бурек' и сл.²⁰³ У ово се, међутим, спорадично укључују и изведенице са интернационализмима у основи, као у примеру *каналџија* 'радник који копа или чисти канале'. Поред тога, уз изведенице са овим су-

²⁰¹ За анализу овог типа није посебно значајна чињеница да већи број облика са турским суфиксима има лексикографску квалификацију којом се издваја из књижевнојезичког корпуса (разговорно, покрајинско, застарело, необично, индивидуално и др.).

²⁰² Под имплицитним упућивањем подразумевам друге лексикографске поступке и средства, нпр. напоредно навођење облика у оквиру одреднице (уз везник „и”), знак једнакости међу облицима, ознаку „исп.”, као и присуство одговарајућег творбеног еквивалента у самом тумачењу значења изведенице (в. *Хибридне речи*).

²⁰³ Исп. мак.: *ајлакчија* 'што прима месечна плата', *зурлаџија* 'svirač na zurlu', *караванџија* 'sprovodnik karavana' (РМЈ) и сл.

фиксом често се у тумачењима налазе синоними, као лексичко-творбени еквиваленти, исп.: *ашигџија* 'љубавник', *балугџија* 'рибар', *гурбеџија* 'печалбар' и сл.²⁰⁴

За један број изведеница може се констатовати постојање конкурентних, нетурских суфикса. У РМС, међу одредницама у којима се експлицитно упућује на истокоренски облик са конкурентним суфиксом, као конкуренте најчешће срећемо следеће именичке суфиксе:

-ар: *ајлукчија* / *ајлучар*, *баруџија* / *барутар*, *бојаџија*¹ / *бојар*, *глобаџија*, *глобџија* / *глобар*, *каванџија* / *каванар*, *кестенџија* / *кестенар*, *конагџија* / *коначар*, *коњаџија* / *коњушар*, *млекаџија* / *млекар*, *папуџија* / *папучар*, *подрумџија* / *подрумар*, *суваџија* / *сувачар*, *чаркаџија* / *чаркар*, *чизмеџија* / *чизмар*, *читлугџија* / *читлучар*;²⁰⁵

-(а)џ: *бетонџија* / *бетонираџ*, *бојаџија*² / *бојаџ*, *ловџија* / *ловаџ*, *теренџија* / *теренаџ*, *хвалџија* / *хвалисавџ*, *шалиџија* / *шљиваџ*;²⁰⁶

-ник: *бунџија* / *бунтовник*, *оклобџија* / *оклопник*, *порезџија* / *порезник*, *пркожџија* / *пркосник*, *хаберџија* / *хаберник*;²⁰⁷

-аш: *бурмуџија* б / *бурмуташи*, *зурлаџија* / *зурлаши*;²⁰⁸

-ач: *вагаџија* / *вагач*, *оговорџија* / *оговараџ*.²⁰⁹

У мањем обиму као конкуренти могу се јавити и други суфикси, на пример:

-л(а)џ: *пратиџија* / *пратилаџ*;

-ло: *згртаџија* / *згртало*;²¹⁰

²⁰⁴ Исп. мак.: *авџија* 'ловаџ', *барабанџија* 'добошар', *бубњар*, *гемиџија* 'лагар', *јаланџија* 'лажов' (РМЈ) итд.

²⁰⁵ Имплицитно и: *бубњаџија* / *бубњар*, *винограџија* 2 / *виноградар*, *капаџија* / *капар*, *переџија* / *перџар*, *скелеџија* / *скелар*, *сладолеџија* / *сладоледар* итд.

²⁰⁶ Имплицитно и: *брзаџија* / *брзаџ*, *говорџија* / *говорљиваџ*, *грабаџија* / *грабежљиваџ*, *трамвајџија* / *трамвајаџ*, *тупаџија* / *тупаваџ*.

²⁰⁷ Имплицитно и: *говорџија* / *говорник*, *камаџија* / *каматник*, *силеџија* / *силник*.

²⁰⁸ Имплицитно и: *картаџија* / *карташи*, *кириџија* / *киријаш*, *макаронџија* / *макаронаши*, *муктаџија* / *мукташи*, *пљачкаџија* / *пљачкаши*, *ћумурџија* / *ћумураши*.

²⁰⁹ Имплицитно и: *кавгаџија* / *кавгач*, *крпеџија* / *крпач*, *правдаџија* / *правдаџ*, *пушаџија* / *пушаџ*.

²¹⁰ Имплицитно и: *дрмаџија* / *дрмало*.

- ица: *пјанаџија* / *пијаница*;
- ош: *масаџија* / *масарош*;
- ист(а): *фијакерџија* / *фијакерист(а)*;
- ер: *минаџија* / *минер*.²¹¹

Посебну вредност у оквиру конкуренције суфикса има нулти суфикс (-*ø*). Основу оваквим појавама представља, у ствари, хипер-продуктивност једног броја турских суфикса у српском језику, како код турских тако код нетурских основа, исп.: *баждарџија* / *баждар*, *баштованџија* / *баштован*, *буздованџија* / *буздован*, *вратарџија* / *вратар*, *готованџија* / *готован*, *телалџија* / *телал*. У сличну појаву може се укључити конкурент -а: *комитаџија* / *комита*, *уводаџија* / *ухода*. Најзад, и један број турских суфикса, може бити конкурентан суфиксу -*чија* / -*џија*, на пример -*лија*: *занаџија* / *занатлија*, *мераџија* / *мераклија*;²¹² -*ћар*: *зулумџија* / *зулумћар*; -*ија*: *запчија* / *заптија*.²¹³ Ипак, с обзиром на то да ови конкуренти, на пример -*чија* / -*џија* : -*лија*, обично припадају довољно различитим семантичким категоријама, код већег броја ових паралела чува се семантичка дистинкција.²¹⁴

Наведени примери показују да се међу конкурентним суфиксима у српском језику посебно издваја суфикс -*ар*, једна од најпродуктивнијих творбених морфема у категорији вршилаца радње. Слично стање карактерише македонски језик, што потврђује РМЈ, у коме је овај суфикс, као конкурент, заступљен највећим бројем примера: *бањаџија* / *бањар*, *винарџија*, *винаџија*, *винџија* / *винар*, *гајдарџија* / *гајдар*, *исполџија* / *исполчар*, *калемџија* / *калемар*, *камилџија* / *камилар*, *килимџија* / *килимар*, *корабџија* / *корабар*, *млекаџија* / *млекар*, *поштаџија* / *поштар*, *сапунџија* / *сапунар*, *фалбаџија* / *фаленичар*, *шкембеџија* / *шкембар* итд. Тек у малом броју примера, РМЈ указује на присуство других конкурената, као

²¹¹ Имплицитна упућивања указују и на присуство других суфикса, исп.: -(*ј*)ак (*немирџија* / *немирњак*), -ко (*збунџија* б / *збунљивко*) и др.

²¹² Имплицитно и: *јабанџија* / *јабанлија*, *севапчија* / *севаплија*, *сунеџија* / *сунетлија*.

²¹³ Имплицитно и: *јолџија* / *јолдаш*. Конкурентност међу турским суфиксима спорадично се бележи и код домаћих основа, исп.: *бадњаџија* 'бадњачар' (Косово поље, РСАНУ) / *бадњаклија* (Косово, Чајкановић 1994, 4: 213).

²¹⁴ Исп. буг. *нишанџија* „с. м. Т. Който може добрѣ да ниши, да лучи” : *нишанлија* „с. м. Т. Что има нишанѣ, бѣлѣгъ да ся познава”; *памукџија* „с. м. Т. 1) Който продава памук; 2) който работи, бие памукъ” : *памуклија* „пр. неизм. Т. Памучный” (Геров, 1-5).

суфикса *-ач*: *вреваџија* / *вревач*, *косаџија* / *косач*, *хајџаџија* / *хај-кач*, *шегаџија* / *шегач*; суфикса *-(е)џ*: *ловџија* / *ловец*, *самофалбаџија* / *самофалец*, и др. (исп. Марков 1980а, 88-89). У РБЕ²¹⁵ се међу конкурентима јављају: *-ар*: *варкаџија* / *варкар*, *динамитаџија* / *динамитар*, *изполџија* / *изполичар*; *-ист*: *барабандџија 1* / *барабанист*, *вибробетонџија* / *вибробетонист*, *дрезинкаџија* / *дрезинист*; *-(н)ик*: *бунтчија* (и *бунтаџија*) / *бунтовник*, *завистчија* / *завистник*, као и: *-чик*: *барабандџија 1* / *барабанчик* (исп. *бюфетчик* / *бюфетчија*); *-ин*: *джелепчија* / *джелепин*, *бахчевандџија* / *бахчеванин*; *-лија*: *еснафчија* / *еснафлија*, и др. Посебну групу образовања чине примери у којима турски суфикс има за еквивалент лексичко-творбени конституент из сложеног (сложено-суфиксалног) образовања, као у примерима: *баснадџија* / *баснописец*, *електриџија* / *електротехник*.

СУФИКС *-ЛИЈА*. Међу образовањима са овим суфиксом, која у РМС немају своје конкурентне суфиксе, налази се знатан број облика чије се значење описно тумачи, исп.: *бојлија* 'стасита особа', *вилајетлија* 'човек из истог вилајета, земљак', *каишлија* 'направљен од каиша', *паша(ј)лија* 'човек који служи у паше' и др.²¹⁶ Међу тумачењима се могу забележити и поједини лексичко-творбени еквиваленти, као у *атлија* 'коњаник'.

Ипак, у једном броју примера суфикс *-лија* је у конкурентском односу према низу нетурских именичких суфикса:²¹⁷

- (а)џ*: *јабанлија* / *јабанаџ*, *манастирлија* / *манастираџ*, *прекоморлија* / *прекомораџ*,²¹⁸
- ин*: *араплија* / *арапин*, *аргатлија* / *аргатин*;
- ка*: *будимлија* / *будимка*, *шуркулија* / *шурка*;
- (ј)анин*: *варошлија* / *варошанин*,²¹⁹
- аш*: *богатлија* / *богаташ*,²²⁰

²¹⁵ У Речнику се не користе експлицитна упућивања на уобичајенији облик.

²¹⁶ Исп. мак.: *аклија* 'који је у праву', *гајретлија* 'који храбро подноси теškoће', *гајтанлија* 'opšiven gaјtanom', *капаклија* 'što ima karak' (РМЈ) итд.

²¹⁷ Поједини суфикси јављају се само имплицитно као конкурентни, као *-ак*: *новајлија б* / *новак*, *шувајлија* / *шувак*; *-оња*: *дугајлија* / *дугоња*; *-уша*: *џеверлија* / *џеверуша*.

²¹⁸ Имплицитно и: *Новопазарлија* / *Новопазараџ*, *санитетлија* / *санитетаџ*, *штаблија* / *штабаџ*.

²¹⁹ Имплицитно и: *Бечлија* / *Бечанин*, *Паризлија*, *Паризлија* / *Паризјанин*, *шехерлија* / *шехерјанин*.

²²⁰ Имплицитно и: *капутлија* / *капуташ*, *кожунлија* / *кожунаш*.

- ар: *папучлија* / *папучар*,²²¹
 -(ов/ев)ић: *оџаклија 3* / *оџаковић*,²²²
 -ник: *јуришлија* / *јуришник*,²²³
 -ач: *несавлија* / *несавач*,²²⁴

Поред ових, као конкурент може се јавити и нулта морфема (-∅), што, у ствари, указује на хиперпродуктивност суфикса *-лија*: *гурманлија* / *гурман*, имплиц. *редифлија* / *редиф*, *сурдулија* / *сурдук*.²²⁵ У сличне појаве иде конкурентност суфикса *-а*: *бркајлија* / *брка*, *кубурлија 1* / *кубура*, *сајалија а* / *саја*, имплиц. *претрглија* / *претрга*. У појединим примерима, међу конкурентима се могу јавити и турски суфикси, као *-чија* / *-џија* (имплиц.): *јабанлија* / *јабанџија*, *севаплија* / *севапчија*, *сунетлија* / *сунетџија*, *чокалија* / *чоканџија*, *џумбуслија*, *џумбушлија* / *џумбушчија* (в. напред); *-ија*: *маџарлија* / *маџарија*, *пазарлија* / *пазарија*,²²⁶ што је, пре свега, обележје творбених процеса у вези са турским основама. Ређе, и претежно у стилској функцији, оваква конкурентност се може јавити и код нетурских основа, исп. *дугајлија* (РСАНУ) / *дуганџија* (Митровић 1984).

Анализирани конкурентни суфикси, формално узевши, потврђују именички карактер образовања са суфиксом *-лија* у српском језику, и поред присутне семантичке компоненте квалификативно-сти код ових облика (в. *Формално-граматички статус изведеница*). Ретки су примери који непосредније указују на придевско семантичко обележје изведеница (исп. *стамболија*, са окрњеном основом и еквивалентом: 'стамболска' (о узди), РМС, тур. *Istanbullu*).²²⁷ Међутим, у делу балканословенске области образовања са овим суфиксом у знатној мери чувају свој придевски карактер. То илуструју, на пример, и бројни конкурентни придевски суфикси на које се експлицитно указује у РМЈ, а који су често конкурентни

²²¹ Имплицитно и: *кожунлија* / *кожунар*, *топузлија 1* / *топузар*.

²²² Имплицитно и: *сојлија* / *сојевић*.

²²³ Исп.: *горопадлија* / *горопадник*, *каматлија* / *каматник* (РСАНУ).

²²⁴ Исп. имплиц.: *игралија* / *играч* (РСАНУ).

²²⁵ Исп.: *ашиклија* / *ашик*, *горостаглија* / *горостас* (РСАНУ).

²²⁶ Исп.: *абајлија* / *абајија*, *арачлија* / *арачија*, *диванлија* / *диванија* (РСАНУ).

Исти извор потврђује и конкурентност других турских суфикса, нпр. суфикса *-лук* (*Арнаутлија* / *Арнаутлук*), или *-дар* (*аберлија* / *абердар*).

²²⁷ Формално и семантички, овде се суфикс *-лија* приближава суфиксу *-ија*, који представља адаптирани турски придевски суфикс *-î* (исп. *димискија*, *маџарија*, *пазарија*, *татарија*, *Шехерија*, *Škalj*).

управо код основа турског порекла, тј. готових турских образовања, исп. *-лив*: *абрашилија* / *абрашлив*, *борчлија* / *борчлив*, *бутурлија* / *бутурлив*, *касметлија* / *касметлив*; *-(е)н*: *бакарлија* / *бакарен*, *бисерлија* / *бисерен*, *калајлија* / *калаен*, *мермерлија* / *мермерен*; *-(ич)ав*: *бенкалија* / *бенкичав*, *бутурлија* / *бутурничав*; *-ест*: *бакарлија* / *бакарест*; *-овит*: *дарлија* / *даровит* (исп. Марков 1988: 58). И у бугарском језику је сачуван придевски карактер оваквих образовања, исп. *киречлија* 'киречевџиј', *кярлија* 'кјаровитџиј', *мерджанлија* 'мерджановџиј', *мраморлија* 'мраморнџиј', *памуклија* 'памучнџиј', *самурлија* 'самуренџиј', *челиклија* 'челиковџиј', *чичеклија* 'чичеклијанџиј', *шекерлија* 'шекерјанџиј, шекернџиј', *јлджзлија* 'јлджзливџиј' (Геров, 1-5); *басмаллија* 'басмен', *бисерлија* 'бисерен', *бодаклија* 'бодлив', *вараклија* 'варакосан', *доралија* / *дорелија* 'дорест', *инатлија* 1 'инатлив' (РБЕ).

СУФИКС -ЛУК. За један број изведеница са овим суфиксом не можемо констатовати постојање конкурентних суфикса. То су облици који се у речницима описно тумаче, исп.: *акшамлук* 'вечерња седељка уз пиће', *дахилук* 'дахијска власт; дахијска област', *димијалук* 'платно од којег се праве димије; комад тога платна', *лажовлук* 'вештина лагања' (РМС) и сл.²²⁸ Поред тога, уз овакве изведенице се као синоними у тумачењима често налазе лексичко-творбени еквиваленти, исп.: *адамлук* 'човечност', *башилук* 'оглав(ник)', *газилук* 'јунаштво' (РМС) и др.²²⁹

Ипак, један број образовања са суфиксом *-лук* познаје конкурентне именичке суфиксе:²³⁰

-ство: *барбарлук* / *барбарство*, *баштованлук* / *баштованство*, *бећарлук* / *бећарство*, *бошњаклук* / *бошњаштво*, *дивљалук* / *дивљаштво*, *зеленашлук* / *зеленаштво*, *зулумћарлук* / *зулумћарство*, *мангуплук* / *мангупство*, *хришћанлук* / *хришћанство*, *шегртлук* 16 / *шегртство*;²³¹

²²⁸ Исп. мак.: *бавчалак* 'градинарски производи', *беглак* 'државен или беговски имот', *јорганлак* 'лицето од јоргана', *терзилак* 'кројачка работа' (РМЈ) и сл.

²²⁹ Исп. мак.: *качаклак* 'одметништво', *кондураџилак* 'чевларство', *стопанлак* 'домаќинство' (РМЈ) и сл.

²³⁰ Кратко се на овом питању задржавају поједини аутори: Марков 1957: 166, Stachowski 1961: 56, Vabić 1986: 317.

²³¹ Имплицитно и: *женскарлук* / *женскарство*, *киџошлук* / *киџоштво*, *поганлук* 3 / *поганство*, *простакулук* / *просташтво*, *пустахилук* / *пустахијство*.

-ост: бајатлук 2 / бајатост, блесавлук / блесавост, гадлук / гадост, ленитилук / леност, ништавлук / ништавност, себи-члук / себичност, шашавлук / шашавост;

-ина: војводалук / војводина, пиљарлук / пиљарина, поганлук 4 / погаништина;²³²

-(ар)ија: д(ј)етињарлук / детињарија, свињарлук / свињарија;

-ње: бекрилук / бекријање.²³³

У мањем обиму, као конкурентни, јављају се и други суфикси, на пример:

-ка: пијанлук / пијанка;

-ура: адвокатлук / адвокатура;

-(ј)а: несретлук / несрећа;

-иште: бостанлук / бостаниште.²³⁴

И овде се као конкуренти могу јавити суфикс -ø: раскошлук / раскош, харемлук / харем, односно -а: маскарлук / маскара. У дублету абдес(т)лук / авдесана наилазимо на међусобну конкуренцију турских суфикса.

Анализа показује да се међу конкурентима посебно издваја суфикс -ство. У осталим балканословенским језицима ситуација је слична. И у РМЈ се, на пример, међу одредницама у којима се експлицитно упућује на облик са конкурентним суфиксом, као конкурентан најчешће јавља суфикс -ство: берберлак / берберство, бекарлак / бекарство, богатлак / богатство, говедарлак / говедарство, гурбетлак / гурбетчиство, домаќинлак / домаќинство, комитаџилак / комитаџиство, ловџилак / ловџиство, мајмунлак / мајмунство, мајсторлак / мајсторство, овчарлак / овчарство, писарлак / писарство, писателлак / писателство, рибарлак / рибарство, чорбаџилак / чорбаџиство, - али и други суфикси, -ина: будалитилак / будалитина, големитилак / големитина, госпоштилак / госпоштина, ѓаволитилак / ѓаволитина, јунаклак / јунаштина, магаритилак / магаритина, човештилак / човештина; -ија: ѓаволитилак / ѓаволија, лошотилак / лошотија,

²³² Имплицитно и: простаклук / простачина, лоповлук / лоповитина.

²³³ Имплицитно и: женскарлук / женскарење, киџошлук / киџошење, шегртлук 1а / шегртовање.

²³⁴ Исп. и суфикс -ица, као имплицитно конкурентан у примеру казанлук / казаница.

проклетилак / проклетија, простотилак / простотија, и др.²³⁵ И у бугарском језику се као најконкурентнији јавља суфикс -ство: абаджилџк / абаджийство, адвокатлџк / адвокатство, бакаллџк / бакалство, бейлџк / бейство, бостанджилџк / бостанджийство, воденичарлџк / воденичарство, другарлџк / другарство, душманлџк / душманство, ергенлџк 1 / ергенство, измекјарлџк / измекјарство, а ређе и други суфикси, -штина: апашилџк / апашина, арнаутлџк / арнаутшина, будалалџк / будалашина, еснафлџк / еснафшина; -не: ергенлџк 2 / ергенуване, инатлџк / инатене (РБЕ), и др.

СУФИКС -АНА. Већина образовања са овим суфиксом, како низ архаичних облика тако и многа новија, хибридна образовања, не познају конкурентне суфиксе. На то указује описно тумачење низа облика у РМС, исп.: авдесана 'место у кући где се узима авдес', барутана 'зграда у којој се прави или чува барут; фабрика, творница барута; барутни магацин',²³⁶ вршана 'место на коме се врше, гумно', дестилана 'просторија с уређајима за дестилацију', ђумрукана 'трошаринска станица', ексерана 'радионица за израду ексера', електрана 'електрична централа', куглана 'место са нарочито уређеном стазом где се изводи куглање', пливана 'дашчара на води с које се скаче у воду', сирђетана 'фабрика, творница сирђета', соколана 'гимнастичка дворана, сала соколског друштва', солана 'место где се вади со, рудник соли', хидроелектрана 'електрична централа на водени погон', шећерана 'фабрика, творница шећера' итд.²³⁷ Ређе се, и спорадично, овде укључују тумачења уз помоћ одговарајућих лексичко-творбених еквивалената, као: авдесана 'умиваоница', ђумрукана 'царинарница'.²³⁸

Тек мали број изведеница са овим суфиксом има конкурентне именичке суфиксе, и то искључиво у категорији месних именица, исп.:

-ара: ледана / ледара, пивана / пивара, свилана / свилара;²³⁹

²³⁵ У ово се укључују и ситније појаве конкурентности, исп.: -ост: светилак / светост; -ње: дембелак / дембелување; -ка: дупчлак / дупчка; -ота: гнасотилак / гнасота. Код турских основа је забележен и конкурент -џ: арчлак / арч, баждарлак / баждар, колајлак / колај, харемлак / харем.

²³⁶ Исп. буг. барутџана „Остар. Фабрика за барут” (РБЕ).

²³⁷ Исп. мак.: табана 'рабочилница за обраотката на кожи', челџчана 'фабрика за челџк', шећерана 'фабрика, работилница за шећер' (РМЈ) итд.

²³⁸ Исп. мак. пилана 'strugara' (РМЈ), са нетурском основом.

²³⁹ Имплицитно и: црепана / црепара.

-иште: *стрелана / стрелиште*;²⁴⁰

И овде се као ретки конкуренти могу јавити суфикси *-ø* (*бајбокана / бајбок*) и *-а* (*трафикана / трафика*). Ушавши у термилошку сферу у оквиру важне творбено-семантичке категорије месних именица, обично у значењу затвореног простора, изведенице са овим суфиксом су обезбедиле прилично стабилну позицију у творбеном систему српског језика (в. *Суфикс -ана*). Ипак, међу конкурентима суфикса *-ана* посебно се истиче *-ара*, што потврђују и примери из ширег језичког корпуса, исп.: *пекмезара* ('зграда, просторија у којој се кува, производи пекмез за продају', РМС) / *пекмезана*, *пекмезана* (Стевовић 1969: 537, веров. истог значења), *свилара / свилана* (Вук 1852), *печара* ('зграда у којој се прерађује нешто печењем', РМС) / *печана* („*nàpravio pecànu*", Dragičević 1983: 188), *ледара* ('1. радионица у којој се производи лед (за расхлађивање); 2. просторија где се држи лед (за расхлађивање хране и пића), хладњача', РМС) / *ледана* (РМС, РСАНУ) и др.²⁴¹ Понегде се на овом плану јављају семантичке дистинкције по основи карактера, тј. намене објекта, што је у појединим примерима потпомогнуто акценатским разликама, на пример: *духанара* ('духанкеса', РЈАЗУ, исп. и: *дувањара / дувањара*, РМС) : *дуванана* ('соба, одаја за пушење', РСАНУ), исп. назнаке дистинкције код: *пивара* (= фабрика пива, РМС) : *пивана* (= гостионица у којој се точи пиво, РМС, исп. РСАНУ, према: *кавана*). При том су облици са суфиксом *-ара* семантички ближи категорији предмета (исп. *духанара*, делом *ледара* 2). С обзиром на морфонолошку структуру изведеница, суфикси *-ана* и *-ара* се могу у појединим случајевима сматрати варијантама (в. *Суфикс -ана*).

Из овог се може закључити следеће. Иако малобројни, турски суфикси су по основи конкурентности ангажовали десетине домаћих именичких суфикса. То је последица судара два структурно различита језичка система, у којима творбене морфеме имају прилично различите статусе. Тако, док је суфикс *-чија / -чија* у турском језику основно творбено средство за грађење изведеница из категорије вршилаца радње, у српском језику постоји више равноправних

²⁴⁰ Имплицитно и: *ракијана / ракијашница, чајана / чајиница*, са суфиксом *-ница*.

²⁴¹ У РМЈ се у категорији месних именица јавља само један случај експлицитног упућивања на конкурентан суфикс, и то на суфикс *-арница*: *тулана / туларница*.

суфикса у овој функцији. Слично је са суфиксом *-лија* из категорије носилаца особине, па и суфиксом *-лук* из категорије изведеница апстрактног, ређе месног значења. Нешто другачији статус изборио је суфикс *-ана*, који је по основи своје уже семантичке специјализације онемогућио ширу конкуренцију домаћих суфикса. Све ово говори у прилог извесне економичности турских творбених морфема, односно указује на могућност појачавања аналитичке компоненте у творби речи у српском језику, управо посредством деловања страних творбених модела. Добру илустрацију овога представљају и домаће сложенице које у разговорном језику често подлежу творбеном реструктурисању помоћу турских суфикса, исп.: *пиво̀пија* / *пиво̀ција*, *чѐтово̀ђа* / *чѐтеција*, *ново̀до̀шавиш* / *нова̀јлија*, *нова̀јлија* (РМС), али и: *водо̀инсталатѐр* / *во̀дација* (Јагодина, П.Р.), и сл.²⁴² У оквиру сличних унификацијских творбених процеса може се пратити и појава хиперпродуктивности турских суфикса, у знатној мери код турских основа.²⁴³ То објашњава и продуктивност ових суфикса у појединим видовима језичке употребе, на пример у разговорном језику, или жаргону. На другој страни, дијакронички посматрано, у домаћем творбено-семантичком систему унификацијски процеси одвијају се у сасвим супротном смеру, подржавани управо развијеним полисемантичним обележјима творбених морфема. Тако се овде у различитим семантичним категоријама, на пример у категорији вршилаца радње и категорији носилаца особине, сасвим уобичајено јављају исти суфикси, као суфикс *-ар* (*млекар* : *кожунар*), *-ник* (*порезник* : *јуришник*), *-(а)ц* (*ловац* : *прекоморац*), *-аш* (*зурлаш* : *богаташ*), *-ач* (*вагач* : *неспавач*) итд., док конкурентни суфикси турског порекла теже да се у творбену дистрибуцију укључе управо према семантичким категоријама, како је и у турском језику. Тако, у наведеним примерима домаћи суфикси могу имати за конкуренте турске суфиксе, и то: у категорији вршилаца радње суфикс *-ција*, а у категорији носилаца особине суфикс *-лија*. Графички, ови се односи могу представити на следећи начин:

²⁴² Творбени процеси у супротном смеру, од стране изведенице према домаћој сложеници су ретки, исп. *топха̀на* ('фабрика у којој се производе топови', тур. *tophane*) ; хибр. *тополѝвница* (РМС).

²⁴³ Ово је одлика и народних говора, али уз шире присуство домаћих основа исп.: *буна̀љк* ('побуна; бунило'), *грево̀тљк* ('трехота'), *спас̀љк* ('спас'), *срамо̀тљк* ('срамота') (Златановић 1998).

- ЦИЈА	- ЛИЈА
тип: avcı	тип: şehirli
радије особине	
вршиоци интерсон	
млек-АР порез-НИК лов-(А)Ц зурл-АШ ваг-АЧ	кожун-АР јуриш-НИК прекомор-(А)Ц богат-АШ неспав-АЧ

У анализи суфиксне конкуренције значајну улогу има како питање порекла суфиксних морфема, тако питање порекла основинских речи. Многа готова турска образовања прихватила су домаћи суфиксни конкурент (исп. *конагџија* / *коначар*, *шехерлија* / *шехерљанин*, *мангуплук* / *мангупство*), као што су се турски суфикси јавили као конкуренти код једног броја домаћих образовања (нпр. *ледара* / *ледана*, *стрелиште* / *стрелана*). У том смислу, посебну пажњу завређује појава интернационалних основа у образовањима са турским суфиксима. У РМС се у тим случајевима упућује како на облик са домаћим, тако на облик са страним, често интернационалним суфиксом, тј. на готово образовање: *бетонџија* в. *бетонирац*, *вагаџија* в. *вагач*, *масаџија* в. *масарош*, *минаџија* в. *минер*, *фијакџија* в. *фијакерист(а)*; *адвокатлук* в. *адвокатура*, *барбарлук* в. *барбарство*, и др. И овде се, међутим, у пракси за један број основа чешће везује турски суфикс, или је он чак у искључивој употреби. Дobar пример за то представља основинска реч *пубертет* (лат. *pubertas*), односно изведеница у значењу 'онај који је у пубертету'. Управо у овом значењу РМС доноси облик *пубертетлија*. Облици *пубесцент* (РТС), *пубесцентан* (према лат. *pubescens*, Вујаклија 1954), *puber* ('дјећак у pubertetu', Клаић 1958), осим у ус-

костручној употреби, њису заживели у општој комуникацији.²⁴⁴
Сличан статус имају и неке друге изведенице као *факултетлија*,
или *режимлија*.²⁴⁵

---

²⁴⁴ Један други речник овог типа, иако има одредницу *пубертет*, нема изведеницу овог значења (Мићуновић 1988).

²⁴⁵ Исп. еквив. *владиновац* (Клаић 1958), који такође није заживео у језичкој употреби.

ФОРМАЛНО-ГРАМАТИЧКИ СТАТУС ИЗВЕДЕНИЦА СА СУФИКСИМА -ЧИ(ЈА) / -ЦИ(ЈА) И -ЛИ(ЈА)

Укључивање страних творбених средстава у један језик често подразумева сложене процесе њихове адаптације у језику примаоцу. Као резултат тих процеса, образовања са турским творбеним морфемама, суфиксима -чи / -ци // -чија / -ција и -ли / -лија, у савременом српском књижевном језику се јављају са различитим формално-граматичким обележјима.²⁴⁶

СУФИКС -ЧИ / -ЧИЈА // -ЦИ / -ЦИЈА води порекло од турске творбене морфеме -çi / -ci / -çii / -ci // -ci / -ci / -cii / ci, којом се у турском и данас граде изведенице у значењу особе која се бави одређеним занимањем, односно вршиоца радње уопште, а ређе и у значењу особе са каквом карактерном цртом, тј. склоношћу која проистиче из одређене радње. У турском језику ове суфиксне варијанте се везују за различите типове основа у складу са законом о хармонији вокала. Поред тога, ако се основа завршава безвучним консонантом, за њу се везује суфикс са иницијалним ç-, док се за основе које се завршавају звучним консонантом, или вокалом, везује суфикс са иницијалним c- (в. Суфикс -чија / -ција). Посредством лексичких позајмљеница овај суфикс се осамосталио у балканским језицима и овде постао један од најпродуктивнијих турских суфикса.²⁴⁷

Српски језик, не познајући закон о хармонији вокала, свео је ове морфемске варијанте на знатно мањи број, односно преполовио

---

²⁴⁶ За анализу овог типа није посебно значајна структурна разлика између готових и хибридних образовања, као и чињеница да један број ових образовања са синхроног аспекта представља творбено немотивисане, лексикализоване облике.

²⁴⁷ Адаптациони процеси овог суфикса у балканословенским лингвистичким наукама се донекле различито тумаче. Б. Ђорић, на пример, констатује да је -ција (као и -лија), у ствари, „суфиксни дериват” састављен од турског „-dži и нашег -ја” (Ђорић 1982: 107), док Б. Марков сматра да је реч о страном суфиксу који је „проширен со -ја односно -ија” (Марков 1980а: 88).

их (-чи / -ци // -чија / -ција). Штавише, у савременом српском књижевном језику оне су сведене превасходно на облик -ција, чак уз озвучавање финалног основинског консонанта, као у примерима *интерџија*, *мекџија*, *пркџија*, *процџија* (РМС). То потврђују и ретки примери на -чија у РМС (нпр. *ајлџкија*, *ашичија*, *јасакчија*, *каџкија*, *нобечија*, *салепчија*, *ћурчија*), уз које се често и експлицитно упућује на варијанту са -ција (нпр. код: *ашикчија*, *екме(к)чија*, *порешчија*, *топчија*), али и савремена, претежно жаргонска образовања у којима се у оквиру подмлађене продуктивности јавља искључиво творбена морфема -ција (исп. *аутобуџија*, *биоскопџија* *компјутерџија*, *тобоганџија*, *хитаџија*, *шкодаџија*, в. Суфикс -чија / -ција). Што се тиче краћих форми, од њих је, у истом смислу, сачуван само суфикс -ци, и то тек у малом броју архаичних облика, на пример: *бирџици*, *чџрбаџи* (исп. буг. *акинџи*, *биринџи*, *дерменџи*, РРД).

Иако истог порекла, творбене морфеме, -ци и -ција су оствариле донекле различите граматичке статусе у српском језику, што показују облици *бирџици* („прид. непром. тур. *први*, *најбољи*. - Два дилбера ... биринџи јунака, искупили ... паше и кавазе. *Шант*.”) и *бирџија* („м тур. покр. *најбољи човек*, *првак*. [...] Биринџија у свему. *Тор*.”),²⁴⁸ делом и *чџрбаџи* („м непром. (обично у атрибутској служби) в. *чорбаџија*. - [...] кћи чувеног чорбаџи-Замфира. *Срем*.”) и *чџрбаџија* („м тур. покр. *домаћин*, *господар*; *богаташ*, *газда*. - [...] богатог и уваженог чорбаџије. *Срем*.”) (РМС). Дакле, насупрот краћим, морфолошки неадаптираним формама, које се, с обзиром на своја обележја, обично јављају у оквиру полусложеница, на другој страни имамо дуже, именичке форме, у знатној мери морфолошки адаптиране. Ово је, у исто време, резултовало и прелазним адаптационим моделима у којима се образовања на -ција јављају са атрибутским карактером у оквиру бројних синтагми типа: *бунџије-људи* („Лаки и поводљиви, немирни и бунџије-људи”, И. Андрић), *јањичари галиџије* („Јањичари галиџије који су се бавили продајом јагањаца [...]”, С. Новаковић), *свирачи зурнаџије* („Узнем свираче зурнаџије [...]”, С. Михаиловић) (РСАНУ) и сл.

²⁴⁸ И статус облика на -чија / -ција се донекле различито дефинише у балканословенским речницима. У РМЈ се, на пример, облик *биринџија* означава као непроменљив придев, насупрот осталим облицима на -ција обележеним као именице. Слично је и у РБЕ (*биринџија*), при чему се тек у ретким примерима статус непроменљивог придева даје и другим, појединачним облицима (исп. *занаятчија* 3, „занаятчи разбойници”).

Чињеница је, дакле, да облици са морфемом *-џија* на формално-граматичком плану представљају именичка образовања а-парадигме. То је, у исто време, на плану рода, који је као граматичка категорија турском језику непознат, ова образовања подвело извесној диференцијацији између граматичког и природног рода, какву већ познаје српски језик (исп. *атлета, владика, вођа*). Иако ће у РМС највећи број оваквих облика (око 300) бити обележен као именице мушког рода (нпр. *џбаџија, амрџија, бадаџија, брџаџија, винограџија, винџија, кавгаџија, картаџија, мџнаџија, немџија, сапџија*), поједини облици биће обележени као именице женског рода (нпр. *бостџија, комитаџија, кондџија*), или паралелно и као именице мушког и као именице женског рода (нпр. *џиџија, кавгаџија, нџија, пратиџија*). Доминацију мушког рода чито су условили екстралингвистички фактори, односно претежна заступљеност категорије вршилаца радње. Све то је морало резултовати одређеном флукуацијом у оквиру граматичке категорије рода, на шта указује заступљеност различите, граматичке или семантичке конгруенције, посебно у примерима из народне поезије: „Ал’ је Марко *варкаџија стара*” (РМС), „Мати ми је *велик маханџија*”, „ја сам њему *бињеџија била*” (РСАНУ) и сл. Отуда је потреба јаснијег одређења, тј. специјализовања природног рода, нарочито у категорији носилаца особине, у одређеној мери реструктурисала оваква образовања у српском језику, што је нарочито дошло до изражаја у народним говорима. То реструктурисање могло је бити вршено на синтаксичком плану, по принципу лексичког декомпоновања типа *инаџија човек, инаџија жена, човек јебанџија, шаматаџија човек*, познатом и турском језику (Кононов 1956: 64-65), или, чешће, на творбеном плану, уз помоћ домаћег моционог суфикса *-ка*.²⁴⁹ *кавеџика, крчмаџика, мејанџика* и сл., којим је маркиран, тј. специјализован женски род (Радић 1995: 156-157, исп. и: Ћорић 1982: 107).²⁵⁰

²⁴⁹ Вредна је, међутим, пажње чињеница да поједини турански језици познају моциони суфикс *-ike* (Кононов 1956: 66).

²⁵⁰ И овде ће често екстралингвистички фактори утицати на формирање моционог пара, одн. доминацију једног или другог облика. Тако, док се у буг. бележи паралелизам *ахџија (м.) / ахџиџика (ж.)*, „остар. Готвач, готвачка” (РРД), у појединим случајевима је у искључивој употреби, или доминира, женски корелатив, нпр. „*тафрадџиџика ж.* диал. [...] жена, която обича да се гизди” (без забележеног мушког корелатива, РРД). Понекад се облици са моционим суфиксом *-ка* могу јавити са специјализованим, метафоричко-симболичким значењем (исп. „*керванџиџика ж.* народ. Јрка звезда, по която се ориентират керванџиџите”, РРД).

Наведена грађа, осим тога, показује да елементи адјективности, који се јасно назначују у турском језику у категорији особа са одређеном карактерном цртом, односно са склоношћу која проистиче из радње садржане у основи, - нису нарушили именички формално-граматички карактер ових облика у српском књижевном језику, исп.: *вињџија* ('онај који воли да пије вино'), *збџриџија* ('онај који много збори'), *инџиџија* / *инџиџија* ('човек који се воли инатити'), *кџџџија* ('онај што добро једе'), *проџџџија* ('онај који се често или радо парнички'), *разговџриџија* ('онај који радо и лепо прича, разговоран човек') итд. До тога није могло доћи јер је овакав статус бројних образовања на *-џија* подржао и домаћи творбени систем именичким образовањима типа: *немирњак*, *пркосник*, *свадљивац*, *хвалисавац* и сл. То је на експресивном плану поставило добру основу за различите стилско-семантичке иновације код ових образовања, што је до изражаја нарочито дошло у жаргону (в. Суфикс *-џија* / *-џија*).

На дијалекатском плану, међутим, још јасније је сачувана својеврсна именичко-придевска дихотомија у статусу оваквих облика. То показује Елезовићева грађа из *Речника косовско-метохиског дијалекта*, односно примери дати уз одреднице: *ајџаџија* („Врло је ајџаџија на радџту”), *зџџриџија* („Од њџга по зџџриџија нџће се наџ”), *лџџџија 2* („Ова ми је маџка врло лџџџија”), *масџџриџија* („Врло је масџџриџија овај Фџћа”), *чџџџија* („Он је по чџџџија се ја”), *шаџаџија* („Млџго је шаџаџија чџвек овај Фџћа”) (Елез., в. и стихове у Прилозима, 577), - у којима са морфосинтаксичког аспекта јасно уочавамо придевски карактер образовања на *-џија*. Аутор речника, додуше, даје именичке одредбе овим облицима, осим уз облик *инџиџија* („инџиџија чџвек”, „инџиџија жџна”), где доноси придевско обележје.²⁵¹ Овакве појаве посебно су присутне на ширем балканословенском терену, исп. буг. *чџџџија* („за да видят кој е по-чџџџија”, РРД), *туџџџија 2* („мошне туџџџија”, Геров, 1-5), *голџџџија* („Колку голџџџија љ Јованчо Цуреф!”), Геров, 6). Ови облици, са изузетком примера *туџџџија*, лексикографски су представљени као непроменљиви придеви.

СУФИКС *-ли* / *-лија* води порекло од турске творбене морфеме *-li* / *-li* / *-li* / *-li*, којом се у турском језику граде изведенице од име-

²⁵¹ Један пример из народне поезије такође као да указује на овакву формално-граматичку компоненту изведеница на *-џија*: „Вешто курвић *нишџџија* беше” (Вук 1852: *нишџџија*).

ничких основа. По својим творбено-семантичким карактеристикама ове изведенице у турском језику представљају придеве или именице које значе лица, предмете и појаве обележене оним што је садржано у мотивационој речи (в. Суфикс *-лија*). При том треба имати на уму да је формално-граматичка разлика између именица и придева у турском блажа него у српском језику, и често се остварује тек у конкретном случају, морфолошким или синтаксичким средствима (Stachowski 1961: 42, Schmaus 1979: 359). Преко изворне, у српском углавном фонетски уједначене суфиксне форме *-ли*, која се у појединим говорима сачувала у низу непроменљивих облика (в. *Ситније појаве*), - јавља се на ширем балканословенском простору и адаптациона форма *-лија*, чешће у поимениченим образовањима. У српским народним говорима, поред придевског суфикса *-ли*, формалне придевске назнаке може имати и именички суфикс *-лија*, као у примерима: *дикатлѝја* („Млдо ми је ова невѣста дикатлѝја”), *ђубрелѝја* („Та је њива млдо ђубрелѝја”), *мерѝкљѝја* („Много је мерѝкљѝја за ракѝју”), *џимбѝшлѝја* („врло је џимбѝшлѝја човек”) (Елез.).²⁵² Шири обим ова појава има у балканословенском залеђу, исп.: *афионлѝја* („наѝафионлѝјата ага”), *борбалѝја*, *кавгалија* („У кавга са много кавгалии... / у борба са много борбалии”, према: *борбалѝја*), *џумбушлѝја* („Много џумбушлии работи”), *зарарлѝја* („тврде зарарлии”), *изетлѝја*² („първият род кокошки е много изетлија”), *инсафлѝја* („и на хаджии, малко инсафлии”) (РБЕ), *каѝфетлѝја* („че съм доста каѝфетлија”), *лицелѝја* („по-лицелии”), *салтанатлѝја 1* („наѝ-салтанатлѝјата стая”), *сифалѝја* („по-сифалија работа”) (РРД), *фанерлѝја* („Святыѝ Размо е много фанерлија”) (Геров, 1-5), *бѣсалија* („Девоѝчето било многу бѣсалиа”), *дарлѝја* („кѣе било многу кѣсметлиа и дарлиа”) (Геров, 6).²⁵³ Отуда овде образовања са суфиксом *-лија* боље чувају своја придевска обележја (исп. *Конкурентни суфикси*).

Поред тога, у народним говорима образовања на *-лија* теже да се дубље укључе у синтаксичку структуру, што понекад прате елементи својеврсне граматичке турско-словенске синтезе. На то указују примери из српског: „Он је *кавгалија* [‘посвађан, у свађи] с мене” (РСАНУ); мак.: „Еден ми беше *борчлија* [‘дужан] триста банки” (Поповски 1970: 141), „Хекимот је *борчлиа* [‘задужен, дужан] да го

²⁵² Г. Елезовић уз ове изведенице ставља придевско обележје, иако не истиче доследно и непроменљив карактер ових облика.

²⁵³ Из оваквог морфолошког статуса произилази и спорадична појава прилошког обележја, исп. *салтанатлѝја 2* („многу салтанатлија ходял”, РРД).

лекфит” (Конески 1966а: 209); буг.: „[...] беше борчлия да пази и да чисти тоя кладенец” (РБЕ: *борчлия* 2), „Азъ съмъ зарарлия [оште-ћен, у штети] отъ тљъж стокъ”, „Не е кабахатлия [окривљен, крив] дѣто го зелъ, а дето му го далъ”, „Кавгалия съмъ съ нѣкого” (Геров, 1-5), - у којима облици на *-лија* имају партиципска обеле-жја.

Занимљиве су, због тога, разлике у лексикографском приступу оваквим образовањима у балканословенским језицима. У македонском књижевном језику образовања на *-лија* формално-граматички се, углавном, третирају као и образовања на *-ли*. РМЈ, на пример, у највећем броју случајева и ове изведенице представља као непроменљиве придеве, док их тек у мањем броју обележава као именице (исп. Тополинска 1979: 13-20). Слично је и у бугарском језику, где су ова образовања обележена претежно као непроменљиви придеви (нпр. *анасонлия*, *барутлия*, *веремлия*), а делом и именице (нпр. *аскерлия*, *атлия*, као и у категорији етника) (РБЕ). Оваква формално-граматичка дистинкција се овде спроводи и у вези са различитим речничким значењима истог облика (исп. *афионлия* 1, 2 : *афионлия* 3, *борчлия* 1, 2 : *борчлия* 3, *инатлия* 1 : *инатлия* 2, по основи граматичко-семантичке дистинкције, или *баджаклия*¹ : *баджаклия*², по основи метафоричке полисемије). Ипак, и поред тежње да се јасно разлуче именичке од придевских вредности оваквих образовања, граматичко одређивање ових облика понекад представља проблем лексикографима. Тако, у речнику Н. Герова облик *занаятлия* је представљен као непроменљив придев (међу значењским еквивалентима се наводи и *занаятчија*), а *иснафлия* (‘чловѣк отъ иснафъ’) као именица. Као именица је представљен и облик *нишанлия* (‘что има нишанъ, бѣлѣгъ да ся познава’, Геров, 1-5). На те неуједначености указује и поређење појединих варијантних облика из главног дела речника и његовог последњег тома - допуне. Тако ће у последњем тому *еснафлия* бити обележен као непроменљив придев (Геров, 6), иако уз одредницу нису дати примери, односно синтаксичка ситуација која је одредила успостављање овакве разлике.²⁵⁴ Нека прелазна и половична решења у том смислу могу се уочити и у РМС, где се, на пример, уз одредницу „*ђумишлија ж*” под а наводи: „*предмет од сребра*”, а под б: „(у атрибу-тској служби) непром. *сребрн*. - *Копче џумишлије*” (в. даље).

²⁵⁴ Томе нису много избегла ни образовања са суфиксом *-чија* / *-чија*; упоре-ди *кочиджия*, обележено у главном делу Речника као именица, са обликом *коджди-жия*, представљеним у допуни Т. Панчева као непроменљив придев.

Српски књижевни језик је, добрим делом из стилистичких разлога, сачувао један број образовања са суфиксом *-лија*. РМС је, захваљујући укључивању знатног броја покрајинских и застарелих облика, али и лексике из народне поезије, унео и приличан број образовања на *-ли* (нпр. *бадѐмли*, *бакърли*, *бибѐрли*, *бисѐрли*, *врагали*, *гранали*, *златà(ј)ли*, *обрàзли*), која се у врло скромном обиму могу јавити и у савременој уметничкој поезији и прози (в. *Ситније појаве*). Ова образовања су у одређеном смислу сачувала свој формално-граматички статус опстајући и у српском језику као непроменљиви придеви, како их и категорише РМС. Међутим, образовања са суфиксом *-лија* РМС је укључио у знатном броју. Она су, за разлику од изведеница са суфиксом *-ли*, овде представљена као именице. Када је реч о граматичком роду и овде је, као и код образовања на *-чија* / *-чија*, највећи број ових облика (око 100) представљен као именице мушког рода, које су истовремено најчешће и природног мушког рода (нпр. *арàплија*, *Бѐчлија*, *богàтлија*, *бркајлија*, *варòшлија*, *дефициџтлија*, *дугàјлија* / *дугàјлија*, *занàтлија*). Овде је, међутим, и знатан број облика (око 70) који носе обележје женског граматичког рода. У овој групи је велики број именица из категорије предмета, а вредна је пажње чињеница да је овде у одредничким дефиницијама општи (надређени) појам, у чијем је семантичком пољу одредница, обично именица женског рода, на пример: *бàшлија* 'врста игле', *будѝмлија* 'врста јабуке', *гранà(ј)лија* 'врста пушке', *кајма̀клија* 'врста црне кафе', *куршѝмлија* 'врста зграде', *саму̀рлија* 'врста капе', *стомàклија* 'врста ракије', *турба̀нлија* 'врста тикве', *чекр̀клија* 'врста преслице' итд. У овоме, вероватно, треба делом тражити узрок за велики број именица на *-лија* женског рода. Најзад, тек у десетак примера у РМС назначено је да облици на *-лија* припадају паралелно и мушком и женском роду, на пример: *ашѝклија*, *непàвлија*, *претр̀глија*, *фунда̀клија* и др.

И овде се, међутим, наметнула потреба да се у категорији бића у појединим случајевима, уз помоћ моционог суфикса, специјализује род, као у примерима *нова̀јлѝјка* / *нова̀јлѝјка* („ж женска особа новајлија. Прав.“) // *нова̀јлика* („ж в. новајлија. Р-К Реч.“) // *нова̀јлѝнка* / *нова̀јлѝнка* („ж в. новајлија [...]. Ћор.“), *каса̀балѝјка* („ж женска особа из касабе [...]. Ћор.“) / *каса̀балѝјка* („ж в. касабалија“) (РМС).²⁵⁵ То је нарочито дошло до изражаја у народним говорима, на

²⁵⁵ Оваква разлика се, као семантички ирелевантна, понекад среће и у категорији предмета, исп. буг. *кабзалѝя* / *кабзалѝјка*. 'пушка с кабзи' (РРД).

шта, на пример, посебно указује лексичка грађа из јужнијих говора, исп.: *нарафли́ка* ('својеглава женска особа'), *дукатли́ка* (иако уз опште значење 'врста кокоши') (Митровић 1984), као и: *носли́ка* ('кокош која често сноси јаја', Златановић 1998) и сл., - где су формирање моционе дистинкције потпомогли и поједини екстралингвистички разлози (исп. фус. 250).

Дакле, судећи по наведеној грађи, стиче се општи утисак, као и код суфикса *-чија / -чија*, да елементи адјективности, иманентни изворнику, нису дошли до изражаја у српском књижевном језику. Међутим, пажљивијом анализом грађе из РМС уочава се знатан број примера атрибутске употребе оваквих облика, при чему уз многе и експлицитно стоји одредба да се налазе „у атрибутској служби”, а једном и „у придевској служби” (в. *колáлије*).²⁵⁶ Број таквих примера је, ипак, у Речнику далеко већи, јер се они налазе и у одредницама уз које не стоји експлицитна одредба о атрибутској служби. Овакви обрасци, који су претежно карактеристика српске епске десетерачке поезије и њених маниристичких модела, показују да морфосинтаксичка ситуација у овим примерима одређује атрибутивни карактер образовања. На лексикографском плану, међутим, то често ствара тешкоће у граматичком одређењу оваквих облика.

С тим у вези, полазећи од општих граматичких критерија и одређене лексикографско-граматичке стратиграфије коју нам пружа РМС, могу се издвојити два основна типа у представљању образовања на *-лија*. Ова образовања су, тако, у РМС заступљена као:

1. заједничке именице, без указивања на њихова синтаксичка, односно морфосинтаксичка обележја: *áтлија* („Затутњаше по пољу атлије. *НП Вук*”), *ашиклија* („Сваки своју ашиклију слави и опјева. *Баш.*”), *богáтлија* („а спахијама и богатлијама што остане. *Том.*”), *варóшлија* („То је био тип нашега ... варошлије. *Петр. В.*”), *дугáјлија / дугáјлија* („прошао покрај ... друштва некаки дугајлија. *Кол.*”), *кајмаклија* („Дед ... једну кајмаклију! [...]. *Ком.*”), *мезéлија* („Јутар-

²⁵⁶ Понегде се код исте одреднице уз прво значење даје само податак о именичком обележју, а у другом значењу експлицитно се указује на атрибутску употребу облика (нпр. уз *ђумишлија*). У ретким примерима облици на *-лија* могу се јавити и у „прилошкој служби” (исп. *хайрлија* 2). У оквиру својих лексикографских принципа, РСАНУ такође укључује појам „атрибутске”, односно „придевске службе” образовања овог типа (исп. *ба́тлија* 3, *бембéлија* 3, *бóјлија* 2, *бркајлија / бркајлија* 2, *бурманлија*, *вараклија* 2, *димирлија* 2, *дирéклија* 3 итд.).

ње мезелије ... гужвали миришљаве ражњиће. *Рад. Д.*”), *нафталија* („Преко крила дуга пафталија [...]. *НП Вук*”), *универзитетлија* („новосковани универзитетлија [...]. *Дом.*”) и др.

Именичко обележје образовања овде прати општи (надређени) појам именичког карактера, на шта указују одредничка тумачења у којима се као еквиваленти јављају:

а) именице: *атлија* - коњаник, *ашиклија* - љубавник, *батлија 1* - срећник (и: „срећан човек”), *богатлија* - богаташ, *варошлија* - варошанин, *дугајлија* - дугоња (и: „висок, а мршав човек”), *јуришлија* - јуришник, *миздраклија 1* - кољаник, *прекоморлија* - прекоморац, *рахметлија* - покојник, *серхатлија* - граничар, *сургуналија* - прогнаник, и сл.;

б) различите синтаксичке јединице, међу којима се најчешће јавља:

- модел: општи појам „који...”: *анасонлија* (ракија која...), *батлија 2* (човек који...), *бератлија* (човек који...), *дефицитлија* (човек који...), *занатлија 1* (човек који...), *кајмаклија* (кава која...), *куршумлија* (зграда која...), *меденлија* (човек који...), *мераклија* (човек који...), *новајлија* (човек који...), *пазарлија* (човек који...), *парајлија* (човек који...), *пенџерлија* (папир који...), *харачлија* (човек који...) и др.;

- модел: општи појам као „члан” скупа, организације / „присталица” идеје // општи појам „из” одређеног места / ~ као „становник” одређеног места: *еснафлија* (члан еснафа), *комитетлија* (члан...), *режимлија* (присталица...); *касабалија* (човек из касабе), *Нишлија* (човек из...), *Сарајлија* (човек из...), *Шамлија* (становник Шама) и др.;

- модел: „врста” општег појма: *авајлија* (врста јабуке...), *ђувезлија* (~ свиле), *памуклија 2* (~ јабуке), *пењерлија* (~ колача), *стомаклија* (~ ракије), *турбанлија* (~ тикве), *харчалија* (~ пушке), *шербетлија* (~ јабуке / ~ крушке) и др.;

- модел: општи појам „од” (градивност): *бурунџуклија* (кошуља од бурунџука), *ђумишлија а* (предмет од...), *мисирлија 1* (кошуља од...), *памуклија 1* (хаљетак од...), *узводлија* (кошуља од...) и др.;

- модел: придевско-именичка синтагма са општим појмом: *башлија* (украсна игла), *златајлија* (златан накит), *калајлија 1* (калајни тањир), *мршајлија* (мршав човек), *ћемерлија* (крива сабља) и др.

2. именице у атрибутој служби, при чему оне као такве могу бити:

а) експлицитно представљене као образовања у атрибутој служби: *ђумишлија* („ж [...] б. (у атрибутој служби) непром. сребрн. - Копче ђумишлије. Рј. А”), *кадифлија* („(у атрибутој служби) ж која је од кадифе. - На глави му капа кадифлија. Јов. С.”), *каишлија* („(у атрибутој служби) м направљен од каиша. - [...] обује стајаће опанке каишлије. Коч.”), *решмалија* („ж (у атрибутој служби) украшена решмом, сва у решмама. - Зауздај га решмалијом уздом. НПХ”), *сајалија* („б. (у атрибутој служби) сајали. - Облачи те чохом сајалијом. Марк. Д.”) итд. Овде се, дакле, у дефиницији избегава навођење именице, тј. именовање општег појма коме је подређен семантички садржај изведенице, већ се најчешће инсистира на самој квалитативности (нпр. „која је од...”, „направљен од...” и сл.).²⁵⁷ Недостатак овог типа обраде је управо немогућност да се у дефиницији именује општи појам, тј. именица, у случајевима кад се одредбама м, ж, или м / ж непосредно указује на именички карактер облика.

Ипак, у једном броју примера експлицитно се наводи уз коју именицу се (обично) јавља овај облик: *седџлија* („ж (у атрибутој служби, уз им. „пушка”) ишарана, украшена седџом. - Седџлију пушку загрио. Вук Рј.”), *тупарлија* („ж (у атрибутој служби, најчешће уз реч сабља) тупа. - Да ми дајеш ђорду тупарлију. И.”), *чџерлија* („ж (у атрибутој служби уз им. „грана”) која је откинута из шибљака, шипрага - [...] Узимаше чџерлију грану [...]. НПХ”). Тиме се делом отклања граматичко-семантичка нејасноћа у дефинисању. Међутим, ирелевантно је, а и нетачно, тврђење да се поједини облици на *-лија* овде јављају само уз именице одређеног рода, исказано у оквиру одреднице: *стамболија* („ж (у атрибутој служби, уз именице ж рода) *стамболска*, израђена у *стамболу*. - Заузда га уздом *стамболијом*. НП Вук.”), при чему је, уз то, у оквиру одреднице наведена само једна потврда.

б) имплицитно представљене као образовања у атрибутој служби (в. 1б): *бурунџклија* („ж *кошуља* од *бурунџука* - [...] танку

²⁵⁷ Исп. и примере употребе еквивалентног придева у дефинисању, али уз истацање пратећег општег појма: „*колалије* ж мн. (у придевској служби) 1. *коласте*, *округле* (о *токама*) - На њему су токе *колалије*. Вел. 2. *коласте*, *шарене* (о *гаћама*) Вук Рј.”.

кошу бурунцуклију. НПХ”), *гранá(ј)лија* („ж пушка по којој су изрезбарене, извезене гране. - Гранајлије пушке дохватише. *Вук Рј.*”), *ђувèзлија* („ж врста ружичасте свиле за женске хаљине. - Увезла сам три дуката злата и четири свиле ђувезлије. *Вук Рј.*”), *мисирлија* („ж 1. *кошуља ткана од мисирске свиле.* - Кошуљица мисирлија, узводлија, кратка до пупка. *Кош.*”), *самурлија* („ж *капа од самурова крзна.* - А на главу капу самурлију. *Вук Рј.*”), *харчáлија* („ж тур. заст. *врста пушке великог калибра.* - У Турака пушке харчалије. *НП Вук.*”), *шамáјлија* („ж тур. *шамско, сиријско седло.* - Скидоше им седла шамајлије. *Вук Рј.*”). Исп. и: „*цевèрлија* [...] ж тур. *цефердан* - [...] а на моју пушку цеверлију. *НП Вук.*”

Овде се сада у дефиницији даје и општи појам (нпр. кошуља, капа, седло, исп. 1б), коме лексичка одредница припада, мада се ови примери структурно не разликују од примера претходне групе код којих се експлицитно указује на атрибутску службу (исп. пример *капа кадиџлија* из претходне, и пример *капа самурлија* из ове групе). Међутим, овде је семантичко дефинисање одреднице, управо због експлицитног укључивања општег појма, често у извесној колизији са наведеним примером (синтагмом) у коме су, у ствари, обично у непосредној вези и надређени и подређени појам, на пример: „кошуљица мисирлија”, иако би према дефиницији требало очекивати само „мисирлија”; „капа самурлија”, уместо само „самурлија” и сл. Уз поједине одреднице, као уз *гранá(ј)лија*, у примерима се уочава двојство у погледу заступљености општег појма (нпр. поред „Гранајлије пушке дохватише”, налази се и пример: „И спаде дугу гранајлију”).²⁵⁸ Ситуација се овде још више усложњава када се из контекста, у одредничким примерима, уочава атрибутски карактер облика, али се у дефиницији не даје иоле ближе објашњење које би атрибутску компоненту приближило читаоцу, исп. „*тавлија* ж тур. покр. *врста свиле.* - Нестало ми је свиле тавлије [...]”. Лексикализација оваквих облика, чини се, не представља увек довољно оправдање за овакав лексикографски поступак.

²⁵⁸ Ту немогућност прецизнијег морфосинтаксичког дефинисања свакако намеће и сама природа народне поезије својим сложеним језичко-поетским манирима. Исп. нпр. плеонастичке, таутолошке елементе у примеру: „Па довати *ћемерлију криву*, припаса је себе о бедрицу”, представљеном у РМС уз одредницу *ћемерлија* ('крива, савијена сабља'). Отуда је, чини се, нешто другачија ситуација у прозној грађи, где се интерпункцијским средствима у знатној мери могу нивелисати ови морфосинтаксички односи, исп.: „*пенџерлија* ж тур. *груб папир којим се облепљују прозори.* - Беше [на соби] омањи прозор, олепљен дебелим хартијом, пенџерлијом [...]” (РМС).

У оквиру ове групе, посебну целину чине образовања за која приређивачи истичу да се јављају као именице у устаљеним изразима, где је њихова атрибутска служба такође несумњива: *демир-лија* („ж у изразу: тепсија ~ *метална тепсија, тава*“), *касајлија* („ж само у нар. песн. у изразу: капа ~ *капа урешена, украшена драгоцено и скупо*. - [...] капу касајлију [...] *НП Вук.*“), *османлија* („ж (обично у изразу: седло ~) заст. *врста турског седла*. - [...] а по њему седло османлију. *НП Вук.*“) и др. Овакав лексикографски приступ, међутим, могао се користити и за низ других примера овог типа. Јер, *седло шамајлија* (2б), свакако није мање устаљен израз од *седла османлије*.

Овако широк спектар лексикографских поступака у РМС указује, у ствари, на остатке својеврсне именичко-придевске дихотомије облика на *-лија*, односно на присуство морфолошких механизама којим се у процесима турско-српске језичке интерференције остваривао граматички прелаз од придева ка именицама. Из тога проистиче и низ оправданих лексикографских недоумица и потешкоћа везаних за ову категорију речи. То посебно потврђују она именичка образовања којима се у РМС често даје обележје „атрибутске службе“, иако оно излази из уже лексикографске номенклатуре. Да образовања на *-лија* представљају специфичну морфолошку категорију, потврђује чињеница да се међу овим образовањима може уочити читав распон од општих адјектива, који по пореклу то и јесу (нпр. *ђумишлија б 'сребрн'*), до потпуно поименичених облика садржаних у спектру различитих семантичких реализација (термина) (нпр. *шећерлија 'врста јабуке...'*), којим језик прималац богати свој лексички фонд (исп. Schmaus 1979: 363, Гортан-Премк 1997: 133, Јашар-Настева 2001: 209-210). То је резултовало и наизглед необичним лексикографским решењима, где су, на пример, уз одреднице дата обележја да облици припадају именицама, а у дефиницијама, у оквиру еквивалентних значења се наводе придеви, на пример: „*ђумишлија ж* [...] б. (у атрибутској служби) *непром. сребрн.* - Копче ђумишлије. *Рј. А.*“, „*тупарлија ж* (у атрибутској служби, најчешће уз реч сабља) *тупа.* - [...] Да ми дајеш ћорду тупарлију. *И.*“ и сл. Исп. и: „*бркајлија и бркајлија м* вар. [...] 2. (у атрибутској служби) *бркат*“, „*зејтинлија ж* покр. [...] 2. (у прид. служби), *зејтинаст, маслинаст*“ (РСАНУ).

Дакле, иако су, за разлику од стања у појединим српским дијалектима, образовања на *-чи(ја)* / *-ци(ја)* и *-ли(ја)* у српски књи-

жезни језик ушла са прилично поједностављеним формално-граматичким статусом, грађа из књижевног језика, пре свега фолклористичког обележја, указује на трагове сложених морфолошких адаптационих процеса. О томе доста илустративно говори статус ових облика у савременим речницима српског књижевног језика и лексикографски проблеми везани за њих. Широки спектар неуједначених лексикографских поступака везаних за формално-граматичко одређење ових облика, пре свега изведеница са суфиксом *-лија*, указује на елементе својеврсне именичко-придевске дихотомије, сачуване код ових образовања.

ТУРСКИ СУФИКСИ У ВУКОВОМ СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ

У другом издању Вуковог Српског рјечника (1852) међу изведеницама са несловенским творбеним морфемама турским суфиксима припада највећи удео.²⁵⁹ Њихово присуство је у знатној мери обележено приливом већ готових турских образовања у српски лексички систем. У Вуковом Рјечнику најприсутнија су неколика турска суфикса.

1. СУФИКС *-ЧИЈА* / *-ЦИЈА* јавља се у око 150 изведеница и представља један од најпродуктивнијих турских суфикса у Рјечнику. Заступљен је у две основне семантичке категорије:

а) категорија носилаца занимања и вршилаца радње уопште: *џбација* („Абације граде највише гуњеве“), *ајлукчија* (‘војник који војује за плату’), *алваџија* / *џлваџија* (/ *халваџија*), *анџија* (/ *ханџија*), *асџурџија*, *атџарџија* (/ *хатџарџија*), *џшчија* (‘кувар’), *барџаџија*, *башчованџија* (/ *башчџван*), *бџјаџија* (‘мастилац’), *бџлтаџија*, *бостанџија* („Бостанџији краставце продавати“), *бурмиџија*, *восковарџија* (‘који восковарину купује’), *вратџарџија* („Вратарџија од Барата града“), *вурџунџија*, *џелџија* (/ *дилџија* / *џјелџија* / *џелџија*, „А у благо вргли џелџије“), *џумџенџија* (‘корманош’), *џуџанџија*, *џумрџукчија* (‘цариник’), *занџија*, *јазџија* (‘писар’, „И дозивље млада јазџију“), *јекмџекчија* (/ *јекмџеџија*, ‘пекар’), *кавџеџија* (/ *кафџеџија*, „Кафеџији залфе и филџане“), *казџанџија*, *каџгчија* (/ *каџкчија*), *калаџија*, *калџрмџија*, *канџарџија* (‘der Wagemeister’),

²⁵⁹ У бугарској филологији пандан овом делу је речник Н. Герова (Геров, 1-5), допуњен од стране Т. Панчева (Геров, 6). Иако Речник укључује и грађу са македонског терена, у дијалекатском, фолклористичком и етнографском смислу он представља вредну бугарску и, уопште, балканословенску културолошку тековину. Постоје сличности и у лексикографском приступу ових аутора. И Геров, као и Вук пре њега, тежи да звездицама обележи турски лексички нанос, али и не само турски. У овом прилогу спорадично пратим лексикографске паралеле између ова два речника.

кестѐнција ('кестенар'), коморџија („И погуби девет коморџија”), конаџија (/ конакчија), кордованџија, крпеџија, кумбарџија ('der Bombadier'), лагџија ('der Minirer'), лармаџија, лулеџија, меанџија (/ механџија, 'крчмар'), мутаџија ('струнар'), муштулџија (/ муштулџија), нишанџија („Вешто курвић нишанџија беше”), одаџија, папџија ('der Pantoffelmacher'), пџаџија, проводџија (/ провођаџија), рабаџија, ракиџија, рачџија, сџаџија, симџија, сунџија, тџија, тџија („Тутунџија кесе и камише”), туфџија (/ туфџија, 'пушкар'), џија, џија ('кожухар, крзнар'), удџија, чамџија, чибџија (/ чибџија), чизмеџија, читлџија, целџија (/ целџија);

б) категорија носилаца особине: аџија (/ хаџија), ашџија, бадаџија, биџија („И на коњма Турци биџија”), валџија (/ хвалџија, 'хвалиша'), говорџија ('говорљивац'), дџија (/ дџија, 'der Tabakraucher'), инџија, јегленџија, јорданџија, кавгаџија („А у кавзи љуте кавгаџија”), ловџија (= заљубљеник у лов), мајџија, мџија (/ мџија, 'бадаџија, изјелица'), мусевџија ('опадач'), пџија („У вино су љуте пџија”), прџија, сефтџија ('die erste Kundschaft'), сџија, трџија, шалиџија ('ко се радо шали'), шиџија („Гледале га још три шиџија”).

Наведени примери указују, по различитим основама, на своју иживелост у савременим друштвеним условима (исп. у категорији носилаца занимања: аџија, ашџија, бурџија, џија, јаџија, кумбараџија и др.).²⁶⁰ На морфонолошком плану, овде је још присутан бинарни однос између аломорфа -џија / -џија (нпр. каџија / каџија, конаџија / конаџија, чибџија / чибџија), којим се не карактерише савремени српски језик, што се, углавном, може констатовати и за балканословенско залеђе (в. Суфикс -џија / -џија). У једном броју примера овај суфикс се јавља у хибридниим образовањима, посебно са основама из српског језика, као у примерима: валџија, восковарџија, вратарџија, говорџија, делаџија (/ дилаџија / дџија / џија), крпеџија, ловџија, пџија,

²⁶⁰ Исп. код Герова: аџија, аџија, аманџија, аџија, батаџија, ебандџија, еџија, зорбаџија, зулџија, инџија, кавалџија, канџија, кенџија, киворџија, кирџија, комарџија, конаџија, корабџија, кљџија, мумџија, онџија, сџија, семџија, таџија, тџија, тџија, туфџија, чорбаџија, џија (Геров, 1-5) итд.

пркожџија, проводаџија (/ провођаџија), силеџија, трошаџија, удорџије, шалиџија, - или основама из других нетурских језика (исп. болтаџија, кордованџија, лармаџија, мајурџија, параџија, рачунџија).²⁶¹ Већ Вукова грађа показује тенденцију да се хибридна образовања претежно развијају у оквиру категорије носилаца особине. Поједини Вукови примери из категорије вршилаца радње данас су ближи категорији носилаца особине.

Међу семантичким еквивалентима изведеница са овим суфиксом, не рачунајући оне који се дају на немачком и латинском, уочава се знатан број описних форми (иако често паралелно са лексичко-творбеним еквивалентом), исп.: трошаџија 'који много троши', хатарџија 'који ради по хатеру', шалиџија 'ко се радо шали' и сл. У једном броју случајева непосредно је дат лексичко-творбени еквивалент („vide”, или „cf.”): думенџија / корманош, ђумрукџија / цариник, јазиџија / писар, јекмеџија / пекар, хљебар, капиџија / вратар, кујунџија / златар, механџија / крчмар, мусевеџија / опадач, нишанџија / пушкар 2, туфекџија / пушкар, ћарџија / трговац, ћурџија / кожухар, крзнар. У релативно малом броју примера уочава се присуство конкурентних суфикса, међу које спадају: -(а)џ: бојаџија 2 / бојаџ, говорџија / говорљиваџ, шалиџија / шаљиваџ; -ар: кестенџија / кестенаџ, чизмеџија / чизмаџ; -а ређе и други суфикси: -аш: тамбурџија / тамбураш; -иша: хвалиџија / хвалиша; -иџа: пјанаџија / пијаниџа. (Исп. и башчованџија / башчован, вратарџија / вратар, са хиперпродуктивним турским суфиксом.)

2. СУФИКСИ -ЛИ И -ЛИЈА заступљени су у бројним изведеницама у Рјечнику. Историјски посматрано, реч је о јединственој творбеној морфеми (в. Суфикс -лија) која је на формално-граматичком, па и семантичком плану остварила специфичну бинарност у српском, као језику примаоцу.

²⁶¹ Исп. код Герова низ нетурских основа: завидџија, завѣрадџија, изводчија, корабчија, ловчија, писаџија, потѣрадџија / потѣрдџија, поштаџија, прѣпорџија, самовилџија, сборонџија, свирџија / свирелџија, хвалбаџија, хоратаџија (Геров, 1-5), борбанџија, вампирџија, голѣмџија, завистчија, купусчија, мрѣжанџија, плѣнџија, просфорчија (Геров, 6) итд. За разлику од стања у српском, овде се јавља већи број грцизама у основи, укључујући и област религиозно-хришћанске терминологије, нпр.: просфорчија ('вѣ светогорски манастирѣ калуѣгерѣ, който мѣси и пече просфори за манастира'), фунѣдарџија ('монахѣ, който посрѣбѣца гостето на манастира и шѣта вѣ фунѣдариѣ') (Геров, 6), исп. прокефалџија, псалтиџија (Јашар-Настева 2001: 221).

Суфикс *-ли* је забележен у четрдесетак изведеница са придевским или прилошким значењем: *авли* („авли-марама” / „хавли-махрама”), *алали* („Још на Алки алали пашмаге”), *батли* (‘срећан’), *бурунџукли* („По гаћама бурунџукли кошуља”), *варакли* („И дај мени варакли преслицу”), *гојајли* („Црна брка, гојајли перчина”), *дертли* („Откуд нећу дертли бити”), *димирли* (‘твозден’, „На авлију димирли капију”), *затали* („Па га покри златали кошуљом”), *збрли* (‘јак, силно, здраво’), *кадифли* (/ *кадифели*, „Стаде скидат кадифели руо”), *карли* (‘брижан’), *кафазли* („кафазли-руџица”, „Л’јепо име кафазли-Руџица”), *ковчали* („На пијевцу ковчали чакшире”), *костретли* („О рамену костретли торбицу”), *мермерли* („Око куле мермерли авлију”), *мухурли* („Чинићу те мухурли везиром”), *самурли* („А на главу самурли калпака”), *седепли* (/ *седифли*, „Даше њему седепли тамбуре”), *сепетли* („сепетли сандук”, „Отвор’, Кумро, сепетли сандуке”), *синџирли* („синџирли зрно”, „Синџирли га зрна ударила”), *срмајли* (/ *срмали*, *срмари*, „Уз кошуљу срмајли мараму”, исп. и одредницу „сој-срмали”), *срчали* (‘стаклен’), *ћемерли* („Већ он ода по ћемерли кули”), *ћошели*, *хајрли*, *џкрли* („џкрли-мерџан”), *челикли* („Са мојијем челикли наџаком”), *чохали* (‘чопан’, „Да не каља чохали папуча”), *шећерли* („На шећерли каву и ракију”) итд.

У ретким примерима забележено је и учешће домаћих основа, као у: *гојајли*, *златали*, *костретли*. Изгледа да је већина ових облика већ у Вуково време имала ограничену употребу у областима у којима их је Вук забележио.²⁶² *Рјечник* нам, на пример, показује да је ове облике Вук добрим делом ексцерпирао из народне поезије. Овакве изведенице су често опстајале у оквирима за поетске намене створених форми, односно скамењених поетских образаца које, због тога, налазимо и у лику самих речничких одредница: *авли-марама* (/ *хавли-махрама*), *кафазли-руџица*, *сепетли сандук*, *синџирли зрно*, *сој-срмали*, *џкрли-мерџан* и сл.²⁶³

Међу еквивалентима које Вук даје у одредницама наилазимо често на описне форме, исп.: *бурунџукли* ‘von бурунџук’, *варакли*

²⁶² Вук није имао прилике да посети управо оне крајеве у којима је било највише муслиманског живља, где се и до данас ова творбена морфема одржала у живој употреби (в. *Ситније појаве*).

²⁶³ Образовања са овим суфиксом ретка су у бугарском језику, нпр. *конакли* (Геров, 6), укључујући и корпус народне поезије (в. морфолошке супституенте у примерима: „А на главѣ *самура* калпага” / „Ты носишь калпакъ *самуренъ*”, Геров, 1-5: *нафелија*, *самурлија*, - у поређењу са срп. *самурли*, Вук 1852).

'mit варак', *костретли* 'од костријети', *мермерли* 'од мермера', *ћемерли* 'на свод' и сл. У једном броју случајева наилазимо на лексичко-творбене еквиваленте: *батли* / *срећан*, *дертли* / *жалостан*, *брижан*, *димирли* / *гвозден*, *ђумишли* / *сребрн*, *зорли* / *јак*, *силно*, *здрави*, *карли* / *брижан*, *срмали* / *сребрн*, *срчали* / *стаклен*, *хаирли* / *срећно*. Придевски или прилошки облици као еквиваленти довољно говоре о творбено-семантичким карактеристикама ових образовања. На то упућују и ретки творбени конкуренти, пре свега придевски суфикс *-ан*: *челикли* / *челичан*, *чохали* / *чохан* (исп. и: *златали* / *златан* (/ *позлаћен*), код домаће основе), а ређе и *-ен*: *гојајли* / (*од*)*гојен* (в. *златали* / *позлаћен*).

Иако се образовања овог типа јављају у знатној мери у Вуковом *Рјечнику*, укључујући и њихово спорадично присуство у писмености предвуковског периода, савремени српски књижевни језик није могао укључити у свој творбени систем ову творбену морфему (в. *Ситније појаве*).

Суфикс *-лија*, који представља адаптацију турског суфикса *-ли*, јавља се у *Рјечнику* у преко стотину изведеница, чија је главна карактеристика поименичавање доминантног придевског значења. Суфикс *-лија* учествује у неколико семантичких категорија, међу којима се истичу:

а) категорија бића, углавном особа као носилаца особине, ретко и вршилаца радње: *атлија* ('коњик'), *батлија* („Јер је Лазо у боју батлија”), *баџаклија*, *бератлија*, *дџеликанлија*, *дугајлија* ('дугоња'), *миздраклија* ('копљаник'), *одрлија* ('дроња'), *оџаклија* ('оџаковић', „Оџаклије и оџаковиће”), *пашајлија* / *пашалија* ('einer von der Leuten des Pascha'), *севдџелија* („На гранчици тица севделија”), *сунџетлија* („А за њиме Туре сунџетлију”), *тоџалија* („све атлије и све тоџалије”), *топузлија 1* ('који носи топуз'), *точајлија* ('који точи вино'), *шувџалија* ('шувак');

б) категорија етника и других припадника различитих групација: *Бџчлија*, *Босанлија* („Да не удре Турци Босанлије”), *Будимлија* ('Будимац'), *Видинлија* ('човјек из Видина'), *Јањоклија* ('Einer von Јањок'), *Мисирлија* ('Мисирац'), *Мостарлија*, *Нишлија*, *Новопазарлија*, *Осјеклија* („Ценерао Кија Осјеклија”, према: *Кџја Осјеклија*), *Рџкајлија* (: област Река), *Сарајлија*, *Стамбџлија 1* ('Цариграђанин'), *Шамлија* („Преко мора на Шамлије Турке”), - као и: *вилаџетлија* ('земљак'), *јабанлија* ('туђин'), *прекоморлија* ('прекомо-

рац'), *сератлија* („Сератлије добре коње ране”), исп. *пашалија* (/ *пашајлија*), из групе *a*;

в) категорија предмета, и објеката у ширем смислу, као носилаца својства: *арчаллија* (/ *харчаллија*, „А пушка је моја харчалија”), *бакарлија* („Бије њега оштром бакарлијом”), *бардаклија* ('Art Pflaumen'), *будимлија* ('eine Art Aepfel'),²⁶⁴ *вишеклије* (/ *фишеклије*), *гранажлија* („Гранајлије пушке дохватише”), *добраклија* (?) („Није ово opakлија, већ добраклија”), *драмлија*, *ђувезлија* („И четири свиле ђувезлије”), *зворниклија* ('некаква трешња'), *златајлија* („На њега су двије златајлије”), *кадифлија* („По глави им капе кадифлије”), *кайшлије* ('опанци'), *калајлија* (= врста тањира), *колалије* (1. 'токе савијене као колутови', „На прсима токе колалије”; 2. 'гаће, ваља да шарене на кола', „За Анкине гаће колалије”), *кубурлија* („Он потеже пушку кубурлију”), *муамедлија* (/ *мухамедлија*, 'das Buch von Mohammed'), *ндвајлија*, *оцаклија* 1 ('Zimmer mit Kamin'), *навталија* (/ *нафталија*, 'die Flinte mit vielen Ringen'), *памуклија* (1. 'јабука'; 2. 'кратка хаљина наложена памуком'), *самурлија* („А на главу капу самурлију”), *седефлија* („Седефлију пушку загрлио”), *срмалија* / *срмајлија* (= пушка), *топјзлија* 2 ('Art Birnen'), *узводлија* ('кошуља од узвода'), *чекрклија* ('преслица'), *шамажлија* („Скидоше им седла шамајлије”), *шербетлија* ('Art Apfel'), *шећерлија* ('некака јабука').

Материјал показује да је заједничка семантичка компонента изведеница са овим суфиксом квалитативност, те да је у *Рјечнику* суфикс посебно заступљен у класи предмета. То је добра илустрација стања у српским народним говорима у првој половини XIX века, којим се не одликује савремени српски књижевни језик. Штавише, српски књижевни језик карактерише учешће овог суфикса управо у категорији бића, тј. особа (в. *Суфикс -лија*). Вукова грађа, осим тога, указује и на велики број готових позајмљеница, дакле образовања са турским основама. Број хибридних образовања овде је незнатан, исп.: *гранајлија*, *добраклија*, *дугајлија*, *новајлија*, као и *Босанлија*, *Нишлија*, *Мостарлија*, *прекоморлија*,²⁶⁵ док је у савре-

²⁶⁴ У оквиру обележја својства може се, у ширем смислу, укључити и категорија припадности, односно потицања, што поједине изведенице из ове категорије, као *будимлија*, *зворниклија*, *шамажлија*, приближава претходној категорији. Отуда и појава полисемије код појединих облика између ове и претходне категорије (нпр. *будимлија* : *Будимлија*, исп. *шамажлија* : *Шамлија*).

²⁶⁵ Слично је код Герова, исп.: *рџалија*, *ременија*, *трепетлија*, *фанерлија* (Геров, 1-5), *бесалија*, *дарлија*, *звџдалија* (Геров, 6).

меном српском језику број хибридних образовања знатно већи. Вуков корпус примера указује, дакле, на далеко архаичније стање од оног које бележимо у савременом српском књижевном језику. И на плану формално-граматичког статуса ових образовања, Вукова грађа показује већу архаичност. Она нам у много примера сведочи о сачуваном придевском карактеру изведеница, на шта указују чести примери синтагматске, тј. везане позиције изведеница: *гранајлија пушка*, *капе кадифлије*, *токе / гаће колалије*, *пушка кубурлија*, *капа самурлија*, *седла шамајлије* и сл.²⁶⁶ Потврду томе имамо понекад и у самом начину лексикографског организовања одреднице. Тако се управна реч у *Рјечнику* може, у ствари, јавити и као део одреднице, као у примерима: *срмáлија / срмáјлија (пушка)*, *шамáјлија (седло)* итд., што се као модел јавља и у речничком представљању изведеница са суфиксом *-ли*.

Међу семантичким еквивалентима изведеница са овим суфиксом уочава се знатан број описних тумачења: *гранајлија (пушка)* 'по којој су гране извезене', *Нишлија* 'човјек из Ниша', *седефлија* 'пушка нашарана седефом', *синцирлија* 'синцирли зрно', *топузлија 1* 'који носи топуз' итд. У једном броју случајева дат је лексичко-творбени еквивалент: *атлија / коњик*, *батлија / срећан*, *вилаетлија / земљак*, *јабанлија / туђин*, *миздраклија / копљаник*, *сератлија / крајишник*, *срмалија (пушка) / сребрњача*, *Стамболија / Цариграђанин* и др. Међу конкурентним суфиксима најчешћи је *-(а)и*: *Будимлија / Будимац*, *Видинлија / Видинац*, *јабанлија / јабанац*, *Мостарлија / Мостарац*, *Новопазарлија / Новопазарац*, *прекоморлија / прекоморац*, *точајлија / точац*, а ређе и други суфикси, као *-анин*: *Бечлија / Бечанин*; *-(ј)ак*: *Босанлија / Бошњак*; *-уша*: *драмлија / драмуша*; *-оња*: *дугајлија / дугоња*; *-аш*: *кубурлија / кубураш*; *-(ов)ић*: *оцаклија / оцаковић*. (Исп. и хиперпродуктивност у примеру *шуваклија : шувак*.) Међусобну конкурентност у појединим примерима остварују и неки турски суфиксни парови, исп.: *маџарлија / маџарија*, *пазарлија / пазарија*; *сунетлија / сунеџија* и сл.

3. СУФИКС *-ЛУК* јавља се у готово стотину изведеница и учествује у следећим семантичким категоријама:

а) категорија именица апстрактног значења: *ѿбаџилук* ('das Handwerk des абаџија'), *арџатлук* („Па нареди мене у арџатлук”),

²⁶⁶ То се, у складу са стањем у турском језику, не односи непосредно на категорију етника.

аџиљук (/ хаџиљук), ашчиљук, безобразљук ('безобраштина'), бер-бёрљук ('die Barbiererei'), бестиљук ('бестијнство'), газдаљук, даиљук (/ дахиљук, „Он се нада добру даиљуку“), делиљук, дунђёрљук, думанљук ('непријатељство'), ексикљук, ећимљук (/ хећимљук), јекмеџиљук, јогунљук, кујунџиљук, мамурљук, ортакљук ('societas'), пасјалук („то је његов пасјалук“), пустайљук, рсјзљук ('крађа'), терзиљук ('das Schneiderhandwerk'), тобџиљук, ћурчиљук, угурсјзљук, чизмарљук ('das Schusterhandwerk'), шёнљук ('веселе 1');

б) категорија именица конкретног значења (предмети и објекти у ширем смислу): ајљук ('плата, особито што се даје војницима'), алваљук (/ халваљук), антериљук, башиљук (1. '[део] у варошке преслице'; 2. 'оглавар коњски'), бџгазљук ('у лисице оно бијело испод грла'), бокчаљук (/ бошчаљук, „Три јаглука, танка бокчалука“), вишџекљук (/ фишџекљук, 'die Patrontasche'), душџекљук ('der Bettkasten'), ђџтљук ('тур'), јагљук, јорганљук ('лице од [j]органа'), учкјурљук, халваљук („А и мени алвалука дала“), чибјукљук, чивиљук;

в) категорија месних именица (простор, област и сл.): Арнајтљук ('арнаутска земља'), јеминљук ('села која су под јемином'), кадџиљук, кованљук ('уљаник'), мулаљук („По Зворнику и по мулалуку“), пашаљук, спайљук (/ спахиљук).

Ова образовања данас у већој мери представљају архаизме и историзме (исп. називе занимања из групе а, административних области из групе в, и др.). На то указује и мали број хибридних образовања у Рјечнику (нпр. безобразљук, бестиљук, пасјалук). Међу образовањима са овим суфиксом има и дијалектизама, на шта указује спорадична појава суфиксне варијанте -лак. Наиме, у групи речи које је Вук забележио у Црној Гори, налазимо и примере јаг-лак (= марамица, „И јаглаке на њих омрчио“) и чивлак ('читљук', „Што понесе с чивлака вшеницу“). Западна граница распрострањања варијанте -лак (/ -лџк) обухвата данас јужну и југоисточну Црну Гору, скреће на исток преко пећке области у нишку котлину, одакле савија према северу до Ђердапа (Радић 1995: 262-264). Ова изоглоса, дакле, спада у ред оних које архаичну староцрногорску област повезују са архаичним говорима јужне и југоисточне Србије, али и са делом македонске области (Радић 1993: 113-136).²⁶⁷

²⁶⁷ У речнику Н. Герова јавља се више варијантних форми, што је непосредније везано за турски закон о вокалској хармонији, исп.: аскерлиџџ, бейлиџџ, бер-

Образовања са суфиксом *-лук* имају, углавном, описне семантичке еквиваленте у оквиру лексикографских одредница: *Арнаутлук* 'Арнаутска земља', *јеминлук* 'села која су под јемином', *јорганлук* 'лице од [ј]органа' и сл. У мањем броју присутни су лексичко-творбени еквиваленти, као у примерима: *дослук* / *пријатељство*, *душманлук* / *непријатељство*, *шенлук* / *веселе* 1. У ретким примерима може се забележити конкурентност домаће и стране творбене морфеме: *безобразлук* / *безобраштина*, *бестилук* / *бестијнство*, *шипчалук* / *шипчиште*.

4. СУФИКС *-(X)АНА* јавља се у *Рјечнику* у двадесетак изведеница које најчешће значе какав затворен простор, односно здање: *апсана* (/ *хапсана*, 'der Arrest, das Arresthaus'), *барута̀на* ('das Pulvermagazin, die Pulver-fabrik'), *ђумрукана* ('царина'), *кречана*, *куглана*, *меана* (/ *механа*), *мезила̀на* ('das Posthaus'), *свила̀на* ('свилара'), *табакана*, *циглана*, *чивута̀на* ('das Judenquartier'), *шиљбокана* ('стражара') и сл.

Примери из *Рјечника* показују да је овде углавном реч о прихватању готових турских образовања, фонетски и морфолошки адаптираних (губљење *x*, укључивање у а-парадигму; в. *Суфикс -ана*).²⁶⁸ Изузетак представљају хибриди *свилана* и *циглана*. Већина ових облика данас су архаизми.

Поред једног броја описних еквивалената, у *Рјечнику* се могу забележити и ретки примери лексичко-творбених еквивалената (*шиљбокана* / *стражара*). У творбеном пару *свилана* / *свилара* забележена је конкурентност страног и домаћег суфикса.

Лексичка грађа из Вуковог *Српског рјечника* показује богатство изведеница са турским суфиксима, посебно оних које представљају готова турска образовања. То се односи и на низ морфемских архаизама који су били и остали у употреби тек у ужим локалним оквирима (нпр. суфиксне варијанте *-ли* и *-лак*, аломорф *-чија* и

берлиќкџ, *емишлиќкџ*, *миндерлиќкџ*, *терзилиќкџ*, *шенлиќкџ*, *бахчаванлиќкџ*, *башиќкџ*, *бохчаллиќкџ*, *инсанлиќкџ*, *мајсторлиќкџ*, *ортаќкџ*, *сиромашлиќкџ*, *татарлиќкџ*, *хаджиллиќкџ*; *комшулиќкџ*, *кубурлиќкџ*, *махмурлиќкџ*, *учкурлиќкџ*, *хайдутлиќкџ* (Геров, 1-5) итд. Исп. и: *войниклиќкџ* / *войниклиќкџ*, али и *лошотилоќкџ*, *сиромашилоќкџ* (Геров, 6). Како се види, и овде су мало присутна хибридна образовања.

²⁶⁸ Примере из Геровљевог речника прати непревредност фонетских и акцентских процеса у овој категорији позајмљеница, исп.: *барутхана*, *керхана*, *мезилхана*, *механа*, *патрикана*, *табаана* / *табахана*, *тапапана*, *топхана*, *шарапхана*; *мезилиана*, *салхана*; *кахвене*, *дефтерџхане*, *тимархане* (Геров, 1-5; 6).

др.). Вуков *Рјечник* је, тако, верна дијалектолошка слика стања у прошлом веку, које је у следећем периоду, у новим друштвено-историјским оквирима, за кратко време увелико измењено. Те измене кретале су се превасходно у правцу потискивања низа готових турских образовања (архаизама), на једној страни, и даљег, снажнијег развоја хибридних образовања, и њиховог стилско-семантичког организовања, на другој. То је нашло одраза и у савременом српском књижевном језику, претежно његовој стандарднојезичкој форми. Што се тиче хибридних образовања, Вук им није посвећивао посебну пажњу. То се види по томе што је он и поједине хибриде обележавао звездicom (Пецо 1987: 85, Исти 1987а: 188-200), знаком који је, по његовој лексикографској концепцији, требало да издвоји турцизме из корпуса српске лексике.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

I.

Српски језик, као један од јужнословенских и балканских језика, у свом вокабулару чува трагове различитих језичких утицаја из ближе и даље прошлости. Вишевековни утицај турског језика на српски и друге балканске језике, одразио се, у мањој или већој мери, на више језичких планова. При том су предњачили лексички утицаји, док други утицаји, због судара прилично различитих језичких структура, индоевропског (флективног) и алтајског (аглутинативног), нису посебно долазили до изражаја. Из великог броја турских лексема издвојио се временом у српском језику низ творбених морфема из различитих творбено-семантичких категорија, пре свега суфикси *-чија* / *-чија*, *-лија*, *-лук*, *-ана*, са именичким обележјем у језику примаоцу.²⁶⁹ Као прелазна фаза у осамостаљењу ових суфикса могли су послужити полукалкови, међу којима можда треба тражити и почетке стилске маркираности турских творбених морфема, исп. *говорчија* (: *лафачија*, тур. *lafçı*), *коњачија* (: *бињегчија*, тур. *binici*), *ловчија* (: *авчија*, тур. *avci*); *магаралук* / *кењчилук* (: *ешеклук*, тур. *eşeklik*), *дваеслук* (: *(j)игирмилук*, тур. *yirmilik*), *несретлук* (: *баксузлук*, тур. *bahsızlık*), *свињалук* (: *домузлук*, тур. *domuzluk*); *стражана* / *патролана* (: *караколхана*, тур. *karakolhane*), *те: вапнана* (: *кречана*, тур. *kireç-*), *сладорана* (: *шећерана*, тур. *şeker-*), итд.

Контакт између дијаметрално различитих морфолошких структура наметао је понекад сложена творбена решења. Турски придевски суфикс *-li* / *-li* / *-lü* / *-lu* опстао је кроз српску адаптацију

²⁶⁹ Насупрот именичким суфиксима, турски придевски или прилошки суфикси (нпр. *-ли*, *-и*, *-иле*) оставили су бледе трагове у српском језику. Из турског морфемског система ушло је у балканске језике и претеритално *-di* / *-ti* у глаголска образовања са претежно турским основама, исп. срп.: *бојадисати*, *мерастисати*, *севдисати* (Stachowski 1961: 67-81).

-*лија*, претежно у вредности именичког суфикса, али и у оквиру морфолошки „неадаптиране”, индеклинабилне форме -*ли*, придевске вредности. Суфикс -*ли* није шире заживео у језику примаоцу, остајући добрим делом у домену етно-конфесионалних и стилских маркера. Тиме је, дакле, и језик прималац, активним односом према странам утицајима, богатио свој творбени и лексички систем.

Интеракције између овако различитих морфолошких и творбених система одвијале су се у сложеним међујезичким и друштвеним условима, али у једном релативно компактном временском пресеку. Оне, међутим, указују и на присуство низа језичких принципа у чијим оквирима су се ови међујезички процеси одвијали. Задржаћу се на основним.

1. Принцип подршке, коју неретко пружају домаћа творбена средства странам, подразумева постојање облички и семантички блиских творбених морфема у језику примаоцу, оних морфема које вероватно већ исказују склоност ка даљем развоју не само продуктивности, већ и одређене семантике. Пратећи управо овакве међујезичке односе, Вајнрајх сликовито запажа: „Since such latent internal tendencies, however, by definition exist even without the intervention of foreign influence, the language contact and the resulting interference could be considered to have, at best, a trigger effect, releasing or accelerating developments which mature independently” (Weinreich 1953: 25). Тако је, по принципу унутрашње подршке, и турски суфикс -*чија* / -*џија* у српском језику вероватно лакше прихваћен и умногоме раширен управо захваљујући постојању сличне творбене морфеме, тј. сличног завршетка у језику примаоцу. Већ међу српским средњовековним терминима, на пример у текстовима из XIV века, наилазимо на образовања типа: *н[а]водчија*, *оправчија*, *отпърчија*, *поводчија* (исп. Ивић 1977: 253-264),²⁷⁰ што је навело низ истраживача да овај суфикс вежу за корпус словенских језичких појава (Бошковић 1978: 167-168). Утолико пре

²⁷⁰ С обзиром на то да ова образовања у старом српском језику најчешће представљају контаминацију суфикса -(а)џ и -ија, није искључено да и поједини савремени српски облици, као *бојчија*, *изгончија*, *конопчија*, упућују на опстанак старих образовања словенског порекла (Радић 1995: 131-132). Исп. и срп. *кјпчија*¹, *кјпчија*² (РСАНУ), буг. *изводчија*, *ловчија*, *прпордџија*, *свирдџија* (Геров, 1-5) и сл. На балканословенском терену су оваква творбено-семантичка приближавања присутна и међу странам морфемама, исп. буг. *кефалија* (главатар), према гр. *кефалија* (глава) (РРД); буг. *бюфетчија* (/ *бюфетчик*), према рус. *бюфетчик* (фр. *Buffet*, РВЕ).

што се суфикс *-чи*, управо у категорији вршилаца радње, јавља и у старословенском језику.

У македонистици је таква сумња исказана у вези са продуктивним домаћим придевским суфиксом *-лив* и суфиксом турског порекла *-лија*. То се посебно може констатовати за оне македонске говоре који не познају интервокално *в*, тј. за западне македонске говоре, у којим је, тако, дошло до обличке подударности између турске придевске морфеме *-лија* и домаће *-лив* у женском корелативу (тј. *-лив*, *-лиа*, *-лио*),²⁷¹ што је турски суфикс још више могло везати за домаће, нетурске основе. Отуда се у оваквим морфемским процеси-ма може претпоставити и појава специфичне творбене хомонимије у примерима типа: „*коражлиа жена*“, „*неработлија дејка*“, „*душата трпежлиа*“ (Радић 1995: 205) и сл. На појаву интерференције између словенског и турског суфикса указује низ примера из бугарског, исп. *ялдязливъ* : тур. *yaldızlı* (Геров, 1-5: *ялдязлія*), *мераклиа* (*трѣва*), бот. веров. према тур. *teraklı* (Геров, 6), *лекелив* : тур. *lekeli* (РРД), - али и из српског језика, исп. дијал. *мемљив*, *шећерљив* (Јагодина, П.Р.), према тур. *temli*, *şekerli*, или *дочеклија* / *дочекљив* (‘гостољубив’, Ћупић 1997), са нетурском основом.

Домети оваквих међујезичких морфемских симбиоза понекад су сложени у оној мери у којој се тешко могу јасно одредити њихова исходишта и основни правци развоја. Можда се у оваквом светлу може сагледати и широко прихватање турског суфикса *-bane* (/ *-ane* / *-ne*) у српском језику, с обзиром на то да се поједина образовања на *-ана* месног значења јављају још у предтурском периоду (нпр. *пољана*, Skok 1971-1973: *põlje*, исп. фус. 98).²⁷² У овом смислу изазива пажњу и појачана продуктивност општег деминутивног суфикса *-че* на делу балканословенских говора (исп. Miklosich 1889: 2-3, Радић 1987а, Исти 1995а), ако у овом случају није реч претежно о

²⁷¹ Иако М. Киш сумња у успостављање оваквог творбено-семантичког односа између суфикса *-лија* и *-лив*, аутор управо у западним македонским говорима уочава појачану продуктивност суфикса *-лив* (Киш 1988: 116). Подударност придевских обележја ових суфикса у македонским говорима могла би бити још једна потврда оваквој њиховој међусобној вези.

²⁷² Фонетска блискост између једног броја творбених морфема могла је утицати на њихово повезивање и укрштање на плану појединачних облика, исп. хибр. *третелија* (‘дрво трепетлика’, Геров, 1-5) : *сепетлика* (‘храст, от којто се плетат кошници’, тур. *sepetlik*, РРД). На сличне процесе могле су утицати гласовне подударности између појединих домаћих и страних основинских речи, исп. буг. *авдџија* (тур. *avci*) : *ловчија* (/ *ловдџија*), *яралија* (тур. *yaralı*) : *раналија* (Геров, 1-5) и сл.

прихватању страног општеструктурног творбеног модела (в. принцип 2).

2. На заступљеност принципа интеграције стране творбене морфеме у формално-граматичке и граматичке оквире домаћег творбеног система указује успешно укључивање турских суфикса у српски морфолошки систем. Изведенице са суфиксом *-лија* углавном имају именичку вредност, и поред њиховог претежно придевског карактера у турском језику (исп. суф. *-суз*). Тек су са изворнијом творбеном формом *-ли*, и у далеко мањем обиму, ова образовања сачувала свој придевски карактер и своју непроменљивост у српском језику. Она су, тако, сачувала статус непроменљивих придева у оној мери у којој је језик прималац био спреман да овакву категорију укључи у свој морфолошки систем. (Отуда су именичка образовања на *-ци* још мање успела да се одрже у српском језику.) У овакве структурне интеграције може се убројати и појачан развој суфиксне вредности код оних морфема које у турском језику остварују претежно лексичку вредност, односно учествују у творби као финални елементи сложеница (нпр. *-бане*, посебно *-бази*, *-дар*). Отуда и постојање низа хибрида не само типа *ледана*, *колана*, већ и: *козбаша*, *бојбаша*, *домадар*, *свезнадар* и сл., у којима ове морфеме све више потврђују своје творбено значење.

Успешну интеграцију турских суфикса потврђује њихова укљученост у домаћу творбену структуру саображену, на пример, неутралисању турског аломорфског пара *-чи(ја)* / *-ци(ја)*, у корист једне форме (исп. *биоскопија*, *мекигија*, *пркожџија*). Процеси интеграције турских суфикса на структурном плану посебно су сложени у односу према домаћим конкурентним суфиксима. Овде се често управо по мери домаћих изведеница формирају турски творбени конституенти, као својеврсни суфиксни деривати, исп. *лађар* / *лађација*, *веслач* / *веслаџија*, *газдачи* / *газдалија*, *дивљаштво* / *дивљалук*, *јединство* / *јединлук* итд. Они указују на постојање сложених механизма међујезичке суфиксне супституције. На другој страни, као последица оваквих морфолошких интеракција јавља се појава редупликације разнородних творбених средстава у језику примаоцу (нпр. *вратарџија*, *грабежлук*, *мочилана*, *домардар*), са секундарним учешћем, тј. хиперпродукцијом турског суфикса (исп. супр. појаву у *кастилице*, са тур. основом). Овакве интеграционе појаве уочавају се и на ширем морфолошком плану, на пример код множинских облика типа: *даслари*, *оцалари*, *ћајалари* (Бован 1989, II, *Речник*), где се на морфему

-лар, која је по пореклу турски наставак за множину, везује домаћи множински наставак -и.²⁷³

Посебну пажњу привлаче случајеви у којима турски суфикс показује склоност да се развија у варијантском односу према домаћем суфиксу, учествујући у специфичној основинско-суфиксној морфонолошкој комбинаторици, пре свега условљеној природом морфемског споја (исп. *папирана* : *плинара*). Укључивање страних творбених морфема подразумева, дакле, и њихову доследну интеграцију у домаћи морфонолошки систем, на шта указују примери *кращалија*, *лисичлук*, *момчалук* (РСАНУ), *Шапчалија*, *просјачлук* (RJAZU), са аналошки пренесеним алтернацијама из домаћих образовања. Штавише, повратно се ове алтернације могу везати и за готова турска образовања, као у примеру *ортачлук* (RJAZU, исп. тур. *ortaklık*).

Интеграциони процеси између два различита творбена система обично за резултат имају појаву њиховог структурног упрошћавања. У језику примаоцу, пре свега у области турцизама, ови унификацијски процеси су изразити, о чему говоре примери срп. *запчија* : тур. *zapçiyе*, срп. *мерагчија* : тур. *meraklı* (исп. мак. псеудотурцизме типа *лимонлија*, *саманлија* : тур. *limoni*, *samanı*) итд.²⁷⁴ Није искључено да се овај, у основи аналитички принцип могао накнадно ширити у домаћем творбеном систему, на пример јачањем продуктивности појединих домаћих суфикса, као суфикса -ач, врло продуктивног управо у балканословенским језицима, уколико у овом случају није додатно деловао и процес међусуфиксне интерференције (в. принцип 1).

3. Принцип стилско-семантичке интензификације, иако делом присутан већ код страних изведеница као готових позајмљени-

²⁷³ Синхронијски посматрано, овде би се морало говорити о јединственој множинској морфеми -лари. Једнински облик *чаушлар*, који у речнику бележи М. Златановић (1998), аналошки је реконструисан, на шта указује форма „чаушлари” наведена као потврда у примеру из народне поезије. (Исп. топон. *Ачалари*, *Одлари* / *Одларе*, *Софилари* са македонске територије, Стаматоски / Митков 2000: 71). Бугарска грађа указује на спорадично чување множинског -лар (/ -лер) у готовим изведеницама, архаизмима, и то чешће у обраћању, исп. *габровалар*, *дерменджи-ләр*, *кардашлар* (РРД, в. и Јашар-Настева 2001: 215), што такође говори о неприхватању ове релационе морфеме у бугарском морфолошком систему.

²⁷⁴ На другој страни, овакви процеси назначавачу се и учешћем пуне номинативне основе код низа хибридних образовања (исп.: *мбација*, *брадајлија*, *бравалук*, РСАНУ), што одражава присуство турских творбених принципа.

ца, посебно долази до изражаја код хибридних образовања. Интензификација се овде спроводи како по квантитативним, тако по квалитативним параметрима, исп.: *винџија* ('онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина'), *дџмџија* ('страстан пушач'), *зборџија* ('учесник или организатор зборова (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)'), *прџвџија* ('онај који се радо правда, који се често парничи'), *проџеџија* ('онај који се често и радо парничи'), *трџшаџија* / *трошџија* ('онај који много и неразумно троши'), *туџкаџија* / *тукаџија* ('онај који се радо туче') (РМС); *етикетлија* ('онај који се претерано држи друштвене етикеције, претерано крут, углађен човек', РСАНУ, према: *крџмлија*), *парагрџфлија* ('онај који се слепо држи параграфа', РМС); *гавџнлук* ('велико богатство'), *дракџнлук* ('претерано строг поступак'), *критичџрлук* ('критиканство') (РСАНУ) итд. Из домена стилско-семантичке интензификације овакви облици лако развијају нова, додатна значења, често пејоративно интонирана. Зато је *правџџија* уједно и 'свадљивац, свађалица', *проџеџија* и 'правдаш', *трошџија* и 'расипник, распикућа', *тукаџија* је и 'насилник, кавгаџија', а *критичџрлук* је и 'критизерство'.

Питање семантичке интензификације као стилског обележја често је у уској вези са социолингвистичким, па и психоллингвистичким оквирима прихватања страних творбених средстава. Оно добрим делом иде у корпус социо-психолошког односа према туђим (туђинским) језичким и другим наносима. Отуда пејоративност није случајно чест пратилац хибридних, али и готових турских образовања, са присуством низа семантичких специјализација. Тако ће *дахџлук* у српском значити не само 'област којом је владао дахија, дахијски посед', већ и 'суровост, насиље, зулум, тиранија'; *јањичџрлук* неће значити само 'јањичарска војска', већ и 'јањичарски зулум'; *душмџнлук* / *душманџлук* не само 'велико непријатељство', већ и 'мржња' (РСАНУ). Ситуација је слична у суседним балканословенским језицима. Под одредницом *агалџк* у РБЕ налазимо као основно значење: 'господаруване, охолство', а уз одредницу *душманџлџк*, поред значења 'омраза, вражда', бележимо и значење 'зло'. Итд.

II.

Углавном од XVIII века почињу се турски суфикси шире везивати и за домаће, тј. нетурске основе, чиме отпочиње процес стварања великог броја хибридних образовања, која најбоље говоре о

статусу ових суфикса у српском језику. Из српских народних говора и богате народне поезије турски суфикси су на велика врата улазили у српску књижевност и писменост. Српски књижевни језик преддуковског периода, и поред одређених отпора српске интелигенције према овим творбеним морфемама, није одолео великом броју хибридних образовања овог типа. Вуков *Српски рјечник* из 1852. године, тежећи да представи богатство народног лексичког фонда, такође доноси велики број оваквих образовања. Већ Вукови примери показују да се међу њима налазе и стилски обележени облици, као: *говорица*, *пјананица*, *хвалница* и др. Ипак, један број изведеница са турским суфиксима (обично готова турска образовања) морао је већ у ово време представљати архаизме, или стилогене елементе расуте по српској народној поезији. То делом потврђује и чињеница да су образовања са овим суфиксом у *Рјечнику* често обележавана као тзв. „стајаће” речи.

Услед познатих друштвеноисторијских промена крајем XIX и нарочито почетком XX века, након слома турске државе на Балкану и са укључивањем овог дела Европе у један другачији, европскији начин живота, турски утицаји у српском језику видно слабе. Они, ипак, остављају за собом богате, иако добрим делом изживеле и архаичне лексичке наносе. Зато речници савременог српског књижевног језика уз велики број облика са турским суфиксима доносе квалификацију разговорно, погрдно, иронично, шаливо, застарело, покрајинско, па и необично, индивидуално и сл. Међутим, управо овакав статус образовања са турским суфиксима омогућио им је да временом образују читав један лексичко-семантички подсистем, са претежно разговорним стилским обележјима и, наравно, добрим делом у оквиру хибридних образовања. У таквим оквирима низ турских суфикса је обновио своју продуктивност. На књижевноуметничком плану образовања овог типа нашла су своје место као значајна стилска средства у језику многих српских писаца, како из Србије (нпр. С. Сремац, Ј. Веселиновић, Д. Радић, О. Давичо, Д. Ђосић), тако из Босне и Херцеговине (П. Кочић, С. Ђоровић, Б. Ђопић, И. Андрић), Црне Горе (С.М. Љубиша, М. Миљанов, М. Јалић) и других крајева. Оваквим стилским средствима често се дочарава језичко-етнографски колорит средина које се представљају.

Турски суфикси се јављају у неколико значајних творбено-семантичких категорија у савременом српском језику.

1. У категорији вршилаца радње (*nomina agentis*) посебно се истичу образовања са суфиксом *-џија*: *бунџија* ('онај који се бави грађењем бунара'), *ловџија* ('ловац'), *малтерџија* ('онај који прави, меша малтер'), *миџија*, ('минер'), *млџија* ('млекар') (РСАНУ), *перџија* (= онај који меси переце), *трамвајџија* (= возач трамваја) (РМС) и др. У оквиру ове категорије присутна су честа семантичка померања према квалификативности. Због тога ова образовања данас све више значе лица која поседују неку особину до презасићености. На то упућују саме речничке дефиниције својим квантитативно-квалитативним квалификацијама, на пример: *винџија* ('онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина'), *дџија* ('страстан пушач, дуваница'), *зборџија* ('учесник или организатор збора (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)'), *проџија* ('онај који се често и радо парнички, парничар, правдаш') (РМС, в. I. 3) итд. На овај начин суфикс *-џија* постаје једна врста стилско-семантичког интензификатора, приближавајући се типу тзв. модификационих суфикса. Отуда овакви примери испољавају посебну експресивност и стилску маркираност, остајући често у домену пејоративног. Овакве одлике појачава учешће интернационализама у творбеним основама.

Код једног броја изведеница појачано је значење припадности, односно сингулативности (*nomina singulativa*), исп. *зборџија* ('члан некадашњег политичког сабора'), *мџија* ('онај који ради на моби') (РСАНУ), *сиџија* ('особа на селу') (РМС).

На разговорно обележје образовања са овим суфиксом указују одреднице у нормативним речницима уз које се, када је год то могуће, упућује на облике са домаћим суфиксом, тј. на изведенице са неутралним значењем, на пример: *ваџија* в. *вагач*, *ловџија* в. *ловац*, *млџија*, в. *млекар*, *порџија* в. *порезник* (РМС) итд. Штавише, чак и изворни облици са турским суфиксом често се упућују на хибридни облик са домаћим суфиксом, на пример: *аџија* в. *аџичар* (тур. *aylıkçi*), *бџија* в. *бојар*² (тур. *boyacı*), *конаџија* в. *коначар* (тур. *konakçi*) (РМС) и сл. Такав лексикографски приступ у српском језику карактерише турске суфиксе у целини.

2. Изведенице са суфиксом *-лија* везане су за категорију носилаца особине (*nomina attributiva*). Уз накнадно учешће интернационализама у основама, таква значења нарочито препознајемо у класи лица: *груџија* ('грудоња'), *дефицитлија* ('особа која послује са дефицитом, која ствара дефицит'), *етикетлија* ('онај који се

претерано држи друштвене етикеције, претерано крут, углађен човек', према: *кромлија*), *западлија* ('онај који је образован у духу западноевропске културе'), *кабинетлија* ('онај који ради само у кабинету, који нема додира са животном стварношћу, кабинетски човек'), *компромислија* ('онај који је склон компромисима, који воли компромисе'), *мандатлија* ('носилац мандата, мандатор') (РСАНУ), *неспавлија* ('неспавач'), *параграфлија* ('онај који се слепо држи параграфа'), *престижлија* ('носилац престижа'), *универзитетлија* ('онај који је на универзитету; онај који има универзитетско образовање') (РМС) итд.

Код једног броја изведеница појачано је значење припадности, односно сингулативности: *комитетлија* ('члан комитета', РСАНУ), *штаблија* ('штабац, члан, припадник штаба', РМС), исп. *западлија*, *кабинетлија*, *универзитетлија*. Основна значења оваквих облика често прати пејоративна стилска компонента (нпр. *дефицилија*, *етикетлија*, *кабинетлија*, *параграфлија*), која је у појединим облицима доминантна.

Прилично стабилну и неутралну употребу сачувао је овај суфикс код једног броја етника (*nomina originis*). Тако, српски језик и даље у своју норму укључује етнике: *Бечлија*, *Маглајлија*, *Нишлија*, *Новопазарлија*, *Паризлија*, *Сарајлија* (Правопис 1960), поред ређег или чешћег укључивања и паралелних облика са домаћим суфиксом, као: *Бечанин*, *Маглајац*, *Нишевљанин*, *Новопазарац*, *Парижанин*, *Сарајевац*. Ипак, питање стилско-семантичког односа између ових дублетних образовања није до краја решено у српском књижевном језику, на шта указује донекле различит статус ових облика у савременим српским речницима. Када је реч о појединим примерима, ово питање донекле актуелизује и савремена политичка слика западног Балкана, све више намећући потребу за семантичким дистинкцијама између појединих дублета. Илустративни су, у том смислу, примери *Сарајлија* и *Сарајевац*, са заједничком турском основом. Ако и прихватимо да су у прошлости ови облици били синонимни, значећи 'становник Сарајева, онај који је из Сарајева', без обзира на то да ли је реч о Србину, Хрвату или сарајевском муслиману, у савременој политичкој ситуацији у Босни и Херцеговини могло би се очекивати да ови облици експлицитно, управо по верском критерију, успоставе јасније семантичке дистинкције. При том би, наравно, турски суфикс *-лија* морао бити маркер значења 'муслиман', а словенски *-(а)ц*, ако би политички услови то

уопште и омогућили, обележио би значење 'немуслиман, тј. хришћанин из Сарајева'.

3. У категорији именица апстрактног значења (*nomina abstracta*) јављају се образовања са турским суфиксом *-лук*. Такви су примери: *безобрáзлук* ('особина онога што је безобразно, бестидност; дрскост, безочност'), *блесáвлук* ('оно што је блесаво [...], будалаштина, глупост'), *денунцијáшлук* (= потказивање властима, тајна оптужба), *дивљáлук* ('дивљаштво'), *домаћинлук* ('домаћинство'), *женскáрлук* ('женскароштво'), *критичáрлук* ('критиканство, критизерство'), *невéрлук* ('неверство') (РСАНУ), *несрétлук* ('несрећа'), *пабрлук* ('трубо понашање'), *пасјáлук* ('пакост, злоћа, злоба'), *погáнлук* ('раскалашан живот, поквареност'), *себичлук* ('себичност'), *тврди́члук* ('претераност у штедњи, претерана штедљивост, шкртост, цицијаштво') (РМС) итд. И овде творбено-семантичке иновације доносе појачану стилску, претежно пејоративну маркираност, уз учешће низа интернационализама у основи.

У мањем броју примера, изведенице са овим суфиксом чувају друга, блиска значења, на пример месно (*nomina loci*): *Арнаутлук* ('земља или крај насељен Арнаутима', РМС), *кристијáнлук* ('крајеви у којима живе хришћани'), *Латинлук* ('градска сарајевска четврт у којој је становао католички живаљ') (РСАНУ), *Цинцáрлук* ('крај насељен Цинцарима', РМС), - или збирно значење (*nomina collectiva*): *Арнаутлук* (= људи из арнаутског краја, РМС), *Влахáлук* ('Влашчадија', РСАНУ), *својáтлук* ('својта, родбина'), *Цинцáрлук* ('цинцарски народ') (РМС) и др. При том, иста изведеница често може обједињавати оба значења (нпр. *Арнаутлук*, *Цинцарлук* и др.). И изведенице овог значења склоне су стилско-семантичким иновацијама.

4. Нешто је другачија ситуација са турским суфиксом *-ана*, који се јавља у категорији места, тачније каквог затвореног простора, здања за одређену намену. За разлику од других суфикса, он добро чува своје изворно, неутрално значење, што му је омогућило да се успешније укључи у српски књижевни језик, исп. *електрáна* ('предузеће, творница за производњу електричне енергије, електрична централа'), *енергáна* ('фабрика, постројење које производи електричну или топлотну енергију'), *котлáна* ('котларница'), *мочилáна* ('просторија, одељење у кудељари за мочење конопље') (РСАНУ), *соколáна* ('гимнастичка дворана, сала соколског друштва'), *солáна* ('место где се вади со, рудник соли'), *стрелáна* ('стрелиште'), *то-*

плана ('постројење које производи топлоту за загревање већег броја зграда'), *шећерана* ('фабрика, творница шећера') (РМС) итд. Чешће прихватање оваквих образовања уместо мање или више устаљених синтагматских модела (нпр. *електрана* м. *електрична централа*) указује на шире присуство овог суфикса и у савременим процесима универбизације.

Обновљена продуктивност овог суфикса утицала је на делимично проширење његове семантике према категорији средства за вршење радње (*nomina instrumenti*), исп. *дробилана* ('комбиновани уређај за уситњавање, фракционисање и тријажу каменог материјала', РСАНУ), *циглана* ('пећ за печење цигала', РМС). Ипак, образовања са овим суфиксом, како у категорији места тако у категорији средства, у већем броју примера и даље имају претежно разговорни карактер.

Једна од главних карактеристика савремених српских образовања са турским суфиксима је њихова колоквијалност, коју често прати стилска обележеност. Отуда се овде у оквиру стилско-семантичких иновација често јављају елементи метафоричко-символичких одређења, на шта указују примери: *бокалџија* ('онај који испија пиће бокалима, пијаница, испичутура'), *буздованџија* ('буздован, глупачина'), *макарџија* ('погрдан назив за Талијана'), исп. *капџија* ('толман') (РСАНУ); *дренкалија* ('глуп, махнит човек', РСАНУ), *капџија* ('градски житељ, грађанин, господин', РМС); *лисичлук* ('лисичји, лукаво, подмукло смишљен или изведен поступак, превара, подвала, лукавство', РСАНУ); *ледана* ('ћелија, тамница', РСАНУ), и др. Оваквим својим особеностима ова образовања се осетно приближавају супстандардној употреби, тј. жаргону, чиме се остварује континуитет у претежно урбаној сфери употребе ових творбених морфема. На другој страни, на ширем језичком плану лексичко-семантичке иновације су потпомогнуте и другим механизмима, на пример народним етимологисањем, исп. *пашљук* ('пашњак', Јагодина, П.Р.), *кљукана* ('врата на крову стаје кроз која се убацује сено', РСАНУ), затим успостављањем семантичке дистинкције између појединих суфиксних деривата, исп. *бегџија* ('бег', Митровић 1984) : *бегџија* ('човек из угледне породице', Стевановић 1983), итд.

Може се претпоставити да ће се семантичке иновације оваквих образовања и у будућности развијати у истом правцу. Јер, и у новије време уочава се развој продуктивности ових суфикса, при че-

му се стилско-семантичко тежиште ових образовања и даље помера према квалификативности са спектром квалификација које се крећу у широком распону афирмативно - негативно, чешће уз доминацију овог последњег (нпр. похвала, шала, иронија, неодобравање, покуда, погрда и др.). Таква образовања, иако су обично на књижев-нојезичкој периферији, све чешће срећемо у појединим видовима стандарднојезичке употребе, посебно у медијским формама одређе-ног жанра, на пример у забавним радио-емисијама намењеним ши-рој публици, затим у савременим филмским преводима и др. У то-ме се највише истиче суфикс *-џија*, исп.: *гасација* ('онај који болује од гастритиса', филм. превод), *караванџија* ('слушалац београдске радио-емисије „Караван“; њен уредник'), *компјутерџија* ('онај који се добро разуме у компјутере', филм. превод), *панталонџија* ('Ев-ропљанин, припадник европске цивилизације, у односу на источња-ка', филм. превод), *паркирџија* („непрописни паркирџија“, новински текст), *протоколџија* ('лице задужено за протокол', новински текст), *странкаџија* ('припадник политичке странке', наслов савре-мене драме), *тобоганџија* ('учесник и љубитељ дечије ТВ-емисије „Тобоган“), *хитаџија* ('слушалац београдске радио-емисије „Хит недеље“) итд. Овоме се у мањој мери придружују и други турски суфикси, као у примерима: *качамаклија* ('копач злата, који живи сиротињски, једући само качамак', филм. превод), *ширитлија* ('онај који има неки војнички чин', филм. превод); *вештичлук* ('црна ма-гија', филм. превод), или у примерима *беспризорлук*, *домаћинлук*, *усташилук* и др., забележеним у вокабулару српских страначких лидера, у телевизијским политичким емисијама. Нешто ређе се, ра-зумљиво је, у оваквој функцији јављају образовања са суфиксом *-ана*, исп. *бесједана* / *циркусана* (пејор. 'парламент', народни посла-ник), *смрдекана* ('малограђанска забит, провинција', радио-програм).

*

Турски суфикси су сачували континуитет употребе у српском језику, што потврђују бројна хибридна образовања са овим суфик-сима. На такав континуитет упућују и савремене паралеле типа *бу-регџија* (према тур. *börek*), на једној страни, и *хамбургерџија* (пре-ма енгл. *hamburger*), на другој. Прилично аналитички карактер тур-ског типа творбе, у оквиру доминантног правила: једна семантичка категорија - један основни суфикс, омогућио је лакши продор тур-ских суфикса, па и њихово дуже опстајање у српском језику. То потврђује етник *Нишилија*, са турским суфиксом, насупрот низу сво-

јих синонима са домаћим суфиксима, *Нишевљанин / Нишевчанин / Нишанин / Нишевац*, који се нису одржали у употреби. У савременој комуникацији, посебно у разговорном језику, турски суфикси су показали своју практичност и са структурног аспекта, обједињујући и уједначавајући различите начине именовања појмова, тј. грађења речи, исп. *водоводџија* м. 'водоинсталатер', *каммионџија* м. 'возач камиона', *електрана* м. 'електрична централа' и сл. Тиме је и овде остварен један од основних језичких принципа - економичност.

Када је реч о турским суфиксима у српском језику, овде се, као ретко где, поред основног творбеног значења, за саму творбену морфему везао и низ углавном устаљених конотативних значења, која су у творбеним иновационим процесима постала доминантна. Бројни примери показују да се иновације у творби овим суфиксима крећу у правцу даљег развоја пејоративно-ироничне и шаливо-ироничне компоненте, приближавајући се често жаргонским творбеним моделима. Реч је о познатој појави реинтерпретације позајмљених језичких елемената у језику примаоцу (исп. Станкјевич 1964: 132). Наравно, таква значења често проистичу и из саме творбене основе, тј. основинске речи, па се у великом броју случајева може говорити о специфичној основинско-суфиксној компатибилности, својеврсној морфемској атракцији на стилско-семантичком плану, где се основа и суфикс међусобно подржавају (в. образовања на *-лук* апстрактног значења). На другој страни, стилску маркираност често подржава и творбено-структурна диспаратност, односно неуобичајени и пре свега анахрони творбени спојеви општеприсутних, уобичајених основа и добрим делом архаичне и иживеле оријенталне творбене морфеме. Утолико је стилска маркираност изразитија у спојевима који се јављају на релацији интернационализам у основи - турцизам у суфиксу (исп.: *интерезџија*, *компјутерџија*, *протоколџија*, *процеџија*; *гешефтџија*, *дефицитџија*, *режимџија*, итд.).

Изразита заступљеност управо оваквих стилско-семантичких иновација у српском језику свакако проистиче и из одређених социolingвистичких услова и самог односа колективне народне свести према турцизмима и свему ономе што је присуство турске власти доносило у протеклим вековима. А то је у народној свести, углавном, остајало у сфери негативног.²⁷⁵ Такву екстралингвистичку компоненту, у још оштријој форми, учавали смо и ових година у рат-

²⁷⁵ На емоционалан аспект употребе турцизама, са доминантним пејоративним значењима, указује више аутора (исп. Schmaus 1979: 356).

ним извештајима са српских медија Босне и Херцеговине. У тим извештајима, на пример, није само пејоративна творбена иновација *џихадлија* (према тур. *cihad*) значила 'муслимански борац, фундаменталиста; верски фанатик', већ је исто значење попримио и облик *јуришлија* (према тур. *yürüyüş*), који је пре овог рата, као и облик *јуришник*, углавном имао неутрално, неетничко значење. Може се, стога, очекивати да ће у новонасталој политичкој ситуацији на Балкану српски књижевни језик, и не само он, морати да уважава овакве екстралингвистичке појаве.²⁷⁶ Јер, улазећи у српски језик, турцизми не само да су „остављали своја граматичка обиљежја на вратима нашега језика и облачили се у наше граматичко рухо”, како је то добро запажено у науци (Пецо 1990: 128), већ су често стилски и семантички иновирали, везујући своје метаморфозе дубоко за корене српског народног бића и народне свести. У тим стилским и семантичким сферама турцизми су на путу да постану једно од творбених обележја српског језика. Тиме они, у ствари, престају бити туђице.

²⁷⁶ Такви процеси ће можда посебно бити видљиви у Републици Српској, где ће се развијати као противтежа одређеним лингвистичким, посебно екстралингвистичким процесима у Муслиманско-хрватској Федерацији. Један од управо таквих момената био је садржан у предлогу о званичном прихватању екавског изговора у Републици Српској.

Prvoslav Radić

LES SUFFIXES TURCS DANS LA LANGUE SERBE
Avec un aperçu sur les langues macédonienne et bulgare

Résumé

Dans la grande variété d'influences que les langues étrangères ont exercées sur le serbe (le serbo-croate) et les autres langues slaves des Balkans, la période où le turc (l'ottoman) a exercé influence sur le serbe est postérieure à celles des influences du grec et des langues romanes, mais elle a été suffisamment longue pour laisser des traces profondes, surtout dans certains domaines linguistiques. Il est possible que ces influences aient été d'autant plus compactes dans ces domaines qu'elles se sont produites plus récemment. Du fait que les deux systèmes linguistiques, l'indo-européen (flexionnel) et l'altaïque (agglutinant), sont structurellement nettement opposés, les influences se sont manifestées avant tout sur le plan lexical et sur celui de la formation de mots. Dans le domaine de la formation de mots, une série de morphèmes turcs de formation (ou plus exactement: des morphèmes de formation d'origine turque), principalement les suffixes nominaux: *-čija / -džija, -lija, -l#k* (c'est-à-dire *-luk / -lak / -lɔk*) et *-(h)ana*, qu'on trouve dans les écrits serbes surtout à partir du XVII et du XVIII siècle, d'abord dans les emprunts tout faits, ensuite dans les dérivés hybrides, occupe une place à part. Les suffixes turcs sont entrés par la grande porte des différents parlers populaires serbes et de la riche poésie populaire dans la littérature serbe. Ils apparaissent aujourd'hui dans plusieurs catégories importantes formatrices-sémantiques de la langue serbe.

Dans la catégorie d'exécuteurs d'action (*nomina agentis*), le suffixe *-džija* est particulièrement représenté: *bunàrdžija* (celui qui fait des puits), *lòvdžija* (chasseur), *maltèrdžija* (celui qui fait / mélange du mortier), *minadžija* (mineur), *mlèkadžija* (producteur de lait) (PCAHY), *perèdžija* (celui qui fait des *perece*, cracquelins), *tramvâjdžija* (conducteur de tramways) (PMC) et autres. A l'intérieur de cette catégorie apparaissent de fréquents déplacements sémantiques vers la qualification. C'est pourquoi ces dérivatifs désignent aujourd'hui de plus en plus souvent des personnes possédant une qualité à outrance. Les dictionnaires le montrent bien dans les définitions qualitatives-quantitatives des ces dérivés: *vìndžija* (celui qui aime boire du vin, qui s'y connaît), *dimdžija*

(fumeur passionné), *zbòrdžija* (celui qui prend part à des rassemblements, à des réunions inutiles, ou en organise trop souvent), *procèždžija* (celui qui prend plaisir à faire des procès, et en fait fréquemment) (PMC) etc. De cette manière le suffixe *-džija* devient une espèce d'intensificateur stylistique-sémantique, se rapprochant du type de suffixes nommés suffixes de modification. C'est pourquoi ces exemples portent une expressivité marquée, restant souvent dans le domaine du péjoratif. Cet effet est renforcé par l'emploi de racines internationales.

Dans un certain nombre de dérivés, le sens d'appartenance, c'est-à-dire de singulativité (nomina singulativa) est accentué: *zbòrdžija* (membre d'une assemblée politique d'autrefois), *mòbadžija* (celui qui prend part à une *moba*) (PCAHY), *sijèldžija* (celui qui prend part à un *sélo*) (PMC).

Le traitement lexicographique des mots formés avec le suffixe *-džija* met en valeur leur caractère oral. En définissant la signification de ces mots, les dictionnaires renvoient le lecteur, chaque fois que c'est possible, à des mots de même racine mais avec un suffixe serbe, qui leur donne un sens neutre: *vågadžija* v. *vagač*, *lòvdžija* v. *lovac*, *mlèkadžija* v. *mlekar*, *porèždžija* v. *por-znik* (PMC), etc. En plus, même dans le cas des formes d'origine formées de racine turque avec un suffixe turc, on fait souvent des renvois à des formes hybrides avec suffixes serbes: *ajlùkčija* v. *ajlučar* (tur. *aylıkçı*), *bòjadžija* v. *bojar*² (tur. *boyacı*), *konàgdžija* v. *konačar* (tur. *konakçı*) (PMC) etc. Tel est dans l'ensemble le traitement lexicologique des suffixes turcs dans la langue serbe.

Les dérivés avec le suffixe *-lija*, originellement liés à la catégorie des porteurs d'une qualité (nomina attributiva), montrent également certaines innovations stylistiques-sémantiques. Avec l'addition ultérieure de racines internationales de tels dérivés désignent essentiellement des personnes: *grùdalija* (celui qui a une grande poitrine), *deficitlija* (personne travaillant avec déficit, créant le déficit), *etiketlija* (celui qui respecte exagérément l'étiquette sociale, un homme exagérément rigide, trop raffiné, d'après *kramlija*), *zapàdlija* (quelqu'un d'élevé dans l'esprit de la culture de l'Europe occidentale), *kabinètlija* (homme de cabinet, loin des réalités de la vie), *kompromislija* (homme enclin à des compromis), *mandàtlija* (titulaire d'un mandat, mandataire) (PCAHY), *ne-spàvlja* (mauvais dormeur), *paragràflija* (qui suit aveuglément les paragraphes), *prestžlija* (joueur de prestiges), *univerzitetlija* (employé à l'université, titulaire d'un diplôme universitaire) (PMC) etc.

Chez un nombre de dérivés le sens de singulativité est renforcé: *komitetlija* (membre d'un comité, PCAHY), *štàblija* (membre d'un état-major, PMC), comparer à: *zapadlija*, *kabinetlija*, *univerzitetlija*. Les significations de base de tels dérivés en *-lija* comportent souvent une composante stylistique péjorative (*deficitlija*, *etiketlija*, *kabinetlija*, *paragraflija*), dominante dans certaines formes.

Ce suffixe a conservé un usage assez stable et assez neutre chez un certain nombre d'ethniques (nomina originis). Ainsi, la langue serbe continue à faire inclure dans sa norme les ethniques suivants: *Bèčlija* (Viennois), *Maglājlija* (habitant de Maglaj), *Nišlija* (habitant de Niš), *Novopazārlija* (habitant de Novi Pazar), *Parizlija* (Parisien), *Sarājlija* (habitant de Sarajevo) (Правопис 1960), tout en faisant inclure, plus ou moins fréquemment, des formes parallèles avec un suffixe du pays: *Bečanin*, *Maglajac*, *Niševljanin*, *Novopazarac*, *Parižanin*, *Sarajevac*. Cependant, la question des rapports stylistiques-sémantiques entre ces deux formations parallèles n'a pas été entièrement résolue dans la langue littéraire serbe, ce qui est apparent dans les dictionnaires contemporains serbes, qui ne traitent pas ce sujet toujours de la même manière.

Dans la catégorie des noms au sens abstrait (nomina abstracta) apparaissent des dérivés avec le suffixe turc *-luk*: *bezobrāzluk* (impertinence, impudence, arrogance, insolence), *blesāvluk* (niaiserie, bêtise, sottise), *denuncijāšluk* (dénonciation à des autorités, accusation secrète), *divljāluk* (sauvagerie), *domaćinluk* (ménage; économie domestique), *ženskārluk* (qualité de coureur), *kritičārluk* (tendance à critiquer), *nevērluk* (infidélité) (PCAHY), *paōrluk* (comportement grossier), *pasjāluk* (penchant à faire du mal, malveillance), *pogānluk* (débauche, libertinage, corruption), *sebičluk* (égoïsme), *tvrdičluk* (avarice) (PMC) etc. Ici, également, des innovations formatives-sémantiques, en combinaison avec des racines internationales, accentuent le sens péjoratif de ces dérivés.

Dans un nombre plus réduit d'exemples, les dérivés avec ce suffixe conservent d'autres sens, proches, par exemple le sens de lieu (nomina loci): *Arnaūtluk* (pays ou région peuple d'Arnautes, RMS), *kristijānluk* (régions où vivent les chrétiens), *Latīnluk* (quartier de Sarajevo où vivait la population catholique) (PCAHY), *Cincārluk* (région peuplée de Zinzares, RMS) - ou le sens de collectivité (nomina collectiva): *Arnaūtluk* (population d'Arnautes, RMS), *Vlahāluk* (population de Valaques, PCAHY), *svojātluk* (famille), *Cincārluk* (population zinzare) (PMC) et autres. En plus, le même dérivé peut souvent réunir les deux sens (par exemple *Arnautluk*, *Cincarluk* et autres). Les dérivés de ce sens se prêtent également à des innovations stylistiques-sémantiques.

En ce qui concerne le suffixe turc *-ana*, qui apparaît dans la catégorie de lieu, ou, plus précisément, d'un espace enfermé ou d'un bâtiment d'une certaine destination, la situation est légèrement différente. A la différence des autres suffixes, il garde bien son sens d'origine, neutre, ce qui lui a permis de se faire inclure plus facilement dans la langue serbe littéraire: *elektrāna* (entreprise, usine pour la production de l'énergie électrique, centrale électrique), *energāna* (usine, installation qui produit l'énergie électrique ou l'énergie thermique), *kotlāna* (chaudronnerie), *močilāna* (espace destiné au mouillage du chanvre) (PCAHY), *sokolāna* (salle de gymnastique, salle de la société de gymnastique *Sokol*), *solāna* (lieu où l'on retire du sel, mine de sel), *streljāna* (champ de tir),

toplàna (installation qui produit de la chaleur pour chauffer plusieurs bâtiments), *šeceràna* (usine pour la production du sucre) (PMC) etc. L'acceptation plus fréquente de tels dérivés au lieu des modèles syntagmatiques plus ou moins installés (par exemple *elektrana* à la place de *električna centrala*), démontre une présence plus répandue de ce suffixe dans les processus contemporains d'univerbisation.

La productivité renouvelée de ce suffixe a eu pour résultat l'élargissement partiel de sa sémantique vers la catégorie des moyens d'exécuter une action (nomina instrumenti): *drobilàna* (installations combinées pour l'émiettement, morcellement et triage de pierres, PCAHY), *ciglàna* (four pour faire cuire des briques, PMC). Pourtant, les dérivés avec ce suffixe, aussi bien dans la catégorie de lieu que dans la catégorie de moyens, ont dans la plupart des cas un caractère de communication orale.

Une des caractéristiques principales de la formation de mots dans le serbe moderne avec des suffixes turcs est leur caractère oral, souvent accompagné d'effets stylistiques spéciaux. Pour cette raison apparaissent fréquemment ici, dans le cadre d'innovations stylistiques-sémantiques, des éléments de sens métaphorique-symbolique, par exemple: *bokaldžija* (celui qui consomme des boissons alcooliques dans des carafes, ivrogne, vide-bouteille), *buzdovandžija* (un imbécile; un homme stupide), *makaròndžija* (terme injurieux pour un Italien), comparer avec: *kapidžija* (gardien de but, PCAHY); *drènkaliija* (un homme stupide, fou, PCAHY), *kapùtlija* (citoyen, habitant d'une ville, monsieur, PMC); *lisičluk* (tromperie, ruse, PCAHY); *ledàna* (cellule, prison, PCAHY) et autres. Par de telles qualités, ces dérivés se rapprochent sensiblement à l'usage substandard, c'est-à-dire au jargon, ce qui assure la continuité de l'utilisation de ces morphèmes formatifs dans des milieux principalement urbains. Il en est pratiquement de même en bulgare et en macédonien, langues slaves à l'est des Balkans.

Il est à supposer qu'à l'avenir les innovations sémantiques de ce genre de formations de mots continueront à se développer dans la même direction. Car il est évident que, dernièrement, ces suffixes se multiplient, et que la valeur stylistique-sémantique de ces formations continue à prendre une signification de caractérisation dans un grand spectre de nuances entre l'affirmatif et le négatif, plus souvent avec la domination de ce dernier (par exemple: éloge, plaisanterie, ironie, désapprobation, blâme, réprimande et autres). De telles formations, bien qu'elles soient habituellement à la périphérie littéraire-linguistique, apparaissent de plus en plus fréquemment dans certains aspects de l'usage standard de la langue, particulièrement comme formes médiatiques spéciales dans certains genres de médias, par exemple dans des émissions de radio divertissantes destinées au grand public, ensuite dans des traductions contemporaines de films et autres. Dans ces cas le suffixe *-džija* se distingue le plus: *karavandžija* (audi-

teur de l'émission »Karavan« de Radio Belgrade; le rédacteur de cette émission), *tobogandžija* (amateur, ou participant, de l'émission pour enfants »Tobogan«), *hitadžija* (auditeur de l'émission »Hit nedelje« de Radio Belgrade); *gasadžija* (malade souffrant de gastrite - trad. d'un film), *kompjuterdžija* (quelqu'un qui s'y connaît bien en ordinateurs - trad. d'un film), *pantalondžija* (Européen, membre de la civilisation européenne, par rapport à un oriental - trad. d'un film); *parkirdžija* (quelqu'un qui s'est garé contrairement aux règles - article de journal), *protokoldžija* (personne chargée de protocole - article de journal), *strankadžija* (membre d'un parti politique - titre d'un drame contemporain) etc. A un degré inférieur, d'autres suffixes turcs s'y joignent: *kačamaklija* (chercheur d'or vivant pauvrement, ne se nourrissant que de *kačamak* - trad. d'un film), *širitlija* (personne possédant un grade militaire - trad. d'un film), *veštičluk* (magie noire - trad. d'un film), ou bien dans les exemples: *besprizorluk*, *domaćinluk*, *ustашluk* et autres, notés dans le vocabulaire de chefs de partis politiques, dans des émissions politiques télévisées. Un peu plus rarement, bien sûr, on trouve dans cette fonction des dérivés avec le suffixe *-ana*: *besjedana* / *cirkusana* (péjor. parlement; député), *smrdekana* (trou perdu, province; programme de radio).

Les suffixes turcs ont conservé une continuité d'usage dans la langue serbe, ce que confirment de nombreux dérivés hybrides avec ces morphèmes de formation. Les parallèles contemporains du type de: *buregdžija* (: turc *börek*), d'une part, et *hamburgerdžija* (: angl. *hamburger*), d'autre part, confirment également cette continuité. Ce qui a permis une pénétration plus facile des suffixes turcs dans la langue serbe, ainsi que le fait qu'ils s'y maintiennent durablement, c'est le caractère analytique du type turc de formation de mots dans le cadre de la règle dominante: une catégorie sémantique - un suffixe de base. La preuve en est l'ethnique bien enraciné avec le suffixe turc, *Nišlija*, à la différence d'une série de ses synonymes avec des suffixes locaux: *Niševljanin* / *Niševčanin* / *Nišanin* / *Niševac*, qui ne sont pas employés. Dans la communication contemporaine, spécialement dans la langue de conversation, les suffixes turcs ont montré leur caractère pratique même du point de vue structural, unissant et uniformisant des façons différentes de nommer des choses, c'est-à-dire de former des mots. Comparer: *vodovodžija* / *vodoinstalater*, *kamiondžija* / *vozač kamiona*; *elektrana* / *električna centrala* et autres. Ainsi se trouve ici réalisé un des principes linguistiques de base - l'économie.

En ce qui concerne les suffixes turcs en serbe, ils ont la particularité, rare par ailleurs, de prendre, en plus de leur signification formatrice de base, une série de connotations supplémentaires établies, dominantes dans les processus innovateurs de formation de mots. De nombreux exemples montrent que les innovations dans la formation de mots avec ces suffixes vont dans le sens du développement continu d'une composante péjorative-ironique et humoristique-ironique, se rapprochant fréquemment ainsi des modèles de formation de mots

dans le jargon. Il s'agit ici du phénomène bien connu de réinterprétation d'éléments linguistiques empruntés dans la langue de réception. Naturellement, de telles significations proviennent souvent de la racine formatrice même, c'est-à-dire du mot racine, et l'on peut parler, dans un grand nombre de cas, d'une comptabilité spécifique entre une racine et un suffixe, d'une attraction morphématique spéciale entre les deux sur le plan stylistique-sémantique, où la racine et le suffixe se soutiennent mutuellement. Ceci est apparent dans de nombreux exemples, comme les formations en *-luk* dans le sens abstrait. D'un autre côté, la spécificité stylistique est souvent accentuée par une disparité formative-structurelle, c'est-à-dire par des combinaisons formatives inhabituelles et, avant tout, anachroniques, de racines habituelles, largement employées, avec des morphèmes formateurs en grande partie orientaux, archaïques et démodés. Cette spécificité est d'autant plus frappante dans les combinaisons de racines internationales avec des suffixes turcs: *intereždžija*, *kompjuterdžija*, *protokoldžija*, *proceždžija*; *gešeftlija*, *deficitlija*, *režimlija* etc.

La présence marquée des innovations stylistiques-sémantiques de cette nature dans la langue serbe provient certainement des conditions socio-linguistiques bien précises et du rapport même de la conscience populaire collective à l'égard des turcismes et de tout ce que la domination turque a apporté au peuple serbe dans les siècles écoulés. Et cette conscience populaire reste pour l'essentiel dans la sphère du négatif. Cette composante extra-linguistique, sous une forme encore plus aiguë, s'est manifestée également toutes ces années qui viennent de s'écouler dans les rapports des médias de Bosnie et Herzégovine. Il est donc à supposer que dans la situation politique nouvellement installée dans les Balkans la langue serbe littéraire, ainsi que les autres langues balcano-slaves, devront tenir compte de ces réalités extra-linguistiques. Car, en entrant dans la langue serbe, les turcismes ont souvent subi des innovations stylistiques et sémantiques, en liant profondément leurs métamorphoses avec les racines de l'être du peuple serbe et de sa conscience. Dans ces sphères stylistiques et sémantiques, les turcismes sont en voie de devenir une de caractéristiques de la formation de mots dans la langue serbe. En effet, ils cessent de cette manière d'être des mots étrangers.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилица

Адамовић 1973: Милан Адамовић, *О пореклу српскохрватских османлизица*, ЈФ XXX/1-2, 229-236.

Андрејчин / Попов... 1977: Любомир Андрејчин, Константин Попов, Стојан Стојанов, *Граматика на бугарскиј език*, Наука и изкуство, Софија, 1-468.

Андрејчин 1978: Любомир Андрејчин, *Основна бугарска граматика*, Наука и изкуство, Софија, 1-448.

Андрејић 1976: Драгослав Андрејић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, ВИГЗ, Београд.

Арнаут 1980: Мухамед Арнаут, *Говор зенички Мухлимана старо-сједилаца*, магистарски рад одбрањен на Филолошком факултету у Београду, Београд, 1-354.

Асенова 1989: Петја Асенова, *Балканско езикознание, Основни проблеми на балканскиј езиков сјуз*, Наука и изкуство, Софија, 1-277.

Ахманова 1966: О.С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва 1966.

Барјактаревић 1966: Данило Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗб XVI, 1-178.

БЕ: Бугарски език, Бугарска академија на науките, Софија.

Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб I, СХII-716 (+ прилози).

Белић 1934: А. Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, изд. Геца Кон, Београд 1934³, 1-220.

Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Научна књига, Београд, 1-340.

Белић 1950: А. Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Просвета, Београд, 1-548.

Бјелетић / Влајић-Поповић... 1998: Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић и др., *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Београд, L-100.

Бован 1989: Владимир Бован, *Народна књижевност Срба на Косову и Метохији*, Јединство, Приштина, 1-410 (I том), 1-442 (II том).

Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, СДЗб XXV, XVI-178.

Бошковић 1978: Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1-492.

Бугарски 1997: Ранко Бугарски, *Жаргонизација у творби речи*, НС-СВД 26/2, 301-308.

Витковић 1887: Г. Витковић, *Разглаголник и друге беседе Г. С. Венцловића*, Гласник Српскога ученог друштва, 67, Београд, 369-377.

Вујаклија 1954: Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.

Вујин 1970: Милан Вујин, *Судбина првог српског речника турцизма*, ЗбФЛ XIII/1, 151-158.

Вук 1818: Вук Стефановић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч [Просвета, Београд 1969, фототипија].

Вук 1852: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч [Нолит, Београд 1975, фототипија].

Вуковић / Недељков 1983: Гордана Вуковић, Љиљана Недељков, *Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*, Филозофски факултет у Новом Саду - Институт за јужнословенске језике, Нови Сад.

Георгиева / Жерев... 1989: Елена Георгиева, Стојан Жерев, Валентин Станков, *История на новобългарския книжовен език*, Българска академия на науките, София, 1-542 (фототипно издание).

Геров 1-5; 6: Найден Геров, *Речник на българския език*, 1-5, София 1975-1978; Т. Панчевъ, *Допълнение*, 6, София 1978.

Глибановић-Вајзовић 1986: Ханка Глибановић-Вајзовић, *О турцизмима у српскохрватском језику са социолингвистичког становишта*, Књижевни језик, 15/2, Сарајево, 141-147.

Глибановић-Вајзовић 1990: Ханка Глибановић-Вајзовић, *Оријентализми у дјелима писаца између два рата на српскохрватском језичком подручју (са посебним освртом на босанско-херцеговачку ситуацију)*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд, 1-620.

Гортан-Премк 1991: Даринка Гортан-Премк, *О неким моделима метафоричне полисемантичке дисперзије*, НССВД 20/2, 251-260.

Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, 14, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1-190.

Грковић 1982: Јасмина Грковић, *Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије*, ППЈ 18, 125-154.

Даничић 1876: Ђ. Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд, VI-464.

Динић 1988: Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, СДЗБ XXXIV, 7-337.

Динић 1992: Јакша Динић, *Речник тимочког говора (други додаток)*, СДЗБ XXXVIII, 379-586.

Дмитриев 1928: Н.К. Дмитриев, *Этюди по сербско-турском језику*, Доклады Академии наук СССР, 2, Москва.

Букановић 1995: Петар Букановић, *Говор Драгачева*, СДЗб ХЛ, 1-240.

Елез. 1932-1935: Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохишког дијалекта*, СДЗб IV (I део) и VI (II део).

Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник пиротског говора*, Музеј Понишавља, Пирот.

Зб(МС)ФЛ: Зборник (Матице српске) за филологију и лингвистику, Матица српска, Нови Сад.

Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Учитељски факултет, Врање.

Златковић 1989: Драгољуб Златковић, *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*, СДЗб ХХХV, 175-458.

Златковић 1990: Драгољуб Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*, СДЗб ХХХVI, 423-740.

Иванов 1970: Ђордан Иванов, *Български старини из Македонија*, Българска академия на науките, София, VIII-704 (фототипија).

Иванов 1987: Ђордан Н. Иванов, *Принципи на номинацията в българските тайни занаятчийски говори*, БЕ ХХХVII/1-2, 118-122.

Ивић 1966: Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Просвета, Београд, 17-188, 193-246 (посебан отисак).

Ивић 1977: Павле Ивић, *Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији*, НССВД 16/1, 253-264.

Илчев, Стефан / Иванова, Ана, в. РРД.

Јашар-Настева 1962-1963: О.Ј. Настева, *Stanislaw Stachof[w]ski, Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim, Kraków 1961*, МЈ XIII-XIV/1-2, Скопје.

Јашар-Настева 1987: Оливера Јашар-Настева, *Турски елементи во јазикот на македонската народна поезија*, Македонска академија на науките и уметности, Скопје, 1-112.

Јашар-Настева 2001: Оливера Јашар-Настева, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, книга 31, Скопје, 1-304.

Јовић 1968: Душан Јовић, *Трстенички говор*, СДЗб XVII, 1-240.

Јусуф 1987: Суреја Јусуф, *Призренски турски говор*, Јединство, Приштина.

ЈФ: Јужнословенски филолог, Институт за српскохрватски (/ српски) језик, Београд.

Кепески 1985: Круме Кепески, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје 1985⁷, 1-194.

Киршова 1970: Маријана Киршова, *Творба назива пословно-смештајних објеката*, Књижевност и језик, 2, Београд, 208-221.

Киршова 1980: Маријана Киршова, *Nomina loci (месна имена) у савременом српскохрватском језику*, II, ЗбФЛ XXIII/2, 83-104.

Киш 1988: Маријана Киш, *Структура на придавките со суфиксот -лија во македонскиот литературен и дијалектен јазик*, Зборник во чест на Крум Тошев, Филолошки факултет - Скопје, Скопје, 114-120.

Клајн 1996: Иван Клајн, *Лексика*, у зборнику радова: Милорад Радовановић, Бранислав Брборић и др., *Српски јазик на крају века*, Институт за српски јазик САНУ - Службени гласник, Београд, 37-86.

Конески 1966: Блаже Конески, *Историја македонског језика*, Просвета, Београд - Кочо Рацин, Скопје; Београд, 1-204.

Конески 1966а: Блаже Конески, *Еден говор на григор Прличев од 1866 година*, МЈ XVII, 205-216.

Конески 1981: Блаже Конески, *Грамматика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*, Култура, Скопје, 1-554.

Кононов 1956: А.Н. Кононов, *Грамматика современног турецкогo литературногo јазика*, Академија наук СССР, Москва - Ленинград, 1-570.

Корубин 1986: Благоја Корубин, *Јазикот наш денешен, книга четврта*, Огледало, Скопје, 1-364.

Кулишић / Петровић... 1998: Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, Етнографски институт САНУ - Интерпринт, Београд 1998², XX-488.

Леков 1958: Ив. Леков, *Разпространението на един смесен вид на словообразуване в славјанските езици*, Славистичен зборник, том I, Езикознание, Българска академија на науките, Софија, 1-12.

Марков 1955: Б. Марков, *Некои хибридни творби во македонскиот јазик*, МЈ VI/2, 152-164.

Марков 1955а: Б. Марков, *Прилог кон тајните јазичи*, МЈ V/1, 4-21.

Марков 1957: Б. Марков, *О наставцима -ана, -лија, -лук и -чија*, НЈ VII/5-6, 151-170.

Марков 1969: Борис Марков, *Наставки со експресивно значење кај именките*, Годишен зборник, 21, Филозофски факултет на Универзитетот, Скопје, 245-300.

Марков 1977: Борис Марков, *Некои аспекти од влијанието на турскиот јазик врз граматичката структура на македонскиот јазик*, МЈ XXVIII, 5-22.

Марков 1980: Борис Марков, *Значењето носител на својство во именки со наставки од странско потекло*, МЈ XXXI, 137-150.

Марков 1980а: Борис Марков, *Nomina professionalia во современо македонски јазик*, Предавања на XIII семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Кирил и Методиј“ - Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 79-92.

Марков 1988: Борис Марков, *Образување на придавките во македонскиот јазик*, Огледало, Скопје, 1-170.

Марковић 1986: Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗб XXXII, 243-500.

Милетић 1940: Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 209-664 (+ карта).

Милићевић 1876: М.Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 1, Београд, XIII-643.

Минова-Ћуркова 1991: Лилјана Минова-Ћуркова, *Статусот на некои турцизми во македонскиот јазик денес*, Литературен збор, XXXVIII/5-6, Скопје, 29-36.

Мирчев 1963: Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българскиј език*, Наука и изкуство, София, 1-276.

Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.

Михајловић 1972-1974: Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I-II, Институт за лингвистику, Нови Сад.

МЈ: Македонски јазик, Институт за македонски јазик („Крсте Мисирков“), Скопје.

Николић 1971: Радојко Николић, *Народне речи из чачанског краја*, Расковник, јесен 1971, Чачак, 71-73.

Николић 1991: Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗБ XXXVII, 1-548.

Николић 1996: Мирослав Николић, *Непроменљиви придеви у српском језику*, НЈ XXXI/1-5, 35-54.

НЈ: Наш језик, Српска академија наука - Институт за српскохрватски (/српски) језик, Београд.

НМак.: Нова Македонија, Скопје 1999-2001 (интернет-издање).

НССВД: Научни састанак слависта у Вукове дане, Међународни славистички центар - Филолошки факултет у Београду, Београд.

Павић 1972: М. Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Српска књижевна задруга, Београд, 1-326.

Павлица 1988: Драган Павлица, *Лексика крбавског говора*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд, 1-439 (+ карта).

Павловић 1970: Миливој Павловић, *Говор Јањева, Међудијалекатски и миксоглотски процеси*, Матица српска, Нови Сад, 1-210.

Перуничкић 1975: Бранко Перуничкић, *Град Светозарево, 1806-1915*, Скупштина општине, СИЗ културе - Светозарево, Историјски архив - Светозарево, Београд, 1-1876.

Перуничкић 1989: Бранко Перуничкић, *Горња Ресава (Деспотовац са околином), 1804-1918*, СИЗ културе - Деспотовац, Београд, 1-992.

Петровић 1979: Наталија Петровић, *Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској*, ППЈ 15, 71-100.

Петровић 1993: Снежана Петровић, *Историјат и стање проучавања турцизама у српскохрватском језику*, ЗМФСФЈ XXXVI/2, 71-128.

Пецо 1986: Асим Пецо: *Један детаљ из проблематике: Турцизми у Вуковим рјечницима*, Књижевни језик, 15/3-4, Сарајево, 305-309.

- Пецо 1987: Асим Пецо, *Творбени процеси у области српскохрватских оријентализама*, НССВД 16/1, 83-92.
- Пецо 1987а: Асим Пецо, *Турцизми у Вуковим Рјечницима*, Вук Караџић, Београд, 1-252.
- Пецо 1990: А. Пецо, *До Вука и од Вука*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1-380.
- Пешикан 1958: Митар Пешикан, *О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места*, НЈ IX/5-6, 196-205.
- Пешикан / Јерковић... 1994: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 1-504.
- Попов 1981: Живко А. Попов, *Лексичке и синтаксичке особености у говору осуђеника*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд, 1-125 (+ прилози).
- Попов 1984: Бојан Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*, ЈФ XL, 21-44.
- Поповски 1970: Аритон Поповски, *Македонскиот говор во гостиварскиот крај*, Гостивар, 1-224.
- ППЈ: Прилози проучавању језика, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика (са правописним речником)*, Матица српска, Београд - Матица хрватска, Загреб, 1-832.
- Радева 1987: Василка Радева, *Българското словообразуване*, Универзитетско издателство „Климент Охридски“, Софија, 1-168.
- Радић 1987: Првослав Радић, *Поглед на творбу речи у делима Гаврила Стефановића Венцловића*, НССВД 16/1, Београд, 43-50.
- Радић 1987а: Првослав Радић, *Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом -че на делу балканизираних јужнословенских говора*, Анали Филолошког факултета, 18, Београдски универзитет, Београд, 227-236.
- Радић 1993: Првослав Радић, *О српско-македонским лексичким паралелама*, ЈФ XLIX, 113-136.
- Радић 1995: Првослав Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд, IX-367.
- Радић 1995а: Првослав Радић, *Из проблематике творбе речи у српском књижевном језику, Нормативистички аспект*, Знамен, 2, Филозофски факултет у Петрињи, Петриња, 47-56.
- РБЕ: *Речник на български език*, 1-6 (А-Й), Българска академия на науките - Институт за български език, Софија 1977-1990.
- Реметић 1985: Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, XX-556.
- Ристић / Кангрга 1928: Светомир Ристић, Јован Кангрга, *Речник српскохрватског и немачког језика (други део: српскохрватско-немачки)*, Београд.

РМЈ: *Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања)*, I-III, Институт за македонски јазик, Скопје 1961-1966.

РМНП: *Речник на македонската народна поезија*, I-III (А-К), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје 1961-1993.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1-6, Матица српска (1-3 и Матица хрватска), Нови Сад 1967-1976.

РРД: Стефан Илчев, Ана Иванова и др., *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, Българска академия на науките, Софија 1974.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1-15 (А-Н), Српска академија наука и уметности, Београд 1959-1996.

РТС: Програми државне телевизије (Радио-телевизија Србије).

СДЗБ: Српски дијалектолошки зборник, Српска краљевска академија (/ Српска академија наука и уметности) / Институт за српскохрватски језик, Београд.

Симић / Станојчић... 1993: Р. Симић, Ж. Станојчић и др., *Правопис српскога језика са речником*, ЧИП „Штампа”, Београд - ИТП „Унирекс”, Никшић, IV-548.

Стайнова 1964: М. Стајнова, *За пейоризацијата на турцизмите в българскиот јазик*, БЕ XIV/2-3, 183-186.

Стаматоски / Митков 2000: Трајко Стаматоски, Маринко Митков, *Јазикот на имињата*, Матица македонска, Скопје, 1-162.

Станић 1974: Милија Станић, *Ускочки говор*, I, СДЗБ XX, 1-260.

Станкјевич 1964: Едвард Станкјевич, *Емотивниот јазик и неговата лингвистичка интерпретација*, МЈ XV/1-2, 101-138.

Станојчић / Поповић 1992: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика*, *Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд - Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1-400.

Стевановић 1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Граматички системи и књижевнојезичка норма*, Научна књига, Београд 1975³, X-654.

Стевановић 1983: Михаило Стевановић и сарадници, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, I-II, Београд - Титоград - Цетиње.

Стевановић 1988: Михаило Стевановић, *Студије и расправе о језику*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1-400.

Стевовић 1969: Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Грузи, с особитим освртом на акцените*, СДЗБ XVIII, 401-636.

Стефанов 1962: Ст. Стефанов, *Към въпроса за значението на наставката -джия*, БЕ XII/4, 326-329.

Стефановић Венцловић, Гаврило, *Житија, слова и поуке разних свецаца*, Архив САНУ, инв. бр. 84/270.

Стефановић-Караџић, Вук, в. Вук 1818; Вук 1852.

СТИЈОВИЋ 1990: Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*, СДЗБ XXXVI, 119-380.

Стоянов 1980: Стоян Стоянов, *Граматика на българският книжовен език*, Наука и изкуство, София 1980³, 1-496.

Тенишев / Аракин... 1988: Э.Р. Тенишев, В.Д. Аракин и др., *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков, Морфология*, Академия наук СССР - Институт языкознания, Москва, 1-560.

Тешић 1977: Милосав Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗБ ХХII, 159-328.

Тополинска 1979: Зузана Тополинска, *Граматичкиот статус на формациите со суфиксот -лија во македонскиот литературен јазик*, Зборник на трудовите од V научна дискусија, Универзитет „Кирил и Методиј“ - Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 13-20.

Ћорић 1982: Божо Ћорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Монографије, LIII, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 1-174.

Ћорић 1991: Божо Ћорић, *О неким творбеним моделима са становишта језичке економије*, НССВД 20/2, 325-334.

Ћорић 1995: Божо Ћорић, *Стилистички аспекти деривације*, НССВД 23/2, 103-108.

Ћорић 1999: Божо Ћорић, *Принципи творбене анализе стране лексике*, Српски јазик, IV/1-2, Београд, 227-242.

Ћосић 1992: Д. Ћосић, *Промене*, Нови Сад.

Ћупић 1997: Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загараца*, СДЗБ XLIV, XX-574.

Ћурчић 1937: Вејсил Ћурчић, *Занати и кућна индустрија на Балкану под Турцима*, Књига о Балкану, II, Балкански институт, Београд, 143-157.

Херити 1999: Питер Херити, *Језичка разматрања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина - Београд, Матица српска - Нови Сад, 1-204.

Цанков 1982: К. Цанков, *Към словообразователната и акцентната характеристика на съществителните с наставки -джия / -чия и -лия в съвременния български език*, БЕ ХХХII, 70-75.

Цвијић 1922: Јован Цвијић, *Метанастизичка кретања, њихови узроци и последице*, Насеља и порекло становништва, 12, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1-96.

Чајкановић 1994, 2: Веселин Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига друга, Српска књижевна задруга - Београдски издавачко-графички завод - Просвета - Партедон М. А. М., Београд, 1-550.

Чајкановић 1994, 4: Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига четврта, Српска књижевна задруга - Београдски издавачко-графички завод - Просвета - Партедон М. А. М., Београд, 1-304.

Јанчев 1992: Михаил Јанчев, *Türkçe-bulgarca sözlük / Турско-български речник*, Просвета, София.

Латиница

Babić 1975-1976: Stjepan Babić, *Prezimana, toponimi, etnici i ktetici u književnom jeziku*, Jezik, 5, Zagreb, 139-144.

Babić 1976: Stjepan Babić, *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*, Onomastica jugoslavica, 6, Zagreb, 145-186.

Babić 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1-552.

Barić / Lončarić... 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić и др., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1-528.

Barić / Lončarić... 1995: Eugenija Barić, Mijo Lončarić и др., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1-684.

Bašić: Husein Bašić, *Može li biti što bit ne može, Lirske narodne pjesme iz Sandžaka*, Pljevlja [без год. издања], 1-254.

Boranić 1947: D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1947⁹, 1-208.

Brabec / Hraste... 1954: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1954², VIII-320 (+ карта).

Brozović 1952: Dalibor Brozović, *Neki etnici u novom izdanju „Pravopisa”*, Jezik, 2, Zagreb, 54-56.

Bugarski 2001: Ranko Bugarski, *Lica jezika - Sociolingvističke teme*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1-248.

Dragičević 1983: Milan Dragičević, *Prilozi građi za proučavanje govora ličkih ikavaca*, ЗФЛ XXVI/1, 179-188.

Friedman 1989: Victor Friedman, *Macedonian: Codification and Lexicon*, Language Reform, IV, Hamburg, 299-334.

Gerzić 2000: Borivoj Gerzić, Nataša Gerzić, *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Istar, Beograd.

Grannes 1996: Alf Grannes, *Turco-Bulgarica, Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, X-320.

Halilović 1996: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Sarajevo, 1-626.

Hazai 1964: G. Hazai, *Prilog istorijatu morfeme -luk*, ЗФЛ VII, 59-62.

Hony 1957: Hony H.C., *A Turkish-English dictionary*, Oxford 1957².

Imami 2000: Petrit Imami, *Beogradski frajerski rečnik*, NNK international, Beograd.

Iveković / Broz 1901: F. Iveković, I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I-II, Zagreb.

Jurančič 1970: Janko Jurančič, *O strukturi leksike u srbskohrvatskem in slovenskem jeziku*, Razprave, VII/6, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 249-289.

Jurišić 1973: Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade (uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Klaić 1958: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranib riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb.

Lewis 1966: G.L. Lewis, *Turkish*, The English universities press LTD, London, 1-176.

Lipovac Radulović 1981: Vesna Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori (jugoistočni dio Boke Kotorske)*, Obod - Pobjeda, Cetinje - Titograd.

Malbaša 1976: Zdravko Malbaša, *Iz leksike sela Donjih Ramića kod Ključa u Bosanskoj Krajini*, IIIJ 12, 95-118.

Maretić 1921: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1921⁶, 1-246.

Maretić 1924: Tomo Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, XXXII-208.

Maretić 1963: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb 1963³, 1-692.

Marković / Ajanović... 1972: Svetozar Marković, Mustafa Ajanović, Zvonimir Diklić, *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog - hrvatskosrpskog jezika*, Svjetlost, Sarajevo, 1-272.

Matešić 1966: J. Matešić, *Das suffix -ana (< neupers. b a n e) im Südslavischen*, Zeitschrift für Balkanologie, 4, Wiesbaden, 78-88.

Mićunović 1988: Ljubo Mićunović, *Savremeni leksikon stranib reči*, Književna zajednica Novog Sada - Univerzitetska riječ.

Miklosich 1889: Franz Miklosich, *Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen*, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien, 1-12.

Moguš 1966: Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, poseban otisak iz Senjskog zbornika, II, Senj, 5-152.

Peco / Stanojčić 1972: Asim Peco, Živojin Stanojčić, *Enciklopedijski leksikon, mozaik znanja - Srpskohrvatski jezik*, Interpres, Beograd.

Pomianowska 1970: Wanda Pomianowska, *Razlike u pogledu tvorbe reči u nazivima nosilaca zanimanja u južnoslovenskim dijalektima*, II, 36ΦJ XIII/1, 165-184.

Popović 1983: Miodrag Popović, *Pamtivek, Srpski rječnik Vuka St. Karadžića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1-210.

Pupovac 1988: Milorad Pupovac, *Jezična politika na Balkanu*, SOL, 3/1, Zagreb, 1-20.

Putanec 1963: Valentin Putanec, *Dva naša sufiksa turskog porijekla*, Ivšićev zbornik, Zagreb, 295-302.

Range 1969: Jochen Dieter Range, *Bemerkungen zum Suffix -ana im Südslavischen*, Die Welt der Slaven, Vierteljahrschrift für Slavistik, Jahrgang XIV, Heft 1, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 22-25.

RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1-23, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880-1976.

- Sabljak 1981: Tomislav Sabljak, *Rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb.
- Schmaus 1979: Alois Schmaus, *Pojave tursko-srpskobrvatske jezičke interferencije*, *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen*, IV. Teil, Dr. Rudolf Trofenik, München, 355-368.
- Sekereš 1976: Stjepan Sekereš, *Govor Požeške kotline*, ЗФЛ XIX/1, 173-248.
- Selimović 1987: Meša Selimović, *Za i protiv Vuka*, BIGZ, Beograd, 1-138.
- Simeon 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I-II, Zagreb.
- Skok 1934-1935: Petar Skok, *Restes de la langue turque dans les Balkans*, *Revue internationale des études balkaniques*, Beograd, 585-598.
- Skok 1937-1938: Petar Skok, *Prilozi proučavanju turcizama u srp. brv. jeziku*, *Slavia - časopis pro slovanskou filologii*, XV, v Praze, 166-190; 336-366; 481-505.
- Skok 1948: Petar Skok, *Turski sufiks -li u epitetima*, RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, I, Zagreb, 39-48.
- Skok 1954: Petar Skok, *Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti*, *Jezik*, II/3, Zagreb, 65-68.
- Skok 1971-1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Stachowski 1961: Stanisław Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Univerzitet, Kraków, 1-162.
- Stachowski 1967: Stanisław Stachowski, *Studia nad chronologią turcyzmów w języku serbsko-chorwackim*, *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, CXLV, *Prace językoznawcze*, 18, Kraków, 1-86.
- Stanić / Moračić 1981: Milija Stanić, Damnjan Moračić, *Jezičko-pravopisni savetnik*, Rad, Beograd, 1-444.
- Šimundić 1971: Mate Šimundić, *Govor Imotske Krajine i Bekije*, *Djela*, XLI, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1-220 (+ карта).
- Škalj.: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskobrvatskom jeziku*, *Svjetlost*, Sarajevo 1979⁴.
- Tanasković 1983: D. Tanasković, *Sociolingvistički aspekti ideologizacije pozajmljenica (Na materijalu srpskobrvatskih turcizama)*, *Jezik u savremenoj komunikaciji - tribina*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 230-232.
- Vaillant 1974: André Vaillant: *Grammaire comparée des langues slaves, Tome IV, La formation des noms*, Éditions Klincksieck, Paris, 1-810.
- Weinreich 1953: Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems*, New York, XII-148.
- Žepić 1970-1971: S. Žepić, *Izvedenice sa sufiksima za tvorbu mjesnih imenica (nomina loci)*, *Jezik*, 3, Zagreb, 83-91.

ИНДЕКС ЦИТИРАНИХ АУТОРА*

- Адамовић, 8
 Ајановић, 57
 Андрейчин, 27, 44, 77, 93
 Андрић, 25, 40, 71, 83, 84, 111,
 116, 120
 Аракин, 63
 Арнаут, 105
 Асенова, 9, 28, 61
 Ахманова, 131
- Babić, 20, 23, 26, 43, 51, 52, 55-58,
 75, 81, 86, 90, 91, 131, 146
 Barić, 26, 42, 43, 51, 52, 75, 86, 90
 Барјактаревић, 48
 Vašić, 118
 Белић, 25, 47, 50, 54, 58, 75, 86
 Бјелегић, 105
 Бован, 48, 104, 125, 127, 180
 Богдановић, 111
 Boranić, 55
 Бошковић, 89, 178
 Grabec, 75, 86
 Broz, 55, 58
 Brozović, 52, 56
 Бугарски, 32 / Bugarski, 32, 83,
 84
- Vaillant, 17
 Витковић, 133
 Влајић-Поповић, 105
 Вујаклија, 151
 Вујин, 12
 Вуковић, 47
 Weinreich, 178
- Георгиева, 9
 Gerzić, 40, 83-85
 Глибановић-Вајзовић, 9, 10, 17,
 34, 99
 Гортан-Премж, 33, 70, 164,
 Grannes, 27, 31, 50, 93
 Грковић, 119
- Даничић, 123
 Динић, 47, 121, 123, 127
 Дмитриев, 131
 Dragičević, 149
- Букановић, 122
- Žerić, 79
 Жерев, 9
 Живковић, 21, 119, 127
- Златановић, 40, 97, 111, 112, 116,
 119, 150, 160, 181
 Златковић, 25, 115, 124, 125
- Иванов Ђ., 50
 Иванов Ђ. Н., 25
 Iveković, 55, 58
 Ивић, 96, 178
 Imami, 25, 29, 81, 84, 85
- Јашар-Настева, 9, 17, 23, 27, 28,
 40, 44, 63, 70, 86, 95, 107, 127,
 131, 164, 168, 181
 Јерковић, 54
 Јовић, 47
 Jurančić, 8, 88

---

* У Индекс није унета речничка литература из које је ексцерпиран основни лексички материјал (срп. РМС, РСАНУ, РЈАЗУ, Вук, Елез, Škalj; мац. РМЈ, РМНП; буг. РБЕ, РРД, Геров).

- Jurišić, 88, 114, 121
 Јусуф, 17
- Кангра, 55, 58
 Кепески, 76, 93
 Киршова, 76, 87, 91, 93
 Киш, 179
 Клаић, 151, 152
 Клајн, 88
 Конески, 26, 44, 76, 93, 158
 Кононов, 17, 34, 36, 57, 63, 79, 99,
 101, 103, 105, 106, 155
 Корубин, 93
 Кулишић, 28, 42
- Леков, 131
 Lewis, 17, 34, 63, 79, 101, 103, 105,
 106
 Lipovac Radulović, 84
 Lončarić, 26, 42, 43, 51, 52, 75, 86,
 90
- Malbaša, 83
 Maretić, 38, 50, 75, 86, 89, 140
 Марков, 26, 40, 43, 44, 49, 51, 52,
 76, 77, 86, 94, 109, 135, 144,
 146, 153
 Марковић, М., 124
 Marković, S., 57
 Matešić, 86
 Miklosich, 179
 Милетић, 113, 114
 Милићевић, 39
 Минова-Ћуркова, 25, 27, 29, 31
 Мирчев, 9
 Митков, 50, 90, 181
 Митровић, 42, 82, 110, 112, 114,
 121, 124, 125, 127, 129, 145,
 160, 187
 Миćunović, 152
 Михајловић, 96, 133
 Могош, 88
 Мораџић, 55
- Недељков, 47
 Николић, М., 47, 96, 98, 102, 120
 Николић, Р., 104
- Павић, 133
 Павлица, 118
 Павловић, 114
 Перуничкић, 35, 60, 91
 Петровић, Н., 47
 Петровић, П., 28, 42
 Петровић, С., 12
 Пецо, 10, 138, 175, 190 / Песо, 131
 Пешикан, 51, 54
 Romianowska, 18
 Попов, Б., 8
 Попов, Ж., 25, 40, 84
 Попов, К., 27, 93
 Поповић, Ј., 26, 43, 50, 75, 86
 Popović, M., 9, 10
 Поповски, 157
 Purovac, 8
 Putanec, 115
- Радева, 18, 27, 77, 93, 135
 Радић, 9, 14, 39, 49, 63, 70, 74, 95,
 96, 98, 105, 110, 113, 114, 116-
 121, 132, 140, 155, 173, 178, 179
 Range, 86, 90
 Реметић, 121
 Ристић, 55, 58
- Sabljak, 84, 88
 Sekereš, 47
 Selimović, 23
 Simeon, 131,
 Симић, 54, 57
 Skok, 8, 47, 49, 55, 71, 76, 80, 86,
 88, 90, 96, 99, 101, 104, 112,
 117, 179
 Стајнова, 27
 Стаматоски, 50, 90, 181
 Станић, 117, 121 / Stanić, 55
 Станкјевич, 189

- Станојчић, 26, 43, 50, 54, 75, 86 /
Stanojčić, 131
Stachowski, 8, 11, 12, 18, 26, 44,
51, 76, 86, 98, 109, 132, 146,
157, 177
Стевановић, 23, 25, 39, 43, 48-50,
68, 69, 75, 86, 116, 118, 125,
130, 140, 187
Стевовић, 82, 105, 149
Стефанов, 27, 29
Стефановић Венцловић, 132
Стијовић, 22, 127
Стојанов, 77, 93
Schmaus, 18, 43, 96, 98, 106, 109,
131, 157, 164, 189
- Tanasković, 9
Тенишев, 63
Тешић, 83
Тополинска, 158
- Ђорић, 13, 24, 29, 58, 153, 155
Ђосић, 46, 72
Ђупић, 84, 105
Ђурчић, 23
- Friedman, 29
- Nazai, 63
Halilović, 57
Херити, 9
Нону, 23
Нгасте, 75, 86
- Цанков, 50
Цвијић, 14
- Чајкановић, 101, 143
- Šimundić, 115, 121
- Јнчев, 23

